

Mocarstwo z panazjatyckiej mozaiki.
Geneza i ewolucja Szanghajskiej
Organizacji Współpracy

Jerzy Aleksander Olędzki

Mocarstwo z panazjatyckiej mozaiki.
Geneza i ewolucja Szanghajskiej
Organizacji Współpracy

Warszawa 2019

Rodzicom

© Copyright Jerzy Aleksander Olędzki, 2019

Projekt okładki:

Beata Świerczyńska

Redakcja i korekta:

Sylwia Mosińska

Skład:

Robert Lijka

ISBN: 978-83-950424-8-5

Publikacja wsparta przez Instytut Studiów Azjatyckich i Global-
nych im. Michała Boyma

Wydawca:

Wydawnictwo Asian Century/ Instytut Boyma

WeWork Labs

Patrycja Pendrakowska

ul. Krucza 50

00-025 Warszawa

tel. +48 600 363 955

Wydanie I

Warszawa 2019

SPIS TREŚCI

Indeks skrótów.....	9
WSTĘP.....	13

ROZDZIAŁ 1. Krajobraz polityczny Azji Centralnej po rozpadzie ZSRR.....33

1.1. Przejawy rosyjskiego postimperializmu w Azji Centralnej.....	33
1.2. Procesy niepodległościowe w Azji Centralnej.....	39
1.2.1. <i>Kazachstan</i>	39
1.2.2. <i>Kirgistan</i>	42
1.2.3. <i>Tadżykistan</i>	47
1.2.4. <i>Turkmenistan</i>	53
1.2.5. <i>Uzbekistan</i>	58
1.3. Nowy rozdział w relacjach rosyjsko-chińskich.....	63
1.4. Zagadnienie bezpieczeństwa Azji Centralnej	74

ROZDZIAŁ 2. Powstanie i rozwój SOW.....80

2.1. Szanghajska piątka.....	80
2.2. Powołanie do życia SOW.....	85

2.3. Struktura i wewnętrzne zasady funkcjonowania SOW.....	92
2.4. Ewolucja i ekspansja SOW.....	101
ROZDZIAŁ 3. Obszary aktywności i niemocy.....	130
3.1. Militarny wymiar działalności SOW.....	130
3.2. Krucjata przeciwko „trzem siłom zła”.....	151
3.3. Na rozdrożu gospodarczych wyzwań.....	167
3.4. Ekologia a partykularyzm interesów.....	181
ROZDZIAŁ 4. Na drodze polityczno-ekonomicznej globalizacji.....	200
4.1. W stronę panazjatyckiej współpracy.....	200
4.2. Nowe rozdanie w globalnym systemie finansowym.....	215
4.3. Globalna Inicjatywa Pasa i Drogi.....	222
4.4. Globalna kooperacja i współzawodnictwo.....	232
ZAKOŃCZENIE.....	253
Bibliografia.....	269

Indeks skrótów

- ADB** – Asian Development Bank (Azjatycki Bank Rozwoju)
- AIIB** – Asian Infrastructure Investment Bank (Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych)
- ANSF** – Afghan National Security Forces (Afgańskie Narodowe Siły Bezpieczeństwa)
- APEC** – Asia-Pacific Economic Co-operation (Współpraca Gospodarcza Azji i Pacyfiku)
- ASEAN** – Association of South-East Asian Nations (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
- BRI** – Belt & Road Initiative (Inicjatywa Pasa i Drogi)
- BRICS** – Brazil, Russia, India, China, South Africa (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny, Republika Południowej Afryki)
- ChRL** – Chińska Republika Ludowa
- CICA** – The Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (Konferencja na rzecz Interakcji i Budowy Środków Zaufania w Azji)
- CPI** – Corruption Perception Index
- EaWG** – Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza
- EBR** – Euroazjatycki Bank Rozwoju (EBR)
- FDI** – Foreign Direct Investments (bezpośrednie inwestycje zagraniczne BIZ)
- FR** – Federacja Rosyjska
- MFW** – Międzynarodowy Fundusz Walutowy (International Monetary Fund IMF)
- IPO** – Islamska Partia Odrodzenia
- IRU** – Islamski Ruch Uzbekistanu
- IRWT** – Islamski Ruch Wschodniego Turkiestanu

ISAF – International Security Assistance Force (Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa)

ISIL – Islamic State of Iraq and the Levant (Państwo Islamskie – PI)

ISIS – Islamic State of Iraq and Syria (Państwo Islamskie – PI)

KE – Komisja Europejska

NATO – North Atlantic Treaty Organisation (Organizacja Sojuszu Północnoatlantyckiego)

NDB – New Development Bank (Nowy Bank Rozwoju)

NDN – Northern Distribution Network (Północna Sieć Dystrybucyjna)

NSG – Nuclear Suppliers Group (Grupa Dostawców Jądrowych)

OBOR – One Belt, One Road (Jeden Pas, Jedna Droga)

OBWE – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych

OUBZ – Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym

PKB – produkt krajowy brutto

PLA – People's Liberation Army (Armia Ludowo-Wyzwoleńcza w ChRL)

PRI – Partia Renesansu Islamskiego

RSA – Regionalna Struktura Antyterrorystyczna (Regional Antiterrorist Structure – RATS)

RWPG – Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej

SOW – Szanghajska Organizacja Współpracy (the Shanghai Cooperation Organization – SCO)

TACIS – Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States (Program Pomocy Technicznej dla Wspólnoty Niepodległych Państw)

TPP – Trans-Pacific Partnership (Partnerstwo Transpacyficzne)

TTIP – Transatlantic Trade and Investment Partnership (Transatlantyczne Partnerstwo Handlu i Inwestycji)

UEA – Unia Eurazjatycka (Euroasian Economic Union – EEU)

UE – Unia Europejska (the European Union – EU)

USA – the United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki)

WNP – Wspólnota Niepodległych Państw

WPZiB – Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa UE

WTO – World Trade Organisation (Światowa Organizacja Handlu)

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Wstęp

Dokonując analizy Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) w aspekcie jej regionalnego i ponadregionalnego znaczenia politycznego i gospodarczego, niezbędne jest naświetlenie zmian na scenie politycznej, jakie stały się genezą powołania do życia tej organizacji. Pod względem geopolitycznych przetasowań w układzie sił na kontynencie kluczową rolę odgrywał, mało znaczący w okresie istnienia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), region Azji Centralnej. Obszar ten, odległy geograficznie od Polski, słabo rozwinięty gospodarczo i technologicznie, o niskiej sile nabywczej społeczeństw, cieszył się relatywnie znikomym zainteresowaniem polskich mediów i nie znajdował się w kręgu aktywności polskiej polityki zagranicznej, jak również nie był celem ekspansji gospodarczej. Nie jest to także region odgrywający pierwszoplanową rolę w badaniach naukowych, a wnioski z analiz stanowią tło dla prezentacji i analizy strategii politycznych światowych mocarstw. W istocie jednak ten bogaty w zasoby naturalne obszar Azji stanowi istotny poligon geostrategiczny, pełen nagłych wolt politycznych, albowiem Azja Centralna to obszar, na którym ścierają się interesy najsilniejszych światowych graczy.

Znaczenie tego regionu jako głównej osi (*pivotal*) na geostrategicznej euroazjatyckiej szachownicy sygnalizował Zbigniew Brzeziński. W swojej książce *Wielka szachownica* (*The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*) z 1997 r. amerykański polityk i strateg uzasadniał konieczność stałej obecności Stanów Zjednoczonych w tym regionie, uznając go za kluczowy obszar geopolitycznych rozgrywek między mocarstwami, jak również podkreślając strategiczną rolę, jaką w XXI wieku będą odgrywały tamtejsze zasoby surowców naturalnych. Natomiast jeszcze wcześniej taką ideę, w postaci Heartland, lansował „ojciec” geostrategii John MacKinder.

Z byłego ZSRR na terenie Azji Centralnej wyłoniło się pięć republik – Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Poszczególne państwa cechuje zróżnicowanie w rozwoju gospodarczym – najbardziej zaawansowany jest największy terytorialnie Kazachstan i walczący z nim o status regionalnego lidera gospodarczego Uzbekistan. Na drugim biegunie rozwoju leży Kirgistan, którego znaczny procent produktu krajowego brutto (PKB) generują emigranci zarobkowi. Pod względem ustroju politycznego jedynie Kirgistan zbliżył się do wzorca zachodniej demokracji, natomiast w pozostałych państwach panuje władza autorytarna, szczególnie silnie eksploatowana w działaniach poprzedniego prezydenta Uzbekistanu Islama Karimowa i Turkmenistanu Gurbanguły Berdymuchamedowa.

Zmieniający się krajobraz polityczny i gospodarczy tego regionu oraz bogactwo surowców naturalnych w zestawieniu z jego strategicznym położeniem determinują głęboki poziom zaangażowania Rosji, Chin, Japonii, Indii i Stanów Zjednoczonych (the United States of America – USA) w zapewnienie sobie stabilnych i długookresowych wpływów na tym obszarze. To właśnie poziom tego zaangażowania przesądza o ważności regionu dla światowej polityki. Stąd obserwacja procesów polityczno-gospodarczych zachodzących w Uzbekistanie, Kazach-

stanie, Turkmenistanie, Kirgistanie i Tadżykistanie pozwala na ekstrapolację potencjalnych kierunków przyszłej polityki mocarstw i ewolucji ich wzajemnych relacji w skali światowej.

Bardzo ważne zagadnienie stanowi wewnętrzna równowaga polityczna, która w autorytarnie rządzonych republikach jest niezwykle krucha i narażona w każdej chwili na załamanie. Taki rozwój sytuacji, wobec utrzymującej się silnej aktywności islamskich ekstremistów, stanowiłby wzrost realnego zagrożenia destabilizacją i eskalacją konfliktu na tle religijnym dla północnych prowincji Chin, rosyjskiej południowej Syberii i Kaukazu, a także Pakistanu i Iranu.

Należy też dodać, że jednym z państw graniczących z Azją Centralną i mających wysokie aspiracje polityczne oraz ekonomiczne jest Iran. Państwo to, postrzegane przez Zachód jako zagrożenie dla światowego bezpieczeństwa i przez to izolowane, dąży do zacieśniania relacji z Chinami i Rosją oraz odgrywania coraz ważniejszej roli w regionie, zwłaszcza jako dostawca surowców energetycznych.

Kluczowym elementem centralnoazjatyckiej układanki geopolitycznej jest istnienie Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW). Powstała ona w 2001 r. i skupia sześć państw założycielskich – Rosję, Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan. SOW została powołana do życia jako organizacja polityczno-ekonomiczna, która ewentualnie byłaby zdolna do zrównoważenia światowej dominacji Stanów Zjednoczonych oraz państw Europy Zachodniej. Dodatkowo miała ona stać się gwarantem stabilności i bezpieczeństwa w regionie, a także instrumentem zapewniającym rozwój gospodarczy państw członkowskich i wzmacniającym ich rolę w świecie (zwłaszcza Rosji, Chin i Indii).

Przez prawie 10 lat SOW pozostawała w stanie formalnego funkcjonowania, nie odgrywając większej roli w regionie, głównie na skutek braku jasnej wizji rozwoju, która byłaby podzielana zarówno przez Rosję, jak i Chiny. Ponadto organizacja

okazała się niezdolna do wypełnienia luki w systemie regionalnego bezpieczeństwa po wycofaniu większości Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (International Security Assistance Force – ISAF) z Afganistanu. Dopiero w 2015 r. nastąpiło przełomowe, jak się wydaje, zwiększenie liczby członków o dwóch kolejnych: Indie i Pakistan. Dzięki temu SOW może stać się jedną z najsilniejszych gospodarczo i militarnie struktur politycznych na globie, o stosunkowo największym potencjale rozwojowym w przyszłych dziesięcioleciach. Należy też podkreślić, że SOW w nowej postaci skupia cztery z ośmiu państw dysponujących bronią atomową – Chiny, Rosję, Indie i Pakistan. Rozporządza też coraz szerszą paletą państw stowarzyszonych, wśród których znalazły się m.in. należąca do Organizacji Sojuszu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organisation – NATO) Turcja oraz granicząca z NATO i Unią Europejską (UE) Białoruś.

SOW, postrzegana na Zachodzie jako „anty-NATO”, jest potencjalną potęgą militarną, która jednak w tym aspekcie nie odgrywała dotychczas istotnej roli, jeśli nie liczyć prowadzonych corocznie wspólnych manewrów wojskowych. Potwierdzeniem niezdolności tej organizacji do zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności w regionie jest choćby brak podjęcia akcji w celu przywrócenia stabilizacji politycznej w Kirgistanie na skutek rewolucji w 2010 r., jak również wobec rozruchów etnicznych między Tadyżkami a Uzbekami w Kotlinie Fergańskiej. Największym militarnym wyzwaniem stojącym wciąż przed SOW jest przejęcie roli struktury bezpieczeństwa po ustępujących z Afganistanu siłach ISAF.

Pomimo rzeczywistej siły militarnej, politycznej i gospodarczej zauważalny jest brak głębszego zainteresowania i niedocenywanie SOW zarówno w Polsce, jak i na Zachodzie. Zapewne wynika to z faktu, że organizacja ta nie jest wciąż monolitem gospodarczym i politycznym. Należy podkreślić, że pomimo rosnącego znaczenia SOW ani Stany Zjednoczone, ani państwa

UE nie zbudowały relacji z tą organizacją, ale wciąż utrzymują tradycyjne, bilateralne stosunki z jej członkami. Do stworzenia takich wzajemnych powiązań nie dążyła również SOW.

Wyraźna i zauważalna jest rozbieżność interesów gospodarczych Chin i Rosji na tym obszarze. To drugie państwo obawia się zepchnięcia na gorszą pozycję przez tak dynamiczną w ostatnim czasie (przynajmniej do 2015 r., bo po tym roku nastąpiło pewne spowolnienie) gospodarkę chińską. W rezultacie Moskwa stara się ograniczyć realizację rozwoju gospodarczego organizacji, kładąc główny nacisk na wzmacnianie roli politycznej SOW. Należy w tym miejscu podkreślić, że Rosja intensyfikuje równoległe działania mające na celu zwiększenie jej znaczenia ekonomicznego wobec Chin, jak również stanowiącego barierę dla dynamiki chińskiej ekspansji w Azji Centralnej i dalej – w kierunku Europy. Takim mechanizmem ma być powołana do życia 1 stycznia 2015 r. Unia Eurazjatycka (UEA). Celem Kremla jest skonsolidowanie poradzieckiego obszaru w ramach ekonomicznego bytu, który w założeniu ma być zbliżony do zasad funkcjonowania UE, przynajmniej tych ekonomicznych. Z rosyjskiego zaproszenia do członkostwa skorzystały dotychczas (mniej lub bardziej dobrowolnie) Białoruś, Kazachstan, Kirgistan i Armenia. Pierwszym etapem kreowania wspólnoty ekonomicznej było ustanowienie unii celnej, która znosiła cła na wewnętrznych granicach UEA, ale zarazem podnosiła je na zewnętrznych. Konsekwencją tego działania było stworzenie bariery dla swobody przepływu chińskich towarów i zarazem ułatwienie w dostępie do rynków republik dla towarów rosyjskich.

Z kolei Chiny rozpoczęły realizację wizjonerskiego i geostrategicznego projektu – budowy lądowego Nowego Jedwabnego Szlaku (zwanego czasem Jedwabnym Szlakiem 2.0, Silk Road Economic Belt), jak również Morskiego Jedwabnego Szlaku (21st Century Maritime Silk Road), łącznie występujących początkowo pod hasłem One Belt, One Road (Yi Dai, Yi Lu,

OBOR), a obecnie określanych jako Inicjatywa Pasa i Drogi (Belt & Road Initiative – BRI). Lądowy Jedwabny Szlak ma wytyczyć nową, szybszą drogę handlową łączącą Chiny z Europą. W proces zostały już zaangażowane republiki Azji Centralnej, a także Afganistan, Pakistan i Iran, dla których ta inicjatywa stanowi szansę na rozwój gospodarczy i „okno na Europę”. Z oczywistych względów chiński program nie znalazł poklasku na Kremlu, który słusznie obawia się utraty wpływów w regionie całej Azji Środkowej.

Budowa morskiej wersji Jedwabnego Szlaku, w oparciu o inwestycje w portach od Pakistanu po Grecję (tzw. łańcuch pereł – *string of pearls*), zaniepokoiła Indie traktujące obszar Oceanu Indyjskiego jako swoją kluczową strefę wpływów. Również Amerykanie zareagowali nerwowo na chińskie inwestycje w portach (m.in. w pakistańskim Gwadarze), obawiając się ich potencjalnie militarnego wykorzystania. Dla chińskiej gospodarki stworzenie tego rodzaju szlaku ma doniosłe znaczenie z uwagi na fakt, że 90% morskich dostaw, w tym surowców energetycznych z Półwyspu Arabskiego, przechodzi przez Cieśninę Malakka, nad którą chińska marynarka w wyniku braku baz nie ma żadnej kontroli. Bardzo istotną rolę we wspieraniu inicjatywy rekonstrukcji lądowego Jedwabnego Szlaku i stworzeniu jego wersji morskiej mają odegrać państwa BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa). Organizację tę od połowy 2009 r. tworzą tzw. *emerging markets*: Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i (od 2011 r., z woli Chin) Republika Południowej Afryki. Każde z tych państw ma własne ambicje, ale łączy je dążenie do odgrywania większej roli w światowej gospodarce i polityce, przy jednoczesnym unikaniu wchodzenia w zależności polityczne od Stanów Zjednoczonych i państw zachodnich.

Umocnieniu pozycji Chin na firmamencie ekonomicznym świata ma też służyć najnowszy chiński projekt Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (Asian Infrastructure Investment Bank – AIIB), a wcześniej koncepcja również już uru-

chomionego Banku Rozwoju BRICS z siedzibą w Szanghaju. Propozycja chińska okazała się na tyle interesująca, że przyciągnęła uwagę państw na całym świecie, a Pekin dodatkowo ogłosił, że fundatorem banku może być każde państwo, które złoży taki akces, niezależnie od położenia kontynentalnego. Tę chińską ofensywę Amerykanie odczytali jako dążenie do podważenia roli Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego (International Monetary Fund – IMF), znanych jako „system z Bretton Woods” organizacji zdominowanych przez USA i będących finansową podstawą neoliberalnego programu gospodarczego Washington Consensus, narzuconego wielu państwom świata po upadku porządku zimnowojennego.

Nasilone po 2013 r., w trakcie rządów Xi Jinpinga ekonomiczne inicjatywy Pekinu stają się „kośćmi niezgody” z Moskwą, dla której celem jest podtrzymanie, a nawet zwiększenie uzależnienia Chin od dostaw surowców energetycznych z Syberii. Dodatkowo Chiny wspierają dążenie do uniezależnienia Turkmenistanu, Kazachstanu i Uzbekistanu od rosyjskiego monopolu przesyłowego. Pekin jest gotowy sfinansować projekty budowy rurociągów dla odbioru gazu i ropy zwłaszcza z Turkmenistanu, jak również wejść na rynek europejski. Chińskie plany budowy rurociągów z Turkmenistanu i Iranu do Europy są oczywiście postrzegane przez Rosję jako zagrożenie dla jej interesów, zwłaszcza wobec problemów Gazpromu z Komisją Europejską (KE), spadku cen surowców na rynku światowym i utrzymywania przez Zachód sankcji gospodarczych za aneksję Krymu.

Zaznaczająca się rozbieżność interesów dwóch potęg – Chin i Rosji – oraz brak skryształowanego planu rozwoju organizacji sprawia, że SOW nie spełnia swojej roli jako reprezentant polityczny czy gospodarczy Azji Centralnej. Polityka zagraniczna państw członkowskich sprowadza się do budowania wspomnianych relacji bilateralnych lub wielostronnych, w których SOW nie odgrywa zakładanej roli. Nie oznacza to, że w bliskiej przyszłości znaczenie organizacji będzie wciąż marginalne. Wręcz

przeciwnie, kierunki rozwoju – polityczne i gospodarcze – a także przyłączanie się nowych państw członkowskich mogą w krótkim czasie skutkować ewolucją roli SOW, nie tylko w regionie, ale i na kontynencie, jako partnera i konkurenta politycznego oraz gospodarczego Stanów Zjednoczonych, NATO i UE.

Włączenie Indii w poczet państw członkowskich organizacji może oznaczać dla UE i USA powstanie struktury gospodarczej, której rozwój szybko ograniczy ich rolę w światowej gospodarce. Wiek XXI, postrzegany przez wielu ekspertów i analityków jako stulecie Azji, mógłby więc w ten sposób znaleźć swoje potwierdzenie. Konsekwencje tych przemian dla UE, a więc i dla Polski, mogą być zarówno negatywne, jak i pozytywne, zależnie od modelu polityki zagranicznej, jaki przyjmie KE, oraz decyzji gospodarczych poszczególnych państw członkowskich UE, począwszy od Niemiec.

W trakcie prezydentury Baracka Obamy obserwowane było silne dążenie Stanów Zjednoczonych do powiązania gospodarek USA i UE w ramach Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP) w celu wzmocnienia gospodarek zachodnich w stosunku do azjatyckiej ekspansji. Bez wątpienia ani Stany Zjednoczone, ani UE nie są w stanie osobno zrównoważyć rosnących wpływów ekonomicznych Chin, do których szybko dołączają Indie. W tym kontekście zacieśnienie więzów gospodarczych między Waszyngtonem a Brukselą wydaje się ideą bardzo kuszącą. Należy jednak zwrócić uwagę, że trwająca od 30 lat ekspansja gospodarcza Państwa Środka ulega stopniowemu przekształceniu. Przede wszystkim gospodarka Chin jest coraz bardziej zaawansowana technologicznie, przez co szybko skraca się dystans dzielący ją od USA i UE. Dodatkowo Chiny przekształcają się z biorcy bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ, Foreign Direct Investments – FDI) w kluczowego inwestora na wszystkich kontynentach, nie wyłączając Europy i Ameryki Północnej. Oznacza to więc ogromną szansę na

włączenie pogrążonej w marazmie Europy w proces globalnego rozwoju, którego motorem napędowym jest obecnie gospodarka chińska, a w niedalekiej przyszłości – również indyjska.

Znaczenie Indii dla światowego rynku może okazać się tym ważniejsze, im bardziej chińska gospodarka będzie zwalniać i zwiększać udział w PKB konsumpcji wewnętrznej kosztem wymiany zagranicznej. Na chińskiej scenie wewnętrznej coraz wyraźniej zaznaczają się poważne problemy gospodarcze: ogromne zadłużenie wszystkich sektorów, brak równowagi inwestycyjnej, a także podobna do amerykańskiej gigantyczna „bańka” na rynku nieruchomości i spekulacyjna na giełdzie. W zasadzie nikt nie jest w stanie przewidzieć rozwoju sytuacji w przyszłości, ale nie ulega wątpliwości, że ewentualne załamanie drugiej gospodarki świata może się odbić nawet większym i bardziej długotrwałym kryzysem w Europie (w tym w Polsce) niż na skutek załamania finansowego w Stanach Zjednoczonych w 2008 r.

Analizując zagadnienia gospodarczego rozwoju Chin, należy zwrócić uwagę na bardzo istotne znaczenie Azji Centralnej dla podtrzymania jego dynamiki. Turkmenistan, Kazachstan i Uzbekistan należą do grupy państw zasobnych w bogactwa naturalne, w tym o znaczeniu strategicznym – ropa, gaz, metale ziem rzadkich, złoto, uran itp. Stopniowa penetracja chińskich firm lokalnych rynków surowcowych w tych republikach jest wyraźnym sygnałem o kierunku ekspansji gospodarczej Państwa Środka. Chińskie inicjatywy spotykają się z przychylnością lokalnych władz i niepokojem na Kremlu, który traktuje Azję Centralną jako tradycyjnie wyłączny obszar rosyjskich wpływów. Przywódcy republik dostrzegają w działaniach Pekinu szansę na uniezależnienie się od Kremla i impuls rozwojowy. Z kolei dla Chin ogromne, nieeksploatowane jeszcze złoża surowców są okazją do zapewnienia stabilnego rozwoju na kolejne lata, przy ograniczeniu uzależnienia od dostaw z Rosji i Bliskiego Wschodu, którego „wąskim gardłem” jest łatwa do zablokowania Cieśnina Malakka.

Wspieranie rozwoju gospodarczego i równoległe inwestycje infrastrukturalne w republikach Azji Centralnej są kluczowymi punktami w realizacji wskrzeszenia przez Chiny antycznego Jedwabnego Szlaku łączącego Azję z Europą. Ten ogłoszony w Astanie we wrześniu 2013 r. gigantyczny plan może mieć też niezwykle istotne znaczenie także dla Polski, albowiem w chińskim projekcie nasze państwo ma stać się (i staje się) centralnym hubem dla dostaw z Azji do Europy. Nadal jednak w polskiej polityce gospodarczej i zagranicznej poświęca się zbyt mało uwagi temu potencjalnie istotnemu dla rozwoju gospodarczego kraju aspektowi.

Reasumując, rosnąca aktywność SOW na polu gospodarczym (z wiodącą rolą Chin) oraz rozszerzanie organizacji o dwa państwa dysponujące bronią nuklearną – Pakistan i Indie – z pewnością nie pozostanie bez wpływu na układ sił politycznych na kontynencie azjatyckim, a także na świecie. Wobec sieci przenikających się i płynnych powiązań między globalnymi potęgami na obszarze Azji bardzo trudno jest prognozować kształtowanie tych relacji nawet w średnim okresie. Tradycyjne relacje są wypierane przez nowe, często zaskakujące i nieprzewidywalne (jak choćby porażka amerykańskiej polityki wobec tradycyjnego partnera azjatyckiego, jakim był Pakistan), tradycyjne konflikty powoli wygasają, ale w ich miejsce pojawiają się nowe (np. o Wyspy Paracelskie i ogólnie wyspy oraz obszary na Morzu Południowochińskim czy Archipelag Diaoyu/Senkaku), które mogą zostać wykorzystane jako element rozgrywki między mocarstwami (amerykańskie wspieranie Japonii w celu osłabienia pozycji Chin). Mnogość zmian, kierunki i dynamika zjawisk polityczno-gospodarczych w Azji Centralnej wpływają na rosnące zainteresowanie tym regionem w polityce zagranicznej mocarstw.

Syntetyczne ujęcie SOW w aspekcie jego aktualnej i potencjalnej roli na geopolitycznej mapie regionu i w dalszej perspektywie, również na scenie globalnej, zostało oparte na analizie dostępnej literatury polskiej i zagranicznej, opracowań mono-

graficznych, raportów i analiz przeprowadzanych przez europejskie organizacje międzynarodowe (SIPRI, EUCAM) oraz szerokiego spektrum publikacji prasowych. Generalnie temat SOW jest relatywnie słabo zbadany zarówno w Polsce, jak i na świecie, głównie na skutek drugoplanowego traktowania organizacji i w badaniach nad bezpieczeństwem regionalnym, i w kontekście zachodzących w regionie oraz na kontynencie procesów ekonomicznych. W obu obszarach silnie eksponowane są przez badaczy partykularne interesy mocarstw – Chin, Rosji, Stanów Zjednoczonych czy Indii, jako kluczowe determinanty kształtujące przebieg zachodzących zjawisk. W tym kontekście SOW nie jest traktowana jako spójna i na tyle silna wewnętrznie oraz zewnętrznie organizacja, by mogła odgrywać pierwszoplanową rolę w budowaniu regionalnego systemu bezpieczeństwa ponad podziałami politycznymi czy wpływać na dynamikę rozwoju ekonomicznego regionu.

Przedmiotem niniejszego opracowania, obejmującego okres od powstania SOW do końca 2017 r., jest identyfikacja procesów zachodzących w ramach SOW pod kątem ich wpływu na globalną politykę mocarstw w regionie i na kontynencie. Wymiar poznawczy wynika przede wszystkim z faktu, że opracowanie jest pierwszym syntetycznym ujęciem SOW jako podmiotu polityki międzynarodowej w aspektach ekonomicznym, politycznym i bezpieczeństwa w regionie, z uwzględnieniem potencjalnej ewolucji do skali gracza globalnego. Zidentyfikowane procesy, ich kierunki i dynamika powinny pozwolić na wykazanie wpływu na kształtowanie zjawisk polityczno-gospodarczych na świecie, jak również lepsze poznanie i zrozumienie uwarunkowań oraz zależności w działaniach podejmowanych przez światowe mocarstwa w różnych regionach globu. Podjęta także wielopłaszczyznowa analiza zmian zachodzących w polityce wewnętrznej i zewnętrznej SOW ma na celu wykazanie roli, jaką odgrywa i w przyszłości będzie odgrywać ta organizacja w kształtowaniu światowej polityki.

Analizując potencjał SOW w wielu wymiarach (demograficznym, militarnym, gospodarczym), można przyjąć, że organizacja posiada zdolność do zajęcia pozycji jednego z kluczowych graczy na międzynarodowej scenie. Jednakże w wyniku nadmiernego akcentowania swoich partykularnych interesów przez dwie światowe potęgi, czyli Rosję i Chiny, nie można przyjąć założenia, że całkowity potencjał SOW jest odzwierciedleniem sumy możliwości głównych graczy. Paradoksalnie to właśnie najsilniejsi członkowie, poprzez rozbieżność swoich interesów, przyczyniają się do osłabienia pozycji organizacji, a w przyszłości mogą doprowadzić nawet do jej marginalizacji.

Otwartym pytaniem pozostaje kierunek ewolucji SOW. Najprawdopodobniej w najbliższej przyszłości organizacja będzie ewoluować w kierunku umacniania wewnętrznej spójności poprzez wypracowanie wspólnego, korzystnego dla wszystkich członków modelu oddziaływania na procesy gospodarcze i polityczne zachodzące w otoczeniu. To jednak znów zależy przede wszystkim od tego, jak ułożą się stosunki między dwoma najważniejszymi graczami w tej organizacji, czyli Rosją i Chinami, a w miarę upływu czasu zapewne także z Indiami. Przy pozytywnym dla siebie rozwoju wypadków SOW będzie prawdopodobnie stopniowo poszerzać zakres swojego oddziaływania regionalnego i stanie się organizacją o kluczowym znaczeniu dla rozwoju gospodarczego Azji Centralnej, a przy ewentualnej współpracy z ASEAN – strukturą determinującą przebieg procesów globalnych.

Znaczenie tego regionu należy rozpatrywać w dwóch przenikających się wymiarach: politycznym i gospodarczym. Pod względem politycznym Azja Centralna samodzielnie nie odgrywa praktycznie większej roli, ale w zestawieniu z rosnącymi interesami gospodarczymi Chin oraz politycznymi i geostategicznymi Rosji staje się istotnym punktem kształtowania kontynentalnej, a pośrednio i światowej polityki mocarstw. Należy zwrócić uwagę na kluczowe znaczenie SOW w kreowaniu bila-

teralnych relacji Chin i Rosji oraz ich współpracy w kontekście relacji ze Stanami Zjednoczonymi. Dla zrozumienia rzeczywistej roli SOW niezbędne jest prześledzenie ewolucji relacji między Chinami a Rosją od upadku Związku Radzieckiego, jak również zmian politycznych zachodzących w Azji Centralnej oraz kierunków i zwrotów w polityce Stanów Zjednoczonych wobec mocarstw i regionu. Dla Europy, w tym również Polski, kluczową rolę może odgrywać chiński lądowy Jedwabny Szlak, którego wykorzystanie oznaczałoby silny impuls rozwojowy, zwłaszcza poprzez łatwiejszy i tańszy dostęp do rynków w Azji. Dodatkowo włączenie UE, a zwłaszcza Polski i innych państw Europy Środkowo-Wschodniej, w projekty budowy ropo- i gazociągów z Azji Centralnej może być szansą na zwiększenie uniezależnienia się od rosyjskich dostaw, a przez to od działań politycznych Kremla.

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów, w których omówiono poszczególne zagadnienia składające się na możliwe kompleksowy obraz SOW i środowiska polityczno-gospodarczego, w którym funkcjonuje organizacja.

Pierwszy rozdział został poświęcony naświetleniu specyfiki Azji Centralnej, czyli kolebce projektu integracyjnego, jakim jest SOW. Punktem wyjścia dla analizy zmian w regionalnym układzie sił było przedstawienie sytuacji na tym obszarze od momentu rozpadu ZSRR, czyli załamania istniejącej od zakończenia II wojny specyficznej równowagi sił między państwami systemu komunistycznego, Związkiem Radzieckim i Chinami z jednej strony, a Stanami Zjednoczonymi z drugiej. Na tym tle omówiono pokrótce proces formowania się pięciu niepodległych republik oraz fluktuacje w kluczowych dla tego regionu relacjach rosyjsko-chińskich. Ponadto podjęto tematykę systemu bezpieczeństwa, który rozpadł się wraz z upadkiem ZSRR i którego brak skutkował utworzeniem SOW, ale też i innych organizacji, pokrótce scharakteryzowanych.

Rozdział drugi zawiera omówienie genezy SOW, od powołania do życia tzw. szanghajskiej piątki po jej przekształcenie w SOW i proces kształtowania struktury wewnętrznej organizacji. W rozdziale czwartym w sposób chronologicznie uporządkowany przedstawiono najważniejsze dokumenty determinujące dzisiejszy kształt organizacji i charakterystykę poszczególnych instytucji składających się na jej strukturę.

Celem rozdziału trzeciego było przybliżenie kluczowych obszarów działalności i zarazem wyzwań dla SOW: militarnego, gospodarczego i ekologicznego. Zidentyfikowano w nich zarówno zakres działalności i niezagospodarowane obszary wymagające aktywności SOW, jak również potencjalne szanse na wzmocnienie regionalnej roli organizacji i zagrożenia wynikające z braku jej aktywności.

W rozdziale czwartym podjęto tematykę szans i barier w aspekcie ewolucji SOW do roli gracza globalnego. Główny ciężar rozważań dotyczy relacji, zarówno już istniejących, jak i potencjalnych, SOW z innymi wielonarodowymi bytami politycznymi z regionu (ASEAN) i spoza niego (UE, NATO). Jako instrument włączania SOW w procesy globalne wskazano też rolę, którą może odegrać organizacja w realizacji dwóch monumentalnych inicjatyw chińskich – Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB) oraz Pasa i Drogi (wcześniej OBOR). Rozważania w tym kontekście skupiono wokół fundamentalnego dylematu, czy SOW powinna w ogóle dążyć do globalizacji swojej działalności, czy pozostać organizacją o charakterze regionalnym.

Głównym źródłem informacji o SOW, które wykorzystano przy opracowywaniu poszczególnych zagadnień, były dostępne publikacje książkowe, polsko- i angielskojęzyczne. Należy jednak zwrócić uwagę, że pomimo jej relatywnego bogactwa odnoszącego się do rozmaitych zagadnień z obszaru Azji Centralnej zakres publikacji krajowych, tak w wymiarze teoretycznym,

jak i praktycznym, nie pozwala na wyczerpujące zbadanie poruszanej w pracy problematyki, niezbędne więc było sięgnięcie do opracowań zagranicznych – europejskich, amerykańskich, rosyjskich i z poszczególnych republik regionu.

Wykorzystane w pracy monografie są dostępne w bibliotekach (BUW, WDiNP, Instytutu Studiów Politycznych PAN), jak również w moich prywatnych zbiorach, których część stanowią publikacje pochodzące z państw Azji Centralnej. Bogatym źródłem literatury jest oczywiście internet – głównie strony www instytucji i organizacji zajmujących się zagadnieniami z zakresu stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa w obszarze Azji Centralnej. Uzupełniającym źródłem wiedzy będą artykuły prasowe, zarówno z magazynów naukowych, jak i popularnonaukowych oraz gazet codziennych, zwłaszcza wydawanych w formie elektronicznej ze względu na łatwość archiwizacji i przetwarzania.

Podejmowane zagadnienie obecnej i przyszłej roli SOW na kontynencie i na świecie nie doczekało się jeszcze osobnego opracowania. Brakuje również solidnej monografii SOW. Celem niniejszego przedsięwzięcia było wypełnienie tej luki w publikacjach naukowych poprzez opracowanie możliwie pełnej prezentacji problematyki powstania i dotychczasowej ewolucji SOW oraz nakreślenie kierunków dalszego rozwoju organizacji, z uwzględnieniem potencjalnych tego skutków dla ładu światowego.

Zdecydowana większość dotychczasowych opracowań naukowych polskich i zagranicznych, obejmujących swym zakresem zagadnienia polityczne i gospodarcze Azji Centralnej, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnej roli Rosji i Chin, nawiązuje do istnienia SOW, ale traktuje ten temat z reguły marginalnie. Literatura zagraniczna z zakresu Azji Centralnej i SOW jest zdecydowanie bogatsza, zwłaszcza w obszarze analiz i opracowań dotyczących bezpośrednio SOW, choć również nie podejmuje tego tematu w sposób kompleksowy.

Publikacją poruszającą problematykę Azji Centralnej jako „gorącego punktu” na geopolitycznej mapie świata jest *Great Games, Local Rules: The New Power Contest in Central Asia* A. Cooleya. Autor podjął się przeprowadzenia szerokiej analizy specyfiki geopolitycznej regionu, ze szczególnym uwzględnieniem polityki mocarstw oraz potencjalnych skutków wycofania się USA z Afganistanu dla stabilności w tym obszarze i zdolności Chin oraz Rosji do zapewnienia regionalnego bezpieczeństwa. Kluczowe znaczenie ma też analiza rozwoju SOW i wynikających stąd implikacji dla bezpieczeństwa europejskiego i azjatyckiego zawarta w książce *The SCO and Its Implications for Eurasian Security* Akihiro Iwashity.

Kompleksowym opracowaniem prezentującym kierunki i metody realizacji chińskiej ekspansji gospodarczej poprzez Azję Centralną do Europy w ramach idei Nowego Jedwabnego Szlaku jest *The New Silk Road Diplomacy: China's Central Asian Foreign Policy since the Cold War* H. Karrara. Spośród publikacji książkowych wartą szczególnej uwagi jest praca zbiorowa *The Future in China-Russia Relations* (red. J. Bellacqua) prezentująca kształtowanie relacji chińsko-rosyjskich od momentu upadku Związku Radzieckiego oraz prognozę ich ewolucji w przyszłości.

Wśród polskojęzycznych publikacji podejmujących zagadnienia polityczne Azji Centralnej należy wymienić unikatowy w naszym naukowym dorobku cykl Współczesna Azja Centralna pod redakcją prof. T. Bodia, będący zbiorem pięciu publikacji omawiających różnorodne aspekty funkcjonowania poszczególnych republik poradzieckich od momentu ich powstania do początków XXI wieku.

Bardzo wartościowe merytorycznie są też książki *Niedźwiedź w cieniu smoka. Rosja-Chiny 1991–2014* dra M. Lubiny oraz *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin* dra hab. Ł. Gacka. W obu pozycjach SOW jest opisana na tle kształtowania relacji rosyjsko-chińskich. Na szczególną uwagę zasługuje też

publikacja dra hab. K. Kozłowskiego *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL* szczegółowo analizująca kierunki i długookresowe cele polityki chińskiej w stosunku do Azji Centralnej.

Polityka Rosji wobec Azji Centralnej została zawarta w *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?* A. Bryca, *Rosja na rozdrożu. Polityka zagraniczna Władimira Putina* M. Kaczmareckiego i *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw* pod redakcją A. Leguckiej. Wśród publikacji bezpośrednio analizujących rolę SOW w Azji Centralnej bardzo ważna jest praca zbiorowa pod redakcją P. Ostaszewskiego *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, a zwłaszcza dwa rozdziały autorstwa W. Rossa: *Stosunki chińsko-rosyjskie: historia, współczesność, perspektywy* oraz *Szanghajska Organizacja Współpracy*. Wartościową publikacją zawierającą analizę roli i znaczenia zmian w regionalnej polityce światowych mocarstw po upadku ZSRR jest *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim* A. Włodkowskiej-Began. Wśród najważniejszych polskich autorów należy wymienić prof. B. Góralczyka, którego publikacje książkowe, zwłaszcza *Chiński feniks. Paradoxy wschodzącego mocarstwa* i *Przebudzenie smoka. Powrót Chin na scenę globalną*, oraz artykuły (m.in. w „Obserwatorze Finansowym”, „Polsce Zbrojnej”, „Studiach Europejskich”) mają pierwszoplanowe znaczenie dla zrozumienia i analizy aspektów polityki Chin i ich roli w zmieniającym się układzie sił na świecie.

Wśród innych publikacji należy wymienić opracowania i analizy Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), zwłaszcza serię Policy Papers, w której analizowane są zagadnienia bezpieczeństwa regionalnego i globalnego. Ponadto opracowania European Central Asia Monitoring (EUCAM), zwłaszcza analizy zagadnienia bezpieczeństwa, polityki wewnętrznej i rozwoju gospodarczego autorstwa takich badaczy, jak J. Boonstra, M. Laurelle i S. Peyrous. Wśród kluczowych

źródeł publikacje International Peace Institute zajmującego się problematyką globalnego pokoju i bezpieczeństwa. Z kolei w pracach Strategic Studies Institute, Center for Strategic & International Studies oraz International Crisis Group można znaleźć wartościowe analizy zagadnień bezpośrednio i pośrednio związanych z aspektami zbrojeń, a także bezpieczeństwa regionalnego i światowego.

Istotnym źródłem wiedzy o aktualnych wydarzeniach w Azji Centralnej są: kwartalnik „China and Eurasia Forum Quarterly”, dwutygodnik „Central Asia – Caucasus Analyst” oraz artykuły na portalu The Diplomat. Ze źródeł rosyjskojęzycznych bardzo ważne dla merytorycznej wartości pracy są opracowania Instytutu Dalekiego Wschodu Rosyjskiej Akademii Nauk (Instytutu Dalniego Wostoka RAN) obejmujące publikacje z zakresu relacji rosyjsko-chińskich, jak i w szerszym ujęciu poruszające aspekty geopolityczne Azji Centralnej, Afganistanu, Iranu i Indii.

Niezwykle cennym źródłem informacji są dokumenty publikowane na oficjalnych stronach prezydenta Rosji i rosyjskich ministerstw oraz strony rządowe państw Azji Centralnej. Niestety, w przypadku republik centralnoazjatyckich dostępny materiał jest relatywnie ubogi lub praktycznie nie istnieje (Turkmenistan, Uzbekistan). W takich przypadkach jedynym źródłem pozostawała prasa lokalna, która z racji pełnej kontroli rządów nad mediami zastępuje publikacje *stricte* rządowe.

Szerokie spektrum polskojęzycznych opracowań o aktualnych wydarzeniach w Azji Centralnej można znaleźć na portalach internetowych: Centrum Studiów Polska–Azja (www.polska-azja.pl), Nowej Europy Wschodniej (www.new.org.pl) i Ośrodka Studiów Wschodnich (www.osw.waw.pl). Uzupełniającym źródłem informacji są internetowe wydania „Xinhua”, „People’s Daily”, „Russia Today”, „Sputnik News” (dawna agencja RIA Novosti), „Global Times”, „The Astana Times” oraz „EurasiaNet”.

Opracowanie niniejsze jest efektem pomocy wielu osób, którym z tego miejsca bardzo dziękuję. Szczególne podziękowania należą się Beacie Wilim za jej wytrwałość, optymizm i wiarę będących dla mnie nieocenionym wsparciem w trudnych chwilach zwątpienia, których doświadczyłem podczas pisania. Bardzo dziękuję Panu Profesorowi Bogdanowi Góralczykowi, dyrektorowi Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego, za nieustające aktywizowanie mnie do zdobywania wiedzy, wieloletnie wsparcie merytoryczne, konstruktywną i jakże potrzebną krytykę oraz trud wskazywania i prostowania ścieżek, którymi podążałem, zdobywając wiedzę. Dziękuję również Pani Profesor Mirosławie Marody z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, wiceprezesowi Polskiej Akademii Nauk, za zaufanie, pomoc przy stawianiu pierwszych kroków naukowych i opiekę podczas studiów w Instytucie Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Krajobraz polityczny Azji Centralnej po rozpadzie ZSRR

1

1.1. Przejawy rosyjskiego postimperializmu w Azji Centralnej

Rozkład władzy radzieckiej w krajach ZSRR postępujący od drugiej połowy lat 80. skutkował rozbudzeniem świadomości narodowej na terytorium radzieckich republik, zarówno w europejskiej części imperium, jak i w Azji Centralnej. Ten drugi obszar stanowił i nadal stanowi dla Kremla szczególny punkt w strategii geopolitycznej w Azji Środkowej, bowiem jest strefą buforową dla południowej granicy Rosji, która rozciąga się na ponad 13 000 km, wzdłuż Mongolii, Chin i Kazachstanu.

Od czasów podbojów na Syberii i tworzenia imperium przez carów, jak również po przekształceniu carskiej Rosji w komunistyczny Związek Radziecki, kolejni przywódcy dbali, aby Azja Centralna pozostawała w granicach państwa rosyjskiego, a potem radzieckiego. Tę wyjątkową potrzebę panowania nad tym regionem nie tłumaczy jedynie atrakcyjność surowcowa, ale przede wszystkim drążący rosyjską świadomość syndrom „oblężonej twierdzy”¹.

¹ M. Lubina, *Niedźwiedź w cieniu smoka. Rosja–Chiny 1991–2014*, Księgarnia Akademicka Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 37.

Załamanie polityczno-gospodarcze ZSRR i w konsekwencji utrata faktycznej kontroli nad republikami skutkowały nasileniem procesów niepodległościowych, których efektem końcowym było powstanie 14 nowych państw w Europie i Azji. Pomimo pogrążenia w kryzysie ekonomicznym Rosja nie porzuciła mocarstwowych aspiracji, dążąc do zachowania kontroli nad obszarem byłego ZSRR. Próby przeciwdziałania politycznej zapaści Rosji na arenie międzynarodowej w okresie rządów Borysa Jelcyna w latach 1991–1999 i podczas pierwszej kadencji (2000–2004) jego następcy Władimira Putina nie zahamowały jednak regresu wpływów na części poradzieckiego obszaru ani nie zapobiegły przyłączeniu się państw Europy Wschodniej i republik nadbałtyckich do NATO². Dopiero po 2004 r. ponownie wybrany na prezydenta W. Putin zahamował wewnętrzny rozkład instytucjonalny państwa oraz wzmocnił władzę centralną³.

Jednym z przejawów dążeń do utrzymania stref wpływów z okresu ZSRR była propozycja prezydenta Michaiła Gorbaczowa wobec ogłaszających niepodległość republik dotycząca zrzeszenia w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Dzięki tej inicjatywie Kreml mógł zachować pozycję centralnego ośrodka władzy na obszarze postradzieckim i – co również ważne dla rosyjskiego interesu narodowego – stworzył barierę dla ograniczenia wpływów zachodnich⁴.

Utrzymanie powiązań między Moskwą a republikami Azji Centralnej było względnie łatwe dzięki dwóm zjawiskom: dążenia niepodległościowe nie były tam tak silne jak w republikach europejskich oraz przy władzy w chwili rozpadu Związku Radzieckiego utrzymały się lokalne partie komunistyczne. Kon-

² M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej Rosji wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991–2001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 105–113.

³ K. Szydywar-Grabowska, *Rosja Putina – ewolucja wewnętrzna*, „Disputatio” 2009, t. VIII, s. 246–247.

⁴ A. Włodkowska, *Paradygmat realistyczny a polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej*, w: *Polityka bezpieczeństwa narodowego państw obszaru WNP*, red. W. Baluk, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 90–91.

sekwencją było niemal jednogłośnie społeczne poparcie dla pozostania w ramach ZSRR we wszystkich republikach – wyniki referendum wskazywały na ponad 90-procentowe poparcie. Gdy więc rozpad państwa radzieckiego stał się faktem w grudniu 1991 r.⁵, a w jego miejsce powołano WNP, wszystkie pięć republik azjatyckich weszło w skład nowej struktury politycznej⁶. W istocie słabość gospodarcza i polityczna Federacji Rosyjskiej oraz obawy przywódców azjatyckich republik o ryzyko utraty suwerenności skutecznie ograniczyły rozwój WNP, a w końcu uczyniły tę organizację tworem amorficznym, praktycznie niefunkcjonującym w rzeczywistej przestrzeni gospodarczej i politycznej⁷.

Słabość Rosji wykorzystały z różnym skutkiem republiki centralnoazjatyckie, starając się zbalansować rosyjskie wpływy zwrotem w kierunku Chin. Rosnąca potęga gospodarcza i ekspansywna polityka Państwa Środka były dostrzeżonym zagrożeniem dla pozycji Kremla, któremu Rosja mogła przeciwstawić jedynie sieć powiązań gospodarczych w oparciu o surowce energetyczne. Dążąc do wzmacniania ekonomicznej współpracy, jeszcze w 1993 r. Rosja przedłożyła na spotkaniu WNP w Taszkencie protokół o utworzeniu wspólnego rynku, który sygnowało 9 państw (nie podpisały go Gruzja, Turkmenistan i Ukraina). Kolejnym etapem integracji gospodarczej było przyjęcie w kwietniu 1994 r. porozumienia o utworzeniu strefy wolnego handlu, a w styczniu 1995 r. – o utworzeniu unii celnej⁸. Pomimo rosyjskiej aktywności w ramach WNP projekt wspólnego rynku nie został zrealizowany, głównie na skutek słabości gospodarczej Rosji, konfliktów w Azji Centralnej, jak również

⁵ Proklamowanie rozwiązania Związku Radzieckiego i zdjęcie flagi radzieckiej z Kremla nastąpiło 25 grudnia 1991 r. A. Sołodkow, *Pieriod raspada: poslednij diekabr' Sojuza. 25 diekabria 1991 goda*, „RBK”, www.rbc.ru/politics/25/12/2016/585800979a79479833655a8e [dostęp: 28.12.2016].

⁶ A. Włodkowska-Began, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa 2013, s. 82.

⁷ W. Konończuk, *Fiasko integracji. WNP i inne organizacje międzynarodowe na obszarze poradzieckim 1991–2006*, „Prace OSW” 05.2007, s. 13.

⁸ A.W. Torkunow, *Wnieszniepoliticheskie processy w SNG*, „KM.ru” www.km.ru/referats/4B3998C559104D01A05C0D83665FCD43 [dostęp: 4.12.2014].

braku politycznej, gospodarczej i społecznej gotowości do uruchomienia tak zaawansowanego mechanizmu gospodarczego.

Przełomowym wydarzeniem miało być powołanie do życia 10 października 2000 r. Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej (EaWG), która w założeniu byłaby rosyjską wersją Unii Europejskiej⁹. Pierwszymi państwami członkowskimi zostały, oprócz Rosji, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan¹⁰. Powstanie EaWG miało dla Kremla przede wszystkim znaczenie prestiżowe, bowiem o potencjalnych korzyściach trudno w ogóle mówić, zważywszy na dysproporcje w rozwoju gospodarczym i potencjale ekonomicznym między Rosją a pozostałymi państwami członkowskimi. W 2005 r. na spotkaniu w Sankt Petersburgu do członkostwa w organizacji został zaproszony Uzbekistan, który podpisał umowę akcesyjną w styczniu 2006 r.¹¹

Działania Rosji na polu integracji gospodarczej nie miały jednak praktycznie żadnego wpływu na kształt i wzmacnianie relacji handlowych republik z Pekinem. Choć wymiana handlowa Chin z Azją Centralną została zapoczątkowana dopiero w momencie upadku ZSRR, osiągając w 1992 r. poziom 350 mln USD, to już w kolejnych 6 latach uległa podwojeniu, by w okresie 2000–2003 wzrosnąć trzykrotnie, z 1 mld do 3,3 mld USD. W kolejnych latach wolumen obrotów handlowych systematycznie zwiększał się i pomimo mniejszej średniorocznej dynamiki w 2006 r. przekroczył 10 mld USD. O ile miało to istotne znaczenie dla słabych gospodarek centralnoazjatyckich, to stanowiło zaledwie 0,6% całkowitych obrotów zagranicznych Chin. Kluczową grupę produktów, determinujących rosnący poziom obrotów handlowych Chin z Azją Centralną, stanowił import surowców naturalnych z republik, w tym ropy i gazu, oraz eksport wyrobów gotowych na te mało wymagające rynki zbytu¹².

⁹ R. Weitz, *Putin's Shadow Looms Over World*, „The Diplomat” 11.10.2011.

¹⁰ *Jewrazijskij ekonomičeskij sojuz (JEAES)*, „Ereport.ru”, www.ereport.ru/articles/ecunions/eaeu.htm [dostęp: 21.01.2015].

¹¹ S. Aris, *Russia's Approach to Multilateral Cooperation in the Post-Soviet Space: CSTO, EurAsEC and SCO*, „Russian Analytical Digest” 2010, nr 76, s. 3.

¹² V. Paramonov, A. Stokov, *Economic Involvement of Russia and China in Central Asia*, Conflict Studies Research Center „Central Asian Series” 05.2007, s. 1–5.

Od początku kreowania nowych powiązań regionalnych Pekin zdecydowanie dystansował się od wzmacniania swoich politycznych wpływów. Osią chińskiej strategii budowania relacji z republikami azjatyckimi stała się współpraca gospodarcza, której beneficjentami miały być wszystkie strony. Choć więc Pekin koncentruje swoje wysiłki na stabilizacji dostaw surowców naturalnych, i w tych działaniach Azja Centralna odgrywa jedną z kluczowych ról, to zarazem silnie angażuje się w rozwój republik. W ocenie Pekinu strategia ta ma przełożyć się w długim okresie na stabilność polityczną, jak również szeroko rozumianą poprawę bezpieczeństwa regionalnego¹³.

Wzrost gospodarczego zaangażowania Pekinu w Azji Centralnej i dążenie Chin do jak najszybszej realizacji gospodarczych założeń w ramach SOW zaktywizowały rosyjskie działania w ramach EaWG. Głównym celem Moskwy stało się stworzenie rzeczywistej Unii Eurazjatyckiej (UEA)¹⁴ obejmującej swoim zasięgiem cały obszar Azji Centralnej, co pozwoliłoby skutecznie ograniczyć dostęp Chin do rynków lokalnych i, co ważniejsze, do bogatych zasobów naturalnych Turkmenistanu, Kazachstanu czy Uzbekistanu. Trudno jednak spodziewać się, by potężna gospodarka chińska w ogóle zwróciła uwagę na pojawienie się takiego tworu, jak UEA, nie mówiąc już o postrzeganiu go jako zagrożenia dla swojej ekspansji¹⁵. Rozszerzenie Unii na wschód ma jeszcze jeden aspekt korzystny w punktu widzenia Kremla: stwarza dodatkową możliwość eliminacji wpływów amerykańskich i unijnych w regionie¹⁶.

¹³ I. Melnyvska, H. Plamper, R. Schweickert, *External Drivers of Institutional Change in Central Asia – Regional Integration Scheme and the Role of Russia and China*, „Kiel Working Paper” 03.2012, nr 1763.

¹⁴ J. Korejba wskazuje na błędną interpretację rosyjskiego słowa *sojuz* – związek, a nie unia. Źródła: J. Korejba, *Najsmutniejszy dzień z życia Władimira Władimirowicza*, Nowa Europa Wschodnia, www.new.org.pl/1836_post.html [dostęp: 17.06.2014].

¹⁵ Potencjał Unii Eurazjatyckiej, uwzględniając członkostwo wszystkich republik, to zaledwie 170 mln obywateli i łączne PKB na poziomie 2,7 bln USD. Ponadto wg szacunków Banku Światowego żaden z członków nie odniesie w długim okresie spodziewanych korzyści gospodarczych, a dodatkowo Rosja będzie musiała subsydiować pozostałych członków na poziomie 30 mld USD rocznie. Źródło: C. Michel, *How Significant Is the Eurasian Economy Union?*, „The Diplomat” 4.06.2014. Dla porównania PKB UE wynosi 17 bln USD, Stanów Zjednoczonych 16,5 bln USD, a Chin 13,5 bln USD. Potencjał ludnościowy to odpowiednio 507 mln, 318 mln i 1,3 mld. Źródło: J. Korejba, op. cit.

¹⁶ D. Cohen, *China and the Eurasian Union*, „The Diplomat” 7.10.2011.

Integracja w ramach UEA została poprzedzona stopniowym zacieśnianiem powiązań między gospodarkami Rosji, Kazachstanu i Białorusi. Pierwszym krokiem było utworzenie 1 lipca 2010 r. unii celnej, a kolejnym – Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, która weszła w życie 1 stycznia 2012 r.¹⁷ i w założeniu miała być fundamentem do przyszłego wdrożenia czterech swobód: przepływu towarów, usług, kapitału i pracowników¹⁸. Procesy integracyjne w ramach UEA pozostają jednak zagrożone, głównie za sprawą kryzysu rosyjsko-ukraińskiego. Pomimo zgody przywódców Białorusi i Kazachstanu na realizację planów integracyjnych prezydent Nazarbijew ostrożnie i z dystansem odnosi się do fazy realizacji¹⁹. Kazachska propozycja utworzenia organizacji, ale bez określania zasad jej funkcjonowania, była niczym innym jak dążeniem do odroczenia całego procesu integracyjnego w czasie²⁰.

Zapewne istotny wpływ na zdystansowanie się republik wobec Rosji miało zaangażowanie Kremla w spór z Gruzją w 2008 r.²¹ i podsycanie konfliktu zbrojnego na Ukrainie²², wskutek czego odżyły obawy o zastosowanie podobnego scenariusza wobec nich, o ile ich polityka nie będzie podporządkowana rosyjskim interesom.

Rosyjskie dążenia do dominacji w obszarze Azji Centralnej są często postrzegane jako neoimperialna „wielka gra” (the Great Game), realizowana na płaszczyźnie militarnej (Rosja jako gwa-

¹⁷ *Тамозennyj sojuz Bielarus-Kazachstan-Rossija*, Informacjonno-Sprawocnyje Materialy, Jewrazijskij ekonomiczeskij sojuz, Ałmaty 2014, s. 3–4.

¹⁸ *Wspólna Przestrzeń Gospodarcza: kolejny etap integracji wokół Rosji*, „Tydzień na Wschodzie” 15.12.2010, nr 41.

¹⁹ W sierpniu 2014 r. prezydent N. Nazarbijew zagroził nawet wycofaniem Kazachstanu z projektu, uznając go za zagrożenie dla niezależności republiki. Źródło: R. Dragneva, K. Wolczuk, *The Eurasian Economic Union. Deals, Rules and the Exercise of Power*, Russia and Eurasia Programme, The Royal Institute of International Affairs, 05.2017, s. 14.

²⁰ A. Jarosiewicz, *Szczyt unii celnej z Ukrainą w tle*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-12/szczyt-unii-celnej-z-ukraina-w-tle [dostęp: 13.03.2014].

²¹ M. Falkowski, *Państwa Azji Centralnej wobec kryzysu gruzińskiego*, „Nowa Europa Wschodnia” 2008, nr 2, s. 6.

²² Szczególnie silne obawy rosyjskie działania na Ukrainie wzbudziły w Kazachstanie, którego północne rubieże są zamieszkane głównie przez ludność pochodzenia rosyjskiego. Szerzej: R. Satke, *Kazakhstan Opposition Fears Ukraine's 'Russian Spring'*, „The Diplomat” 12.04.2014.

rant bezpieczeństwa regionalnego), a obecnie w coraz większym zakresie również gospodarczej. Punktem wyjścia dla rosyjskich ambicji jest dominacja surowcowa – Kreml chce pozostać największym graczem na tym polu poprzez eksploatację swoich złóż oraz monopolizację dystrybucji surowców wydobywanych w regionie. W celu realizacji swojej polityki Kreml nie waha się sięgać po wszelkie dostępne środki „twarde” i „miękkie”, od wspólnych przedsięwzięć gospodarczych po kontrolowaną destabilizację polityczną i zbrojną interwencję²³. W latach 90. ubiegłego wieku i na początku obecnego stulecia Rosja miała relatywnie duże możliwości wzmacniania swojej pozycji w Azji Centralnej, głównie w wyniku panującej tam destabilizacji politycznej. Sytuacja zaczęła się jednak zmieniać diametralnie wraz ze wzrostem zainteresowania tym regionem ze strony Chin, a następnie Indii czy ostatnio Turcji. Rosnąca liczba powiązań gospodarczych regionu z Azją i Europą nie tylko nie uwzględnia rosyjskich „interesów narodowych”, a wręcz w nie uderza. Rosyjskie „miękkie podbrzusze”, pomimo usilnych starań Moskwy, staje się więc coraz bardziej wrażliwym miejscem, którego kondycja determinuje zdrowie całej rosyjskiej gospodarki.

1.2. Procesy niepodległościowe w Azji Centralnej

1.2.1. *Kazachstan*

Rozkład władzy KPZR w krajach ZSRR postępujący od drugiej połowy lat 80. ubiegłego wieku skutkował rozbudzeniem świadomości narodowej na terytorium radzieckich republik, zarówno w europejskiej części imperium, jak i w Azji Centralnej. Choć aktywność i intensywność ruchów niepodległo-

²³ Przykładami metod realizacji rosyjskiej polityki wobec republik Azji Centralnej są Kazachstan i Turkmenistan, które zdecydowały o dywersyfikacji powiązań na rynku surowców energetycznych, ograniczając w ten sposób rosyjskie wpływy. Szerzej: A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Nowa Wielka Gra – przesilenie?*, „Komentarze OSW” 12.05.2009, nr 26.

ściowych były zróżnicowane na poszczególnych obszarach, to wszystkie doprowadziły w końcu do samostanowienia byłych republik rad.

Spośród pięciu republik azjatyckich najmocniej powiązany z Rosją w ramach ZSRR był Kazachstan, a tamtejsze ruchy nacjonalistyczne i separatystyczne powstające spontanicznie na przełomie lat 80. i 90. XX wieku nie były tak silne jak np. w Uzbekistanie. Niemniej, również w Kazachstanie ruch społeczny spowodował ukształtowanie pierwszych niezależnych organizacji politycznych, m.in. Newada-Semipałatyńsk, Azat, Kazak Til, Żeltoksan i innych. Coraz częściej też w przestrzeni publicznej pojawiał się postulat niepodległości²⁴.

Stopniowy zanik władzy radzieckiej w Kazachstanie spowodował przejmowanie funkcji regulacyjnych przez lokalne elity polityczne, związane do tej pory z komunistycznym reżimem. Głównym rozgrywającym stał się Nursułtan Abiszewicz Nazarbajew, piastujący stanowisko I sekretarza Komunistycznej Partii KSRR. W niedługim czasie po wyborach prezydent Nazarbajew skupił w swoim ręku praktycznie całą władzę w republice, obejmując w lutym 1990 r. stanowisko przewodniczącego Rady Najwyższej KSRR, a w kwietniu 1990 r. – urząd prezydenta²⁵.

Początkowym założeniem nowego systemu władzy w Kazachstanie było przestrzeganie zasad federacyjnych według wymogów stawianych przez Kreml. Potwierdzenie tego podporządkowania znalazło swoje odzwierciedlenie 25 października 1990 r., w dniu proklamowania niepodległości przez Radę Najwyższą Kazachstanu. Zastrzeżono równocześnie, że nowy byt państwowy pozostanie w granicach wciąż istniejącego Związku Radzieckiego²⁶. Należy jednak zaznaczyć, że w istocie, wo-

²⁴ K. Nurpeis, *Kazakhstan, w: History of Civilization of Central Asia*, t. VI, UNESCO Publishing, Paris 2005, s. 255–257.

²⁵ K. Brzechczyn, *Upadek imperium socjalistycznego. Próba modelu*, „Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki” 2003, t. 6 (19), s. 163.

²⁶ W. Jagielski, *Rosja – Azja Środkowa – trzecie pożegnanie*, w: *Rosja i jej sąsiedzi*, Instytut Studiów Strategicznych Międzynarodowego Centrum Rozwoju Demokracji, z. 40/2000, s. 172.

bec chaosu panującego w sferach władzy centralnej na Kremlu, prezydent urzędujący w Ałmaty stał się w istocie niezależnym ośrodkiem decyzyjnym. Jednym ze skutków przemian w systemie władzy było też przeniesienie centrum zarządzania republiką do Ałmaty, choć w grudniu 1997 r. stolicą Kazachstanu została ustanowiona Astana (do 1998 r. występująca pod nazwą Akmoła)²⁷.

Kolejnym ważnym wydarzeniem z punktu widzenia przemian politycznych w Kazachstanie był pucz moskiewski, do którego doszło w sierpniu 1991 r. To ostatecznie potwierdziło słabość polityczną Związku Radzieckiego i praktycznie rozkład imperium, z czego skorzystały inne republiki Azji Centralnej, ogłaszając niepodległość. Wyjątkowy był jedynie *casus* Kazachstanu, którego silne powiązania polityczno-narodowościowe z radzieckim państwem, a także relatywnie słabe ruchy niepodległościowe nie sprzyjały tworzeniu odrębnej państwowości. W grudniu 1991 r. odbyły się tam pierwsze wybory prezydenckie, w których jedynym kandydatem był urzędujący prezydent N. Nazarabajew. Oficjalna frekwencja wyniosła 90%, a urzędujący prezydent otrzymał 99,8% głosów²⁸. Tak silne poparcie społeczne, które nałożyło się na ostateczny rozkład Związku Radzieckiego, sprzyjało umocnieniu władzy prezydenta i podjęciu decyzji o ostatecznym uwolnieniu republiki spod kurateli Moskwy, choć wyniki przeprowadzonego w marcu 1991 r. referendum wskazywały na społeczną akceptację ówczesnego statusu Kazachstanu. 16 grudnia 1991 r. prezydent Nazarabajew podpisał *Prawo konstytucyjne o niepodległej państwowości Republiki Kazachstanu*, które określało prawne ramy kazachskiej państwowości. Od tego czasu corocznie w tym dniu obchodzony jest Dzień Niepodległości²⁹.

²⁷ E. Schatz, *When Capital City Move: The Political Geography of Nation and State Building*, „Kellogg Institute Working Paper” 02.2003, nr 303.

²⁸ W. Jakubowski, P. Załęski, *Organizacja systemu władzy publicznej*, w: *Kazachstan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, K.A. Wojtaszczyk, Elipsa, Warszawa 2000, s. 172.

²⁹ K. Nurpeis, op. cit., s. 257.

Po początkowym okresie kreowania w republice wizerunku systemu politycznego, uznanego przez Europę i USA za centralnoazjatycki wzorzec demokratyzacji, dość szybko ewoluował on w stronę scentralizowanego systemu autorytarnego. Prezydent Nazarbajew nie dążył do pogłębiania procesu demokratyzacji całego systemu politycznego, ale skupił się na reformach gospodarczych. Koncepcja sprawowania władzy przez prezydenta opierała się na dążeniu do poprawy życia Kazachów, co w konsekwencji przełożyło się na poparcie dla niego i społeczną akceptację istniejącego systemu. Należy jednak podkreślić, że pomimo braku spełniania standardów demokratycznych przyjętych w państwach zachodnich sposób sprawowania władzy w Kazachstanie jest daleki choćby od modelu władzy wprowadzonego przez prezydenta Karimowa w Uzbekistanie, nie wspominając już o klasycznym reżimie totalitarnym Korei Północnej. Wykreowany przez Nazarbajewa system władzy jest więc często określany jako „aksamitny autorytaryzm”³⁰.

1.2.2. Kirgistan

Kirgistan jest najmniejszą i relatywnie słabo rozwiniętą gospodarczo republiką Azji Centralnej, zwłaszcza w porównaniu do bogatych w surowce naturalne Kazachstanu czy Uzbekistanu. Republika należy do najmniej stabilnych politycznie państw Azji Centralnej, choć początkowo wydawało się, że to właśnie ona będzie modelowym przykładem pozytywnych przemian politycznych i zacznie odgrywać wiodącą rolę w implementacji norm demokratycznych w procedurach sprawowania władzy.

Na scenie politycznej Azji Centralnej Biszkek jest jednoznacznie kojarzony z prorosyjskimi sympatiami. Pomimo że zarówno władze Kirgistanu, jak i opozycyjni politycy pozostają pod silnym wpływem rosyjskiej polityki, brak jest przejawów antyrosyjskich inklinacji. Wręcz przeciwnie, trudno byłoby

³⁰ A. Wołowska, *Kazachstan: regionalny przykład sukcesu*, „Prace OSW” 2004, nr 15, s. 5.

znaleźć w Kirgistanie ugrupowanie polityczne o antyrosyjskim i prozachodnim charakterze. Silne wpływy rosyjskie nie oznaczają jednakże jednoznacznie rosyjskiego kierunku w polityce zagranicznej i akceptacji dla wpływu Kremla na kształt polityki wewnętrznej.

Pomimo silnych powiązań z Rosją Kirgistan dość szybko przystąpił do kształtowania zrębów niepodległej państwowości. Już w 1988 r. wśród deputowanych Rady Najwyższej ZSRR pojawiły się głosy o zwiększeniu niezależności Kirgiskiej SRR, czego efektem była walka Kirgizów o przywrócenie językowi ojczystemu statusu języka urzędowego. W sierpniu 1989 r. deputowani Rady Najwyższej przyjęli ustawę, która nadawała językowi kirgiskiemu status języka państwowego³¹.

Stopniowe budowanie niezależnej kirgiskiej tożsamości przejawiało się w przywracaniu tradycyjnych nazw miast, a także ustanowieniu flagi narodowej. 15 grudnia 1990 r. Rada Najwyższa Kirgiskiej SRR ogłosiła deklarację suwerenności, a wobec braku negatywnych reakcji ze strony Kremla 31 sierpnia 1991 r. uchwaliła deklarację niepodległości. Pierwszym prezydentem niepodległej republiki, wybranym 27 października 1990 r. przez Radę Najwyższą, został Askar Akajew, profesor Kirgiskiej Akademii Nauk. Od początku kształtowania niepodległej państwowości Kirgistan miał być państwem demokratycznym o ustroju republikańskim, co zostało zapisane w konstytucji uchwalonej 5 maja 1993 r.³² Początkowo więc wydawało się, że to najmniejsza z republik Azji Centralnej i zarazem najbardziej uzależniona od Rosji będzie wzorcem politycznych przemian demokratycznych i stabilności politycznej w tym regionie.

W 2005 r., po 14 latach od uzyskania niepodległości, iluzorycznej demokracji i rządów prezydenta Akajewa naznaczonych korupcją, pozaprawnymi metodami działań, nepotyzmem

³¹ T. Bodio, J. Ćwiek-Karpowicz, M. Masojć, *Na drodze do niepodległości*, w: *Turkmenistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2005, s. 251–252.

³² Ibidem, s. 253–254.

i spadkiem jakości życia doszło do pierwszego przewrotu politycznego. Wybuch społecznego niezadowolenia w marcu 2005 r. był następstwem pogłębiającego się kryzysu społeczno-ekonomicznego³³.

W wyniku tzw. rewolucji tulipanów władzę w republice przejął Kurmanbek Bakijew, który obiecywał walkę z korupcją i podniesienie stopy życiowej społeczeństwa, co przełożyło się na 89% poparcie w prezydenckich wyborach z 10 lipca³⁴. Należy tu podkreślić, że choć obserwatorzy OBWE uznali je za legalne (podobnie jak obserwatorzy WNP), to jednak mieli liczne zastrzeżenia, zwłaszcza do systemu zliczania głosów³⁵.

Początkowo prezydent Bakijew kreował się na bliskiego sojusznika Kremla, uznając Rosję za najważniejszego partnera gospodarczego i politycznego dla Kirgistanu, poddając nawet w wątpliwość celowość dalszego wydzierzawiania Amerykanom bazy w Manas³⁶. Konflikt między Kremlem a Bakijewem zapoczątkowała nieoczekiwana decyzja kirgiskiego prezydenta o przedłużeniu tej właśnie umowy ze Stanami Zjednoczonymi. Należy tu podkreślić, że na początku 2009 r. parlament przegłosował usunięcie Amerykanów z Manas, więc działania Bakijewa prowadziły do wzrostu opozycji parlamentarnej wobec urzędu prezydenta³⁷.

Wobec tych działań nie pozostały też bierne rosyjskie media, które zaczęły publikować materiały obciążające nie do końca legalne interesy gospodarcze klanu Bakijewa oraz kompromitujące samego prezydenta. Konsekwencją działań rosyjskich było

³³ K. Kozłowski, *Rewolucja tulipanów w Kirgistanie. Geneza – przebieg – następstwa*, Elipsa, Warszawa 2009, s. 153–154.

³⁴ M. Caster, *Revisiting Kyrgyzstan's Bloody Summer*, „The Diplomat” 13.06.2014.

³⁵ K. Kozłowski, op. cit., s. 189.

³⁶ Baza w Manas została wydzierzawiona Amerykanom dla celów operacji stabilizacyjnej w Afganistanie i od 2001 r. stała się głównym ośrodkiem armii amerykańskiej w regionie. Jej znaczenie wzrosło po zamknięciu przez Uzbekistan w 2005 r. drugiej bazy w Kanabadzie. Źródło: S. Dogan, *Kyrgyzstan's U-turn on Closure of Manas U.S. Military Base*, w: *USAK Yearbook of International Politics and Law 2010 Vol. 3*, red. H.I. Bahar, I. Bal, S. Lacinier M. Özcan, USAK, Ankara 2010, s. 532–533.

³⁷ J. Haacke, P.D. Williams, *Regional Arrangements and Security Challenges: A Comparative Analysis*, „Crisis State Research Centre Working Paper” 07.2009, nr 52, s. 6.

szybkie osłabienie pozycji Bakijewa i jednocześnie aktywizacja silnej opozycji, która od marca 2010 r. regularnie przebywała z wizytami w Moskwie. Zaostrzająca się sytuacja, w której opozycja wysuwała wobec prezydenta oskarżenia o korupcję i nepotyzm, zakończyła się na początku kwietnia dwudniowymi protestami społecznymi, które zmusiły Kurmanbeka Bakijewa do ustąpienia z zajmowanego stanowiska³⁸. Już 7 kwietnia 2010 r. Moskwa oficjalnie uznała nowy rząd w Kirgistanie z Rozą Otunbajewą jako osobą pełniącą obowiązki prezydenta³⁹.

Obaleniu prezydenta towarzyszyły rozruchy na południu kraju, gdzie ubodzy Kirgizi, popierający K. Bakijewa, zaatakowali lepiej sytuowanych Uzbeków postrzegających głowę państwa jako zagrożenie dla swoich interesów handlowych. W starciach w pierwszym tygodniu zginęło według różnych źródeł od 393 do nawet 900 osób⁴⁰. Wobec braku możliwości zahamowania konfliktu przez lokalne siły bezpieczeństwa R. Otunbajewa zdecydowała się na wystosowanie prośby o pomoc do Rosji, jednak prezydent D. Miedwiediew uzależnił interwencję wojskową od zgody wszystkich członków OUBZ. W kolejnym tygodniu doszło do dalszej eskalacji rozruchów, w których zginęło ponad 1000 osób⁴¹, a pomimo tego OUBZ nie była w stanie podjąć jakiejkolwiek decyzji, by zahamować rozruchy⁴².

W październiku 2010 r. odbyły się wybory parlamentarne, które wygrała partia nacjonalistyczna Ata Žurt, zdobywając

³⁸ Wobec nasilających się protestów społecznych 6 kwietnia wieczorem prezydent opuścił Biszkek, ale w oficjalnym ogłoszeniu odmówił ustąpienia. Podał się do dymisji dopiero po negocjacjach z rządem tymczasowym, na czele którego stanął uwolniony z więzienia opozycjonista Danijar Usenow. Źródło: M. Matusiak, *Kirgistan: nie ma Kurmanbeka!*, „Tydzień na Wschodzie” 2010, nr 3–4, s. 7.

³⁹ A. Lelik, *Pieriechodnyj period Rozy Otunbajewoj*, „Kloop Media”, kloop.kg/blog/2011/11/04/perehodny-j-period-rozy-otunbaevoy/ [dostęp: 26.05.2013].

⁴⁰ M. Caster, op. cit.

⁴¹ Nieoficjalnie mówiono nawet o 2 tys. zabitych. Oprócz politycznych i narodowościowych przyczyn wydarzeń w Osz nie wyklucza się też, że źródłem rozruchów była eskalacja porachunków w świecie przestępczym (region Osz jest kluczowym ośrodkiem dystrybucji narkotyków przemycanych z Afganistanu). Źródło: M. Matusiak, *Kirgistan: Tragedia na południu*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 5, s. 5–7.

⁴² J. Kucera, *Central Asia Security Vacuum*, „The Diplomat” 16.06.2010.

28 miejsc w parlamencie, co nie wystarczyło do samodzielnego sprawowania władzy⁴³. 20 grudnia 2010 r. parlament poparł skład rządu, na czele którego stanął lider Socjaldemokratycznej Partii Kirgistanu (SDPK) Ałmazbek Atambajew.

30 października 2011 r. odbyły się wybory prezydenckie, które wygrał dotychczasowy premier Ałmazbek Atambajew, uzyskując w I turze ponad 62% głosów⁴⁴. Nowym premierem został lider partii Republika Omurbek Babanow, którego rząd przetrwał jedynie do sierpnia 2012 r.⁴⁵ Nie chcąc dopuścić do kolejnego kryzysu politycznego, 27 sierpnia prezydent Atambajew powierzył zadanie sformowania nowego rządu Żantoro Satybaldijewowi, dotychczasowemu szefowi administracji prezydenta. Dnia 3 września zawiązała się nowa koalicja, której trzonem została SDPK, a większości parlamentarnej dopełniły Ata Meken i Ar Namys. W dwa dni później nowy rząd uzyskał prawie całkowite poparcie parlamentu (2 głosy przeciw, 111 za)⁴⁶.

Kolejny kryzys polityczny miał miejsce we wrześniu 2013 r., gdy media ujawniły istnienie planu destabilizacji państwa przez opozycję, który publicznie ujawnił Erlanbek Omuralijew. Według zeznań opozycjonisty między 8 a 10 września zaplanowane zostały masowe wystąpienia z blokadą dróg włącznie, a także wrzucenie otrutych cyjankiem ryb do rzeki Naryn, by wywołać panikę wśród miejscowej ludności. Zdaniem opozycji cała historia była wykreowana przez służby specjalne na potrzeby koalicji rządzącej⁴⁷.

Na permanentny brak stabilności politycznej Kirgistanu nakłada się gigantycznych rozmiarów korupcja i nepotyzm oraz słabość władzy centralnej w regionach południowym i północnym, któ-

⁴³ M. Matusiak, *Wybory parlamentarne w Kirgistanie: wolne, ale...*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 6, s. 7.

⁴⁴ *Postanowieniej CYK «Ob opriedielenii riezultatow wyborow Priezidenta KR 30 oktiabria 2011 goda»*, „Kabar.kg”, kabar.kg/rus/politics/full/21773 [dostęp: 23.10.2014].

⁴⁵ R. Gortat, *Z widokiem na ratusz*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-08-25_z_widokiem_na_ratusz.html [dostęp: 25.08.2012].

⁴⁶ *W parlamencie Kyrgyzstana sozdana koalicyja mien'szynstwa*, „Mir 24”, mir24.tv/news/politics/5451650 [dostęp: 12.05.2014].

⁴⁷ R. Gortat, *U progu gorącego sezonu politycznego*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2013-09-09_u_progu_goracego_sezonu_politycznego.html [dostęp: 1.08.2014].

rych posłuszeństwo jest uzależnione od pochodzenia prezydenta (Bakijew pochodził z południa, a po jego obaleniu władzę przejęły elity z północy). Kirgistan stoi więc przed realną, choć być może odległą jeszcze perspektywą rozpadu na okręgi autonomiczne, co dodatkowo skomplikuje i tak już złożony problem zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności w regionie Azji Centralnej.

1.2.3. Tadżykistan

Tadżykistan jest obok Kirgistanu najsłabiej rozwiniętą i najuboższą republiką Azji Centralnej – według danych Banku Światowego w 2012 r. 38% Tadżyków żyło poniżej progu ubóstwa⁴⁸. Zamieszkująca republikę ludność tadżycka jest blisko spokrewniona z Irańczykami oraz Afgańczykami i do czasu utworzenia Tadżyckiej Radzieckiej Republiki Ludowej posługiwała się alfabetem perskim, zastąpionym cyrylicą na rozkaz Kremla⁴⁹.

Proces rozkładu władzy radzieckiej skutkował, podobnie jak miało to miejsce z różnym nasileniem w innych republikach Azji Centralnej, aktywizacją partii komunistycznej w kierunku dokonania reform ustrojowych. W przypadku Tadżykistanu rządząca partia nie uzyskiwała społecznego poparcia, pomimo podejmowania działań zmierzających do zyskania społecznej sympatii (m.in. uznanie języka tadżyckiego jako języka państwowego). Społeczne niezadowolenie i brak poparcia dla Komunistycznej Partii Tadżykistanu (KPT) doprowadziły do aktywizacji opozycji, która zainicjowała w lutym 1990 r. demonstracje w stolicy republiki, Duszanbe. Wobec relatywnej słabości sił opozycyjnych KPT zareagowała na wystąpienia społeczne w typowy dla rządów komunistycznych sposób – wprowadzeniem stanu wyjątkowego, który obowiązywał do stycznia 1991 r. Ostateczny rozpad Związku Radzieckiego skłonił KPT do podjęcia decyzji o ogłoszeniu

⁴⁸ G. Voloshin, *Dim Security Prospects Ahead?*, „The Diplomat” 3.12.2013.

⁴⁹ E. Wysocka, *Z kim będzie kolegować się Tadżykistan?*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-04-03,z_kim_beda_kolegowac_sie_tadzykowie.html [dostęp: 8.05.2012].

suwerenności. Dnia 9 września 1991 r. Tadżykistan ogłosił niepodległość, zmieniając jednocześnie oficjalną nazwę państwa na Republika Tadżykistanu⁵⁰.

Charakter polityczny i system sprawowania władzy zostały określone w przyjętych przez tadżycki parlament ustawach, wśród których do najważniejszych należały: *O organizacjach społecznych*, *O religii i organizacjach religijnych*, *O partiach politycznych* oraz *O samorządach w miastach i na wsi*. Przyjęte uchwały określały Tadżykistan jako państwo funkcjonujące zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego i pluralizmu politycznego oraz religijnego, z zapewnieniem swobody funkcjonowania podmiotów politycznych i organizacji społecznych⁵¹.

Zbiór uchwał parlamentarnych określał ogólne zasady funkcjonowania państwa i zarazem stanowił bazę do prac nad pierwszą konstytucją niepodległej republiki, którą parlament uchwalił 6 września i którą naród przyjął w drodze referendum 6 listopada 1994 r. Konstytucja Tadżykistanu stanowiła konglomerat ładu polityczno-ustrojowego wypracowanego przez państwa demokratyczne z elementami pozostałości struktur postradzieckich i widocznymi wpływami tradycji państwowych Azji Centralnej⁵².

Faktyczny system sprawowania władzy przez prezydenta Emomaliego Rahmona pozostaje daleki od założeń demokratycznych. Podobnie jak w przypadku pozostałych republik poradzieckich w Azji Centralnej sprawuje on władzę autokratyczną, podejmując działania zmierzające do eliminacji opozycji lub co najwyżej wykreowania opozycji faszadowej. Wszelkie przejawy aktywności naruszającej stabilność władzy prezydenta spotykają się z bezwzględnym traktowaniem ze strony służb mundurowych państwa. Forma rządów stała się zresztą przyczyną konfliktu wewnętrznego w latach 1992–1997, którego zakończenie miało

⁵⁰ Z. Cierpiński, *Ustrój polityczny Tadżykistanu*, „Portal Spraw Zagranicznych”, www.psz.pl/tekst-38441/Ustroj-polityczny-Tadzykistanu [dostęp: 18.10.2014].

⁵¹ Sh. Ismailov, *System polityczny i uwarunkowania jego rozwoju*, w: *Tadżykistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2002, s. 232–233.

⁵² Sh. Ismailov, P. Załęski, *System organów władzy państwowej*, w: *Tadżykistan...*, op. cit., s. 243–244.

przynieść korektę kursu politycznego prezydenta Rahmonowa, uwzględniając podział władzy i dopuszczenie opozycji do urzędów. W praktyce w ciągu kolejnych lat Rahmonow systematycznie dławił opozycję, doprowadzając tym m.in. do cyklicznych starć w Dolinie Raszt i Kotlinie Fergańskiej⁵³.

Jednym z przejawów autorytaryzmu władzy jest cenzura radia i telewizji, więc głównym źródłem informacji niemodyfikowanych przez administrację rządową pozostaje internet⁵⁴.

Niestety, popularność tego medium wśród ludności nadal jest znikoma, w dodatku często też dochodzi do blokowania portali i stron internetowych⁵⁵.

Silna władza prezydencka, choć krytykowana za brak reform demokratycznych i autorytarny system rządzenia, jest koniecznością dla utrzymania jedności państwa. Wynika to ze specyfiki Tadżykistanu, który w istocie stanowi konglomerat regionów, gdzie władzę sprawują „klany”, przychylne bądź pozostające w opozycji wobec prezydenta. Począwszy od 1992 r., cztery największe „klany” – chodżencki, pamirski, kulabski i garmski – pomimo oficjalnie zawartego pokoju w 1997 r. nadal walczą o przejęcie władzy w republice⁵⁶.

Struktura regionalna do pewnego stopnia odzwierciedla podziały etniczne (Uzbekowie w Sogdzie, narody pamirskie w GBOA), religijne (szyici i sunnici), a także historyczne i ekonomiczne (zróznicowanie w rozwoju gospodarczym). Walka „klanów” o supremację i podział wpływów stała się bezpośrednią przyczyną wybuchu wojny domowej w 1992 r., na co z kolei nałożyło się spolaryzowanie społeczeństwa pod względem narodowościowym i religijnym⁵⁷.

⁵³ Szerzej o stopniowym ograniczaniu opozycji przez Rahmonowa w: K. Kanunov, *Tajikistan After Reconciliation: 17 Years Without War or Peace*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 5.08.2014, t. 16, nr 14, s. 22–24.

⁵⁴ Szerzej: O. Salimov, *Tajikistan Blocks radio Ozodi Website*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 4.03.2014, t. 17, nr 04, s. 22–23 i idem, *Free Media Struggles in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 2.07.2014, t. 17, nr 12, s. 26–27.

⁵⁵ E. Wysocka, *Uzbeki przykręcają kurek, Tadżycy śrubę*, Nowa Europa Wschodnia, www.new.org.pl/2013-01-06,uzbecy_przykrecaja_kurek_tadzycy_srube.html [dostęp: 3.02.2013].

⁵⁶ P. Borawski, *Narody, mniejszości narodowe i klany*, w: *Tadżykistan...*, op. cit., s. 332.

⁵⁷ K. Strachota, *Tadżykistan – czas próby*, „Prace OSW” 2004, nr 15, s. 21–22.

24 listopada 1991 r. wyznaczono wybory prezydenckie, w których przedstawiciel komunistycznej opozycji Emomali Rahmonow⁵⁸ przegrał z Rahmonem Nabijewem⁵⁹. Objęcie urzędu przez R. Nabijewa okazało się równoznaczne z dążeniem do eliminacji opozycji z życia politycznego, co skutkowało nasileniem konfliktów i ogłoszeniem 5 maja 1992 r. stanu wyjątkowego⁶⁰. Wbrew oczekiwaniom nie doprowadziło to do wygaszenia konfliktu, ale jego zaostroszenia. Walki zostały zapoczątkowane w czerwcu 1992 r. na prowincji, jako efekt waśni „klanowych”, i do października 1992 r. objęły praktycznie cały obszar republiki⁶¹.

Po ustąpieniu ze stanowiska prezydenta Nabijewa we wrześniu 1992 r. najwyższą władzę w państwie aż do listopada 1994 r. sprawował przewodniczący Rady Najwyższej. 6 listopada odbyły się wybory prezydenckie, które wygrał E. Rahmonow⁶².

Kłęska wyborcza opozycji i praktycznie rozbitcie jej struktur zahamowały na pewien czas proces pokojowych negocjacji, które toczyły się równoległe z działaniami zbrojnymi. 27 czerwca 1997 r. Rahmonow jako szef rządu republiki i Said Abdullo Nuri – przedstawiciel formacji Opozycja Zjednoczonych Tadżyków – podpisali w Moskwie wspólny protokół, który określał zasady ustanowienia pokoju⁶³.

Zakończenie okresu pięcioletnich zawirowań politycznych nie przyniosło Tadżykistanowi spodziewanej stabilizacji. Republika nadal boryka się z problemem grup przestępczych, które są pozostałością wojny domowej z lat 1992–1997. Grupy te, dowodzone przez byłych komendantów, dążą do utrzymania

⁵⁸ Emomali Szarifowicz Rahmonow zmienił nazwisko już jako prezydent Tadżykistanu 21 marca 2007 r. na Rahmon, zrywając w ten sposób z rosyjską tradycją (zrezygnował też z tzw. *otczestwa* Szarifowicz), którą uznawał za obcą dla Tadżykistanu.

⁵⁹ M. Lang, *Wojna domowa i proces pokojowy*, w: *Tadżykistan...*, op. cit., s. 155–156.

⁶⁰ *Tadżykistan pierwszej połowy 1990-tych lat*, „Centr Strategiczeskich Ocenok i Prognozow”, csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/423/tadzhikistan-pervoy-poloviny-1990-h-godov-3877 [dostęp: 15.09.2014].

⁶¹ M. Lang, op. cit., s. 158–160.

⁶² *Rahmonow połączył przemieszczanie „awtomatom”*, „Komiersant”, kommersant.ru/doc/94606 [dostęp: 14.05.2014].

⁶³ M. Dinorshoev, *Tajikistan*, w: *History of Civilization of Central Asia*, t. VI, UNESCO Publishing, Paris 2005, s. 295–296.

niezależności od Duszanbe. Dominującą rolę odgrywa tu Górski Badachszan, którego tadżycką część stanowi Górnobadachszański Obwód Autonomiczny (GBOA)⁶⁴.

W lipcu 2012 r. armia tadżycka rozpoczęła operację wojskową w okręgu GBOA, której celem była eliminacja grup przestępczych⁶⁵. Akcja pacyfikacyjna stanowiła bezpośrednie następstwo zamordowania gen. Abdulla Nazarowa, szefa obwodowej służby bezpieczeństwa⁶⁶. Efekty prowadzonych działań potwierdziły niską jakość bojową tadżyckich sił zbrojnych i brak zdolności administracji prezydenta do sprawowania kontroli nad całym obszarem kraju. Po trzech dniach walk w rejonie stolicy obwodu Chorogu, wobec braku zdolności sił rządowych do przełamania oporu zorganizowanych grup przestępczych, doszło do zawieszenia broni⁶⁷. Dążąc do stopniowego wygaszania konfliktu, biuro prokuratora generalnego ogłosiło amnestię dla wszystkich, którzy brali udział w walkach i którzy dobrowolnie oddadzą broń⁶⁸. Pomimo że część bojowników skorzystała z amnestii, region ten wciąż pozostaje niestabilny politycznie i dochodzi na jego obszarze do starć lokalnych grup zbrojnych z siłami bezpieczeństwa.

Bardzo istotnym hamulcem rozwoju gospodarczego Tadżykistanu jest problem korupcji i nepotyzmu. Klan prezydencki tradycyjnie znalazł silne umocowanie w gospodarce. W sferze

⁶⁴ R. Coalson, *Przemoc w prowincji Badachszan w Tadżykistanie*, „Stosunki Międzynarodowe”, www.stosunkimiedzynarodowe.info/artukul,1353,Przemoc_w_prowincji_Badachszan_w_Tadzykistanie_?_q_and_a [dostęp: 27.07.2012].

⁶⁵ We wrześniu 2011 r. prezydent Rahmon ogłosił wielką amnestię, na mocy której więzienie opuściło prawie 15 skazańców, w tym również skazanych za terroryzm czy pospolite morderstwa. Zwolniono wówczas również niektórych przeciwników Rahmona, a także weteranów wojny domowej czy wojny w Afganistanie. Część z nich niewątpliwie zasilila grupy przestępcze i ruchy islamskie w GBOA, osłabiając tym samym i tak już chwiejną pozycję władz w tym regionie. Źródło: A. Sodiqov, *Large-Scale Prison Amnesty Announced in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 3.08.2011, t. 13, nr 14, s. 15–16.

⁶⁶ A. Jułdaszew, *W Tadżykistanie ubit gienierał Goskomitieta nacyonalnoj bezopasnosti*, „Asia-Plus”, news.tj/ru/news/v-tadzhikistane-ubit-general-goskomiteta-natsionalnoi-bezopasnosti [dostęp: 14.10.2014].

⁶⁷ M. Matusiak, *Tadżykistan: W Badachszanie Badachszanie władze walczą z dawnymi kombatantami polowymi*, „Tydzień na Wschodzie” 25.07.2012, nr 25.

⁶⁸ *Khorog participants amnestied*, „Central Asia Online”, centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2012/12/26/newsbrief-03 [dostęp: 28.12.2012].

wpływów rodziny prezydenta Rahmona znalazła się najcenniejsza dla tadżyckiej gospodarki huta aluminium TALCO, której produkcja stanowi 75% całego eksportu republiki⁶⁹. Skrajnym przejawem prezydenckiego nepotyzmu było zatrudnienie 16-letniej córki na stanowisku prezenterki telewizyjnej i powierzenie 22-letniemu synowi członkostwa w radzie miejskiej Duszambe, funkcji szefa Związku Młodzieży Tadżykistanu i agencji promującej biznes, a w 2013 r. ustanowienie go zwierzchnikiem Państwowej Administracji Celnej⁷⁰.

Poziom korupcji w Tadżykistanie jest tak wysoki, że według Corruption Perceptions Index z 2017 r. republika została sklasyfikowana na 161 miejscu spośród 180 uwzględnionych państw⁷¹. Skutkami powszechności tego zjawiska i nepotyzmu są postępująca zapaść gospodarcza i niski poziom zagranicznych inwestycji, co zmusza miliony Tadżyków do emigracji za pracą do Rosji. Skale migracji obrazuje struktura PKB, w której 40% stanowią przekazy przesyłane rodzinom przez Tadżyków pracujących za granicą. Dogłębna korupcja obejmuje praktycznie każdą dziedzinę życia w Tadżykistanie: opiekę zdrowotną, policję, służby graniczne, administrację państwową, szkolnictwo wyższe czy bankowość. Trudno mówić o jakimkolwiek realnie realizowanym programie walki z tym patologicznym zjawiskiem, skoro powołane do tego celu ministerstwo jest uważane za jeden z najbardziej skorumpowanych wyższych urzędów administracji państwowej⁷².

Niestabilna sytuacja wewnętrzna Tadżykistanu, silna opozycja ze strony grup przestępczych i niezdolność władzy do kontroli nad całym terytorium republiki mogą skutkować poważnymi konsekwencjami dla całego regionu Azji Centralnej. Bez

⁶⁹ E. Wysocka, *Tadżyków z Uzbekami walka o wodę*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-04-21,tadzykow_z_uzbekami_walka_o_wode.html [dostęp: 20.06.2012].

⁷⁰ J. Kucera, *Violence in Tajikistan*, „The Diplomat” 30.11.2010 oraz O. Salimov, *President's Son Appointed Head of Customs in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 22.01.2014, t. 16, nr 22, s. 11–12.

⁷¹ *Corruption Perception Index 2017*, „Transparency International”, www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 [dostęp: 24.11.2018].

⁷² E. Wysocka, *Ręka rękę myje*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-07-30,reka_reke_myje.html [dostęp: 31.07.2012].

zagranicznego wsparcia militarnego, czy to rosyjskiego, czy ze strony NATO, jak również finansowego celem przeprowadzenia niezbędnych reform w sferze militarnej i gospodarczej (tu głównym partnerem pozostają Chiny) prezydent E. Rahmon może utracić zdolność do utrzymania jedności terytorialnej republiki. Szczególnie wyraźnym zagrożeniem wydaje się stworzenie na obszarze Górnego Badachschanu szyickiej republiki, co zapewne spotkałoby się z poparciem ze strony Iranu, w którym ta odmiana islamu jest religią panującą. Z drugiej strony szyicka republika byłaby celem ataków afgańskich talibów, którzy są ortodoksyjnymi sunnitami. W konsekwencji konflikt o charakterze religijnym mógłby ogarnąć cały region Azji Centralnej, przyczynić do zaostrzenia sporu w Kotlinie Fergańskiej, wzrostu napięć na tle religijnym w Kazachstanie i całkowitego zdestabilizowania politycznego oraz gospodarczego Tadżykistanu i Kirgistanu.

1.2.4. Turkmenistan

Turkmenistan jako jedyna z pięciu poradzieckich republik pozostaje poza strukturami Szanghajskiej Organizacji Współpracy, starając się zachować możliwie dużą niezależność polityczną i kierując wysiłki na rozwój gospodarczy. Niemniej, z uwagi na znaczenie tego państwa dla układu sił w regionie oraz dla strategii geopolitycznej Chin, Rosji i Stanów Zjednoczonych wskazane wydaje się naświetlenie kształtowania się sytuacji politycznej republiki po 1989 r.

W przeciwieństwie do pozostałych republik ruchy niepodległościowe Turkmenistanu nie były ani silne, ani skonsolidowane, bowiem przedstawiciele rządzącej Komunistycznej Partii Turkmenistanu i stojący na jej czele Saparmurat Nijazow byli reprezentantami silnie konserwatywnego nurtu politycznego. W październiku 1990 r. Rada Najwyższa Turkmenistanu przyjęła ustawę o ustanowieniu urzędu prezydenta i rozpięła wybory,

które odbyły się w dniu 27 października. Jedynym kandydatem był w nich S. Nijazow. Nadal jednak Turkmenistan pozostawał republiką związkową, pomimo przyjętej w styczniu 1990 r. *Deklaracji o państwowej suwerenności Turkmeńskiej SRR*, która kreowała podwaliny dla ogłoszenia niepodległości⁷³. Dopiero 27 października 1991 r. parlament proklamował suwerenność Turkmenistanu, poprzedzoną ogólnokrajowym referendum w dniu 26 października, w którym ponad 94% obywateli opowiedziało się za niepodległością⁷⁴. 18 maja 1992 r. parlament uchwalił pierwszą konstytucję niepodległej republiki, nad którą prace trwały od końca 1991 r.⁷⁵, zastępującą tę Turkmeńskiej SRR z 1978⁷⁶. Konstytucja określiła ustrój republiki jako przystający do standardów demokratycznych, ale zarazem delegowała znaczną część władzy na rzecz prezydenta, przy jednoczesnej marginalizacji roli parlamentu⁷⁷. Zwycięzcą pierwszych powszechnych wyborów prezydenckich, które odbyły się 22 czerwca 1992 r., został I sekretarz Nijazow, uzyskując 95,5% głosów przy 99,8% frekwencji⁷⁸.

Od chwili odzyskania niepodległości Turkmenistan był postrzegany jako republika o najbardziej autorytarnym systemie rządów w Azji Centralnej. Prezydent Nijazow wprowadził nie tylko brutalne zasady w funkcjonowaniu życia politycznego, ale również kult jednostki (Turkmenbasza – Ojciec Wszystkich Turkmenów), czerpiąc wzorce z systemu stalinowskiego. Istnienie politycznej opozycji było już od końca lat 80. ubiegłego stulecia co najmniej trudne wobec opresyjnego systemu poli-

⁷³ R. Czachor, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014, s. 68.

⁷⁴ T. Bodio, J. Ćwiek-Karpowicz, M. Masojć, *Na drodze do niepodległości*, op. cit., s. 215–221.

⁷⁵ *Konstytucja Turkmenistanu – Osnownoj Zakon epochi moguszcztwa i szczastja*, „Turkmenistan Zolotoi Wiek”, www.turkmenistan.gov.tm/?id=1430 [dostęp: 20.01.2015].

⁷⁶ T. Bodio, T. Moldawa, *Konstytucje państw Azji Centralnej. Tradycje i współczesność*, Elipsa, Warszawa 2007, s. 380–382.

⁷⁷ Szerzej o konstytucyjnej strukturze władzy w: K.A. Wojtaszczyk, *System konstytucyjny państwa, w: Turkmenistan...*, op. cit., s. 295–298.

⁷⁸ R. Gortat, *Turkmenistan 2012: Rytualne wybory prezydenckie i realna rywalizacja o gaz*, „e-Politikon” 2012, nr 2, s. 172–173.

tycznego, co w konsekwencji doprowadziło do silnego rozdrobienia i izolacji ruchów opozycyjnych. Demonstracje, jakie miały miejsce w 1988 i 1989 r. w Aszchabadzie, nie były *stricto* polityczne, bowiem zostały wywołane rosnącym bezrobociem i podwyżkami cen. Relatywnie rzadkie wystąpienia społeczne i polityczne wynikają z faktu, że w 1992 r. rząd wprowadził bezwzględny zakaz rejestracji ruchów opozycyjnych przez okres kolejnych 6 lat⁷⁹, który jednak obowiązywał aż do śmierci S. Nijazowa w 2006 r.

Praktycznie od chwili objęcia funkcji prezydenta Nijazow realizował swoją wizję polityki „sułtanatu”. Eliminacja opozycji, otaczanie się poplecznikami i bezwzględnie oddanymi aparatczykami przyczyniło się do wykreowania władzy autorytarnej na niespotykaną nawet jak na standardy Azji Centralnej skalę. Potwierdzeniem tego zjawiska jest choćby zwołanie w 1994 r. ogólnonarodowego referendum, które legitymowało przedłużenie kadencji prezydenckiej Nijazowa do 2002 r., a w 1999 r. Chałk Masłachaty zniósł konstytucyjne ograniczenie liczby sprawowanych kadencji i zarazem mianował S. Nijazowa prezydentem dożywotnio⁸⁰.

Autorytarny system rządów prezydenta Nijazowa ograniczał się do stolicy i okolicznych rejonów, natomiast znaczne obszary republiki znajdowały się pod kontrolą klanów, częściowo połączonych więzami plemiennymi, a częściowo nieformalnymi związkami ekonomicznymi, społecznymi i politycznymi. Podobnie jak w przypadku innych republik Azji Centralnej klany determinowały układ sił, a więc i podział władzy, i decydowały o stabilności polityczno-ekonomicznej państwa. Nijazow dążył więc do takiego wzmocnienia swojej władzy, aby objąć nią również prowincje i regiony, w których klany odgrywały pierwszoplanową rolę. W tym celu rozwinął silny system delegowania

⁷⁹ S. Sabol, *Turkmenistan's Opposition and Niyazov's Regime*, „European Rim Policy and Investment Council” 02.2003.

⁸⁰ P. Załęski, *Organizacja systemu władzy państwowej*, w: *Turkmenistan...*, op. cit., s. 307.

władzy do ośrodków regionalnych, przy jednoczesnej reorganizacji patronatu i łańcucha powiązań lokalnych, tworząc zależność: więcej prezydenckiej przychylności i przekazywanej władzy w zamian za korzyści dla swojej władzy (lojalność)⁸¹.

21 grudnia 2006 r. prezydent S. Nijazow nagle zmarł i w kręgach najwyższej władzy pojawiła się pustka, która mogła zwiastować destabilizację polityczną i eskalację walki o sukcesję między różnymi koteriami. Jednak sprawująca bezwzględną władzę za kulisami oficjalnej polityki tajna policja namaściła nowego prezydenta, którym został Gurbanguły Berdymuchamedow⁸².

Śmierć przywódcy autokratycznie rządzonego kraju, w dodatku zasobnego w surowce naturalne i mającego ważne geopolitycznie położenie, zaktywizowała strony zainteresowane – Rosję, Stany Zjednoczone, Chiny, a także Iran – do pozyskania przychylności nowego prezydenta Turkmenistanu. Rola republiki w regionie zaczęła dynamicznie wzrastać wraz z odkryciami złóż gazu i rozpoczęciem ich eksploatacji. Pozostające na uboczu polityki i gospodarczo zmarginalizowane państwo nagle znalazło się w sferze zainteresowania i strategicznego planowania politycznego Rosji, Chin i państw zachodnich. Jednak Turkmenbasza, choć zdawał sobie sprawę z konieczności zacieśniania gospodarczych powiązań, nie był skłonny do nawiązywania politycznych relacji, które mogłyby przyczynić się do uznania republiki za sferę wpływów którejkolwiek ze stron zaangażowanych w polityczny podział Azji Centralnej.

Starający się o członkostwo w Światowej Organizacji Handlu Turkmenistan pomimo delikatnej korekty kursu w polityce wewnętrznej nadal jest postrzegany jako państwo, w którym demokracja ma charakter fasadowy. Nikt nie wątpi w to, że republika jest rządzona przez prezydenta w sposób autokratyczny, jak również że wolne wybory prezydenckie w 2012 r., do których do-

---

⁸¹ S.J. Blank, *Turkmenistan and Central Asia After Niyazov*, „Strategic Studies Institute” 2007, s. 13–14.

⁸² Ibidem, s. 1–5.

puszczono aż 8 kandydatów, były jedynie iluzją. Już sam wynik wyborów, w których urzędujący prezydent otrzymał poparcie na poziomie ponad 97%, może budzić uzasadnione wątpliwości⁸³.

Dodatkowym argumentem przemawiającym za niedemokratycznym charakterem wyborów jest fakt, że wśród konkurencyjnych kandydatów większość stanowili ludzie z otoczenia prezydenta, w tym dwaj urzędujący ministrowie⁸⁴.

Stopniowe łagodzenie kursu w polityce wewnętrznej przez prezydenta objęło również wolność mediów. Przyzwyczajeni do stykania się z przefiltrowanymi i ocenzone informacjami Turkmeni otrzymali możliwość zakładania mediów niezależnych od władzy centralnej⁸⁵. Oficjalnie rząd zobowiązywał się nawet do wsparcia podmiotów i obywateli przy uruchamianiu nowych mediów. W praktyce jednak sam proces rejestracji pozostawał na tyle restrykcyjny, że pozwalał władzy na eliminację podmiotów, które mogłyby przekazywać zbyt radykalne, w jej ocenie, treści⁸⁶.

W 2011 r. został ogłoszony Narodowy Program na rzecz Rozwoju Społecznego i Ekonomicznego 2011–2013, w którym nakreślono główne kierunki ekonomicznego rozwoju republiki oraz podniesienia standardu życia społeczeństwa. Realizacja tych celów miała się odbywać na drodze wzmocnienia instytucji państwa, reformy agrarnej⁸⁷, zapewnienia korzystnego obustronnie funkcjonowania sektora prywatnego i państwowego oraz włączenia gospodarki krajowej w obieg globalnej wymiany handlowej⁸⁸. Szczególnie trudny w realizacji wydaje

⁸³ *Wybory i inauguracja Prezydenta Turkmenistanu Gurbanguly Berdimuchamedowa*, „Awstrijsko-Turkmienskoje Obszczestwo”, www.turkmenistan-kultur.at/ru/austria395-praesident.html [dostęp: 10.12.2014].

⁸⁴ R. Gortat, *Turkmenistan 2012...*, op. cit., s. 177–180.

⁸⁵ *Turkmenistan: eksplozja i blokada*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 5, s. 8.

⁸⁶ J.W. Adamowski, *Środki masowej informacji*, w: *Turkmenistan...*, op. cit., s. 387–388.

⁸⁷ Aby poprawić sytuację ludności w ramach planu rozwoju ekonomiczno-społecznego, a przy okazji swoje notowania w społeczeństwie, prezydent podjął decyzję o nieodpłatnym przekazywaniu ziemi chłopom pod budowę domów i nowych farm w ramach utworzonego w 2008 r. funduszu. Źródło: D. Annayev, *Turkmenistan to Distribute Land Plots*, „Central Asia Online”, centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2014/02/26/newsbrief-01 [dostęp: 10.04.2014].

⁸⁸ N. Contessi, *Is Turkmenistan the Next Central Asia Tiger?*, „The Diplomat” 15.07.2014.

się ostatni cel, zważywszy na fakt, że system rządów definiuje poziom korupcji będący w przypadku Turkmenistanu jednym z najwyższych na świecie. Czynniki te rzutuje bowiem w istotny sposób na ocenę gospodarki przez potencjalnych inwestorów pod względem bezpieczeństwa inwestycji i przejrzystości zasad prowadzenia działalności gospodarczej. Według indeksu CPI z 2017 r. Turkmenistan znajdował się na 177 miejscu na 180 państw przebadanych przez Transparency International⁸⁹.

1.2.5. Uzbekistan

Uzbekistan jest najludniejszą republiką Azji Centralnej i zarazem największym konkurentem Kazachstanu na płaszczyźnie regionalnych wpływów politycznych i gospodarczych. To zasobne w surowce naturalne państwo cechuje też niezwykle korzystne położenie geograficzne, bowiem jako jedyne graniczy ze wszystkimi pozostałymi republikami tego regionu – Kazachstanem, Turkmenistanem, Tadżykistanem i Kirgistanem, a także Afganistanem.

Pierwszym zwrotnym wydarzeniem w historii kształtowania się państwowości niepodległego poradzieckiego Uzbekistanu było ustanowienie 24 marca 1990 r. na sesji Rady Najwyższej Uzbeckiej SRR urzędu prezydenta republiki, którym został wybrany Islam Karimow, sprawujący od 1989 r. funkcję I sekretarza Komunistycznej Partii Uzbekistanu. Trzy miesiące później, 20 czerwca, z inicjatywy nowego prezydenta Rada przyjęła *Deklarację niezależności*, która określiła Uzbekistan jako suwerenną republikę. Wobec braku negatywnej reakcji Związku Radzieckiego ostatecznie 31 sierpnia 1990 r. na VI nadzwyczajnej sesji Rada Najwyższa ogłosiła niepodległość państwa na mocy zatwierdzonej ustawy o państwowej niezawisłości Republiki Uzbekistanu. Od tego momentu 1 września jest uznawany za Dzień Niepodległości. Końcowym akordem budowania niepodległej państwowości było referendum narodowe

⁸⁹ *Corruption Perception Index 2017*, op. cit.

w dniu 29 grudnia 1991 r., w którym 98,2% Uzbeków zagłosowało za suwerennością. Wraz z referendum odbyły się pierwsze ogólnonarodowe wybory prezydenckie, w których dotychczasowy prezydent uzyskał 86% głosów⁹⁰.

8 grudnia 1992 r., a więc ponad rok po ogłoszeniu niepodległości i niespełna rok po pierwszych wyborach prezydenckich, parlament uchwalił konstytucję, która określała ustrój Uzbekistanu jako republiki prezydenckiej, w której władzę ustawodawczą stanowi liczące 250 deputowanych jednoizbowe Zgromadzenie Najwyższe (Olij Madżlis). Należy wspomnieć, że w skład Republiki Uzbekistanu wchodzi też Karkalpacka Republika Autonomiczna, zajmująca 37% terytorium państwa i posiadająca własną konstytucję⁹¹.

Praktycznie od początku funkcjonowania niepodległego Uzbekistanu, pomimo konstytucyjnego zapisu o demokratycznym charakterze republiki, specyfika władzy bliższa była modelowi autokratycznemu. Po części wynikało to z faktu, że monopartyjny system komunistyczny został poniekąd zaimplementowany w tworzącej się uzbeckiej państwowości, a po części – z tradycyjnego modelu sprawowania władzy w tej części świata. Nie oznacza to jednak, że w niepodległym Uzbekistanie nie funkcjonują opozycyjne partie polityczne, choć ich znaczenie dla procesu zarządzania państwem jest na tyle marginalne, że trudno mówić o istnieniu systemu wielopartyjnego⁹².

W ciągu pierwszych lat po uzyskaniu niepodległości I. Kari-mow zdołał stworzyć względnie stabilną scenę polityczną, głównie za sprawą marginalizacji opozycji. Należy tu zwrócić uwagę, że istniejący układ polityczny opierał się nie na stabilności sceny politycznej wypełnionej partiami o zróżnicowanym zabarwieniu, ale na specyficznym porozumieniu między klanami⁹³:

⁹⁰ A.K. Saidov, K.A. Wojtaszczyk, *Konstytucyjne podstawy ustroju państwa*, w: *Uzbekistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2001, s. 129.

⁹¹ T. Bodio, *Daleki – bliski Uzbekistan*, w: *Uzbekistan...*, op. cit., s. 20.

⁹² I.E. Ergashev, W. Jakubowski, *Partie polityczne i organizacje społeczne*, w: *Uzbekistan...*, op. cit., s. 152–153.

⁹³ A. Malashenko, *Uzbekistan: What Changes Can be Expected?*, „Carnegie Moscow Center Briefing” 12.2012, t. 14, nr 5, s. 2.

- samarkandzkim (prezydenckim), na czele którego stoi Ismail Dżurabekow;
- taszkenckim, którego przywódcą jest szef prezydenckiej administracji Timur Alimow;
- fergańskim, który ma marginalne udziały we władzy centralnej;
- karakałpakstańskim, chorezmańskim i surkaszańskim, mającymi znaczenie lokalne.

Dopóki system ten funkcjonuje, dopóty utrzymana jest stabilność polityczna Uzbekistanu. Jednak podobnie jak ma to miejsce w Kazachstanie, polityczna niepewność pojawia się również i w tym przypadku – jest nim problem sukcesji⁹⁴.

Prezydent I. Karimow dwukrotnie przedłużał swoją kadencję – w 1995 r. (poprzednia kończyła się w 1997 r.) i w 2002 r., jednak nie na drodze wyborów, ale poprzez referendum, podczas którego w 2002 r., niejako przy okazji, przedłużył kadencję prezydencką z 5 do 7 lat. Dopiero w 2011 r. parlament za zgodą głowy państwa przywrócił 5-letni okres urzędowania tego organu władzy⁹⁵.

Autokratyczna metoda rządzenia w republice ma jednak bardzo poważną wadę, jaką jest z pewnością problem płynnego przekazania władzy z zachowaniem istniejącego międzyklanowego *status quo*, z jednoczesnym uniknięciem destabilizacji sceny politycznej na skutek potencjalnych ambicji politycznych przywódców proprezydenckich partii. Dodatkowym problemem jest poważne zagrożenie związane z nasileniem radykalizmu islamskiego i próbami przejęcia władzy w republice lub stworzenia autonomicznego państwa islamskiego. Prezydent Karimow zdawał sobie sprawę z zagrożenia ze strony islamskich ekstremistów, bowiem był celem zamachów bombowych,

⁹⁴ G. Zasada, *Uzbekistan: najważniejsze źródło niestabilności w Azji Centralnej?*, „Prace OSW” 10.2004, nr 15, s. 34.

⁹⁵ *Uzbek Senate OKs Reducing Presidential Term to 5 Years*, „Central Asia Online”, centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2011/12/06/newsbrief-01 [dostęp: 15.07.2014].

których dokonali 16 lutego 1999 r. w Taszkencie, jak również są odpowiedzialni za walki z siłami rządowymi w 1999 i 2000 r. w okręgu batkeńskim⁹⁶.

System władzy I. Karimowa, polegający na systematycznym wzmacnianiu pozycji prezydenta i unikaniu reform demokratycznych, skutkował wybuchem antyprezydenckiej demonstracji mieszkańców Adżanau w maju 2005 r., krwawo stłumionej przez wojsko⁹⁷. Wydarzenia w Uzbekistanie spotkały się z ostrą reakcją ze strony państw zachodnich – Unia Europejska nałożyła sankcje na republikę, obejmujące m.in. embargo na handel bronią i zakaz wjazdu do UE dla 14 dygnitarzy uzbeckich. Jednak w obliczu poczucia zagrożenia ze strony Rosji prezydent starał się podtrzymywać możliwie pozytywne relacje z państwami zachodnimi, głównie poprzez „gesty dobrej woli”, jak również ogłaszając co pewien czas kontynuację procesu demokratyzacji państwa, m.in. wzrost znaczenia roli partii politycznych, liberalizację zasad gospodarczych czy prawa prasowego, co miałoby ułatwić funkcjonowanie mediów, również opozycyjnych⁹⁸.

Nieuregulowana sprawa sukcesji po I. Karimowie, pogarszający się stan zdrowia prezydenta i klanowy system zależności były głównymi determinantami niestabilności systemu politycznego w republice. Szczególnie niebezpieczny wydawał się rozpad frakcji prezydenckiej na walczące ze sobą ugrupowania, który przyniosłby znaczące osłabienie politycznej pozycji Uzbekistanu w regionie. Bez wątpienia taka sytuacja zaktywizowałaby Kreml, któremu polityka I. Karimowa sprawiała sporo problemów. Wprowadzenie przez Moskwę na najwyższe stanowisko pożądanego kandydata ustabilizowałoby i wzmocniło wpływy rosyjskie, przyczyniając się jednocześnie do utrwalenia autorytarnej władzy i dalszej eliminacji zależności amerykańskich i europejskich.

⁹⁶ *Uzbekistan at Ten. Repression and Instability*, „International Crisis Group”, Asia Report 21.08.2001, nr 21.

⁹⁷ *Uzbekistan: In for a Long Haul*, International Crisis Group, „Asia Briefing” 16.02.2006, nr 45.

⁹⁸ M. Matusiak, *Uzbekistan: prezydent zapowiada demokratyzację*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 1, s. 9.

2 września 2016 r. prezydent I. Karimow zmarł na udar mózgu⁹⁹. Władzę po nim przejął dotychczasowy premier Szawkat Mirzijojev, który został wybrany nowym prezydentem w grudniu 2016 r.¹⁰⁰ Od początku sprawowania władzy S. Mirzijojev dokonał zwrotu zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Przede wszystkim od 2017 r. rozpoczął wdrażać program reform polityczno-gospodarczych do 2021 r. mających zachęcić kapitał zagraniczny do inwestycji oraz zdjąć z Uzbekistanu odium państwa autorytarnego. Jednym z kluczowych elementów tego programu ma być szereg reform demokratycznych w sądownictwie i systemie prawnym, a także przyczyniających się do liberalizacji procesów gospodarczych. Bardzo ważnym krokiem było ograniczenie władzy wszechwładnej służby bezpieczeństwa, ze zdymisjonowaniem stojącego na jej czele i namaszczonego na sukcesora I. Karimowa gen. Inojatowa włącznie¹⁰¹.

Wraz z prezydenturą S. Mirzijojeva zaczął się dla republiki nowy rozdział funkcjonowania w regionie i na świecie. Podobnie jak poprzednik również S. Mirzijojev stara się zacieśniać relacje z państwami zachodnimi oraz Chinami jako przeciwwagę dla potencjalnych wpływów rosyjskich. Pozytywnym i pożądanym zjawiskiem jest też zapoczątkowanie procesu normalizacyjnego z sąsiadami, zwłaszcza Tadżykistanem, z którym stosunki Uzbekistanu pozostawały napięte na tle narodowościowym¹⁰². Reasumując, spodziewany przy kontynuacji obecnego kursu politycznego wzrost znaczenia republiki w regionie, przy jednoczesnej zauważalnej niechęci wobec Rosji i obawach przed chińską

⁹⁹ L. Harding, S. Walker, *Uzbekistan plunged into uncertainty by death of dictator Islam Karimov*, „The Guardian”, www.theguardian.com/world/2016/sep/02/uzbekistan-uncertainty-death-dictator-islam-karimov [dostęp: 9.12.2018].

¹⁰⁰ *Uzbekistan elects Shavkat Mirziyoyev as president*, „The Guardian”, www.theguardian.com/world/2016/dec/05/uzbekistan-elects-shavkat-mirziyoyev-president-islam-karimov [dostęp: 11.10.2017].

¹⁰¹ M. Marszewski, *Odwilż w Uzbekistanie. Reformy prezydenta Mirzijojeva*, „Komentarze OSW” 16.07.2018, nr 278, s. 2–5.

¹⁰² J. Lang, *Uzbekistan: normalizacja relacji z sąsiadami*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-01-04/uzbekistan-normalizacja-relacji-z-sasiadami [dostęp: 18.10.2017].

dominacją gospodarczą, może skutkować wykreowaniem Uzbekistanu jako przyczółka dla wzrostu wpływów USA w regionie, a przez to przetasowaniami w układzie sił w Azji Centralnej. Zwłaszcza że ambicją przywódcy republiki jest wzmocnienie roli, jaką centralnie położony Uzbekistan ma szansę odgrywać w procesie rozwoju gospodarczego (Inicjatywa Pasa i Drogi) oraz w regionalnym systemie bezpieczeństwa¹⁰³.

1.3. Nowy rozdział w relacjach chińsko-rosyjskich

Załamanie bloku wschodniego i rozpad Związku Radzieckiego to wydarzenia, na które władze chińskie nie były przygotowane. Pojawienie się pięciu nowych republik w Azji Centralnej, polityczny chaos i ekonomiczna słabość Rosji wymusiły na Państwie Środka wykreowanie nowej strategii postępowania w regionie, jak również konieczność rewizji polityki wobec Rosji.

Rosyjsko-chińskie relacje, po okresie otwartej wrogości zapoczątkowanej w latach 60. XX wieku, w zasadzie sprowadzały się do braku jakiegokolwiek aktywności z obu stron. Stan ten utrzymywał się do końca lat 80. – Związek Radziecki zajęty był gaszeniem pożarów w państwach satelickich i ekspansją w Azji i Afryce, a Chiny prowadziły w tym czasie politykę izolacjonizmu od wpływów światowych.

Podczas gdy gospodarka ZSRR popadała w coraz większą ruinę na skutek niewydolności systemowej i zaangażowania w kosztowny wyścig zbrojeń, ChRL wykorzystała ten okres do stopniowego wzmacniania swojej gospodarki i przygotowań do światowej ekspansji. Do 1991 r. oba kraje dokonały szeregu reform gospodarczych, ale tylko w Związku Radzieckim zaczęto wdrażać również te ustrojowe. Konsekwencje upadku radziec-

¹⁰³ C. Putz, *Can Trump Bring Balance to US-Uzbekistan Relations?*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2018/05/can-trump-bring-balance-to-us-uzbekistan-relations/ [dostęp: 6.10.2018].

kiego systemu komunistycznego w sferze polityki i ekonomii były dla Chin niepokojące, głównie z uwagi na wydarzenia na placu Tiananmen na przełomie maja i czerwca 1989 r.¹⁰⁴ Władze w Pekinie obawiały się bowiem wzrostu nastrojów prodemokratycznych, co mogło spowodować zachwianie istniejącego systemu władzy, ale też zahamować bezprecedensowy wzrost gospodarczy, zapoczątkowany w latach 70. przez Deng Xiaopinga¹⁰⁵.

Nowymi sąsiadami Chin stały się niepodległe, ale też niestabilne ekonomicznie i politycznie republiki poradzieckie oraz pogrążona w chaosie i kryzysie Rosja, mocarstwo o odmiennym ustroju politycznym. Fakt ten stał się jednym z kluczowych warunków dla nadania nowego kształtu relacjom chińsko-rosyjskim. Ulegały one stopniowemu ocieplaniu w latach 80., ale dopiero wizyta prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa w Pekinie¹⁰⁶ stanowiła kamień węgielny dla przyszłego ich zacieśnienia¹⁰⁷.

Drugim obszarem budowania nowych relacji było pięć republik poradzieckich, które stanowiły wielką niewiadomą na geopolitycznej mapie Azji Centralnej. Chiny obawiały się przede wszystkim niebezpieczeństwa rozprzestrzeniania idei niepodległościowych, separatystycznych i nacjonalistycznych w Xinjangu, który stał się prowincją graniczącą z nowymi republikami – Kirgistanem, Kazachstanem i Tadżykistanem¹⁰⁸. Wzrost nastrojów demokratycznych w Chinach zaktywizował konserwatystów. Yang Shangkun, Chen Yun i Wang Zhen stara-

¹⁰⁴ Wizyta prezydenta Gorbaczowa miała istotny wpływ na wzrost nastrojów prodemokratycznych i zapoczątkowała późniejsze krwawe wydarzenia na placu Tiananmen. Szerzej: *The Shattered Dream: China/1989: Chapter 5: Gorbachev – A Strange Hero in a Strange Land*, „The Los Angeles Times”, articles.latimes.com/1989-06-25/news/ss-6506_1_sino-soviet-summit-hunger-strike-soviet-leader/1 [dostęp: 6.01.2013].

¹⁰⁵ J. Polit, *Chiny*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004, s. 315.

¹⁰⁶ B. Keller, *Gorbatshev Visits Beijing for Start of Summit Talks*, „The New York Times”, www.nytimes.com/1989/05/15/world/gorbachev-visits-beijing-for-start-of-summit-talks.html [dostęp: 10.04.2014].

¹⁰⁷ T. Dmochowski, *Rosja w regionie Azji i Pacyfiku*, w: *Rejon Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015. Ciągłość i zmiana w regionalnym systemie międzynarodowym*, red. A. Jarczewska, J. Zajączkowski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 231–232.

¹⁰⁸ B. Góralczyk, *Ewolucja międzynarodowej strategii Chin*, w: *Rejon Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015...*, op. cit., s. 67.

li się przeforsować politykę kontynuacji walki przeciwko „burżuazyjnej liberalizacji” i odstąpienia od prorynkowych reform na rzecz utrzymania gospodarki centralnie planowanej. Temu zamierzeniu sprzyjała izolacja państwa na arenie międzynarodowej w następstwie krwawego stłumienia studenckich protestów na placu Tiananmen. Jednak sprawujący władzę Deng Xiaoping nie zamierzał odstępować od obranej drogi reform gospodarczych, upatrując w niej jedyną szansę na odrodzenie potęgi Chin, zręcznie włączając swoją „strategię 28 znaków”¹⁰⁹ w ideę walki rewolucyjnej¹¹⁰.

Nowy rozdział w relacjach dwustronnych został zapoczątkowany podczas spotkania rosyjskiego prezydenta Borysa Jelcyna z chińskim premierem Li Pengiem w trakcie sesji specjalnej Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, w styczniu 1992 r. w Nowym Jorku. Prezydent Rosji zapewnił stronę chińską o bezwarunkowym respektowaniu podpisanych dotychczas porozumień bilateralnych i dążeniu do wykreowania stosunków dobrosąsiedzkich. Deklaracja ta stała się bazą do dalszego rozwijania relacji, bez obaw strony chińskiej o zmianę polityki Kremla wobec Pekinu¹¹¹.

Kolejnym etapem tworzenia nowych jakościowo relacji było podpisanie 28 grudnia 1992 r. *Wspólnej deklaracji o stosunkach dwustronnych*¹¹², gdzie sygnatariusze zobowiązywali się do rozwiązywania wszelkich kwestii spornych na drodze pokojowych negocjacji, jak również podkreślali, że nie stanowią dla siebie zagrożenia. Istotnym elementem porozumienia było wzajem-

¹⁰⁹ Strategia zawierała się w 7 wskazówkach: obserwuj i analizuj, zabezpiecz swoją pozycję, radź sobie pewnie ze zmianami, ukrywaj swoje możliwości, bądź dobry w dyskretnym działaniu oraz nigdy nie sięgaj do przywództwo. Źródło: Quansheng Zhao, *China and The Two Koreas*, w: *The Two Koreas and the United States: Issues of Peace, Security and Economic Cooperation*, red. Wonmo Dong, Routledge, New York 2015, s. 132–133.

¹¹⁰ B. Rychłowski, *Stosunki Chiny–Rosja w okresie transformacji*, w: *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. K. Gawlikowski, R. Paradowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 20–21.

¹¹¹ M. Lubina, op. cit., s. 59.

¹¹² *Rasporiażenie Priezidenta Rossijskoj Fiedieracyi ot 16.11.1992 g. № 697-rp O Sowmiestnoj Dieklaracyi ob osnovach wzaimootnoszenij miezdu Rossijskoj Fiedieracyjej i Kitajskoj Narodnoj Riespublikoj*, Priezident Rossii, www.kremlin.ru/acts/bank/2401 [dostęp: 3.12.2015].

ne zobowiązanie do nieangażowania się w sojusze wojskowe czy polityczne, które mogłyby w jakikolwiek sposób stanowić zagrożenie dla drugiej strony¹¹³. Zapis ten był bardzo istotny zwłaszcza z punktu widzenia Pekinu, bowiem początkowe lata 90. były nacechowane wyraźnym zbliżeniem Rosji do Zachodu na fali reform gospodarczych Jegora Gajdara i Andrieja Kozyriewa. Izolowane wówczas Chiny bardzo poważnie obawiały się włączenia Rosji do grupy państw zachodnich, z potencjalnym członkostwem w strukturach NATO¹¹⁴.

Zwrot rosyjskiej polityki w kierunku Chin nie oznaczał odwrótu od wektora atlantyckiego, ale wzmacniał chińskie nadzieje na pogłębienie współpracy i podtrzymanie dobrosąsiedzkich stosunków. Kluczowym elementem tych relacji było uregulowanie przebiegu granic między obu krajami. Pierwszym krokiem na drodze do ostatecznego rozwiązania tego problemu były ustalenia dokonane podczas wizyty Jiang Zemina w Moskwie w maju 1991 r., które znalazły swoje odzwierciedlenie w zapisach układu o przebiegu wschodniej granicy¹¹⁵ w lutym 1992 r.¹¹⁶

Innym bardzo wrażliwym obszarem w relacjach chińsko-rosyjskich była kwestia Tajwanu. W początkowym okresie Rosja podtrzymywała przyjazne stosunki z Republiką Chińską, co oczywiście skutkowało niezadowoleniem Pekinu. Rosnąca rola Chin w Azji i na świecie, a także wyraźne sygnały płynące z Państwa Środka o gotowości do stworzenia korzystnych dla Rosji relacji skłoniły prezydenta Jelcyna do wydania 15 września 1992 r. *Dekretu o relacjach pomiędzy Federacją Rosyjską a Tajwanem*¹¹⁷, w którym podkreślono bezwzględne uznawa-

¹¹³ W. Ross, *Stosunki chińsko-rosyjskie: historia, współczesność, perspektywy*, w: *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 128.

¹¹⁴ M. Lubina, op. cit., s. 57.

¹¹⁵ *Soglaszenije miedu Sojuzom Sowietkich Socyjalistycznych Riespublik i Kitajskoj Narodnoj Riespublikoj o sowietko-kitajskoj gosudarstwiennoj granice na jejo Wostocznoj czasti*, „LawRussia”, www.lawrussia.ru/texts/legal_568/doc568a108x232.htm [dostęp: 17.12.2015].

¹¹⁶ T. Dmochowski, op. cit., s. 236.

¹¹⁷ *Ukaz Priezidenta Rossijskoj Fiedieracyi ot 15.09.1992 g. № 1072 Ob otnoszenijach miedu Rossijskoj Fiedieracyej i Tajwanem*, *Priezident Rossii*, kremlin.ru/acts/bank/2010 [dostęp: 20.12.2015].

nie jednych Chin i określono stosunki tajwańsko-rosyjskie jako nieoficjalne i niemające charakteru politycznego. Dodatkowo dokument zakazywał używania symboli państwowych Tajwanu i wizyt na szczeblu wyższym niż wiceministerialne¹¹⁸.

Rozczarowanie efektami „atlantyckiego” wektora rosyjskiej polityki zagranicznej oraz coraz silniejsza wewnętrzna opozycja wobec tego kierunku skłoniły B. Jelcyna do położenia większego nacisku na budowanie relacji z Chinami. W grudniu 1992 r., podczas pierwszej w historii wizyty rosyjskiego prezydenta w Chinach, na spotkaniu z przewodniczącym ChRL Jiang Zeminem i premierem Li Pengiem Jelcyn docenił ogromny postęp gospodarczy Chin. Wizyta zakończyła się podpisaniem dwustronnego porozumienia, w którym państwa zadeklarowały wzajemne poszanowanie odmienności dróg rozwoju, unikanie stosowania siły w rozwiązywaniu konfliktów, zrzeczenie się użycia sił nuklearnych wobec innych krajów jako pierwsze i niewstępowanie w sojusze zagrażające bezpieczeństwu drugiej strony¹¹⁹. Istotną kwestią była zapowiedź koordynacji kierunków polityk zagranicznych i współpraca w zakresie budowania „multipolarnego świata”, niezdominowanego przez żaden blok ani supermocarstwo¹²⁰. Ta ostatnia deklaracja miała wydźwięk wyraźnie antyamerykański i antynatowski, a była zarazem jednoznacznym wyrazem woli obu stron dotyczącym ograniczenia amerykańskich wpływów i hegemonii na świecie.

W kolejnych latach relacje chińsko-rosyjskie ulegały stopniowemu wzmocnieniu i poszerzeniu, zwłaszcza w dziedzinie współpracy wojskowej, głównie w kontekście realizacji zapowiedzianej przez B. Jelcyna polityki przeciwstawienia się ekspansji amerykańskich wpływów w Europie i Azji. Chiny chętnie wi-

¹¹⁸ P.M. Ivanov, *Russian – Taiwan Relations: Current State, Problems, and Prospects of Development*, University of Maryland, „Contemporary Asia Studies” 1996, nr 2, s. 37–38.

¹¹⁹ S. Erlanger, *Yeltsin Cuts Visit to Beijing Short*, „The New York Times”, www.nytimes.com/1992/12/19/world/yeltsin-cuts-visit-to-beijing-short.html [dostęp: 10.04.2015].

¹²⁰ D. Zaks, *Moscow, Beijing Stand Up To West*, „The Moscow Times”, www.themoscowtimes.com/sitemap/free/1997/4/article/moscow-beijing-stand-up-to-west/308196.html [dostęp: 10.04.2015].

działy militarną współpracę z Rosją, która dawała im dostęp do nowoczesnej broni, ale też (choć w mniejszym stopniu) do rosyjskich technologii wojskowych¹²¹. Ponadto Pekin bardzo potrzebował silnego militarnie sojusznika w Azji wobec zacieśniającej się współpracy Stanów Zjednoczonych z Japonią w zakresie bezpieczeństwa¹²² i w związku z dostawami broni dla Tajwanu oraz zwiększeniem swojej obecności wojskowej na wyspie¹²³.

Konsekwencją tych wydarzeń było ustanowienie strategicznego partnerstwa między Rosją a Chinami. Oficjalnie określenie to znalazło się w deklaracji podpisanej przez obie strony podczas wizyty prezydenta Jelcyna w Pekinie w kwietniu 1996 r.¹²⁴ W istocie zawiązanie strategicznego partnerstwa między obu krajami nie wносиło niczego istotnego w relacjach między nimi, a jedynie wzmacniało ich znaczenie. Wynikało to z faktu, że po pierwsze: było inaczej rozumiane w Moskwie i Pekinie, a po drugie: nie zostało podparte konkretnymi zobowiązaniami¹²⁵. Dla Rosji to posunięcie miało dodatkowo na celu pokazanie Zachodowi, jak silne i ważne są relacje z Chinami, a pośrednio miało wzmocnić rosyjską pozycję i „zmiękczyć” politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej wobec Kremla¹²⁶.

Nowy rozdział w stosunkach bilateralnych obu mocarstw został zapoczątkowany wraz z przejęciem władzy w Rosji przez Władimira Putina. Od momentu objęcia urzędu przez nowe-

¹²¹ M. Michalek, *Chiny: Dynamiczny rozwój militarnej potęgi*, „Portal Spraw Zagranicznych”, www.psz.pl/Maciej-Michalek-Chiny-dynamiczny-rozwoj-militarnej-potegi [dostęp: 10.04.2014].

¹²² R.A. Cossa, B. Glosserman, *U.S. – Japan Defense Cooperation: Has Japan Become the Great Britain of Asia?*, Pacific Forum CSIS, „Issues & Insights” 03.2005, t. 5, nr 3, s. 1.

¹²³ Amerykańskie działania w sferze wojskowej podejmowane w ramach *Taiwan Relations Act* doprowadziły do tzw. trzeciego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej. Szerzej: A. Scobell, *Show of Force: The PLA and the 1995–1996 Taiwan Strait Crisis*, Stanford University, Asia/Pacific Research Centre, 01.1999 oraz D. Gearin, *The Return of Smile Diplomacy*, „The Diplomat” 3.03.2011.

¹²⁴ L. Buszynski, *Overshadowed by China. The Russia-China Strategic Partnership in the Asia-Pacific Region*, w: *The Future of China-Russia Relations*, red. J. Bellacqua, The University Press of Kentucky, Lexington 2010, s. 266.

¹²⁵ M. Lubina, op. cit., s. 77–78.

¹²⁶ Ph. Bowring, *What Yeltsin Wants to Gain From Trip to Beijing*, The New York Times, www.nytimes.com/1996/04/23/opinion/23iht-edbow.t_1.html [dostęp: 11.01.2012].

go prezydenta Federacji Rosyjskiej stosunki między państwami uległy intensyfikacji, choć do pierwszego spotkania przywódców doszło dopiero 5 czerwca w Duszanbe w ramach spotkania „szanghajskiej piątki”¹²⁷. Przejawem wyraźnego kursu W. Putina na zbliżenie z Chinami było wydanie podczas wizyty w Pekinie, w lipcu 2000 r. wspólnego oświadczenia krytykującego plany Stanów Zjednoczonych dotyczące rozbudowy systemu obrony przeciwrakietowej oraz podpisanie nowego porozumienia w sprawie współpracy wojskowej obu państw¹²⁸.

Dwa dni później obaj przywódcy podpisali *Deklarację pekińską*¹²⁹, stanowiącą formę rewizji dotychczasowych ustaleń w odniesieniu do wzajemnych relacji po 1991 r. Po raz kolejny obie strony zdecydowanie opowiedziały się przeciwko światowej hegemonii jakiegokolwiek państwa lub bloku, a także wyraziły swój sprzeciw wobec prób ingerencji w sprawy wewnętrzne innych krajów i opowiedziały się za wzmocnieniem roli Rady Bezpieczeństwa w ONZ i ONZ w rozwiązywaniu światowych problemów¹³⁰.

Kolejnym ważnym dokumentem wpływającym na kształt relacji dwustronnych był podpisany 16 lipca 2001 r. *Traktat o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy*¹³¹. Dokument ten, oprócz ponownego zapewnienia o dążeniu do pokojowego rozstrzygnięcia konfliktów i zacieśnianiu współpracy w sferze bezpieczeństwa, zobowiązywał też oba państwa do redukcji liczebności wojsk na granicy, a ponadto wprowadzał zapis o poszerzaniu współpracy gospodarczej i – co ważne – również w sferze badawczej oraz naukowej¹³².

¹²⁷ Yu Bin, *Putin's Ostpolitik and Sino-Russian Relations*, Center for Strategic and International Studies, „Comparative Connections”, t. 2, nr 3, s. 111.

¹²⁸ L. Buszynski, op. cit., s. 267–268.

¹²⁹ *Piekińska deklaracja*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/3181 [dostęp: 21.01.2016].

¹³⁰ Yu Bin, op. cit., s. 113.

¹³¹ *Rossijsko-kitajskij dogovor o dobrososiedstwie, družbie i sotrudnicestwie*, Ministerstwo inostrannykh dzieł Rossijskoj fiedieracyi, ww.mid.ru/ru/maps/cn/-/asset_publisher/WhKWb-5DVBqKA/content/id/576870 [dostęp: 18.01.2015].

¹³² M. Klein, *Russia: A Euro-Pacific Power? Goals, Strategies and Perspectives of Moscow's East Asia Policy*, „SWP Research Paper” 09.2014, nr 8, s. 14.

W zasadzie pierwszoplanowym obszarem realizacji relacji chińsko-rosyjskich pozostaje Azja Centralna. W stosunku do tego regionu rosyjska polityka nie uległa ewolucji od chwili rozpadu Związku Radzieckiego – nadal obszar ten był traktowany przez Kreml jako wyłączna strefa wpływów rosyjskich i tzw. bliska zagranica. To z kolei oznaczało, że jakakolwiek próba ingerencji obcego państwa w tym obszarze będzie traktowana jako zagrożenie interesów Moskwy (rosyjska wersja amerykańskiej doktryny Monroe’a). W świetle tego stanowiska chińskie plany gospodarczej ekspansji stawały się więc potencjalnym punktem zapalnym w relacjach obu stron.

Drugim newralgicznym obszarem jest Syberia, której bogactwa naturalne stanowiły obiekt silnego zainteresowania ze strony Pekinu¹³³. Ogromne złoża surowców syberyjskich zaktywizowały Pekin, wciąż poszukujący nowych źródeł podtrzymania dynamiki rozwoju gospodarczego. Przekształcenie regionu Dalekiego Wschodu w zaplecze surowcowe dla chińskiej gospodarki było silnie kuszącą wizją dla władz Państwa Środka, przy czym stwarzało szansę dla rozwoju tego regionu w oparciu o chińskie inwestycje¹³⁴. Na przeszkodzie stanęła jednak rosyjska mentalność – lęk przed przejściem kontroli nad własnym terytorium przez obce mocarstwo¹³⁵. Problem zaczął narastać już na początku lat 90. ubiegłego wieku, gdy chińscy drobni przedsiębiorcy coraz liczniej przybywali na terytorium rosyjskie, co doprowadziło do zaostrzenia przez Moskwę przepisów wizowych (w miejsce obowiązującego ruchu bezwizowego) w styczniu 1994 r.¹³⁶

Oprócz wprowadzenia obowiązku wizowego w skrajnych przypadkach miały miejsce wysiedlenia osiadłych już Chińczy-

¹³³ W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy: Rosja wobec Azji Centralnej*, „Prace OSW” 03.2014, nr 48, s. 18–20.

¹³⁴ E. Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Scholar, Warszawa 1999, s. 142.

¹³⁵ G. Rozman, *Turning Fortress into Free Trade Zone*, w: *Rapprochement or Rivalry? Russia-China Relations in Changing Asia*, red. S.W. Garnett, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2000, s. 175–177.

¹³⁶ M. Lubina, *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny cz. I*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, www.polska-azja.pl/2013/09/05/m-lubina-rosyjski-daleki-wschod-a-chiny-cz-1/ [dostęp: 12.09.2013].

ków, np. w Kraju Nadmorskim. Polityka Moskwy doprowadziła do natychmiastowego załamania gospodarczego regionu i obniżania jakości życia ludności po stronie rosyjskiej, co z kolei skutkowało poniewczasie uchYLENIEM restrykcyjnych przepisów¹³⁷.

Rosja niechętnie, ale w końcu musiała uznać konieczność stopniowej internacjonalizacji azjatyckiej części swojego terytorium. Konflikt z Unią Europejską w sprawie monopolistycznej pozycji Gazpromu i podejrzeń o aktywny udział Kremla w destabilizacji i zaostrzeniu sytuacji na Ukrainie skłonił prezydenta Putina do zwrócenia się ponownie w kierunku Chin. Podpisanie szacowanego na 400 mld USD kontraktu na dostawy ropy¹³⁸ w oparciu o projektowany rurociąg Siła Syberii otworzyło nieco Daleki Wschód na potencjalne chińskie inwestycje.

Ramy przyszłych, nowych jakościowo relacji rosyjsko-chińskich zaczęły się krystalizować w 2010 r., gdy oba państwa zawarły partnerstwo w obszarze gospodarczym i strategicznym. W okresie prezydentury D. Miedwiediewa, w latach 2008–2012 doszło do sześciu spotkań na szczycie przywódców obu państw, w tym warte odnotowania uczestnictwo chińskiego przywódcy podczas obchodów 65 rocznicy zwycięstwa Armii Czerwonej w wielkiej wojnie ojczyźnianej w dniu 9 maja 2010 r.¹³⁹

Rosyjsko-chińska współpraca była szczególnie widoczna na forum organizacji BRICS, SOW oraz G20, a końcowym jej efektem było *Chińsko-rosyjskie wspólne oświadczenie o kompleksowym pogłębianiu partnerstwa strategicznego*¹⁴⁰. Dokument ten wyznaczał nowe ramy stosunków dwustronnych na osi Pekin–Moskwa zarówno w odniesieniu do zagadnień o zasięgu międzynarodowym, jak i regionalnym¹⁴¹.

¹³⁷ B. Rychłowski, op. cit., s. 24–25.

¹³⁸ E. Kudashkina, *Shanghai Deals Form Basis for New Eurasian Alliance*, „Voice of Russia”, sputniknews.com/voiceofrussia/radio_broadcast/25298789/272726833/ [dostęp: 25.05.2014].
¹³⁹ Hu, *Putin agree to enhance bilateral strategic ties*, „Xinhua”, www.chinadaily.com.cn/china/2010russiatur/2010-05/09/content_9826131.htm [dostęp: 10.11.2014].

¹⁴⁰ *O rossijsko-kitajskich odnoszenijach strategičeskogo partnerstva*, Ministerstwo inostrannykh diel Possijskoj fiederacyi, www.mid.ru/strategiceskoe-partnerstvo-s-kitaem [dostęp: 11.02.2015].

¹⁴¹ *China's Foreign Affairs*, Department of Policy Planning Ministry of Foreign Affairs People's Republic of China, World Affairs Press 2011, s. 278.

Jednak z punktu widzenia długookresowych celów rosyjskiej, ale też i chińskiej polityki zagranicznej kluczową organizacją stała się wspomniana „szanghajska piątka”, przekształcona później w SOW. Jej znaczenie zwłaszcza dla Rosji ma swoje źródło w dwustronnej współpracy z Chinami w kluczowych kwestiach politycznych, gospodarczych i bezpieczeństwa w regionie, przy jednoczesnym stopniowym włączeniu w orbitę SOW innych państw azjatyckich, a ograniczeniu wpływów „wielkich graczy”: Indii, Pakistanu, Japonii i Stanów Zjednoczonych¹⁴².

Słabnące wpływy polityczne Rosji w regionie w zderzeniu z rosnącym zainteresowaniem chińskimi planami gospodarczymi pod szyldem Nowego Jedwabnego Szlaku skutecznie skupiają republiki poradzieckie wokół Państwa Środka. Rosji nie pozostaje zbyt duże pole manewru – może trzymać się na uboczu ekonomicznych projektów realizowanych pod kierownictwem i za pieniądze Pekinu albo aktywnie włączyć się w ich realizację.

Chiny umiejętnie wykorzystują niechęć republik do Rosji, pogłębiając się wraz z eskalacją rosyjskich działań zbrojnych od Gruzji w 2008 r. po Ukrainę w latach 2014/15. Niepokój przywódców Kazachstanu, Uzbekistanu i Turkmenistanu o rosyjskie tendencje do wdrożenia podobnego scenariusza na ich terytoriach skutkuje zbliżeniem do Chin. Pekin co prawda dystansuje się od zaangażowania w polityczne sprawy poza swoimi granicami, ale też jest jedynym państwem zdolnym powściągnąć rosyjskie ambicje imperialne¹⁴³. Powiązana z Chinami Rosja nie odważy się storpedować chińskiej polityki w regionie, bowiem oznaczałoby to rozłam w SOW oraz ewentualne zwrócenie Chin w stronę Europy z pominięciem rosyjskich interesów. Jedyną szansą Kremla jest dążenie do zniwelowania chińskiej przewagi poprzez wprowadzenie do gry nowego gra-

¹⁴² Ibidem, s. 308–309.

¹⁴³ A. Jarosiewicz, K. Strachota, op. cit.

cza – Indii¹⁴⁴. Stworzenie swoistej „azjatyckiej triady” nie jest pomysłem nowym ani pojawiającym się *ad hoc* z potrzeby chwili, bowiem w 1998 r. Kreml zaproponował tzw. doktrynę Primakowa, zakładającą utworzenie triumwiratu Moskwa – Pekin – New Delhi skierowanego na wywołanie schyłkowej tendencji amerykańskich wpływów w Azji. Wówczas jednak ani Chiny, ani Indie nie dostrzegały potrzeby zawiązania takiego strategicznego partnerstwa¹⁴⁵.

U podstaw dotychczasowej regionalnej współpracy politycznej Chin i Rosji leży dążenie do podtrzymania i rozwijania zbieżności interesów, bowiem żadnej ze stron nie zależy na wejściu w konflikt. Jakikolwiek jego zarzewie bez wątpienia odbiłoby się na destabilizacji Azji Centralnej, czyli obszaru będącego spoiwem ich wzajemnych relacji gospodarczych. Dodatkowo należy wziąć pod uwagę, że wspólnota interesów chińsko-rosyjskich znajduje swoje odzwierciedlenie w relacjach obu mocarstw wobec pozostałych głównych graczy na kontynencie – Indii, Pakistanu, Korei Południowej i Japonii¹⁴⁶.

Istotnym elementem wspólnej polityki regionalnej jest stanowisko obu mocarstw wobec Korei Północnej. W lipcu 2017 r., podczas dwudniowej wizyty w Moskwie prezydenci Xi Jinping i W. Putin wydali wspólne oświadczenie o bezwzględnym dążeniu do niwelowania zagrożenia ze strony przywódcy Korei Północnej Kim Dzong Una jedynie pokojowymi metodami. Tak zdecydowane i jednoznaczne stanowisko obu przywódców było ewidentnym ostrzeżeniem dla Stanów Zjednoczonych przed próbami podjęcia jakichkolwiek akcji militarnych wobec

¹⁴⁴ G. Sachdeva, *India's Attitude towards China's Growing Influence in Central Asia*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 2006, t. 4, nr 3, s. 24–27 oraz B. Góralczyk, *Geostrategiczne dylematy Indii. Z Chinami przeciw Zachodowi czy z Zachodem przeciw Chinom?*, „Wirtualna Polska”, wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Geostrategiczne-dylematy-Indii-Z-Chinami-przeciw-Zachodowi-czy-z-Zachodem-przeciw-Chinom,wid,18542752,wiadomosc.html?icaid=118719 [dostęp: 22.10.2016].

¹⁴⁵ M. Lubina, *Niedźwiedź w cieniu smoka...*, op. cit., s. 131.

¹⁴⁶ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo ASPRA-JR, Warszawa 2006, s. 319–320.

Korei Północnej w związku z testami ракет balistycznych przeprowadzonych przez reżim. Drugie ważne oświadczenie dotyczyło wspólnego stanowiska obu państw wobec multilateralizmu systemu światowego, jak również zagrożeń globalnych – terroryzmu i rozprzestrzeniania broni masowej zagłady. Trzecie oświadczenie zakładało pogłębianie relacji chińsko-rosyjskich w obszarach politycznym, ekonomicznym, bezpieczeństwa, wymiany kulturalnej oraz współpracy międzynarodowej¹⁴⁷.

Wzmacnianie relacji bilateralnych przez Pekin i Moskwę jest równoznaczne ze wzmocnieniem opozycji wobec Stanów Zjednoczonych i NATO, zwłaszcza w obszarze przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się idei demokratycznych i kształtujących postawy prozachodnie. Ważnym elementem wspólnoty interesów obu mocarstw jest dążenie do osłabienia wpływów amerykańskich opartych na przewadze militarnej i zdolności armii oraz floty USA do operowania na całym globie. Wpływy te budzą bowiem w Rosji uzasadnione obawy o udział Amerykanów we wzmacnianiu ruchów demokratycznych w obszarze rosyjskich stref wpływów, stąd tak ważne jest dla prezydenta Putina uzyskanie jednomyślnego z rosyjskim stanowiska Pekinu, zwłaszcza wobec międzynarodowej izolacji Federacji Rosyjskiej (FR) na skutek jej agresywnej polityki wobec państw ościennych¹⁴⁸.

1.4. Zagadnienie bezpieczeństwa Azji Centralnej

Uzyskanie niepodległości przez pięć byłych republik rad w Azji Centralnej spowodowało osłabienie rosyjskich wpływów w regionie, ale nie ich całkowitą eliminację. Kreml, jakkolwiek pogodził się z nieuniknionym geopolitycznym przetasowaniem, nie zamierzał rezygnować z odzyskania wpływów. Kluczem do

¹⁴⁷ D.D. Wu, *Russia-China Relations Reach a New High*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2017/07/russia-china-relations-reach-a-new-high/ [dostęp: 10.11.2018].

¹⁴⁸ R. Weitz, *Sino-Russian Security Ties*, w: *Russia-China Relations. Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines*, NBR Special Report #66, 07.2017, s. 29–30.

osiągnięcia tego celu była niewydolność republik w kwestiach bezpieczeństwa, przejawiająca się bezradnością w zakresie rozwiązania sporów na tle narodowościowym, wzrostem ekstremistycznych postaw religijnych oraz brakiem zabezpieczenia granic w obliczu kryzysu w Afganistanie.

Wobec wstrzemięźliwej postawy Chin, niechętnie angażujących się w sytuacje wymagające aktywności militarnej, jedynym państwem zdolnym do zapewnienia długookresowej stabilności w regionie pozostawała Rosja. Oczywiście nie należy pomijać aktywności amerykańskiej, zwłaszcza w postaci sił interwencyjnych ISAF w Afganistanie, ale faktyczna skuteczność działania Amerykanów była uzależniona od wsparcia logistycznego republik, a więc pośrednio i od pozyskania przychylności Rosji¹⁴⁹.

Silną stroną Kremla w realizacji strategii gwaranta bezpieczeństwa i stabilności w Azji Centralnej jest bez wątpienia zdolność do projekcji siły wystarczającej do zabezpieczenia granic każdej z zagrożonych republik, jak również wygaszenia każdego konfliktu lokalnego. Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym pozycję Rosji jest brak zdolności republik do porozumienia i związania współpracy w zakresie bezpieczeństwa, nie mówiąc już o wypracowaniu wspólnego planu czy strategii działania wobec potencjalnych zagrożeń lub sytuacji konfliktogennych.

Pomimo historycznie uwarunkowanej niechęci republiki centralnoazjatyckie były zmuszone do skorzystania z rosyjskiego wsparcia, które w późnych latach 90. XX wieku zaczęło stawać się filarem nowego systemu bezpieczeństwa regionalnego. 15 maja 1992 r. Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan podpisały traktat taszkencki powołujący do życia Układ o Bezpieczeństwie Zbiorowym, który stanowił pierwszą próbę sformalizowania nowego systemu bezpieczeństwa euroazjatyckiego (dokument podpisała też Armenia, a w kolejnych latach Azerbejdżan, Gruzja i Białoruś). Oficjalnie traktat wszedł

¹⁴⁹ K. Strachota, *Nowy system „nie-bezpieczeństwa” regionalnego w Azji Centralnej*, „Prace OSW” 04.2001, nr 1, s. 12–14.

w życie 1 kwietnia 1994 r. i obowiązywał przez 5 lat. Zgodnie z podpisanym w ramach porozumienia protokołem prolongaty członkostwo ulegało automatycznemu przedłużeniu na kolejne 5 lat, o ile dane państwo nie wyraziło chęci rezygnacji¹⁵⁰.

Pomimo ambitnych planów Rosji w stosunku do roli Układu istniał on tylko formalnie, bowiem faktyczna aktywność pozostawała niezauważalna. Ten bezwład skłonił w 1999 r. Azerbejdżan, Gruzję i Uzbekistan do nieprzedłużania członkostwa. Wyraźny kryzys zaufania do skuteczności porozumienia w zakresie wskazanych w nim celów nie przełożył się na aktywizację działań, czego wyrazem była bierność członków, a zwłaszcza Rosji, wobec islamskich ekstremistów w 1999 i 2000 r. oraz krwawych rozruchów w Osz w 2010 r.¹⁵¹

Już w 2002 r. Rosja dostrzegła potrzebę głębszej formalizacji Układu, czego wyrazem było powołanie do życia Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ). W założeniu miała ona stać się regionalnym odpowiednikiem NATO, z regularnie organizowanymi ćwiczeniami wojskowymi, wspólnymi przedsięwzięciami w zakresie przemysłu zbrojeniowego i zintegrowanym dowództwem dla poszczególnych typów broni¹⁵².

W kolejnych latach organizacja nadal pozostawała bierna wobec wydarzeń w regionie, aktywizując się tylko na czas wspólnych ćwiczeń wojskowych. Niemniej jednak Rosja starała się wzmocni jej regionalną pozycję, co przejawiało się w uzyskaniu przez OUBZ statusu obserwatora przy ONZ w 2004 r. Porażką natomiast zakończyły się próby nawiązania relacji z NATO i prowadzenia wspólnych akcji antyterrorystycznych. Amerykanie zdecydowanie odrzucili te propozycje, postrzegając je wyłącznie jako dążenie Rosji do wzmoc-

¹⁵⁰ R. Weitz, *Assessing the Collective Security Treaty Organization: Capabilities and Vulnerabilities*, Strategic Studies Institute & US Army War College, Carlisle 2018, s. 2–3.

¹⁵¹ M. Laumulin, *Virtual Security of Central Asia*, Russia in Global Affairs, eng.globalaffairs.ru/number/Virtual-Security-of-Central-Asia-15694 [dostęp: 12.01.2019].

¹⁵² R. Weitz, *Assessing...*, op. cit., s. 3–4.

nienia pozycji regionalnej¹⁵³. Dopiero zapowiedź zakończenia amerykańskiej interwencji w Afganistanie w 2014 r., i to pomimo braku osiągnięcia zakładanych celów, stała się szansą dla wzmocnienia regionalnej roli OUBZ. Organizacja nawiązała bliską współpracę z Kabulem, formułując grupę roboczą w celu zapewnienia stałej wymiany informacji i włączenia afgańskiej strony w podejmowane inicjatywy, zwłaszcza mające na celu wzmocnienie rządu w Kabulu. W kwietniu 2013 r. organizacja przyznała Afganistanowi status obserwatora przy Zgromadzeniu Parlamentarnym¹⁵⁴.

Nie ulega wątpliwości, że pomimo istnienia SOW to właśnie OUBZ, w której Rosja odgrywa wiodącą rolę, stanowi pierwszą linię systemu bezpieczeństwa Azji Centralnej. Podstawą sukcesu rosyjskiej strategii bezpieczeństwa regionalnego jest jednak pozyskanie zaufania pozostałych państw członkowskich oraz włączenie do współpracy Uzbekistanu i Turkmenistanu¹⁵⁵. W przypadku pierwszego z państw wydaje się, że niestabilność postawy i nieprzewidywalność decyzji odeszła w przeszłość wraz ze śmiercią I. Karimowa. Nowy prezydent S. Mirzijojew prowadzi równolegle politykę budowania relacji z Waszyngtonem i Moskwą. Przełomowym wydarzeniem w militarnych relacjach rosyjsko-uzbeckich była bez wątpienia deklaracja wspólnych ćwiczeń wojskowych w październiku 2018 r., pierwszych od 13 lat z udziałem uzbeckich sił zbrojnych¹⁵⁶. Już po jej ogłoszeniu, w lipcu 2017 r., podczas wizyty prezydenta Mirzijoiewa w Moskwie pojawiła się informacja szefa współpracy zagranicznej Ministerstwa Obrony Rosji Jewgienija Burzyńskiego o możliwym ponownym przyłączeniu się Uzbekistanu do OUBZ. Jednak natychmiast została ona zdementowana przez

---

¹⁵³ Ibidem, s. 4.

¹⁵⁴ Ibidem, s. 68.

¹⁵⁵ F. Indeo, *The Role of Russia in the Central Asia Security Architecture*, „OSCE Policy Brief” 06.2018, nr 48, s. 6–7.

¹⁵⁶ *Uzbek, Russian military to conduct joint exercises*, „The Tashkent Times”, tashkenttimes.uz/national/1504-russian-military-arrive-in-uzbekistan-for-joint-exercises [dostęp: 19.01.2018].

ministra spraw zagranicznych Uzbekistanu Abdulaziza Kamiłowa, który stwierdził, że przyłączenie republiki do organizacji nie jest elementem uzbeckiej polityki zagranicznej¹⁵⁷.

Z punktu widzenia strategii bezpieczeństwa regionalnego istotne jest też włączenie Turkmenistanu w działania na rzecz ustabilizowania sytuacji w Afganistanie, z uwagi na długą, ponad 700-kilometrową granicę łączącą oba państwa. Od chwili uzyskania niepodległości Turkmenistan jest nastawiony na neutralność i izolację od przynależności do jakichkolwiek regionalnych organizacji, zwłaszcza silnie powiązanych z Rosją. Stąd sekretarz generalny OUBZ Nikołaj Bordiuzza wyraźnie podkreślał jedynie oczekiwanie współpracy ze strony Aszchabadu, z pominięciem jakichkolwiek przejawów podległości wobec organizacji¹⁵⁸. Bez wymiernych efektów zakończyła się też dwudniowa wizyta ministra spraw zagranicznych FR Sergieja Ławrowa w Aszchabadzie w styczniu 2016 r. Prezydent G. Berdymuchamedow pozostaje nieprzekonany do konieczności podjęcia choćby multilateralnej współpracy wojskowej i to pomimo rekursywnych incydentów zbrojnych na granicy z Afganistanem¹⁵⁹.

Strategia wzmacniania przez Rosję swojej pozycji jako osi zbiorowego bezpieczeństwa na byłym obszarze poradzieckim, a zwłaszcza w Azji Centralnej, uległa poważnemu zachwianiu z uwagi na nacechowaną siłowymi rozwiązaniami politykę Kremla wobec Gruzji i Ukrainy. W latach 90. ubiegłego wieku starania Rosji były ukierunkowane na minimalizację angażowania militarnego w regionie, zwłaszcza wobec konfliktów wewnętrznych czy przygranicznych między republikami, i aktywizację narzędzi *soft power*, co miało na celu wykreowanie

¹⁵⁷ S. Ramani, *Russia and Uzbekistan's Renewed Security Partnership*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2017/07/russia-and-uzbekistans-renewed-security-partnership/ [dostęp: 1.02.2019].

¹⁵⁸ J. Kucera, *Russia Frustrated by Refusal of Uzbekistan, Turkmenistan to Cooperate on Security*, EurasiaNet.org, eurasianet.org/russia-frustrated-by-refusal-of-uzbekistan-turkmenistan-to-cooperate-on-security [dostęp: 10.01.2019].

¹⁵⁹ C. Putz, *Russia Ready to Help Turkmenistan Protect its Afghan Border*, „The Diplomat” 29.01.2016.

wizerunku przyjaznej i gotowej do współpracy Rosji i zarazem zdecydowane zamknięcie historii imperialnego Związku Radzieckiego. Ten centrystyczny model stał się dysfunkcyjny w rzeczywistości, w której Kreml dokonał aneksji Krymu, czym zaniepokoił Kazachstan, którego ponad 20% narodu stanowią Rosjanie. Notowań Moskwy nie poprawiły też napięte relacje z Turcją, która coraz intensywniej angażuje się w procesy zachodzące w Azji Centralnej. W świetle chłodnych stosunków Rosji ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską, coraz głębszej izolacji na arenie międzynarodowej i niepewnej sytuacji gospodarczej Kremlowi będzie niezwykle trudno utrzymać wizerunek długookresowego gwaranta bezpieczeństwa w Azji Centralnej i potęgi zdolnej do sprawowania roli samodzielnego lidera w sferze militarnej. W zasadzie przez ponad 25 lat istnienia systemu bezpieczeństwa stworzonego przez Rosję tylko najsłabsze militarnie i gospodarczo republiki – Kirgistan i Tadżykistan – nie kontestowały wiodącej roli Federacji Rosyjskiej¹⁶⁰.

---

¹⁶⁰ A. Gussarova, *Russian Security Strategy In Central Asia: On The Edge Of No One's Seat*, Bishkek Project, www.bishkekproject.com/memos/28 [dostęp: 30.11.2018].

Powstanie i rozwój SOW

2.1. Szanghajska piątka

Rozpad ZSRR skutkował destabilizacją polityczną i ekonomiczną oraz załamaniem systemu bezpieczeństwa w Azji Centralnej. Powstała na gruzach ZSRR Federacja Rosyjska w początkowych latach 90. ubiegłego wieku nie była w stanie odbudować swojej pozycji politycznej ani opanować chaosu, w jakim pogrążył się region. Dodatkowo odżył nierozwiązany problem granicy z Chinami, który omal nie doprowadził do wojny między obu państwami pod koniec lat 60. Pierwszym krokiem na drodze do uregulowania przebiegu liczącej 7300 kilometrów granicy rosyjsko-chińskiej były negocjacje, które miały miejsce w listopadzie 1989 r.¹⁶¹

Zmiany zachodzące w Azji Centralnej zostały przychylnie odebrane w Pekinie – w 1992 r. rząd chiński uznał państwowość nowych republik i zaczął nawiązywać z nimi stosunki dyplomatyczne. Dążenia zarówno Rosji, jak i Chin w stosun-

¹⁶¹ Zhao Huasheng, *Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization*, w: *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, red. Tabata Shinichiro, Iwashita Akihiro, Slavic Research Center, Sapporo 2004, s. 283.

ku do Azji Centralnej były w latach 90. zgodne, pierwszoplanowe znaczenie miało przywrócenie stabilności i rozwiązanie lokalnych konfliktów. Najważniejszą inicjatywą w tym kierunku było spotkanie przywódców Rosji, Chin, Tadżykistanu, Kirgistanu i Kazachstanu w Szanghaju, na którym dyskutowano kwestie osiągnięcia stabilności i zapewnienia długookresowego bezpieczeństwa w regionie. Efektem tego spotkania było powołanie w dniu 26 kwietnia 1996 r. tzw. „szanghajskiej piątki” (*shanghai wuguo*). Akt założycielski podpisali prezydenci: Rosji – Borys Jelcyn, ChRL – Jiang Zemin, Tadżykistanu – Emomali Rahmonow, Kazachstanu – Nursułtan Nazarbajew, i Kirgistanu – Askar Akajew¹⁶².

Fundamentem funkcjonowania „szanghajskiej piątki” było dążenie do porozumienia w spornych kwestiach przebiegu granic. Wszystkie biorące udział w spotkaniu strony wykazały wolę jak najszybszego rozwiązania tego problemu. Choć inicjatywa spotkania wyszła od strony chińskiej, co mogło zostać odebrane na Kremlu jako aktywizacja Państwa Środka w obszarze politycznych wpływów Rosji, to postawa strony rosyjskiej była jednoznacznie przychylna. Bez wątpienia każdy z przywódców wspomnianych państw miał świadomość, że stanowisko Moskwy nie oznacza rezygnacji ze wzmocnienia politycznej roli i odzyskania utraconej pozycji w regionie¹⁶³.

Już w pierwszych latach funkcjonowania „szanghajskiej piątki” państwa członkowskie zdecydowały o poszerzeniu zakresu współpracy. Szczyty w Moskwie (1997), Ałmaty (1998) i Biszkeku (1999) włączyły w obszar multilateralnej współpracy kooperację w zakresie zwalczania terroryzmu, przeciwdziałania nielegalnej imigracji oraz wzrastającemu handlowi narkotykami. Pomimo prób pogłębienia współpracy o nowe obszary po-

¹⁶² W. Ross, *Szanghajska Organizacja Współpracy*, w: *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2011, s. 145.

¹⁶³ S. Aris, *Shanghai Cooperation Organisation*, International Peace Institute, „Mapping Multilateralism in Transition” 12.2013, nr 2.

wiązane z zagadnieniem bezpieczeństwa regionalnego kluczowe znaczenie miało rozwiązanie problemu delimitacji i demarkacji granic. W 1996 r. członkowie „szanghajskiej piątki” podpisali *Porozumienie o budowie zaufania w zakresie militarnym w obszarach przygranicznych*, a w 1997 r. – *Porozumienie o wzajemnej redukcji sił zbrojnych w regionach przygranicznych*¹⁶⁴. W wymienionych dokumentach sygnatariusze zobowiązywali się do nieużywania sił zbrojnych w regionach przygranicznych, unikania organizowania ćwiczeń wojskowych, ograniczenia ich zakresu i częstotliwości oraz powiadamiania drugiej strony o planowanych manewrach, jeśli mają się odbyć w odległości nie większej niż 100 km od granicy. Ponadto dokumenty zobowiązywały sygnatariuszy do zapraszania obserwatorów ćwiczeń przygranicznych z pozostałych państw „szanghajskiej piątki”¹⁶⁵.

Problem nieuregulowanych granic był szczególnie ważny dla państw, których obszar został nakreślony jeszcze w ramach funkcjonowania republik radzieckich, bez uwzględniania historycznych i narodowościowych uwarunkowań lokalnych. Wszystkie strony zaangażowane w działania dyplomatyczne miały świadomość, że problem ten może w krótkim czasie stać się zarzewiem długookresowych i bardzo trudnych do ugaszenia konfliktów na tle etnicznym, narodowościowym i religijnym¹⁶⁶.

Kolejny etap w rozwoju współpracy w ramach „szanghajskiej piątki” rozpoczął się wraz z objęciem prezydentury przez Władimira Putina, z początkiem 2000 r. Nowy prezydent Federacji Rosyjskiej zmierzał do przywrócenia państwu mocarstwowej pozycji, dążąc do odzyskania dotychczasowych stref wpływów, a więc również wzmocnienia kluczowej roli w Azji Centralnej.

¹⁶⁴ *Soglaszenije meźdu Rossijskoj Fiedieraczej, Riespublikoj Kazachstan, Kirgizskoj Riespublikoj, Riespublikoj Tadżykistan i Kitajskoj Narodnoj Riespublikoj ot 24.04.97 „O wzaimnom sokraszczenii woorużennych sił w rajonie granicy”*, „Referent.ru”, www.referent.ru/1/61523 [dostęp: 7.11.2014].

¹⁶⁵ B. Gill, *Rising Star: China's New Security Diplomacy*, Brookings Institution Press, Washington 2007, s. 37–39.

¹⁶⁶ R. Alf, A. Curanović, S. Kardaś, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina. Próba bilansu*, „Żurawia Papers” 2008, z. 12, s. 52.

Wobec skupienia Chin na gospodarczej ekspansji W. Putin zintensyfikował działania w obszarze polityki, a jednym z narzędzi w realizacji tego celu miała być „szanghajska piątka”. Rosyjska inicjatywa była ukierunkowana na wzmocnienie znaczenia organizacji w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa regionalnego, czego przejawem były coroczne spotkania ministrów obrony państw członkowskich, ustalone podczas szczytu w Biskeku w 1999 r. Pierwsze takie spotkanie miało miejsce w Astanie w marcu 2000 r. Z kolei już w lipcu na szczycie w Duszanbe przywódcy „szanghajskiej piątki” podpisali deklarację dotyczącą zwalczania terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu (odtąd znanych w dokumentach jako „trzy siły zła”) oraz powołali do życia wspólne centrum antyterrorystyczne¹⁶⁷.

Funkcjonowanie „szanghajskiej piątki” nie ograniczało się wyłącznie do kwestii spornych granic i budowy podstaw bezpieczeństwa regionalnego. Zarówno Rosja, jak i Chiny dążyły do przekształcenia organizacji w byt polityczny, którego zakres działania byłby znacznie szerszy, włączając w to kreowanie relacji gospodarczych, kulturalnych i społecznych. Dynamicznie rozwijające się i ukierunkowane na globalną ekspansję gospodarczą Państwo Środka było szczególnie silnie zainteresowane budową stabilnych politycznie rynków. Również Rosja pragnęła wspomagać rozwój gospodarczy, którego ważnym elementem miał być chiński rynek zbytu dla surowców energetycznych. Pozytywny odzew ze strony państw członkowskich w odniesieniu do podjęcia tematu kwestii gospodarczych na forum organizacji sprawił, że Pekin wysunął propozycję stworzenia wewnętrznych uregulowań w ramach „szanghajskiej piątki”, które ułatwiłyby przepływ towarów. Chińskie dążenia do podniesienia roli stosunków handlowych między państwami członkowskimi były przedmiotem intensywnej dyplomacji w latach 1996–2001 ukierunkowanej na budowanie silnych multilateralnych relacji (chiń. *duobian hezuo*). Te zabiegi dyplomatyczne zaowocowa-

¹⁶⁷ B. Gill, op. cit., s. 38–40.

ły pogłębieniem współpracy ekonomicznej z republikami Azji Centralnej, a zarazem przyczyniły się do osłabienia roli Rosji. Potwierdzeniem rosnącego znaczenia regionu w polityce handlowej Chin był wzrost wartości obrotów handlowych z 778 mln USD w 1996 do 1,81 mld USD w 2000 r.¹⁶⁸

Wzmocnienie znaczenia polityki bezpieczeństwa w regionie powróciło na fali zamachów w USA we wrześniu 2001 r. Rosja i Chiny zdecydowanie poparły amerykańską decyzję o „wojnie przeciw terroryzmowi”, ale zarówno w Pekinie, jak i w Moskwie zdawano sobie sprawę, że będzie się to wiązać ze zwiększeniem amerykańskiej aktywności politycznej i wojskowej w całej Azji. Przejawem tego było utworzenie amerykańskich baz wojskowych w Uzbekistanie i Kirgistanie, co z kolei skutkowało wzmożonym zaangażowaniem strony rosyjskiej w proces zapewniania bezpieczeństwa regionalnego¹⁶⁹.

„Szanghajska piątka” jako pionierski pozimnowojenny projekt zainicjowany na gruzach Związku Radzieckiego jest uznawany za sukces organizacyjny pomimo relatywnie niewielkiego zakresu działania i wąskiego zdefiniowania podejmowanych problemów. Profesor Jia Qingguo z Uniwersytetu Pekinńskiego jest zdania, że sukces organizacji wynikał z trzech głównych przyczyn¹⁷⁰:

1. Skupienia uwagi na obszarach promujących obustronne interesy.
2. Zaangażowane państwa były podobne do siebie pod względem międzynarodowych norm i zachowań.
3. Podejmowane przez państwa członkowskie działania były wdrażane stopniowo, umożliwiając im koordynację i budowanie wzajemnego zaufania.

¹⁶⁸ H.H. Karrar, *The New Silk Road Diplomacy: China's Central Asian Foreign Policy Since the Cold War*, UBC Press, Vancouver 2009, s. 78–79.

¹⁶⁹ D. Mierzejewski, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec wybranych państw obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. A. Legucka, K. Malak, Rytm, Warszawa 2008, s. 75.

¹⁷⁰ H.H. Karrar, op. cit., s. 81.

2.2. Powołanie do życia SOW

Istniejąca formuła „szanghajskiej piątki” była zbyt słabo sformalizowana i wymagała przekształcenia, jeśli miała pełnić kluczową rolę w budowie nowej polityki bezpieczeństwa regionalnego, a ten właśnie kierunek działania został przez W. Putina uznany za priorytetowy. Na 6 szczycie w Szanghaju, w dniu 15 lipca 2001 r. przywódcy państw członkowskich podpisali *Szanghajską konwencję o walce z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem*¹⁷¹ oraz *Deklarację o utworzeniu Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW)*¹⁷². Do udziału w szczycie zaproszono też przywódcę Uzbekistanu Islama Karimowa, który również podpisał deklarację, tym samym „szanghajska piątka” przekształciła się w organizację skupiającą sześć państw. Akt założycielski SOW nakreślał jedynie ramy organizacji oraz definiował w sposób ogólny jej cele i zakres funkcjonowania¹⁷³. Dopiero na szczycie szefów państw w Sankt Petersburgu w dniu 7 czerwca 2002 r. miało miejsce podpisanie *Karty Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, konkretyzującej płaszczyzny kooperacji i określającej w sposób bardziej szczegółowy cele organizacji. Bazowe założenia i zadania SOW zawarto w artykule 1 *Karty*¹⁷⁴:

- wzmacnianie wzajemnego zaufania, przyjaźni i stosunków dobrosąsiedzkich między państwami członkowskimi;
- podejmowanie współpracy na wielu płaszczyznach służących utrzymywaniu i wzmacnianiu pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w regionie, a także promocji nowego ładu międzynarodowego z uwzględnieniem zasad demokratycznych, racjonalnej polityki i ekonomii;

¹⁷¹ *Szanchajskaja konwencyja o bor'bie s tierrorizmom, sieparatizmom i ekstriemizmom*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/3405 [dostęp: 6.11.2014].

¹⁷² *Dieklaracyja o sozdanii Szanchajskoj organizacii sotrudnicestwa*, Priezident Rossii, www.kremlin.ru/supplement/3406 [dostęp: 06.11.2014].

¹⁷³ B. Gill, op. cit., s. 41.

¹⁷⁴ *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, Shanghai Cooperation Organization, www.sectso.org/EN123/show.asp?id=69 [dostęp: 25.01.2015].

- podejmowanie wspólnych działań antyterrorystycznych wymierzonych w separatyzm i ekstremizm oraz wszelkich ich przejawów, podejmowanie walki z biznesem narkotykowym i handlem bronią oraz innymi rodzajami przestępczej działalności mającej charakter międzynarodowy, jak również nielegalną imigracją;
- wzmacnianie efektywnej współpracy regionalnej w sferach politycznej, handlowej i gospodarczej, przestrzegania prawa, ochrony środowiska, kultury, nauki i technologii, edukacji, energii, transportu, finansów i innych dotyczących wspólnych interesów;
- dążenie do zapewnienia kompleksowego i zbalansowanego rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego w regionie na drodze podejmowania wspólnych działań na zasadach równoprawnego partnerstwa w celu stabilnego podnoszenia standardu i warunków życia społeczeństw państw członkowskich;
- koordynacja wysiłków na rzecz włączenia do globalnej gospodarki;
- promocja praw człowieka i podstawowych wolności w odniesieniu do zobowiązań międzynarodowych państw członkowskich i ich wewnętrznych norm prawnych;
- podtrzymywanie i rozwój relacji z innymi państwami i organizacjami;
- współpraca w przeciwdziałaniu konfliktom międzynarodowym i w budowaniu pokojowego współistnienia;
- wspólne poszukiwanie rozwiązań problemów, które pojawiają się w XXI wieku.

Cele i zadania SOW wskazują na znacznie szerszy zakres działania, niż miało to miejsce w przypadku „szanghajskiej piątki”. Priorytetem pozostawało zapewnienie bezpieczeństwa i stabilności na obszarze SOW, ale zarazem nie określono, jakimi środkami cel ten miałby zostać osiągnięty. Istnienie tej nie-

jednoznaczności pozostało źródłem pełzającego konfliktu między dwoma mocarstwami – Rosją optującą za rozwiązaniami militarnymi i Chinami, dla których priorytetem był i pozostaje rozwój gospodarczy. Pełna zgodność między członkami panuje natomiast w odniesieniu do bezwzględnego przeciwdziałania separatyzmowi, terroryzmowi i ekstremizmowi (wspomniane „trzy siły zła”) wszelkimi dostępnymi metodami¹⁷⁵.

Uzupełnieniem Karty jest *Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaźni i współpracy*, który został ratyfikowany dopiero w sierpniu 2007 r., podczas szczytu w Biszkeku¹⁷⁶. W *Traktacie* podkreślono prawo państw członkowskich do swobody kształtowania ustroju politycznego, nienaruszalność granic oraz po raz kolejny potwierdzono zgodę na nieangażowanie się w sojusze, których działalność byłaby wymierzona w innych członków SOW¹⁷⁷.

Od początku swojego istnienia SOW z założenia stanowiła filar bezpieczeństwa regionalnego, budowany wokół sił zbrojnych Rosji i Chin. Oba te państwa były tradycyjnie postrzegane jako niechętne rozbudowie amerykańskich wpływów w regionie, co zresztą Biały Dom umiejętnie firmował etykietą NATO. Ta wspólnota interesów dwóch głównych członków organizacji, jak również fakt, że SOW stała się pierwszym wielonarodowym sojuszem wojskowym bez udziału jakiegokolwiek państwa zachodniego, sprawiły, że była postrzegana jako byt polityczny wymierzony w NATO (tzw. anty-NATO)¹⁷⁸.

Choć powstanie SOW było utożsamiane z następstwem rosnących wpływów Stanów Zjednoczonych w Azji Centralnej, to w istocie pierwszoplanowe znaczenie dla utworzenia tej organiza-

¹⁷⁵ N.W. Sieriebriakowa, *Szanchajska organizacja sotrudniczestwa: mnogostoronnij kompromiss w Centralnoj Azii: diesiatiletiju poiska obščezego puti poswiaszczajetsia*, InfoRos, Moskwa 2011, s. 34.

¹⁷⁶ *Dogowor o dołgosrocznom dobrososiedstwie, družbie i sotrudniczestwie gosudarstw-czenow SZOS (16.08.2007 g.)*, Szanchajska organizacja sotrudniczestwa, infoshos.ru/ru/?id=22 [dostęp: 10.11.2014].

¹⁷⁷ M. Kaczmarek, *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie” 22.08.2007, nr 19.

¹⁷⁸ S. Aris, *Shanghai Cooperation Organisation: An Anti-Western Alignment?*, „CSS Analyses in Security Policy” 12.2009, nr 66.

cji miało zapewnienie bezpieczeństwa regionalnego i wykreowanie impulsu do rozwoju ekonomicznego państw członkowskich, bez względu na formę sprawowanych rządów. Nie była natomiast celem SOW bezpośrednia rywalizacja z NATO o wpływy w Azji. W istocie istnienie SOW do 2005 r. nie zostało w zasadzie dostrzeżone i docenione w państwach zachodnich. Sytuacja zmieniła się diametralnie podczas szczytu w Astanie w dniach 5–6 lipca 2005 r., na którym przywódcy państw członkowskich wystosowali wspólną deklarację wzywającą Stany Zjednoczone i NATO do ustalenia planu wycofania z baz w Azji Centralnej wojsk zaangażowanych w konflikt w Afganistanie. To właśnie wydarzenie stało się przyczynkiem do uznania SOW przez zachodnich przywódców za zagrożenie dla dominacji NATO mające na celu stopniową eliminację wpływów amerykańskich w regionie¹⁷⁹.

Należy też zwrócić uwagę na fakt, że u podstaw wzajemnej niechęci NATO i SOW leży odmienność w postrzeganiu konfliktów lokalnych na terytoriach państw członkowskich SOW. Zaangażowanie Kremla w walki w Czeczenii, postępowanie Chin wobec Xinjiangu i Tybetu czy działania przywódców republik Azji Centralnej w stosunku do opozycji pod hasłem walki z „trzema siłami zła” spotkały się z potępieniem państw zachodnich, które uznały te działania za antydemokratyczne, łamiące prawa człowieka i wykraczające poza definicję walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem. Z kolei Chiny i Rosja z rosnącą niechęcią odnosiły się do amerykańskiej polityki walki z terroryzmem (Irak, Afganistan, Pakistan), uznając ją za przejaw eskalacji rzeczywistego zagrożenia i destabilizacji regionalnej, a także przeciwdziałania w tworzeniu multipolarnego porządku na świecie na rzecz utrzymania unipolarnego¹⁸⁰.

Dodatkowym elementem mającym wpływ na coraz większe zaniepokojenie USA i NATO była rosnąca popularność SOW

---

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ A. Lukin, *The Shanghai Cooperation Organization: What Next?*, „Russia in Global Affairs” 07–09.2007, t. 5, nr 3, s. 140–142.

wśród państw azjatyckich, zwłaszcza odgrywających kluczową rolę w kształtowaniu relacji na kontynencie. Podczas wspomnianego przełomowego dla SOW szczytu w Astanie status obserwatora uzyskały dwa mocarstwa nuklearne, Indie i Pakistan. Należy podkreślić, że relacje obu tych państw są dalekie od przyjaznych w związku z nierozwiązanym i co pewien czas nabrzmiewającym konfliktem wokół przynależności państwowej Kaszmiru. Fakt ten bez wątpienia trudno uznać za mało znaczący w kontekście kształtowania SOW jako gwaranta bezpieczeństwa i stabilności w regionie¹⁸¹.

W początkowych latach istnienia SOW kluczowe znaczenie miało ustabilizowanie sytuacji w regionie poprzez eliminację lub przynajmniej ograniczenie źródeł potencjalnych konfliktów. W rzeczywistości politycznej i ekonomicznej Azji Centralnej pierwszych lat XXI wieku jedyną metodą przywrócenia względnej stabilności było wzmocnienie współpracy na płaszczyźnie militarnej, której oś stanowiły oczywiście siły zbrojne Federacji Rosyjskiej.

Funkcjonowanie SOW jest oparte na trzech głównych filarach¹⁸²:

1. Bezpieczeństwa regionalnego będącego źródłem utworzenia SOW, w drodze ewolucji „szanghajskiej piątki”. Założeniem dla realizacji działań w tym obszarze są konsultacje przywódców państw członkowskich dotyczące zagadnień związanych z identyfikacją zagrożeń (ekstremizm, separatyzm, terroryzm, przestępczość zorganizowana), wypracowaniu metod przeciwdziałania im oraz zapewnienia długookresowego bezpieczeństwa. W istocie SOW stała się instrumentem ułatwiającym koopera-

¹⁸¹ M. Singh Roy, *The Shanghai cooperation organisation: India seeking new role in the Eurasian regional mechanism*, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi 2014, s. 28.

¹⁸² K. Kozłowski, *Polityka zagraniczna ChRL wobec państw Azji Centralnej*, w: *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 97–98.

cję w sferze militarnej między Rosją i Chinami, przyczyniając się w ten sposób do rozwoju rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego poprzez pozyskanie z Chin środków finansowych na opracowywanie i wdrażanie rosyjskich nowoczesnych technologii.

2. Współpracy gospodarczej, która miała nastąpić w drodze ewolucji relacji multilateralnych w ramach SOW i prowadzić do wypracowania mechanizmów integracji gospodarczej. W celu realizacji tego zamierzenia w ramach konsultacji na kolejnych szczytach państw członkowskich dyskutowane są zarówno zagadnienia gospodarcze o charakterze lokalnym, jak również powiązane z gospodarką światową. Ten obszar aktywności stanowi domenę Chin dysponujących największym potencjałem gospodarczym i z reguły jest niechętnie podejmowany przez stronę rosyjską.
3. Realizacji działań politycznych, które w założeniu miały służyć wspólnym celom wszystkich państw członkowskich. W rzeczywistości, z uwagi na dysproporcje w potencjale gospodarczym, politycznym i militarnym Rosji i Chin w stosunku do pozostałych państw, SOW stała się w znacznej mierze narzędziem realizacji celów politycznych wspomnianych mocarstw.

W obszarze polityki bezpieczeństwa, której priorytetowy charakter w działalności SOW mocno akcentowała Rosja, pierwszym krokiem było wzajemne uznanie legitymizacji przywódców i rządów państw członkowskich do sprawowania władzy. Niezwykle istotnym elementem konsolidacji SOW było również wzajemne uznanie nienaruszalności i integralności terytoriów państw członkowskich oraz zobowiązanie do rozstrzygania wszelkich sporów terytorialnych na drodze mediacji¹⁸³. Punkt ten miał i nadal ma szczególne znaczenie dla re-

¹⁸³ Ł. Wasiliew, *Szanchajska organizacja sotrudnicestwa: dokumenty i materiały* (mart

publik Azji Centralnej, których przebieg granic został nakreślony w sposób arbitralny przez komunistycznych przywódców na Kremlu. Z kolei Moskwa podkreślała, że rząd w Pekinie jest przez Rosję uznawany za jedyny legalny, tym samym odmawiając Tajwanowi państwowości i traktując wyspę jako chińską prowincję stanowiącą integralną część Chińskiej Republiki Ludowej. Ze swojej strony rząd uznał integralność terytorialną Rosji w obecnych granicach, czyli z Czeczenią, jak również udzielił prezydentowi Putinowi pełnego poparcia dla realizowanych kierunków polityki wobec Stanów Zjednoczonych, NATO i UE¹⁸⁴.

Powstanie SOW i wynikające stąd zapewnienie równoprawnego partnerstwa dla wszystkich członków nie przekreśliło rosyjskich ambicji politycznych, które przejawiały się realizacją swoistej polityki „postimperialnej” w stosunku do republik Azji Centralnej. Chiny od samego początku zdawały się popierać rosyjskie działania, nie podejmując żadnych inicjatyw, które mogłyby być odczytane jako próba podważenia pozycji Krem-la. Bez wątpienia wpływ na stanowisko Pekinu miała silna zależność stabilnego rozwoju gospodarki Państwa Środka od ciągłości dostaw surowców energetycznych z Syberii.

Z kolei dla republik Azji Centralnej, pomimo dostrzegalnej hegemonii rosyjskiej i obaw o ograniczenie własnej niezależności w kształtowaniu polityki zagranicznej, SOW stała się narzędziem i gwarantem stabilności regionalnej, przy zachowaniu niezależności w kształtowaniu polityki wewnętrznej. W największym stopniu z SOW korzystają Kazachstan i Uzbekistan, którym członkostwo daje możliwość wykorzystania relacji gospodarczych z Chinami do zrównoważenia silnych powiązań politycznych z Rosją. Dla Tadżykistanu SOW ma kluczowe znaczenie w sferze bezpieczeństwa, bowiem to państwo jest najbardziej narażone na przenikające z Afganistanu wpływy is-

---

2005 – awgust 2007 gg.), Institut Dalniego Wostoka RAN, Moskwa 2007, s. 81–82.

¹⁸⁴ D. Mierzejewski, op. cit., s. 76–81.

lamskich ekstremistów, a bez technicznej i finansowej pomocy Rosji i Chin nie jest w stanie skutecznie zabezpieczyć swoich granic. Natomiast dla ubogiego Kirgistanu SOW jest szansą wzmocnienia swojej pozycji na regionalnej scenie politycznej, jak również na osiągnięcie względnego bezpieczeństwa i stabilności politycznej, a w dłuższej perspektywie również poprawy sytuacji gospodarczej.

2.3. Struktura i wewnętrzne zasady funkcjonowania SOW

Szeroki zakres funkcjonalny oraz dążenie do zapewnienia skuteczności działań SOW wymagały stworzenia wewnętrznej struktury organizacyjnej, która gwarantowałaby zdolność decyzyjną oraz nadawałaby ponadpaństwową moc prawną podejmowanym aktom prawnym. Struktura organizacyjna SOW została ustanowiona w *Karcie Szanghajskiej Organizacji Współpracy* i w odróżnieniu od „szanghajskiej piątki” jest znacznie bardziej rozbudowana i sformalizowana. Ze względu na zaangażowanie najwyższego szczebla władzy poszczególnych państw członkowskich, jak również specyfikę rządów przywódców, często kolektywna władza SOW jest określana mianem „szóstki dyktatorów” lub „dyktatorską szóstką”¹⁸⁵.

Ostateczny, funkcjonujący praktycznie bez zmian do dnia dzisiejszego kształt struktury organizacyjnej został nadany podczas szczytu w Moskwie, w maju 2003 r.¹⁸⁶ Kluczowymi organami struktury organizacyjnej SOW są: Rada Głów Państw, Rada Szefów Rządów, Rada Koordynatorów Narodowych, Regionalna Struktura Antyterrorystyczna i Sekretariat. Ponadto SOW dysponuje mechanizmem koordynacji i konsultacji działań na

¹⁸⁵ W. Ross, *Szanghajska Organizacja Współpracy*, op. cit., s. 149.

¹⁸⁶ *Moscow Declaration of Heads of Member States of Shanghai Cooperation Organisation*, President of Russia, archive.kremlin.ru/eng/events/articles/2003/05/162318/162321.shtml [dostęp: 15.02.2015].

szczeblach ministerstw spraw zagranicznych i ministerstw obrony państw członkowskich, a także na poziomie sprawozdawców parlamentarnych, sekretarzy urzędów bezpieczeństwa, sektorów ekonomii, transportu, kultury, edukacji, ochrony zdrowia, sądów najwyższych i arbitrażowych, prokuratur generalnych i pomocy w nagłych wypadkach¹⁸⁷. Dodatkowo zgodnie z zapisem art. 4 pkt 1 *Karty* organami są Rada Ministrów Spraw Zagranicznych i Spotkania Szefów Ministerstw i/lub Resortów¹⁸⁸.

Zgodnie z zapisem art. 5 *Karty* najwyższym organem SOW jest Rada Głów Państw. Podstawowe jej zadania to ustalanie priorytetów i określanie nadrzędnych obszarów działalności organizacji, a także podejmowanie decyzji w kluczowych sprawach o charakterze wewnętrznym oraz współpracy z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi. Szczyty Rady odbywają się raz w roku pod przewodnictwem szefa państwa organizującego spotkanie. Warto zwrócić uwagę, że szczyty odbywają się corocznie w innym państwie członkowskim, przy czym kolejność ich następowania po sobie jest wyznaczana porządkiem nazw państw zgodnie z układem alfabety rosyjskiego. Rada Głów Państw jest najwyższym organem sprawującym funkcję nadrzędną w stosunku do pozostałych wymienionych instytucji, ale z wyłączeniem Regionalnego Centrum Antyterrorystycznego¹⁸⁹.

Rada Szefów Rządów decyduje o przyjęciu budżetu organizacji, rozpatruje i decyduje o sprawach z różnych dziedzin, zwłaszcza gospodarczych i dotyczących relacji wewnątrz organizacji. Spotkania Rady odbywają się raz w roku, przy czym zasady organizowania spotkań są takie same jak w przypadku szczytów Rady Głów Państw, ale decyzja o zwołaniu posiedzenia jest wcześniej ustalana w drodze porozumienia szefów rządów poszczególnych państw członkowskich¹⁹⁰.

¹⁸⁷ *Brief Introduction to the Shanghai Cooperation Organisation*, www.sectscsco.org/EN123/brief.asp [dostęp: 15.02.2015].

¹⁸⁸ Article 4 Bodies, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

¹⁸⁹ Article 5 The Council of Heads of State, *ibidem*.

¹⁹⁰ Article 6 The Council of Heads of Government (Prime Ministers), *ibidem*.

Posiedzenia Rady Szefów Rządów są przygotowywane podczas spotkań Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, która ponadto jest organem uprawnionym do rozpatrywania spraw doraźnych, związanych z działalnością SOW oraz przeprowadzania konsultacji w kwestiach zagadnień międzynarodowych. Rada może też wydawać oświadczenia w imieniu SOW. Jej spotkania są organizowane zazwyczaj na miesiąc przed szczytem SOW, ale możliwe jest zwołanie nadzwyczajnych posiedzeń na wniosek co najmniej dwóch ministrów spraw zagranicznych i za zgodą pozostałych. Przewodniczącym zostaje minister spraw zagranicznych państwa, w którym organizowany jest szczyt, i piastuje swoje stanowisko do kolejnego spotkania. Przewodniczący Rady Ministrów Spraw Zagranicznych posiada dodatkowe uprawnienia, które pozwalają na reprezentowanie organizacji w kontaktach zewnętrznych, zgodnie z Zasadami Procedur Rady. Rada jest więc w praktyce najwyższą władzą wykonawczą SOW, odpowiedzialną za realizację projektów zaakceptowanych przez Rady Głów Państw i Szefów Rządów¹⁹¹.

Branżowe Narady Szefów Ministerstw i/lub Resortów są zwoływane w zależności od potrzeb, głównie w celu uzgodnienia wdrażania rozwiązań i działań ustalonych na spotkaniach Rady Głów Państw i Rady Szefów Rządów. W spotkaniach biorą udział ministrowie resortów, których poruszane zagadnienie dotyczy, a także eksperci z poszczególnych dziedzin w ramach powoływanych *ad hoc* grup roboczych lub działających w sposób ciągły. Powoływanie grup wymaga oczywiście wcześniejszego uzgodnienia między ministrami. Naradom przewodniczy szef resortu, który je organizuje¹⁹².

Bieżąca działalność organizacji jest modelowana i koordynowana przez Radę Koordynatorów Narodowych, która jest zobligowana do organizowania spotkań nie rzadziej niż trzy razy w roku pod przewodnictwem narodowego koordynatora

¹⁹¹ Article 7 The Council of Ministers of Foreign Affairs, *ibidem*.

¹⁹² Article 8 Meetings of Heads of Ministries and/or Agencies, *ibidem*.

z kraju, który będzie gospodarzem najbliższego szczytu SOW. Ponadto do głównych obowiązków Rady należy organizowanie przygotowań w ramach szczytów SOW, spotkań szefów rządów i narad ministrów spraw zagranicznych. Członkowie Rady są wybierani przez państwa członkowskie na podstawie szczegółowych zasad i procedur wewnętrznych. Przewodniczący Rady piastuje swoje stanowisko w okresie pomiędzy dwoma szczytami i może, na podstawie zlecenia przewodniczącego Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, reprezentować organizację w relacjach zewnętrznych¹⁹³.

Do SOW włączono też Regionalną Strukturę Antyterrorystyczną (RSA), powołaną do życia 15 czerwca 2001 r. przez członków szanghajskiej konwencji dotyczącej walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem. Głównymi zadaniami tego organu jest koordynacja działań państw członkowskich w celu przeciwdziałania terroryzmowi, separatyzmowi i ekstremizmowi¹⁹⁴. Podczas szczytu SOW w Sankt Petersburgu w 2002 r. państwa członkowskie podpisały *Umowę o regionalnej strukturze antyterrorystycznej państw-członków SOW*, regulującej zasady funkcjonowania, określającej rodzaje i zakres działań oraz kompetencje RSA. Początkowo siedzibą RSA ustanowiono stolicę Kirgizji – Biszkek, ale w 2003 r. przeniesiono ją do Taszkentu (otwarcie nowej siedziby nastąpiło dopiero w czerwcu 2004)¹⁹⁵.

Jeszcze przed powstaniem SOW, w grudniu 1999 r. podczas spotkania „szanghajskiej piątki” w Biszkeku powołano do życia tzw. grupę biszkecką, instytucję działającą w sferze bezpieczeństwa¹⁹⁶. W *Biszkeckim memorandum*, w którym nakreślono mechanizmy współpracy i współdziałania w kwestiach bezpieczeństwa i przestrzegania prawa, nie określono jednak zakresu

¹⁹³ Article 9 The Council of National Coordinators, ibidem.

¹⁹⁴ Article 10 Regional Counter-Terrorist Structure, ibidem.

¹⁹⁵ G. Zasada, *Nowy etap w rozwoju Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Komentarze OSW” 22.01.2004, nr 11.

¹⁹⁶ B. Gill, M. Oresman, *China's New Journey to the West. China's Emergence in Central Asia and Implications for U.S. Interests*, „CSIS Report” 08.2003, s. 7.

i zasad funkcjonowania grupy biszkeckiej. Dopiero w kwietniu 2000 r. na nadzwyczajnym spotkaniu w Moskwie, zwołanym przez Rosję, określono regulacje prawne w zakresie współpracy w walce przeciwko międzynarodowemu terroryzmowi, nielegalnemu handlowi bronią i narkotykami oraz nielegalnej imigracji¹⁹⁷. W skład „grupy biszkeckiej” wchodzi szefowie agencji ochrony porządku prawnego i służb specjalnych państw członkowskich. Głównymi zadaniami grupy jest koordynacja i planowanie działań w zakresie walki ze zorganizowanymi grupami przestępczymi. Spotkania robocze grupy są organizowane raz do roku, ale jako organ konsultacyjny funkcjonuje ona w sposób ciągły. Po utworzeniu SOW grupa weszła w skład RSA, której zakres działania jest podobny. Warto podkreślić, że ten ruch organizacyjny nie znalazł odzwierciedlenia w żadnym oficjalnym dokumencie SOW, więc spotkania „grupy biszkeckiej” nie podlegają zasadom obowiązującym w organizacji¹⁹⁸.

Organem *stricte* administracyjnym jest Sekretariat, do którego obowiązków należy udzielanie wsparcia technicznego i organizacyjnego działaniom podejmowanym w ramach SOW, jak również przygotowywanie propozycji corocznego budżetu. Na czele tego organu stoi sekretarz wykonawczy, wskazywany przez państwa członkowskie zgodnie z porządkiem alfabetycznym ich nazw w alfabecie rosyjskim, mianowany przez Radę Głów Państw po uprzednim zatwierdzeniu przez Radę Ministrów Spraw Zagranicznych. Jego kadencja trwa nie dłużej niż trzy lata, bez prawa do ponownego objęcia tego stanowiska. W skład Sekretariatu wchodzi też zastępcy sekretarza, których z kolei mianuje Rada Ministrów Spraw Zagranicznych na wniosek Rady Koordynatorów Narodowych, przy czym nie mogą oni pochodzić z tego samego państwa członkowskiego co sekretarz. Struktura narodowa pozostałych pracowników jest uzależniona

¹⁹⁷ B. Rumer (red.), *Central Asia: A Gathering Storm?*, M.E. Sharpe Inc., New York, 2002, s. 198–199.

¹⁹⁸ G. Zasada, *Nowy etap w rozwoju...*, op. cit.

od wysokości partycypacji poszczególnych państw w budżecie organizacji. Siedzibą Sekretariatu jest Pekin¹⁹⁹.

Rozwijanie i zacieśnianie współpracy na płaszczyźnie gospodarczej skutkowało powołaniem do życia dwóch kolejnych instytucji o charakterze konsultacyjnym – Rady Gospodarczej i Konsorcjum Międzybankowego.

Konsorcjum Międzybankowe zostało utworzone przez Radę Szefów Rządów w październiku 2005 r. W jego skład weszły: Kazachski Bank Rozwoju, Chiński Państwowy Bank Rozwoju, Rosyjski Bank Rozwoju oraz Banki Narodowe Uzbekistanu i Tadżykistanu. W czerwcu 2006 r. do wymienionych instytucji dołączyła kirgiska Kasa Rozrachunkowo-Oszczędnościowa. Podczas drugiego spotkania w Szanghaju opracowany został plan działania, w którym nakreślono kierunki i zakres czynności podejmowanych w celu wzmacniania międzynarodowej współpracy ekonomicznej. Dodatkowym dokumentem podpisanym przez wszystkich członków było porozumienie o transferze 742 mln USD na realizację projektów gospodarczych w ramach SOW. Kolejne porozumienie zostało podpisane w sierpniu 2007 r., podczas szczytu w Biszkeku, już po utworzeniu Rady Gospodarczej, a mające na celu zapewnienie koordynacji w działaniach między Konsorcjum a Radą w zakresie procedury wyboru projektów i procesu ich wdrażania oraz przyznawania funduszy na ich realizację²⁰⁰.

Rada Gospodarcza została utworzona na mocy decyzji Rady Głów Państw w czerwcu 2006 r. Głównym jej celem jest pogłębianie współpracy państw członkowskich na płaszczyźnie ekonomicznej oraz kształtowanie i rozwijanie relacji biznesowych, a także finansowych. Powołanie Rady było warunkiem koniecznym dla realizacji multilateralnych projektów w ramach Programu Współpracy Handlowej i Ekonomicznej. Na-

¹⁹⁹ Article 11 Secretariat, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

²⁰⁰ *The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sectsc.org/EN/show.asp?id=52 [dostęp: 12.02.2014].

leży podkreślić, że Rada jest organem doradczym i eksperckim, nierealizującym partykularnych interesów żadnego z państw członkowskich SOW. Kluczowymi obszarami działania tego organu są strategicznie ważne dla gospodarek sektory handlu, energetyki, bankowości, transportu, polityki finansowej, kredytowej itp. Dodatkowo część działań Rady jest ukierunkowana na rozwijanie współpracy międzynarodowej w obszarze edukacji, rolnictwa, ochrony zdrowia i nowych technologii²⁰¹.

Wszystkie państwa członkowskie są podmiotami równoprawnymi w ramach SOW, a więc jedno państwo ma jeden głos, niezależnie od wielkości reprezentowanej populacji. Większość decyzji na szczytach SOW jest podejmowana na zasadach konsensusu, jedynie w przypadku orzeczeń o zawieszeniu lub pozbawieniu członkostwa głos państwa, którego dotyczy podniesiona sprawa, nie jest liczony²⁰². Postanowienia są obligatoryjne dla wszystkich państw członkowskich i muszą być zaimplementowane w prawach narodowych, co podlega kontroli uprawnionych do tego organów SOW²⁰³.

Generalnie system głosowania funkcjonuje dość sprawnie, ale jego faktyczna przejrzystość i teoretyczna suwerenność decyzyjna poszczególnych państw nie jest już tak oczywista. Kluczowe znaczenie ma tu naturalnie nierównowaga w potencjale gospodarczym, militarnym i politycznym między ChRL i Federacją Rosyjską a pozostałymi czterema republikami. Dodatkowo wciąż żywe są powiązania i historyczne zaszłości między byłymi republikami związkowymi a Moskwą z okresu carskiej Rosji i ZSRR. W rezultacie suwerenność decyzyjna poszczególnych republik jest determinowana nie tyle ponadnarodowym interesem organizacji, ile dążeniem do zachowania względnej niezależności politycznej od potężnych sąsiadów oraz wspieraniem dążeń tego z mocarstw, którego kierunek działań jest

²⁰¹ *The Interbank Consortium of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sectsc.org/EN/bankunite.asp [dostęp: 12.02.2014].

²⁰² Article 16 Decisions-Taking Procedure, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

²⁰³ Article 17 Implementation of Decisions, *ibidem*.

korzystniejszy dla interesu danej republiki²⁰⁴. Należy podkreślić, że ta sytuacja nie jest czymś unikatowym wśród organizacji międzynarodowych i nie osiągnęła patologicznego rozmiaru, jak miało to miejsce w przypadku Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Kreowanie wewnętrznych nieformalnych powiązań i frakcji wokół najsilniejszych państw członkowskich służących realizacji partykularnych interesów słabszych członków jest zjawiskiem rozpowszechnionym w silnie spolaryzowanych politycznie i gospodarczo organizacjach (m.in. Unii Europejskiej).

Funkcjonowanie organów SOW oraz całej struktury organizacyjnej, w tym organizowanie szczytów i spotkań na różnych szczeblach, wymaga ustanowienia budżetu, którego wpływy pochodzą wyłącznie ze składek członkowskich²⁰⁵. Plan budżetu jest opracowywany corocznie przez Sekretariat, a ostateczna decyzja o jego wielkości jest ustalana na posiedzeniu Rady Szefów Rządów i wymaga zgody wszystkich państw członkowskich²⁰⁶. Wysokość budżetu przeznaczanego na działalność statutową wynosiła w 2004 r. zaledwie 5,7 mln USD, z czego 2,6 mln USD zostało pozostawione do dyspozycji Sekretariatu na cele administracyjne, a pozostała kwota przekazana na bieżącą działalność Regionalnej Struktury Antyterrorystycznej²⁰⁷. W kolejnych latach poziom finansowy budżetu nie przekraczał 5 mln USD, z czego znaczną część pochłaniało utrzymanie 60-osobowego Sekretariatu i RSA. W konsekwencji koszty przekraczające założenia budżetowe (szczyty i operacje antyterrorystyczne) są pokrywane doraźnymi, bezpośrednimi wpłatami państw członkowskich²⁰⁸. Partycypacja poszczególnych krajów przyna-

²⁰⁴ Problem determinant decyzyjnych dobrze ilustruje przykład podejmowania decyzji o kształcie relacji SOW z USA w ramach walki z terroryzmem podczas szczytu Rady Głów Państw w Astanie w 2005 r. Źródło: A. Lukin, op. cit., s. 149–150.

²⁰⁵ Article 12 Financing, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

²⁰⁶ Article 6 The Council of Heads of Government (Prime Ministers), ibidem.

²⁰⁷ A.J.K. Bailes, P. Dunay, Pan Guang, M. Troitskiy, *The Shanghai Cooperation Organization*, „SIPRI Policy Paper” 05.2007, nr 17, s. 11.

²⁰⁸ D. Suter, *China Forging International Law: The SCO Experience*, „The Diplomat” 07.09.2014.

leżących do organizacji jest określana na zasadzie konsensusu i wynosi: po 24% dla Rosji i Chin, 21% dla Kazachstanu, 15% dla Uzbekistanu, 10% dla Tadżykistanu i 9% dla Kirgistanu²⁰⁹.

Członkostwo w SOW może teoretycznie uzyskać każde państwo zgłaszające akces, które nie pozostaje w konflikcie z żadnym z krajów członkowskich. Dotychczasowa praktyka wskazywała na geograficzne ograniczenie do kontynentalnej Azji, choć status partnerów w dialogu uzyskały tak odległe kraje, jak Sri Lanka czy Białoruś. W istocie *Karta* nie definiuje geograficznego obszaru, który determinowałby uzyskanie członkostwa (zapis w *Karcie* ustanawia, że „członkostwo jest otwarte dla innych państw z regionu”). Dodatkowym warunkiem dla przyszłych członków jest zobowiązanie do implementacji porozumień międzynarodowych zawartych przez SOW oraz przestrzegania celów i zasad określonych w *Karcie*. Decyzja o przyjęciu bądź odrzuceniu akcesji jest podejmowana przez Radę Głów Państw na wniosek Rady Ministrów Spraw Zagranicznych²¹⁰.

Państwo, które w sposób rażący i systematyczny będzie naruszać postanowienia *Karty* i inne obligatoryjne akty prawne SOW, może zostać zawieszona w członkostwie, a w ostateczności wykluczone z organizacji na mocy decyzji Szefów Głów Państw. Każdemu z członków przysługuje też prawo do wystąpienia z organizacji po uprzednim złożeniu do Depozytorium oficjalnej noty o rezygnacji z członkostwa, nie później niż na 12 miesięcy przed wskazaną datą wystąpienia. Ponadto wszelkie zobowiązania zawarte w ramach SOW przez państwo składające członkostwo będą obowiązywać aż do momentu ich całkowitego wypełnienia²¹¹.

²⁰⁹ I. Oldberg, *The Shanghai Cooperation Organization: Powerhouse or Paper Tiger?*, „FOI Defence Analysis” 06.2007, s. 12.

²¹⁰ Article 13 Membership, *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

²¹¹ Ibidem.

2.4. Ewolucja i ekspansja SOW

Rosnąca popularność SOW w Azji, jako pierwszego sojuszu wojskowego, w którym nie uczestniczy żaden z członków NATO, skutkowałą włączaniem kolejnych państw Azji we współpracę i uczestnictwo w szczytach. W zależności od stopnia zaangażowania państwo lub organizacja może uzyskać jeden z trzech statusów wymienionych w art. 14 *Karty* – członka, obserwatora lub partnera w dialogu. Zasady przyznawania statusów i formułowania zasad oraz zakresu współpracy są określane na podstawie odrębnych porozumień między państwami członkowskimi²¹².

Włączanie kolejnych państw w orbitę działań SOW ma nie tylko na celu wzmocnienie roli organizacji w regionie i na kontynencie, ale również jest przejawem realizacji partykularnych interesów dwóch mocarstw – Rosji i Chin. Przykładem takich działań było przeforsowanie przez Rosję na szczycie w Astanie nadania statusu obserwatora dwóm państwom: Indiom i Iranowi, z którymi Kreml pozostaje w bardzo bliskich stosunkach politycznych i ekonomicznych, zapoczątkowanych jeszcze w okresie istnienia ZSRR. Dodatkowo dla Rosji bardzo cenna jest obecność Indii, których rosnący potencjał militarny i ekonomiczny pozwala w pewnym stopniu zrównoważyć coraz wyraźniejszą dominację Chin w SOW²¹³.

Ukształtowanie „strategicznego trójkąta” Moskwa – Pekin – New Delhi stanowiło w istocie realizację inicjatywy, jaką ówczesny premier Rosji Jewgienij Primakow wysunął podczas wizyty w New Delhi w grudniu 1998 r. Istotą tego porozumienia miało być powiązanie trzech nuklearnych mocarstw azjatyckich, których współdziałanie byłoby ukierunkowane na „wzmacnianie globalnego pokoju i bezpieczeństwa”²¹⁴. Szef rządu Federacji Rosyjskiej ponownie wystąpił z tą inicjatywą w lutym 1999 r.,

²¹² *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

²¹³ R. Alf, A. Curanović, S. Kardaś, op. cit., s. 53.

²¹⁴ V. Nadkarni, *Strategic Partnership in Asia. Balancing without Alliances*, Routledge, New York 2010, s. 88–89.

podczas wizyty, jaką złożył premier ChRL Zhu Rongji w Moskwie. Pomimo że rosyjska propozycja miała być w założeniu krokiem do destrukcji porządku unipolarnego, który funkcjonował od upadku ZSRR, zarówno Chiny, jak i Indie podeszły do projektu chłodno i z dystansem. Niemniej sukcesem dyplomacji J. Primakowa było podpisanie z Indiami porozumienia o strategicznym partnerstwie, które dwukrotnie przesuwano w okresie prezydentury Borysa Jelcyna²¹⁵.

Przyczyną, dla której ani Indie, ani Chiny nie wykazały entuzjazmu dla rosyjskiej propozycji utworzenia „strategicznego trójkąta”, był brak porozumienia między Rosją i Chinami oraz Chinami i Indiami w kwestiach przebiegu granic, dopuszczalności prób z bronią nuklearną oraz kierunków realizowanej polityki zagranicznej. Inicjatywa premiera Primakowa nie została jednak ostatecznie odstawiona na półkę, bowiem na przełomie XX i XXI w. żadne z trzech wymienionych państw nie było w stanie samodzielnie zrównoważyć amerykańskiej przewagi technologicznej, militarnej i gospodarczej, co prowadziło do utrwalania hegemonicznej pozycji Waszyngtonu. Choć oficjalnie rząd Chin tłumaczył brak poparcia dla rosyjskiej inicjatywy dążeniem do realizowania niezależnej pokojowej polityki zagranicznej, to faktyczny potencjał takiego sojuszu skłaniał Pekin do zaangażowania się w prace nad porozumieniem. Wznowieniu rozmów sprzyjała też współpraca Chin i Rosji w ramach SOW oraz wspólne stanowiska podczas sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. „Strategiczny trójkąt” zaczął nabierać kształtu w okresie pierwszej prezydentury W. Putina, który w 2002 r. odwiedził Chiny i Indie, oraz w 2003 r., gdy premier Indii Atal Bihari Vajpayee złożył wizytę w Chinach i Rosji²¹⁶.

Proces ekspansji terytorialnej i ewolucji wewnętrznej SOW jest realizowany poprzez oficjalne ustalenia na dorocznych

²¹⁵ M. Burdman, *Eurasian nations strenghten bilateral cooperation*, „Executive Intelligence Review” 19.03.1999, t. 26, nr 12, s. 52–53.

²¹⁶ A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 168.

szczytach, które odbywają się po kolei w każdym z państw członkowskich.

Na drugim szczycie²¹⁷ w Sankt Petersburgu w dniach 4–8 czerwca 2002 r.²¹⁸ określone zostały ramy działania SOW – uchwalono *Kartę* nadającą kształt organizacji, wyznaczającą priorytety, określającą strukturę organizacyjną, kompetencje poszczególnych organów, zasady podejmowania decyzji itp. Jako języki urzędowe ustalono chiński i rosyjski²¹⁹. Istotnym wydarzeniem z punktu widzenia priorytetów SOW, czyli walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem, było powołanie do życia regionalnego centrum do walki z terroryzmem, którego siedzibą stał się Biszkek (a potem Taszkent). Warto podkreślić, że powołanie centrum i określenie jego celów stanowiło formę sankcjonowania działań antyterrorystycznych podejmowanych niezależnie przez poszczególne państwa członkowskie. Oczywiście taka interpretacja pozostawiała przysłowiową „furtkę” do obejmowania pojęciem terroryzmu rozmaitych działań grup antyrządowych, które niekoniecznie miały z tym zjawiskiem cokolwiek wspólnego. O nadużyciach w tym kontekście można mówić w przypadku działań Rosji w Czeczenii – gdzie chodzi o zagrożenie terroryzmem muzułmańskim²²⁰, czy Chin w Xinjiangu – zagrożenie separatyzmem ujgurskim²²¹.

Kolejny szczyt SOW, który odbył się w dniach 28–29 maja 2003 r. w Moskwie, miał na celu wzmocnienie międzynarodowej roli organizacji poprzez nadanie jej pełnoprawnego charakteru międzynarodowego. Podczas obrad przywódcy państw członkowskich zdecydowali o konieczności instytucjonalizacji SOW jako bytu politycznego z własnym statutem i organami

²¹⁷ Jako pierwszy jest traktowany szczyt założycielski SOW w 2001 r.

²¹⁸ *Władimir Putin prziniał uczestyje w sammitie Szanchajskoj organizacyi sotrudnicestwa*, Priezident Rossii, kremlin.ru/events/president/news/27109 [dostęp: 18.01.2015].

²¹⁹ I. Oldberg, op. cit., s. 10.

²²⁰ F. Zakaria, *How Russia Created Its Own Islamic Terrorism Problem*, „The Time” 27.01.2011.

²²¹ Chien-Peng Chun, *China's 'War on Terror': September 11 and Uighur Separatism*, Council of Foreign Relations, www.cfr.org/china/chinas-war-terror-september-11-uighur-separatism/p4765 [dostęp: 11.03.2013].

(Sekretariat), co było warunkiem koniecznym do zarejestrowania w Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) struktury międzynarodowej o charakterze regionalnym. Podczas szczytu wybrano też pierwszego sekretarza, którym został były wiceminister spraw zagranicznych ChRL Zhang Deguang, a uroczyste otwarcie Sekretariatu nastąpiło 15 stycznia 2004 r. w Pekinie²²².

Równolegle do kształtowania struktury SOW i jej plasowania na mapie politycznej Azji prowadzone były rozmowy na płaszczyźnie ekonomicznej. Podstawowym wyzwaniem w tym obszarze było wypracowanie harmonijnych mechanizmów współpracy, które pozwoliłyby na ograniczenie poczucia zagrożenia dominacją ze strony państw silniejszych ekonomicznie u tych słabiej rozwiniętych. Zręby mechanizmów współpracy ekonomicznej były dyskutowane podczas spotkań Rady Szefów Rządów w Ałma-Acie w 2001 r. i na dwóch kolejnych spotkaniach w 2002 i 2003 r.²²³ Głównymi obszarami rozmów było określenie wspólnych celów kooperacji gospodarczej w regionie, rozwoju handlu i zasad wspólnej polityki energetycznej oraz wypracowanie i wdrożenie do 2020 r. swobody przepływu towarów, technologii, usług i kapitału na obszarze państw członkowskich²²⁴.

Podczas czwartego szczytu SOW, który odbył się w Taszkencie, stolicy Uzbekistanu, w dniach 8–18 czerwca 2004 r. przywódcy państw członkowskich formalnie uruchomili Regionalną Strukturę Antyterrorystyczną²²⁵ oraz ponownie zadeklarowali współpracę w zakresie walki z terroryzmem, przedyskutowali nowe zagrożenia dla stabilności w regionie oraz

²²² P. Milewski, *Polityka zagraniczna ChRL wobec Azji Centralnej i udział Chin w Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, w: *Chiny. Religia – obyczaje – polityka*, red. K. Gawlikowski, E. Potocka, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 130.

²²³ A.I. Bykow, *Ekonomiczskie problemy rozwoju сотрудничества в рамках Шанхайской организации сотрудничества*, „Rossijskij Wniesznieekonomiczeskij Wiestnik” 2008, nr 10.

²²⁴ S. Niewiński, *Szanghajska Organizacja Współpracy – nowe NATO?*, „Centrum Studiów Polska–Azja”, www.polska-azja.pl/2010/09/06/szanghajska-organizacja-wspolpracy---nowe-nato/ [dostęp: 21.03.2013].

²²⁵ *Fourth SCO Summit 2004*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/200808/19/content_9500253.htm [dostęp: 10.05.2012].

opowiedzieli się za wzmocnieniem współpracy ekonomicznej i handlowej²²⁶. Szczyt ten nie przyniósł w zasadzie żadnych istotnych ani tym bardziej przełomowych zmian w obszarze funkcjonowania SOW poza nadaniem pierwszemu państwu – Mongolii – statusu obserwatora. Zgodnie z postanowieniem *Regulacji statusu obserwatora przy Szanghajskiej Organizacji Współpracy* państwo-obserwator jest uprawnione do uczestnictwa w działaniach SOW, w tym w otwartych spotkaniach i szczytach z możliwością udzielania się w dyskusji, ale bez prawa głosu, oraz w ćwiczeniach wojskowych bez prawa czynnego w nich udziału²²⁷.

W kolejnych latach lista państw-obserwatorów przy SOW uległa zwiększeniu, choć nie obyło się to bez wewnętrznych przepychanek i rozgrywek między Rosją a Chinami. Podczas piątego szczytu SOW w Astanie, 5 lipca 2005 r. grupa obserwatorów została powiększona o Indie i Pakistan – dwa państwa, które pozostawały ze sobą w permanentnym konflikcie o Kaszmir. Bez wątplenia przyjęcie jednego z tych państw bez nadania podobnego statusu drugiemu nie byłoby możliwe, gdyż taka sytuacja wzmacniałaby pozycję tylko jednego z mocarstw – Chin, gdyby przyjęto popieraną przez nie Pakistan, lub Rosji, kiedy obserwatorem zostałyby jedynie Indie²²⁸.

Ponadto status obserwatora otrzymał Iran, izolowany na arenie międzynarodowej za podejrzenie prowadzenia prac nad bronią nuklearną pod przykrywką programu energetycznego. Faktem jest, że zarówno Chiny, jak i Rosja chętnie angażują się w program wykorzystania przez Iran energii nuklearnej dla celów pokojowych. Istnieje jednak ryzyko, że efekty

²²⁶ *Taszkientskaja dieklaracyja gław gosudarst-czenow Szanchajskoj organizacii sotrudnic-zestwa, Szanchajskaja organizacija sotrudnicestwa*, rus.sectso.org/load/44279 [dostęp: 19.08.2014].

²²⁷ *The Regulations on Observer Status at the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organization, www.sectso.org/EN123/show.asp?id=65 [dostęp: 13.01.2013].

²²⁸ Pan Guang, *The New SCO Observers: Making a Leap Forward in Cautious Augmentation*, „The Journal of The China-Eurasia Forum Quaterly. Special Edition: The SCO at One” 07.2005, s. 19–20.

prowadzonych prac mogą zostać wykorzystane do stworzenia przez Iran broni nuklearnej²²⁹. W odniesieniu do tego państwa zarówno Rosja, jak i Chiny przyjęły identyczną postawę akceptacji i otwartości wobec podejmowanych działań i kierunków polityki zagranicznej z uwagi na jego strategiczne znaczenie – położenie, zasoby surowców naturalnych, duży rynek zbytu dla chińskich produktów i wysokie nakłady na pozyskiwanie rosyjskich technologii. Dodatkowo włączenie Iranu w orbitę wpływów SOW ograniczało znacząco pole manewru Amerykanom, dla których kraj ten stał się kolejnym po Iraku celem na drodze do poszerzenia wpływów w regionie²³⁰.

Jednym z wartych odnotowania efektów szczytu była wspólna deklaracja, w której państwa członkowskie wezwały Stany Zjednoczone i ich sojuszników zgrupowanych w ramach ISAF do określenia daty zakończenia „akcji antyterrorystycznej” w Afganistanie²³¹. Wydzwięk tego sformułowania był jednoznacznie antyamerykański i stanowił preludium rosyjsko-chińskiej polityki eliminacji wpływów mocarstwa w regionie, wykorzystując w tym celu SOW. Dodatkowo, na zakończenie szczytu Islam Karimow odniósł się do amerykańskich baz w republice, stwierdzając, że obecność US Army jest czynnikiem powodującym polityczny chaos w republice i posądził Amerykanów o „zarządzanie destabilizacją”. Obywatele USA odebrali komunikat jako stawianie ultimatum i potwierdzenie, że profil SOW jest wyraźnie antynatowski²³², co z kolei skłoniło Kreml do wydania oświadczenia, w którym podkreślono, że nikt nikomu nie stawia ultimatum, jak również kategorycznie zaprzeczono, jakoby Rosja brała udział w przygotowaniu propozycji przedstawionej przez prezydenta Karimowa na szczycie.

²²⁹ Szerzej o irańskim programie nuklearnym i współpracy z Chinami w tym obszarze: J. Heydarian, *China and Iran Breaking Up*, „The Diplomat” 8.03.2012.

²³⁰ I. Oldberg, op. cit., s. 40.

²³¹ *Deklaracja gław gosudarstw-czlenow SZOS*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t202678.shtml [dostęp: 22.01.2015].

²³² M.T. Laumulin, *The Geopolitics of XXI Century in Central Asia*, The Kazakhstan Institute for Strategic Studies at the President Republic of Kazakhstan, Almaty 2007, s. 8.

Dodatkowym dokumentem przyjętym przez przywódców był *Protokół o ustanowieniu grupy kontaktowej SOW–Afganistan pomiędzy Szanghajską Organizacją Współpracy a Islamską Republiką Afganistanu*. W *Protokole* określono, że celem grupy jest wypracowanie propozycji rekomendacji dla realizacji współpracy między obu stronami. Strukturę grupy kontaktowej tworzą stali przedstawiciele państw członkowskich przy Sekretariacie, urzędnicy Sekretariatu oraz wyżsi rangą dyplomaci Ambasady Afganistanu w ChRL²³³.

Krok SOW w kierunku Afganistanu był bez wątpienia podyktowany dwoma celami strategicznymi – ograniczeniem amerykańskich wpływów w Azji Centralnej oraz zagrożeniem przenikania ekstremizmu islamskiego na to terytorium. Włączenie Afganistanu w prace na rzecz podnoszenia stabilności i bezpieczeństwa w regionie miało w założeniu sprzyjać integracji z pozostałymi państwami, jak również zapewnić stabilność tego państwa poprzez utrzymanie go w orbicie polityczno-gospodarczych wpływów SOW już po wycofaniu wojsk ISAF z Afganistanu²³⁴.

Szósty szczyt SOW odbył się w czerwcu 2006 r. w Szanghaju, po raz kolejny nie przynosząc żadnych istotnych posunięć, które wskazywałyby na ewolucję organizacji²³⁵. Podobnie bez echa i ważnych wydarzeń przeszedł szczyt siódmy, który odbył się w sierpniu 2007 r. w Bishkeku. Zebrani przywódcy dokonali co prawda przeglądu osiągnięć SOW od 2006 r. oraz wytyczyli w ogólnym zarysie przyszłe kierunki współpracy w zakresie bezpieczeństwa, gospodarki i polityki zagranicznej, ale nie przełożyło się to na rzeczywistą aktywizację państw w tych obszarach²³⁶.

²³³ *Protocol on Establishment of the SCO-Afghanistan Contact Group between the Shanghai Cooperation Organisation and the Islamic Republic of Afghanistan*, The Shanghai Cooperation Organization, www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=70 [dostęp: 15.05.2015].

²³⁴ Działania SOW nie uszły uwadze Białego Domu, który zdawał sobie sprawę ze znaczenia Azji Centralnej w polityce azjatyckiej. Szerzej: J. Lang, M. Matusiak, K. Strachota, *Nowy etap w relacjach NATO/USA z Azją Centralną*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-03-21/nowy-etap-w-relacjach-nato/usa-z-azja-centralna [dostęp: 22.03.2012].

²³⁵ *Sixth SCO Summit 2006*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500621.htm [dostęp: 10.05.2012].

²³⁶ *Seventh SCO Summit 2007*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500821.htm [dostęp: 10.05.2012].

Wartym odnotowania dokumentem podpisanym na siódmym szczycie był *Traktat o długookresowych relacjach dobrosąsiedzkich, przyjaźni i współpracy pomiędzy państwami członkowskimi Szanghajskiej Organizacji Współpracy*. Podkreślono w nim, że relacje między państwami członkowskimi będą opierały się na celach i zasadach zawartych w *Karcie Narodów Zjednoczonych*, jak również tych mających charakter uniwersalny oraz normach prawa międzynarodowego. W *Traktacie* znalazło się też odwołanie do globalizacji jako procesu zwiększającego współzależność państw, a przez to mającego wpływ na ich bezpieczeństwo i pomysłność. Państwa członkowskie wyraziły też swoją gotowość do zacieśnienia współpracy w zakresie globalnych zagrożeń bezpieczeństwa, jak również otwartość na kooperację z innymi państwami i organizacjami dla zapewnienia obopólnych korzyści²³⁷.

Jednym z istotnych powodów, dla których rozwój SOW został w zasadzie zahamowany, był impas w relacjach chińsko-rosyjskich. Siódmy szczyt ujawnił rosnący rozdzźwięk między wizją rosyjską i chińską co do dalszego kierunku rozwoju organizacji²³⁸. Żadne z mocarstw nie dążyło też do poszerzenia organizacji o nowe państwa członkowskie, ani nawet obserwatorów, w obawie o zachwianie dotychczasowej równowagi. Dodatkowo nadanie członkostwa niektórym z państw kandydujących wiązało się z potencjalnymi negatywnymi implikacjami na arenie międzynarodowej. Indie, podobnie jak Mongolia, nie były jeszcze zainteresowane uzyskaniem pełnego członkostwa, natomiast Iran i Pakistan wzbudzały zbyt wiele kontrowersji. Pierwsze z nich poprzez swój program nuklearny i negatywny stosunek do Izraela, drugie – wskutek podejrzania o ciche wspieranie ekstremistów islamskich. Ponadto SOW nie było jeszcze w pełni ukształtowaną dojrzałą organizacją, która mogłaby sprostać nowym wyzwaniom

²³⁷ *Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*, The Shanghai Cooperation Organization, www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=71 [dostęp: 15.05.2015].

²³⁸ N.P. Contessi, *China, Russia and the Leadership of the SCO: a Tacit Deal Scenario*, „China Eurasia Forum Quarterly” 2010, t. 8, nr 4, s. 103.

w zakresie bezpieczeństwa, jakie niosłoby ze sobą rozszerzenie i jakich oczekiwałyby inne państwa Azji. Dotyczy to choćby uregulowania sprawy Kaszmiru czy zapewnienia stabilności i pokoju w Afganistanie²³⁹.

Podczas ósmego szczytu, który miał miejsce w stolicy Tadżykistanu, Duszanbe, głównym obszarem rozmów była tradycyjnie kwestia bezpieczeństwa regionalnego, ale nie tylko w kontekście zagrożeń „trzema siłami”, ale również w odniesieniu do problemów energetycznych²⁴⁰. Jednym z kluczowych efektów obrad było wydanie 28 sierpnia 2008 r. wspólnej deklaracji, w której przywódcy państw członkowskich oświadczyli, że użycie siły w celu eliminacji lokalnych i globalnych problemów nie przyniesie oczekiwanych rezultatów. Konieczne jest bowiem zastosowanie efektywnych rozwiązań uwzględniających interesy wszystkich stron konfliktów na drodze negocjacji, a nie izolacji²⁴¹.

Zapisy deklaracji potwierdzili przywódcy państw w oficjalnym komunikacie z posiedzenia, w którym zaznaczyli, że próby wzmacniania własnego bezpieczeństwa przez którąkolwiek ze stron jako wyraz uprzedzenia wobec budowy systemu bezpieczeństwa innych stron nie sprzyjają podtrzymywaniu globalnego bezpieczeństwa i stabilizacji²⁴². Powyższe stwierdzenie jest potwierdzeniem, że SOW nie stanowi i nie dąży do stworzenia zagrożenia dla innych państw w regionie i na kontynencie, a zarazem jest to wyraźny sprzeciw wobec prób realizacji własnych interesów, głównie przez Stany Zjednoczone, poprzez realizację celów o charakterze militarnym, nawet jeśli mają one służyć wzmacnianiu bezpieczeństwa ich sojuszników. W tym kontek-

²³⁹ R. Weitz, *SCO Fails to Solve Its Expansion Dilemma*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 19.09.2007, t. 09, nr 18, s. 3–5.

²⁴⁰ *SCO leaders issue declaration on security, energy*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9731360.htm [dostęp: 11.05.2015].

²⁴¹ *Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organization, www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=90 [dostęp: 11.05.2015].

²⁴² *Sowmiestnoje kommuniكية po itogam zasiedanija Sowietu glaw gosudarstw – členow Szanchajskoj organizaciji sotrudicziestwa*, Priezidient Rossii, kremlin.ru/supplement/288 [dostęp: 21.11.2015].

ście należy też rozpatrywać zapis zawarty w punkcie 2 deklaracji, w którym przywódcy wyrazili swój sprzeciw wobec budowy globalnego systemu antyrakietowego, który – ich zdaniem – naruszałby globalną równowagę strategiczną, a także przeciwstawiał się wysiłkom na rzecz kontroli zbrojeń i zapobiegania rozprzestrzeniania broni jądrowej²⁴³. Bez wątpienia taki zapis w *Deklaracji* został zainicjowany przez Rosję zaniepokojoną planami budowy tarczy antyrakietowej w Polsce²⁴⁴ oraz w Korei Południowej²⁴⁵.

Ósmy szczyt zaowocował również wprowadzeniem nowego statusu – partnera w dialogu. Zgodnie z warunkami generalnymi partnerem w dialogu może zostać każde państwo i organizacja, które podziela cele i zasady SOW i życzy sobie ustanowienia relacji na zasadach obustronnej równości. Propozycja złożona przez państwo lub organizację jest rozpatrywana przez Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, a ostateczną decyzję o przyznaniu bądź nie statusu podejmuje Rada Głów Państw na podstawie rekomendacji Rady MSZ. Ogłaszana jest w formie memorandum. Partner w dialogu ma prawo do uczestnictwa w spotkaniach szefów ministerstw obszarów, które zostały określone w memorandum jako obszary współpracy, jak również w spotkaniach grup roboczych, naukowców i ekspertów w zakresie przedmiotowym partnerstwa. Państwo lub organizacja może zrzec się statusu partnera w dialogu, jak również może go utracić w przypadku zainicjowania działań uderzających w członków organizacji, podjęcia decyzji pozostającej w sprzeczności z decyzjami organów SOW lub zasadami określonymi w *Karcie*²⁴⁶.

Dziewiąty szczyt SOW, który odbył się w dniach 21–22 czerwca 2009 r. w Jekaterynburgu, został zdominowany pro-

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ S. Ritter, *Rude awakening to missile-defense dream*, „The Christian Science Monitor”, www.csmonitor.com/2005/0104/p09s02-coop.html [dostęp: 20.02.2013].

²⁴⁵ *US 'anti-Russian' missile shield may threaten nuke reduction, officials warn*, „Russia Today”, rt.com/news/157096-us-ballistic-missile-europe/ [dostęp: 3.07.2014].

²⁴⁶ *Regulations on the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organization, www.secsco.org/EN123/show.asp?id=64 [dostęp: 18.06.2013].

blematyką bezpieczeństwa regionalnego. Głównym omawianym zagadnieniem było wypracowanie relacji z Afganistanem w zakresie przeciwdziałania zagrożeniu terroryzmem i ekstremizmem islamskim. Gościem specjalnym na szczycie był prezydent Islamskiej Republiki Afganistanu Hamid Karzaj. W efekcie obrad przyjęto konwencję przeciwko terroryzmowi, która jednak nie została podana do publicznej wiadomości, w związku z czym trudno jest określić, jakie działania i w jakim zakresie zamierzała podjąć SOW, jaki miał być model współpracy z Afganistanem oraz jaką rolę przypisano poszczególnym państwom, zwłaszcza Rosji i Chinom²⁴⁷. Kluczowym źródłem informacji o zakresie współpracy między SOW a Afganistanem stał się *Plan działania państw członkowskich Szanghajskiej Organizacji Współpracy i Islamskiej Republiki Afganistanu w walce z terroryzmem, przemytem narkotyków i przestępczością zorganizowaną*, opracowany w marcu 2009 r. W *Planie* wskazano, że kooperacja odbywa się na szczeblu szefów narodowych agencji antynarkotykowych („które są w procesie ustanawiania”) i obejmuje działania polegające na wymianie informacji, wspólnych ćwiczeniach i operacjach, a także ustalanie wspólnych akcji prewencyjnych i kontrolę szlaków przerzutowych²⁴⁸.

Ponadto *Plan* zobowiązywał państwa członkowskie do powołania regionalnego centrum antynarkotykowego oraz szkoleniowego dla urzędników delegowanych do agencji przez państwa członkowskie, państwa-obserwatorów i Afganistan. Szczególny nacisk położono na stworzenie antynarkotykowego i finansowego pasa bezpieczeństwa (*anti-drug and financial security belts*), w którym pierwszoplanową rolę odgrywała granica turkmeńsko-afgańska. Ponadto *Plan* zakładał zacieśnienie współpracy SOW z OUBZ oraz ISAF. Podobny zakres działań,

²⁴⁷ *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie” 17.06.2009, nr 22.

²⁴⁸ *Plan of Action of the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime*, The Shanghai Cooperation Organization, www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=99 [dostęp: 15.05.2015].

tyle że realizowany przez istniejącą już Regionalną Strukturę Antyterrorystyczną, uzgodniono dla przeciwdziałania terroryzmowi oraz przestępczości zorganizowanej²⁴⁹.

Zagrożenie ze strony islamskich terrorystów było już omawiane przed dziewiątym szczytem, na spotkaniu przedstawicieli resortów obrony w Moskwie w kwietniu 2009 r. Kluczowym zagadnieniem było opracowanie metod i zakresu współdziałania resortów państw członkowskich w celu poprawy skuteczności walki z terroryzmem, ekstremizmem i separatyzmem, jak również handlem narkotykami, będącym głównym źródłem dochodów ugrupowań terrorystycznych. Podczas obrad ustalono m.in. konieczność zintensyfikowania współpracy z państwami obserwatorami SOW, czyli Indiami, Iranem, Mongolią i Pakistanem²⁵⁰.

Ważnym wydarzeniem dziewiątego szczytu było nadanie statusu partnera w dialogu Sri Lance i Białorusi²⁵¹. W oficjalnym komunikacie ogłoszono, że w kontekście tego pierwszego kraju stanowi to odzwierciedlenie troski SOW o zapewnienie międzynarodowego bezpieczeństwa w odniesieniu do „zwycięstwa rządu Sri Lanki w 30-letniej walce z terrorem Tamilskich Tygrysów”²⁵². Zgodnie z procedurami SOW memorandum potwierdzające przyznanie statusu podpisał prezydent republiki H.E.M. Rajapaksa na spotkaniu z sekretarzem generalnym SOW M. Imanaliewem w Kolombo 6 maja 2010 r.²⁵³

Drugim państwem, które uzyskało status partnera w dialogu, była Białoruś – pierwszy kraj spoza kontynentu azjatyckiego, który

²⁴⁹ Ibidem.

²⁵⁰ B. Skulska, P. Skulski (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2010, s. 105–106.

²⁵¹ *Yekaterinburg Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organization, www.secsco.org/EN123/show.asp?id=87 [dostęp: 29.04.2013].

²⁵² *SCO dialogue partner status for Sri Lanka*, „The Hindu”, www.thehindu.com/todays-paper/tp-international/sco-dialogue-partner-status-for-sri-lanka/article263436.ece [dostęp: 11.04.2012].

²⁵³ *Memorandum on granting Sri Lanka SCO dialogue partner status signed in Colombo*, „The China and Eurasia Forum Quarterly”, www.chinaeurasia.org/news-digest/510-memorandum-on-granting-sco-dialogue-partner-status-to-belarus-signed-in-minsk.html [dostęp: 12.05.2015].

włączył się oficjalnie w działalność SOW. Memorandum w sprawie nadania i przyjęcia statusu zostało podpisane 29 kwietnia 2010 r., podczas dwudniowej wizyty M. Imanaliewa w Mińsku²⁵⁴.

Dziesiąty szczyt w Taszkencie w dniach 10–11 czerwca 2010 r. odbywał się w napiętej atmosferze wywołanej politycznymi wydarzeniami w Kirgistanie, na skutek których doszło do obalenia prezydenta Bakijewa. Sytuacja ta pokazała, jak różne są racje polityczne państw członkowskich, a zwłaszcza Rosji i Chin, wobec wydarzeń politycznych w regionie. Rosja natychmiast poparła nowy opozycyjny rząd Rozy Otunbajewej, mając dość proamerykańskich sympatii K. Bakijewa. Z kolei Chiny pozostały tradycyjnie zdystansowane, cierpliwie czekając na rozwój politycznych wydarzeń, co niestety przełożyło się na czasowe osłabienie chińskiej pozycji w regionie. Jedną z kluczowych przyczyn chińskiej wstrzemięźliwości w sprawie Kirgistanu była wiara, że „prawie każdy z głównych liderów opozycji, włączając tymczasową premier Otunbajewą, jest przyjacielem Chin”²⁵⁵.

Wydarzenia w Kirgistanie ujawniły głęboką erozję zdolności SOW do szeroko reklamowanego zapewniania stabilności i bezpieczeństwa w regionie. W zasadzie rola organizacji sprowadziła się do deklaracji udzielenia pomocy, ale już po referendum wyborczym, które zaplanowano na 27 czerwca²⁵⁶. W *Deklaracji z 10 spotkania* wskazano, że wszyscy członkowie SOW są zobligowani do udzielenia wsparcia w zachowaniu suwerenności, niepodległości, terytorialnej integralności innych członków, ale bez naruszania suwerenności w sprawach wewnętrznych czy też podejmowania działań, które mogłyby przyczynić się do powstania i intensyfikacji napięć w regionie²⁵⁷.

²⁵⁴ *Memorandum on granting SCO dialogue partner status to Belarus signed in Minsk*, „The China and Eurasia Forum Quarterly”, www.chinaeurasia.org/news-digest/510-memorandum-on-granting-sco-dialogue-partner-status-to-belarus-signed-in-minsk.html [dostęp: 12.05.2015].

²⁵⁵ Yu Bin, *Reset under Medvedev.: Zapad-Politik and Vostok 2010*, East Asian Bilateral Relations, „Comparative Connections” 07.2010, s. 4.

²⁵⁶ Ibidem, s. 8.

²⁵⁷ *Declaration of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organization, www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=225 [dostęp: 1.06.2015].

Jubileuszowe obchody 10 rocznicy SOW odbyły się podczas jedenastego szczytu w dniach 14–15 czerwca 2011 r. w Astanie. Szczyt ten zapowiadał się jako hymn pochwalny na temat SOW, czego zwiastunem były słowa, które wypowiedział minister SZ ChRL Yang Jiechi, że po 10 latach testów SOW „wyrosła na potężną siłę zapewniającą bezpieczeństwo i stabilność, jak również promującą pokój i rozwój w regionie”²⁵⁸.

W istocie poza przeglądem osiągnięć minionej dekady na szczycie nie wydarzyło się nic godnego uwagi, nie licząc „pustych deklaracji”²⁵⁹. Nie zabrakło tradycyjnych odwołań do budowy i wzmacniania świata multipolarnego z wiodącą, wzmocnioną rolą ONZ w kwestiach bezpieczeństwa²⁶⁰. Po raz kolejny nie podjęto decyzji o poszerzeniu liczby członków czy choćby obserwatorów, jak również zabrakło istotnych decyzji, które miałyby wpływ na wzmocnienie potencjału ekonomicznego organizacji. Zdaniem Richarda Weitza, eksperta z Instytutu Hudsona, bezwład SOW jest spowodowany niezdolnością jej członków do przewyżczenia różnic w ustalaniu, który kraj lub kraje powinny otrzymać członkostwo. Przykładem jest choćby sprawa Indii, które formalnie zgłosiły gotowość do akcesji, ale wniosek został zawetowany przez Chiny. Automatycznie wykluczało to też uzyskanie członkostwa przez Pakistan (weto Rosji)²⁶¹.

Podczas szczytu przywódcy państw członkowskich i państw-obszarników wezwali do uczynienia Afganistanu krajem neutralnym, przeciwstawiając się tym samym planowanej stałej obecności amerykańskich baz wojskowych w tym kraju. Prezydent Karzaj, który był obecny w Astanie, wskazywał, że przy istniejących nieporozumieniach z Waszyngtonem obecność Amerykanów poza uzgodnionymi terminami jest równoznaczna

²⁵⁸ *SCO summit to be of 'historic significance'*, „Xinhua”, www.chinadaily.com.cn/world/2011-06/10/content_12675480.htm [dostęp: 21.01.2014].

²⁵⁹ R. Weitz, *Why the 'Anti-NATO' Won't Grow?*, „The Diplomat” 23.06.2011.

²⁶⁰ *Sowmiestnoje komiuniki po itogam zasiedanija Sowietu glaw prawitielstw (priemjer-ministrow) gosudarstw-czenow Szanchajskoj organizacii sotrudnicestwa*, Szanchajska organizacija sotrudnicestwa, infoshos.ru/ru/?id=105 [dostęp: 18.01.2016].

²⁶¹ R. Weitz, *Why the 'Anti-NATO' Won't Grow?*, op. cit.

z okupacją jego kraju. Postawę H. Karzaja wsparł prezydent Kazachstanu, który zaproponował, by „SOW podjęła odpowiedzialność za wiele spraw w Afganistanie po wycofaniu sił koalicyjnych w 2014”²⁶². Z oczywistych względów wrzenie wokół amerykańskich baz i wycofania sił ISAF z Afganistanu byłoby korzystnym obrotem sprawy z punktu widzenia interesów Kremla. Moskwa od lat dążyła do stopniowej eliminacji baz US Army w Azji Centralnej, więc zażądała od Waszyngtonu wyjaśnień w sprawie utrzymywania takich obiektów na terytorium Afganistanu po 2014 r. Stwierdzenie Amerykanów, że stała obecność sił USA jest sprawą dotyczącą Stanów Zjednoczonych i Afganistanu, nie zadowoliło Rosjan, którzy domagali się wyjaśnień, w jakim celu i do jakich zadań mają być użyte siły amerykańskie²⁶³. Minister SZ FR S. Ławrow potwierdził, że Rosja jest w trakcie rozmów z Afganistanem i „amerykańskimi partnerami, ale nadal nie rozumie, jak ogłoszone wycofanie wojsk (zaplanowane na 2014) ma się do tworzenia baz wojskowych”²⁶⁴. W ciągu kolejnych lat Afganistan był przedmiotem ożywionej batalii między Rosją a Stanami Zjednoczonymi, której nie zakończyło nawet planowe rozpoczęcie wycofywania wojsk ISAF w 2014 r.

Pomimo akcentowania spraw związanych z bezpieczeństwem Pekin nie zaprzestał realizacji planów ekspansji gospodarczej w regionie, po części poprzez rozbudowę relacji bilateralnych, a po części na forum SOW²⁶⁵. Chiński zwrot w priorytetach i jednoczesne przewodnictwo na kolejnym, dwunastym szczycie SOW znalazło swoje odzwierciedlenie w dyskutowanych tematach. Szczyt odbył się w dniach 6–7 czerwca 2012 r. w Pekinie,

²⁶² M.K. Bhadrakumar, *Why Karzai lashed out at the US*, „Asia Times”, www.atimes.com/atimes/South_Asia/MF21Df02.html [dostęp: 2.06.2015].

²⁶³ G.D. Arafonow, S.G. Łuzianin, *Wozmożnost' izmieniaja situacii w Afganistanie: problemy regionalnoj bezopasnosti i potencijał SZOS po jeje poddierżaniju: tieżisy wystuplenij uczasnikow krugłogo stola*, Instytut Dalniego Wostoka RAN, Moskwa 2011, s. 30.

²⁶⁴ R. Bridge, *Base instinct: Russia questions US Afghan overstay*, „Russia Today”, rt.com/politics/moscow-us-military-bases-afghanistan-829/ [dostęp: 11.02.2013].

²⁶⁵ B. Góralczyk, *Sojusz anty-NATO woli się zająć zarabianiem pieniędzy*, „Obserwator Finansowy”, www.obserwatorfinansowy.pl/forma/analizy/sojusz-anty-nato-woli-sie-zajac-zarabianiem-pieniedzy/ [dostęp: 31.01.2012].

a jego efektami były dwa dokumenty: *Deklaracja o budowie trwałego pokoju i wspólnego dobrobytu w regionie*²⁶⁶ oraz strategiczny plan średniookresowego rozwoju Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Ważne ustalenia zapadły w odniesieniu do niezdolności organizacji do szybkiego reagowania na sytuacje konfliktowe, którą ujawnił kryzys polityczny w Kirgistanie. Faktem jest, że aż dwa lata potrzebowali członkowie, by zainicjować poprawę zdolności do wczesnego ostrzegania i szybkiego reagowania w sytuacjach nadzwyczajnych²⁶⁷.

Po raz kolejny poruszono też sprawę Afganistanu, jako kluczowego państwa dla bezpieczeństwa regionalnego. Ku zaskoczeniu obserwatorów z wypowiedzi prezydenta Hu Jintao o dążeniu do samodzielnego rozwiązywania spraw regionalnych i zabezpieczeniu regionu przed wpływami zewnętrznymi, które mogą przyczynić się do niepokojów na tym obszarze, można wnioskować, że postawa Chin wobec obecności Amerykanów i ISAF uległa znacznemu usztywnieniu²⁶⁸. Nie można odrzucić przypuszczenia, że słowa chińskiego przywódcy były tylko wyrazem solidarności z rosyjskim partnerem, który usilnie zabiegał o odebranie Amerykanom wszystkich baz w regionie. Niezależnie od rzeczywistych intencji postawa Hu Jintao wskazywała na ewolucję chińskiego stanowiska w kwestii bezpieczeństwa regionalnego. W tym kontekście jego słowa można tłumaczyć jako wyraz dążenia do takiego przeorganizowania i podniesienia zdolności operacyjnej SOW (m.in. poprzez zacieśnienie współpracy z OUBZ) w ciągu kolejnych dwóch lat, by na koniec 2014 r. lokalne organizacje były w stanie wziąć odpowiedzialność za bezpieczeństwo w regionie²⁶⁹.

²⁶⁶ *Deklaracja głów państw-członków Szanghajskiej Organizacji Współpracy o postrojeniu regionu długookresowego mira i wspólnego dobrobytu* (Pekin, 6–7 czerwca 2012 g.), Szanghajska Organizacja Współpracy, infoshos.ru/ru/?id=108 [dostęp: 20.12.2015].

²⁶⁷ Ł. Wróblewski, *Zakończył się dwunasty szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Portal Spraw Zagranicznych”, www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=41795 [dostęp: 23.12.2012].

²⁶⁸ *Ibidem*.

²⁶⁹ Cui Haipei, Wu Jiao, Zhou Wa, *SCO will be 'fortress of security and stability'*, „China Daily”, usa.chinadaily.com.cn/world/2012-06/08/content_15484213.htm [dostęp: 29.05.2015].

Szczyt był dla Rosji po raz kolejny okazją do podgrzania antyamerykańskiego nastawienia członków SOW, co zaowocowało krytyką działań Białego Domu na Bliskim Wschodzie, ale też podkreśleniem braku rzeczywistych postępów w przywracaniu stabilizacji w Afganistanie. Należy zauważyć, że Rosja stała się też głównym motorem podnoszenia prestiżu SOW i dążenia do wprowadzenia organizacji na arenę międzynarodową²⁷⁰. Jednak pomimo deklaracji o kooperacji w kwestiach bezpieczeństwa czy podkreślania siły militarnej SOW, pokazywanej w ramach wspólnych ćwiczeń wojskowych, nadal otwarty pozostawał problem rzeczywistej zdolności SOW do rozwiązywania sytuacji konfliktowych w regionie, a także zapobiegania im, zwłaszcza z maskowanym konfliktem interesów chińsko-rosyjskich w tle²⁷¹.

Mówiąc o przyszłej roli SOW, prezydent Chin stwierdził, że „powinniśmy poszerzać konsultacje z międzynarodowymi i regionalnymi organizacjami poprzez platformę służącą zabezpieczeniu pokoju, promowaniu rozwoju i wzmacnianiu świata multipolarnego oraz demokratyzacji relacji międzynarodowych”²⁷². Słowa te jednoznacznie identyfikują postrzeganie światowego porządku przez Pekin jako świata multipolarnego i podkreśleniu, że tylko z takim światem SOW jest gotowa współpracować.

Wydarzeniem o niezwykle silnej wymowie było nadanie statusu partnera w dialogu Turcji²⁷³, należącej do grupy najszybciej rozwijających się państw świata i której położenie geograficzne oraz przynależność do NATO determinuje jej znaczenie strategiczne. Turcja będąca łącznikiem Azji z Europą, panując niepodzielną nad cieśninami Bosfor i Dardanele, określa też faktyczną przydatność Morza Czarnego dla ruchu handlowego.

²⁷⁰ K. Strachota, *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie” 13.06.2012, nr 21.

²⁷¹ J. Kucera, *Behind The Scenes Of SCO Summit, China-Russia Competition For Central Asia?*, „Eurasianet.org”, www.eurasianet.org/node/65516 [dostęp: 19.05.2014].

²⁷² *Build SCO into effective platform: President Hu*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/07/c_131637096.htm [dostęp: 29.05.2015].

²⁷³ *SCO accepts Afghanistan as observer, Turkey dialogue partner*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/07/c_131637206.htm [dostęp: 11.05.2014].

Stanowisko Ankary wobec UE i NATO ewoluowało w stronę niechęci, choć oczywiście w tym okresie więcej było w tym dramatycznych gestów niż rzeczywistej zmiany priorytetów²⁷⁴. Niemniej jednak jako ostrzeżenie pod adresem UE i NATO o nowym wektorze polityki tureckiej należało odebrać wybór dostawcy systemu rakietowego obrony przeciwlotniczej. W październiku 2013 r. minister obrony Turcji Ismet Yilmaz ogłosił, że szacowany na 4 mld USD kontrakt wygrała chińska firma China Precision Machinery Import and Export Corporation, która zaoferowała nowoczesny system FD-2000²⁷⁵. Decyzja Turcji wywołała co najmniej niezadowolenie w Waszyngtonie, który natychmiast wyraził „troskę” o kompatybilność systemu ze standardami NATO²⁷⁶.

Na dwunastym szczycie SOW zwiększyła się też liczba państw-obszerników – do Indii, Pakistanu, Iranu i Mongolii dołączył Afganistan²⁷⁷. Nobilitacja ta w organizacji jest bez wątpienia metodą na stopniowe włączanie tego państwa w działalność SOW w obszarze bezpieczeństwa, a jednocześnie wyłączenie go spod wpływów Waszyngtonu. Ten krok był podyktowany zapewne koniecznością przejęcia przynajmniej części odpowiedzialności za utrzymanie stabilności Afganistanu, a pośrednio Azji Centralnej przez SOW i OUBZ po wycofaniu misji ISAF. W istocie dotychczasowa aktywność SOW w stosunku do Afganistanu sprowadzała się do wspólnych deklaracji o współpracy i wymiany informacji o szlakach przerzutowych narkotyków. Pomimo zapowiedzi i planu z 2009 r. SOW nie podjęła się nawet szkolenia afgańskiego personelu w działaniach antynarkotykowych²⁷⁸.

²⁷⁴ Szerzej o przyczynach i skutkach tureckiej polityki wobec SOW w: S. Blank, *Turkey and The Shanghai Cooperation Organization: Motives and Consequences*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 23.04.2014, t. 16, nr 08, s. 11–13.

²⁷⁵ Peng Yining, *Missile sale to Turkey confirmed*, „China Daily”, usa.chinadaily.com.cn/china/2015-03/19/content_19850727.htm [dostęp: 11.11.2014].

²⁷⁶ *Made in China? US warns Turkey its missile deal with Beijing may be incompatible with NATO*, „Russia Today”, rt.com/news/us-turkey-china-missile-defense-689/ [dostęp: 10.12.2013].

²⁷⁷ *China welcomes Afghanistan as SCO observer*, Official Website of SCO Summit 2012, www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131636838.htm [dostęp: 1.02.2014].

²⁷⁸ R. Weitz, *Is the SCO Coming to Life?*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12540-analytical-articles-caci-analyst-2012-8-8-art-12540.html [dostęp: 20.05.2015].

Spotkanie przywódców państw SOW w Pekinie, choć zawodziło poszerzeniem wpływów organizacji, w istocie nie przyniosło rozstrzygnięć w istotnych sprawach, tj. kierunku rozwoju ekonomicznego ani wdrożenia metod efektywnego przeciwdziałania zagrożeniom dla regionu. W trakcie szczytu podpisano łącznie 10 dokumentów z zakresu promocji pokoju, wzmacniania rozwoju SOW, kooperacji gospodarczej, walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem na lata 2013–2015, ale w istocie żaden z nich nie prowadził do wyrwania SOW z marazmu. Gospodarczym akcentem była *Deklaracja pekińska*²⁷⁹, w której wszyscy członkowie zobowiązywali się do kontynuowania wzmacniania i usprawniania współpracy w ramach SOW i działania na rzecz zapewnienia trwałego pokoju, przyjaźni, rozwoju i harmonii w regionie. Chyba nieco na wyrost wydaje się opinia Cheng Guopinga, zastępcy szefa chińskiej dyplomacji, który określił tę deklarację jako „pierwszy kompleksowy i strategiczny szkic dla przyszłej trajektorii SOW od jej utworzenia 11 lat temu”²⁸⁰.

Trzynasty szczyt SOW odbył się 13 września 2013 r. w stolicy Kirgistanu, a przewodniczył mu prezydent republiki Ałmazbek Atambajew. Kluczowymi kwestiami poruszonymi podczas obrad, mającymi odzwierciedlenie w *Deklaracji biszkeckiej*²⁸¹, były sprawy związane z bezpieczeństwem, których główny punkt tradycyjnie stanowił Afganistan²⁸².

Sprawa Afganistanu stawiała się coraz bardziej paląca w obliczu zbliżającego się terminu wycofania wojsk ISAF, które zgodnie z założeniem miało nastąpić do końca 2014 r. SOW stanęła wobec coraz bardziej realnego rozprzestrzeniania się islamskiego ekstremizmu, który zagrażał rządowi republik Azji Centralnej.

²⁷⁹ *Piekińska deklaracja*, op. cit.

²⁸⁰ Yu Bin, *China-Russia Relations: Succession, SCO, and Summit Politics in Beijing*, East Asian Bilateral Relations, „Comparative Connections” 09.2012, s. 2.

²⁸¹ *Biszkeckaja deklaracja gław gosudarstw – czlenow Szanchajskoj organizacii sotrudniczestwa*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/1527 [dostęp: 22.01.2016].

²⁸² A. Sabyrbekov, *Bishkek Hosts The 2013 SCO Summit*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 18.09.2013, t. 15, nr 18, s. 23.

Prezydent Atambajew wyraził zaniepokojenie wzrostem aktywności ugrupowań terrorystycznych i ekstremistycznych, pośrednio wykazując nieskuteczność działań sił koalicyjnych. Z kolei prezydent Karzaj potwierdził wciąż dużą aktywność Al-Kaidy, Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU) i Islamskiej Partii Turkmistanu na terytorium swojego kraju oraz gotowość tych ugrupowań do przeniesienia działań na sąsiednie republiki. Jednocześnie H. Karzaj wyraził nadzieję na dalsze wspieranie przez Stany Zjednoczone wysiłków Kabulu w walce z terroryzmem²⁸³.

W spotkaniu uczestniczył piastujący swoje stanowisko od 4 sierpnia prezydent Iranu Hassan Rouhani, dla którego była to pierwsza zagraniczna podróż od objęcia urzędu i który wykorzystał okazję do odbycia szeregu dwustronnych spotkań z przywódcami uczestniczących państw, głównie Rosji, Chin, Pakistanu i Indii. Irańskiemu przywódcy zależało głównie na podtrzymaniu pozytywnych relacji z przywódcami wspomnianych państw, które wspierały wobec Iranu politykę przeciwną do zachodniej – restrykcyjnej i opartej na eskalacji sankcji polityczno-gospodarczych²⁸⁴.

Istotnym elementem spotkania było uzgodnienie stanowiska w kwestii wojny domowej w Syrii. Członkowie jednogłośnie uznali, że konieczne jest przywrócenie pokoju, stabilności i rozwoju w tym państwie, ale na drodze negocjacji między stronami na zasadach uzgodnionych w komunikacie genewskim z 30 czerwca 2012 r. Za niedopuszczalne uznali jakiegokolwiek próby interwencji ze strony sił zewnętrznych, zwłaszcza bez zgody Rady Bezpieczeństwa ONZ. SOW w pełni poparła też wprowadzenie nadzoru międzynarodowego nad składami syryjskiej broni chemicznej i stopniowe jej niszczenie²⁸⁵.

²⁸³ A. Kalymov, *In Bishkek, SCO Presidents Address Regional Security Challenges*, „The Astana Times”, www.astanatimes.com/2013/09/in-bishkek-sco-presidents-address-regional-security-challenges/ [dostęp: 11.03.2015].

²⁸⁴ A. Sabyrbekov, op. cit., s. 24.

²⁸⁵ *SCO summit issues declaration, clarifies stand on key issues*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2013-09/13/c_125386759.htm [dostęp: 29.09.2013].

Zbliżający się termin opuszczenia przez siły koalicyjne Afganistanu nakładał na państwa członkowskie SOW przejście przynajmniej części odpowiedzialności za kontynuację procesu stabilizacyjnego i rozwój tego kraju. W istocie, jak już wcześniej wykazano, ani SOW, ani OUBZ nie były w stanie wyeliminować zagrożeń dla stabilności regionalnej. Problem stawał się poważniejszy, zważywszy na to, że misja amerykańska w ciągu 14 lat nie osiągnęła zakładanych celów. Utworzono co prawda demokratyczne zręby państwowości i rząd w Kabulu, ale władza H. Karzaja i jego następcy A. Ghaniego była ograniczona do terytoriów wokół stolicy i obszarów kontrolowanych przez siły ISAF. Nie udało się ani wyeliminować ekstremistów islamskich, ani ograniczyć handlu narkotykami²⁸⁶.

Problem niestabilności Afganistanu pozostał jednym z priorytetów na czternastym szczycie SOW, który miał miejsce w dniach 11–12 września 2014 r. w Duszanbe, pod przewodnictwem prezydenta Rahmona. Podczas szczytu głównym tematem rozmów wcale nie okazały się ani Afganistan, ani Syria, ale kwestia rozszerzenia organizacji i poprawy infrastruktury transportowej w Azji Centralnej²⁸⁷.

Na szczycie pojawili się H. Karzaj, minister SZ Ahmed Osman, doradca ds. bezpieczeństwa narodowego Rangin Dadfar Spanta (dr Spanta) i doradca ds. stosunków międzynarodowych Mohammad Yahya Maroofi²⁸⁸. Skład afgańskiej delegacji pozwala się domyślać, jaki był przedmiot rozmów z poszczególnymi przywódcami państw, które zapewne oscylowały wokół określenia zakresu zaangażowania SOW w proces stabilizacyjny Afganistanu.

Kluczowym przedmiotem obrad było nakreślenie kierunków rozwoju SOW na następne 10 lat, a zwłaszcza rozpoczęcia

²⁸⁶ R. Scheer, *The Super Bowl of War: Three Decades of Failure in Afghanistan*, „The Nation”, www.thenation.com/article/super-bowl-war-three-decades-failure-afghanistan/ [dostęp: 8.03.2015].

²⁸⁷ *14th SCO summit held in Dushanbe*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-09/12/c_133638306.htm [dostęp: 21.09.2014].

²⁸⁸ *President Karzai Left for Tajikistan to Attend SCO 14th Summit*, Office of The President Islamic Republic of Afghanistan, president.gov.af/en/news/36359 [dostęp: 21.09.2014].

długo wyczekiwanego procesu ustanawiania nowych członków, który stałby się impulsem wzmacniającym wpływy regionalne i kontynentalne organizacji. Jednym z celów spotkania miało być też dokonanie transformacji wizerunkowej SOW na Zachodzie z wymierzonego w NATO sojuszu wojskowego na równoprawne partnerstwo ekonomiczne. Zwrócił na to uwagę w swoim przemówieniu Xi Jinping, mówiąc, że „członkowie SOW stworzyli nowy model międzynarodowych relacji – partnerstwo zamiast sojuszu”²⁸⁹. W podobnym tonie wypowiadał się obecny na szczycie S. Ławrow: „SOW nie oznacza utworzenia militarno-politycznego sojuszu”, choć – jak dodał – „jego fundamentalną zasadą jest zapobieganie nielegalnym działaniom naruszającym interesy państw członkowskich”²⁹⁰.

W ciągu trzynastu lat funkcjonowania SOW nie rozwijała się w sposób systematyczny, ale skokowy, popadając w długie okresy marazmu, przerywane ustanawianiem nowych partnerów w dialogu i obserwatorów. Jednak zdaniem dyrektora Instytutu Rosyjskiego Dalekiego Wschodu prof. Sergieja Łusianina: „Jeśli spojrzeć na SOW jako całość, jej rozwój jest oczywisty”. Organizacja osiągnęła bowiem taki poziom zaawansowania, na którym stała się dynamiczną platformą dla regionalnych powiązań i wchodzi w fazę szerokiej kooperacji²⁹¹.

W toku rozmów nie zabrakło też poruszenia kwestii amerykańskiej tarczy antyrakietowej, choć w dokumencie podsumowującym czternasty szczyt nie znalazło się bezpośrednie odniesienie do Stanów Zjednoczonych. Przywódcy państw jednoznacznie uznali, że próby rozwijania tarczy rakietowej przez jakiegokolwiek państwo będzie stanowiło podważenie globalnego bezpieczeństwa i stabilności: „Unilateralne i nieograniczone

²⁸⁹ Li Li, *Commentary: Deeper SCO cooperation promises regional peace, development*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-09/11/c_133636179.htm [dostęp: 21.09.2014].

²⁹⁰ *SCO accords with realities of 21st century: Lavrov*, „People Daily”, english.peopledaily.com.cn/n/2014/0911/c90777-8781360.html [dostęp: 13.09.2014].

²⁹¹ Liu Hongxia, I. Serebryany, *News Analysis: Growing SCO embraces era of broader cooperation: Russian experts*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-09/12/c_133638092.htm [dostęp: 21.09.2014].

kroki w celu rozwijania rakietowego systemu obrony przez państwo lub grupę państw będzie niszczeniem międzynarodowego bezpieczeństwa i równowagi strategicznej. (...) Narodowe bezpieczeństwo jednego państwa nie powinno być osiągnięte ze szkodą dla bezpieczeństwa innego państwa”²⁹².

Choć wbrew oczekiwaniom na przełomowy charakter szczyt w Duszanbe pokazał, że SOW stanowi coraz doskonalszy monolit, który wobec słabnącej roli Stanów Zjednoczonych w regionie oraz perspektywy niedalekiego poszerzenia zaczyna odgrywać coraz większą rolę na kontynencie. Potwierdza to jednoznacznie potępienie działań Zachodu wobec Iranu i Syrii, ale też – po raz pierwszy – ogólnikowe poparcie stanowiska Rosji w kwestii konfliktu ukraińskiego²⁹³.

Na piętnastym szczycie SOW, który odbył się w Ufie w dniach 10–11 lipca 2015 r., Pakistan i Indie formalnie zostały zaproszone do organizacji i otworzyły procedury akcesyjne. Wpisywało się to w działania zawarte w przyjętej na szczycie *Strategii rozwoju SOW do 2025 r.*²⁹⁴ Ponadto państwa członkowskie podjęły decyzję o podniesieniu statusu Białorusi z partnera w dialogu na obserwatora oraz nadaniu rangi partnerów w dialogu Azerbejdżanowi, Armenii, Kambodży i Nepalowi²⁹⁵. Decyzje te wskazują wyraźnie o wychodzeniu organizacji z patowego marazmu wywołanego coraz wyraźniejszą rozbieżnością interesów Chin i Rosji. Warto też zwrócić uwagę na stopniowe rozszerzanie się zasięgu terytorialnego SOW, która z organizacji o charakterze regionalnym zaczyna się przekształcać w strukturę kontynentalną. Dodatkowo kreowanie nowych powiązań z Indiami, drugim

²⁹² *SCO Members Oppose Unilateral Missile Defense Buildup*, „RIA Novosti”, en.ria.ru/world/20140912/192874722/SCO-Members-Oppose-Unilateral-Measures-to-Enhance-Missile-Shield.html [dostęp: 13.09.2014].

²⁹³ K. Strachota, *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy – o azjatycki „koncert mocarstw”*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-17/szczyt-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy-o-azjatycki-koncert [dostęp: 27.09.2014].

²⁹⁴ *Strategija razwitijsza Szanchajskoj organizacii sotrudnicestwa do 2025 goda*, Szanchajska organizacija sotrudnicestwa, infoshos.ru/ru/?id=125 [dostęp: 18.01.2016].

²⁹⁵ *SCO adopts 10-year plan, admits India, Pakistan*, „Asia Times”, atimes.com/2015/07/sco-adopts-10-year-plan-admits-india-pakistan/ [dostęp: 11.08.2015].

pod względem populacji państwem świata, mającym ogromny potencjał rozwojowy, jest wskazywane jako definitywne potwierdzenie końca unipolarnego porządku światowego ze Stanami Zjednoczonymi jako jedynym liderem. Potwierdzają to słowa zawarte we wspólnej deklaracji po szczycie: „Ewoluuująca SOW jest uczestnikiem skomplikowanego etapu w rozwoju relacji międzynarodowych i w procesie wyłaniania się świata multipolarnego. (...) Procesom tym towarzyszą rosnące wyzwania pod względem bezpieczeństwa i zagrożenia, wzrastająca niepewność i niestabilność w różnych regionach świata”²⁹⁶.

Z jednej strony pojawienie się dwóch militarnych mocarstw w organizacji będzie stanowić przeciwwagę dla wpływów Chin i zarazem rozproszy obiegową opinię o kierowanym przez Państwo Środka bloku militarnym wymierzonym w Zachód²⁹⁷, z drugiej jednak – przyjęcie Indii i Pakistanu w poczet członków SOW ma istotne znaczenie z punktu widzenia urzeczywistnienia chińskiej wizji Jeden Pas, Jedna Droga. Ogrom projektu wymaga bowiem zapewnienia bezpieczeństwa, którego gwarantem w Azji może stać się właśnie poszerzona SOW. Należy też podkreślić, że tak zmodyfikowana organizacja ma szansę skutecznie włączyć się, a być może nawet całkowicie przejąć realizację procesu stabilizacyjnego w Afganistanie. Stworzenie wspólnego frontu w walce z „trzema siłami zła” wydaje się kwestią czasu, zwłaszcza że pod względem konieczności jak najszybszego przeciwdziałania zagrożeniu ze strony fundamentalistów islamskich Chiny, Pakistan i Indie mówią jednym głosem²⁹⁸.

Szesnasty szczyt SOW odbył się w Taszkencie w dniach 23–24 czerwca 2016 r. i przyniósł zarówno kilka konkretnych ustaleń, jak

²⁹⁶ L. Kelly, D. Korsunskaya, D. Pinchuk, *India, Pakistan to join China, Russia in security group*, „Reuters”, in.reuters.com/article/china-russia-india-pak-sco-idINKCN0PK20520150711 [dostęp: 23.07.2016].

²⁹⁷ A. Panda, *India and Pakistan Are Set to Join the Shanghai Cooperation Organization. So What?*, „The Diplomat” 7.07.2015.

²⁹⁸ *In China, India and Pakistan differ on terror*, „The Hindu”, www.thehindu.com/news/international/sco-summit-in-china-india-and-pakistan-differ-on-terror/article7993355.ece [dostęp: 18.09.2015].

i ponownie podkreślił rozbieżne wizje kierunku rozwoju organizacji. Przede wszystkim Chiny przeforsowały wzmocnienie filara ekonomicznego, wskazując na potrzebę zacieśniania gospodarczej kooperacji między państwami. Kreml, choć wydaje się pogodzony z tym kierunkiem zmian, tradycyjnie pozostał zdystansowany od konkretnych deklaracji w tym obszarze²⁹⁹. Nie ogłoszono też oficjalnego zakończenia procesu akcesyjnego Indii i Pakistanu do pełnego członkostwa, choć podpisano memorandum o zobowiązaniu obu państw do dokończenia tego procesu do kolejnego szczytu w Astanie w 2017 r.³⁰⁰ Wydaje się, że Indiom nie tyle zależy na samym członkostwie w SOW, ile na chińskim wsparciu w przyjęciu Delhi do elitarnego klubu państw należących do Grupy Dostawców Jądrowych (Nuclear Suppliers Group – NSG)³⁰¹.

Prezydent W. Putin w swoim przemówieniu poruszył kwestię programu nuklearnego Iranu, którą uznał za ostatecznie wyjaśnioną, i wyraził nadzieję na zniesienie sankcji ONZ, a w konsekwencji otwarcie drogi Teheranu do uzyskania pełnego członkostwa, o które Iran wystąpił już w 2008 r., a które nadal jednak pozostawało odległe i to pomimo systematycznego zbliżenia w relacjach z Moskwą i Pekinem. Kluczową przeszkodą są wspomniane sankcje ONZ, bez zniesienia których Iran nie spełnia wymogów zawartych w *Karcie*³⁰². Z kolei członkostwo Iranu w SOW byłoby poważną przeszkodą w realizacji amerykańskich planów wobec Bliskiego Wschodu, więc oczywistym stanowiskiem Waszyngtonu w tej sprawie jest sprzeciw, a nawet potencjalne zaostrzenie kursu³⁰³.

Kolejny, siedemnasty szczyt SOW odbył się w Astanie w dniach 8–9 czerwca 2017 r. i został zdominowany oficjalnym

²⁹⁹ J. Kucera, *SCO Summit Yields More Questions Than Answers*, EurasiaNet.org, eurasianet.org/sco-summit-yields-more-questions-answers [dostęp: 18.10.2018].

³⁰⁰ Ibidem.

³⁰¹ C. Putz, *What's Happening at the 2016 SCO Summit in Uzbekistan? Depends On Who You Ask*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2016/06/whats-happening-at-the-2016-sco-summit-in-uzbekistan-depends-on-who-you-ask/ [dostęp: 20.05.2017].

³⁰² *How Iran's Membership in SCO May Work in Interest of Several Key Players*, „Sputnik News”, sputniknews.com/middleeast/201606241041888554-iran-sco-membership/ [dostęp: 7.11.2017].

³⁰³ Szerzej: S. Jalapoor, H. Sharfi, *The Role of Iran and America's Middle East Policy in Peace Process of Middle East 2001–2016*, „Journal of History Culture and Art Research” 12.2016, t. 5, nr 4.

nadaniem członkostwa Indiom i Pakistanowi³⁰⁴. Zakończenie procesu akcesyjnego obu państw zostało przyjęte z nadzieją na przyspieszenie dalszego rozwoju organizacji i wzmacnianie jej statusu międzynarodowego. W inauguracyjnym przemówieniu prezydent N. Nazarbajew wskazał na przykład Chin i Rosji, które w sposób pokojowy na drodze negocjacji rozwiązały problem sporów granicznych, wyrażając przy tym nadzieję, że podobnie zakończy się spór o Kaszmir. Pierwszym krokiem na tej drodze miało być spotkanie premiera Indii Narendry Modiego z jego pakistańskim odpowiednikiem Nawazem Sharifem po 2-letnim okresie oziębłych stosunków bilateralnych³⁰⁵.

Przyjęcie nowych członków, i to tak znaczących na geopolitycznej mapie świata, było równoznaczne nie tylko ze wzmocnieniem SOW, ale również stwarzało możliwość podniesienia rangi organizacji w ujęciu globalnym: od 8 czerwca obszar członkowski skupia 42% ludności świata i wytwarza 28% PKB (liczonego jako parytet siły nabywczej PPP)³⁰⁶. Dodatkowo należy zwrócić uwagę, że w wymiarze militarnym SOW skupia 4 państwa dysponujące bronią jądrową (Chiny, Indie, Pakistan i Rosję), wobec 3 należących do NATO (Francja, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania). Oczywiście trudno jednoznacznie stwierdzić, że potencjał nuklearny SOW jest większy niż NATO, jako że jest to wypadkowa nie tylko ilości, ale również zdolności bojowych (zasięgu, nowoczesności, siły rażenia itp.).

Podobny brak jednoznaczności dotyczy również oceny konwencyjnego potencjału militarnego obu bytów politycz-

³⁰⁴ J. Lang, *Szanghajska Organizacja Współpracy poszerza się o Indie i Pakistan*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-06-21/szanghajska-organizacja-wspolpracy-poszerza-sie-o-indie-i-pakistan [dostęp: 8.09.2017].

³⁰⁵ D. Lee, *India, Pakistan expand SCO's borders, anti-extremism convention tops agenda at Astana SCO summit*, „The Astana Times”, astanatimes.com/2017/06/india-pakistan-expand-scos-borders-anti-extremism-convention-tops-agenda-at-astana-sco-summit/ [dostęp: 1.05.2018].

³⁰⁶ J. Stefanowski, *Podsumowanie szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Puls Azji”, pulsazji.pl/2017/06/16/podsumowanie-szczytu-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy/ [dostęp: 1.02.2018].

nych. W tym przypadku liczy się bowiem nie tylko liczebność czy jakość (nowoczesność) posiadanych sił zbrojnych, ale również zdolność do międzynarodowego współdziałania, projekcji siły czy realizacji planów strategicznych³⁰⁷.

Bardzo ważnym skutkiem przyjęcia nowych członków jest poszerzenie zakresu terytorialnego SOW, już nie tylko w sferze wpływów (również potencjalnych), ale też faktycznego powiązania ogromnych obszarów Azji w jeden byt polityczny. Tym samym organizacja przestała się koncentrować na obszarze Azji Centralnej i stała się (przynajmniej teoretycznie) platformą wiążącą obszary Azji Północnej i Wschodniej z regionem południowym. To z kolei służy osłabieniu pozycji USA na kontynencie i wsparciu Chin w dążeniu do statusu lidera multilateralnego świata³⁰⁸. Do zagospodarowania pozostała południowo-wschodnia część kontynentu (tu główną rolę odgrywają relacje SOW z ASEAN) oraz Bliski Wschód, na którym przeciwwagą dla amerykańskich interesów są, powiązane z SOW, Iran i Turcja.

Na szczycie w Astanie przedstawiciele państw członkowskich podpisali *Konwencję SOW w sprawie przeciwdziałania ekstremizmowi* (*SCO Convention on Countering Extremism*), która w zasadzie nie wносиła ani niczego nowego, ani istotnego w odniesieniu do wcześniej podpisanych dokumentów (w 2001 i w 2009 r.) dotyczących walki z trzema „siłami zła”³⁰⁹.

Warto zwrócić uwagę, że w toku obrad Rada Głów Państw dość ogólnikowo odniosła się do kwestii zapewnienia bezpieczeństwa Afganistanowi czy ustabilizowania sytuacji w Syrii. Nie poruszono też kwestii potencjalnego członkostwa Iranu³¹⁰. Na podstawie milczenia przywódców państw w powyż-

³⁰⁷ Szerzej: J. Bartosiak, *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Wydawnictwo Asian Century, Warszawa 2016.

³⁰⁸ A. Grace, *The Lessons China Thought Itself: Why the Shanghai Cooperation Organization Matters*, „China Brief” 19.06.2018, t. 18, nr 11, s. 13.

³⁰⁹ J. Stefanowski, op. cit.

³¹⁰ *Press briefing of the SCO Secretary-General following the SCO Heads of State Council Meeting*, sectsco.org/news/20170609/290249.html [dostęp: 1.09.2017].

szych newralgicznych tematach można wnioskować, że SOW w pierwszej kolejności skupia się na ostatecznym zamknięciu sprawy akcesji nowych członków (i wiążących się z tym wygaszaniem potencjalnych konfliktów) oraz wypracowaniu nowej strategii postępowania we wspomnianych wyżej obszarach, z uwzględnieniem interesów Islamabadu i New Delhi.

Osiemnasty szczyt SOW został zorganizowany w dniach 9–10 czerwca 2018 r. w chińskim Qingdao, a jego efektem było przyjęcie 17 dokumentów dotyczących zacieśniania współpracy ekonomicznej i kulturalnej między państwami, a także wzmocnienia wysiłków w walce z terroryzmem i handlem narkotykami. Nowością było poruszenie tematyki zagrożeń epidemiologicznych i związanych z zanieczyszczeniem środowiska³¹¹. Dla Chin, jako gospodarza, kluczowym zagadnieniem było włączenie do porządku obrad dyskusji nad powiązaniem SOW z Inicjatywą Pasa i Drogi. W komunikacie końcowym wsparcie dla tego projektu zadeklarowały wszystkie państwa członkowskie za wyjątkiem Indii, co unaocznia wciąż chłodne relacje chińsko-indyjskie³¹².

W odróżnieniu od skromnego zaangażowania SOW na siedemnastym szczycie w problematykę globalną, zwłaszcza w kontekście jawnych i pełzających konfliktów, kolejny szczyt był wyrazem znaczącej aktywizacji państw członkowskich w dążeniu do ich rozwiązywania³¹³. Po raz pierwszy Rada Głów Państw oficjalnie opowiedziała się za zaangażowaniem SOW jako strony w poszukiwanie rozwiązań dla konfliktów w Afganistanie, Syrii, na Bliskim Wschodzie i Półwyspie Koreańskim. Oczywiście w oficjalnym komunikacie zaakcentowano konieczność przestrzegania norm prawa międzynarodowego i implementacji ustaleń w ramach Wspólnego Komplekso-

³¹¹ *Information Report following the Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation Member States (Qingdao, 9–10 June 2018)*, s. 1–3.

³¹² *Economic Watch: SCO in closer ties with Belt and Road Initiative*, „Xinhua”, www.xinhuanet.com/english/2018-06/09/c_137241789.htm [dostęp: 20.08.2018].

³¹³ *Information Report...*, op. cit., s. 2.

wego Planu Działania (Joint Comprehensive Plan of Action) z 2015 r. w odniesieniu do irańskiego programu nuklearnego. Przywódcy podkreślali też istotną rolę mediacyjną, jaką powinna odgrywać Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)³¹⁴. Taka postawa SOW z jednej strony ma na celu zjednać sympatię, a przynajmniej zmniejszyć poziom nieufności innych państw wobec organizacji, często przedstawianej jako potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa Azji, a z drugiej – ograniczyć i napiętnować amerykańską autonomię decyzyjną w sprawach konfliktów globalnych.

Pomimo deklaracji przywódców państw o wspólnej strategii globalnej członków SOW trudno mówić o organizacji jako o monolicie. SOW wciąż jest konglomeratem partykularnych interesów państw, realizacji których sprzyja członkostwo. Nie oznacza to zarazem, że interesy te nie mogą być rozbieżne, a nawet sprzeczne. W aktualnej rzeczywistości rozszerzonego SOW pojawiło się nowe zarzewie konfliktu wewnętrznego, a mianowicie: chińskie dążenie do przywództwa oraz postrzeganie tego jako zagrożenia dla własnego rozwoju gospodarczego i wzmacniania politycznego znaczenia przez New Delhi³¹⁵. Ten narastający nowy problem nakłada się na wciąż nierozwiązaną sprawę przynależności państwowej Kaszmiru, która to dodatkowo wzmacnia indyjską niechęć wobec Pekinu (budowa Chińsko-Pakistańskiego Korytarza Ekonomicznego), a także konflikty na obszarach spornych na Morzu Południowo- i Wschodniochińskim, czy rozbieżność priorytetów Rosji i Chin w kwestii kierunku rozwoju SOW.

---

³¹⁴ Przywódcy SOW przyjęli deklarację końcową szczytu w Qingdao, „Sputnik News”, pl.sputniknews.com/polityka/201806118140069-SOW-deklaracja-Rosja-Chiny-Sputnik/ [dostęp: 30.10.2018].

³¹⁵ B. Singh, *The SCO Summit 2018: A Geopolitical Gordian Knot For India?*, „Eurasia Review”, www.eurasiareview.com/05062018-the-sco-summit-2018-a-geopolitical-gordian-knot-for-india-analysis/ [dostęp: 11.10.2018].

Obszary aktywności i niemocy SOW

3

3.1. Militarny wymiar działalności SOW

Pierwszoplanowym celem funkcjonowania SOW była i wciąż jest realizacja zadań związanych z zabezpieczaniem stabilności w regionie poprzez przeciwdziałanie różnym postaciom terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu. Dodatkowo istotną sferą działania organizacji jest zwalczanie przestępczości zorganizowanej, nielegalnego handlu bronią i biznesu narkotykowego. Wymieniony zakres działań ma żywotne znaczenie dla rozwoju regionu targanego niepokojami na tle narodowościowym, etnicznym i religijnym, a dodatkowo graniczącego z pogrążonym w religijny konflikt wewnętrzny Afganistanem.

Podstawowym narzędziem zapewniania stabilności i bezpieczeństwa w regionie są siły militarne państw członkowskich, z wyraźną dominacją ilościową i jakościową armii Rosji i Chin. Militarny aspekt funkcjonowania SOW przyczynił się do popularyzacji obiegowego określenia organizacji w kręgach państw zachodnich jako anty-NATO³¹⁶. W istocie działalność SOW nie

³¹⁶ Określenie to, podobnie jak Pakt Warszawski 2, zostało użyte przez Roberta Kagana dla opisu roli, jaką Rosjanie przypisują SOW w stosunku do NATO i OECD. Źródło: R. Kagan,

jest wymierzona w NATO, ani nawet nie aplikuje do bycia przeciwwagą dla Paktu. Priorytetem jest działalność regionalna, z potencjalnym objęciem zasięgiem kontynentu azjatyckiego i wyłączeniem wpływów państw zachodnich. Bez wątpienia ten ostatni aspekt stał się przyczyną postrzegania SOW jako organizacji przeciwstawnej NATO, bowiem wykluczenie uczestnictwa państw zachodnich³¹⁷ w tak istotnej strukturze regionalnej zostało odebrane jako działania wymierzone w azjatyckie wpływy Stanów Zjednoczonych i ich aliantów³¹⁸.

Od początku istnienia SOW była postrzegana przez Rosję jako narzędzie realizacji polityki regionalnej w aspekcie stabilności i bezpieczeństwa, pomimo istnienia i działania w Azji Centralnej podporządkowanej Kremlowi Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. W opinii Kremla OUBZ nie miała jednak wystarczająco silnego wpływu w republikach azjatyckich, zwłaszcza tych najważniejszych politycznie i ekonomicznie, czyli w Kazachstanie i Uzbekistanie. Wynikało to z faktu, że nie dało się ukryć podporządkowania organizacji Kremlowi jako najsilniejszego militarnie i jedyne go mającego zdolność organizmu politycznego do realizacji postulatu regionalnego bezpieczeństwa. Scedowanie realizacji działań w tej sferze na SOW, gdzie istotną rolę odgrywają Chiny, redukowało ciążące na Rosji odium byłego bezwzględnego władcy czasów carskich oraz radzieckich i usuwało w cień obawy o dążenie do przywrócenia imperialnego *status quo*³¹⁹. Również dla Chin SOW odgrywa w pierwszej kolejności rolę instrumentu do

---

The End of the End of History, „New Republic”, www.newrepublic.com/article/environment-energy/the-end-the-end-history [dostęp: 11.06.2014].

³¹⁷ W istocie w zapisie *Karty* wyraźnie zaznaczono, że członkostwo może uzyskać każde państwo i organizacja, której cele nie są sprzeczne z celami SOW, a działania nie są szkodliwe dla pozostałych państw członkowskich. W praktyce obecna struktura państwowa jednoznacznie definiuje SOW jako organizację skupiającą państwa niezaangażowane w inne bloki militarne, w tym przede wszystkim NATO. Wyjątkiem jest Turcja, która uzyskała status partnera w dialogu. Warto dodać, że kandydatura USA do statusu państwa-obszernika w 2006 r. nie została zaakceptowana.

³¹⁸ A.J.K. Bailes, P. Dunay, Pan Guang, M. Troitskiy, op. cit., s. 9.

³¹⁹ Zhao Huasheng, op. cit., s. 286–287.

przywracania i utrzymywania równowagi oraz stabilności regionalnej jako czynnika kluczowego do zainicjowania i zabezpieczenia rozwoju gospodarczego³²⁰.

Żadna z republik Azji Centralnej nie jest w stanie samodzielnie zabezpieczyć swojego bytu politycznego w przypadku ingerencji sił zewnętrznych, które skutkowałyby aktywizacją antyrządowych ugrupowań zbrojnych. Dotyczy to przede wszystkim problemu ekstremizmu i separatyzmu islamskiego. Z kolei zorganizowanie współpracy skonfliktowanych ze sobą republik na tle etnicznym i terytorialnym jest mało prawdopodobne bez aktywnego udziału czynnika spajającego region ponad podziałami pod hasłem wspólnoty interesów. Takim czynnikiem stała się właśnie SOW zapewniająca parasol ochronny w postaci dwóch potęg na dwóch biegunach regionu – Rosji i Chin.

Po ataku terrorystycznym na Nowy Jork we wrześniu 2001 r. SOW zaczęła odgrywać kluczową rolę w wojnie z globalnym terroryzmem, którą ogłosił prezydent USA G. Bush. Faktem jest, że współpraca między Stanami Zjednoczonymi a Chinami, Rosją i republikami azjatyckimi była realizowana w ramach szeregu relacji bilateralnych, a nie za pośrednictwem platformy bezpieczeństwa, jaką w założeniu jest SOW³²¹.

Podstawą systemu bezpieczeństwa są siły zbrojne, które zabezpieczają granice zewnętrzne państw członkowskich SOW, jak również określają zdolność do utrzymania stabilności wewnętrznej i niezawisłości republik. Choć jednym z podstawowych filarów działalności organizacji jest zapewnienie bezpieczeństwa w regionie, to członkowie nie wypracowali wspólnego mechanizmu funkcjonowania w tym obszarze, jak również nie powołali wewnętrznych, wspólnych sił zbrojnych na wzór NATO, które przejęłyby rolę gwaranta bezpieczeństwa regionalnego. Nadal więc kluczową rolę militarną odgrywają narodowe

³²⁰ Ibidem, s. 293–294.

³²¹ I. Akihiro, *The SCO and Its Implications for Eurasian Security*, w: *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, red. Tabata Shinichiro, Iwashita Akihiro, Slavic Research Center, Sapporo 2004, s. 267–269.

armie poszczególnych państw, wśród których ciężar podjęcia potencjalnych działań spoczywa na armii Federacji Rosyjskiej. Zarówno w interesie Rosji, jak i Chin leżało stopniowe usuwanie obcych sił zbrojnych z terytoriów republik. Temu celowi służyło wezwanie państw, które brały czynny udział w ramach koalicji antyterrorystycznej, do określenia ram czasowych wycofywania kontyngentu wojsk koalicyjnych i opuszczania baz na terytorium SOW. Stąd, poczynszy od wspólnego apelu państw członkowskich z 2005 r., SOW zaczęła być postrzegana jako koalicja antyzachodnia. U podstaw tego wystąpienia leżała oczywiście obawa Rosji i Chin o wzrost wpływów amerykańskich w regionie, które ograniczały regionalne znaczenie organizacji. Jednocześnie Moskwa zdawała sobie sprawę, że wycofanie sił ISAF z Afganistanu wobec braku ustabilizowania i wzmocnienia władzy centralnej oznacza przeniesienie ciężaru zadań związanych z bezpieczeństwem regionalnym na Rosję³²².

Moskwa nie zamierzała i nie mogła zastąpić sił koalicyjnych w Afganistanie, jak również wzmocnić swojej obecności wojskowej w republikach z racji uwarunkowań historycznych. Dodatkowo pod względem militarnego zaangażowania w regionie SOW pozostawała w cieniu OUBZ. Wzmocnienie jej roli wymagało aktywizacji współpracy wszystkich państw członkowskich na wspólnie wypracowanej płaszczyźnie, którą definiowały następujące kryteria³²³:

- unikanie i powstrzymywanie konfliktów zbrojnych;
- pozytywna współpraca wojskowa w ramach wspólnej obrony i misji pokojowych;
- promocja zmian w obszarze bezpieczeństwa, demokratyzacji i zasad dobrego rządzenia;
- walka z nietradycyjnymi zagrożeniami bezpieczeństwa.

³²² P. Dunay, *Not Beyond Limits: The Prospect of the Shanghai Cooperation Organization (SCO)*, „GCSP Policy Paper” 08.2010, nr 5, s. 3–4.

³²³ A. Giustozzi, A. Matveeva, *The SCO: A Regional Organisation in the Making*, Crisis States Research Center, „Working Paper” 09.2008, nr 39, s. 11–12.

Bez wątpienia osiągnięciem SOW była redukcja wewnętrznych konfliktów między państwami członkowskimi, choć trudno mówić o zakończeniu tego procesu, jeśli wziąć pod uwagę pojawiające się konflikty na tle etnicznym. Z drugiej strony trudno mówić o skutecznej realizacji pozostałych założeń doktryny bezpieczeństwa wobec wyraźnej niechęci Rosji i Chin do bezpośredniego zaangażowania militarnego w Afganistanie. Warto też zwrócić uwagę na problem obrony granic, co wymagałoby udziału sił zbrojnych państw członkowskich na terytorium innego kraju, np. rosyjskich wojsk operujących w Chinach. Oczywiście problem ten dotyczy w istocie tylko tych państw, których granice są zewnętrzne dla SOW i zarazem nie mogą samodzielnie przeciwstawić się realnym zagrożeniom (Uzbekistan, Tadżykistan).

Słabość militarną Tadżykistanu wykorzystała Rosja do wzmocnienia swojego kontyngentu wojskowego. Celem Moskwy nie było jedynie ugruntowanie swojej pozycji w tej graniczącej z Chinami republice, ale przede wszystkim faktyczne zabezpieczenie granicy z Afganistanem³²⁴. Oprócz stacjonujących już wojsk lądowych (201 pułk i siły ochrony pogranicza) Rosja zdecydowała się więc na wysłanie kontyngentu lotniczego, który miał współdziałać z nielicznymi siłami powietrznymi Tadżykistanu. Do tego celu wyznaczono bazę lotniczą w Ajni pod Duszanbe, której modernizacją zajęły się Indie. W założeniu miała ona zostać przejęta przez stronę indyjską, więc wycofanie władz tadżyckich z pierwotnych ustaleń groziło konfliktem na linii Moskwa – New Delhi³²⁵. Dla Indii, które zamierzały umieścić w bazie eskadrę Migów-29, jako przeciwwagę dla wpływów Pakistanu w Afganistanie, taka sytuacja była nie do przyjęcia. Oficjalnie strona indyjska milczała w tej sprawie, ale bez wątpienia zakulisowe zabiegi New Delhi spowodowały wstrzymanie się władz Tadżykistanu od potwierdzenia planów wspólne-

³²⁴ A. Sodiqov, *Despite Growing Security Cooperation, Russia is Losing Ground in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 25.11.2009, t. 11, nr 22, s. 7–8.

³²⁵ M. Falkowski, *Moskwa umacnia obecność wojskową w Tadżykistanie*, „Nowa Europa Wschodnia” 2008, nr 1, s. 9.

go z Rosjanami użycia bazy. Konsekwencją politycznego pata jest faktyczny brak wykorzystania potencjału Ayni przez którąkolwiek ze stron. Dodatkowo pojawiły się informacje, jakoby baza mogła trafić w ręce Amerykanów za odpowiednio wysoką odpłatnością. Z drugiej strony Tadżykistan jest zbyt silnie uzależniony militarnie i ekonomicznie od Rosji, by mógł sobie pozwolić na działania, które Kreml może uznać za nieprzyjemne³²⁶.

Problem „ułomnego” bezpieczeństwa jest w znacznym stopniu generowany również przez strategię samych republik Azji Centralnej. Obawy przed nadmiernym wpływem Rosji skutkowały odmową Kazachstanu³²⁷ i Uzbekistanu ulokowania zaplecza militarnego FR nawet w ramach Sił Szybkiego Reagowania OUBZ³²⁸. Dodatkowo wciąż kluczowe znaczenie ma brak zdolności republik do podjęcia współpracy bilateralnej czy wielostronnej w kwestiach bezpieczeństwa. Utrzymujący się stan permanentnej wzajemnej niechęci, u podłoża której leżą konflikty etniczne i rywalizacja ekonomiczna, jest czynnikiem zwiększającym podatność Azji Centralnej na wpływ sił zewnętrznych i zagrożenie długotrwałą destabilizacją regionu. Przedkładanie dążenia do uzyskania przewagi konkurencyjnej w rywalizacji regionalnej nad działania mające na celu wypracowanie modelu kooperacji w sferze bezpieczeństwa widoczne w działaniach republik powoduje marginalizację SOW jako platformy wielostronnej współpracy i zażegnania konfliktów lokalnych³²⁹.

³²⁶ J. Kucera, *Why is Tajikistan's Ayni Air Base Idle?*, „EurasiaNet”, www.eurasianet.org/node/61503 [dostęp: 20.09.2014].

³²⁷ Obecność militarna Rosji na terytorium Kazachstanu ogranicza się do dzierżawy siedmiu baz: 1) Kosmodrom Bajkonur dla startów rakiet kosmicznych, 2) Państwowe Centrum Prób Lotniczych do testowania nowych broni przez siły powietrzne FR, 3) Kapustin Yar do testowania rakiet i innej amunicji, 4) Sari-Shagan do testowania rakiet obrony powietrznej i rakiet balistycznych, 5) Emba do prób strzeleckich i prób z bronią obrony powietrznej, 6) Niezależny Punkt Radarowy jako element zintegrowanego systemu ostrzegania o ataku rakietowym, 7) Lotnisko w Kostanai, na którym stacjonuje Niezależny Regiment Transportu Lotniczego. Źródło: V. Paramonov, O. Stolpovski, *Russia and Central Asia: Bilateral Cooperation in the Defence Sector*, Advanced Research and Assessment Group „Central Asian Series” 05.2008, nr 08, s. 2–3.

³²⁸ T. Sikorski, *Strategic Vacuum in Central Asia – a Case for European Engagement*, „PISM Strategic File” 04.2011, nr 15, s. 3–4.

³²⁹ *Central Asia: Regional Problems, Regional Solutions*, „ISN Special Issue” 04.2010, s. 1.

Podejmowanie wspólnych działań militarnych wymaga zapewnienia koordynacji na średnim i wysokim szczeblu dowodzenia, jak również wykreowania zdolności do współdziałania między jednostkami narodowymi. Celowi temu mają służyć ćwiczenia wojskowe, zainicjowane przez Chiny. Warto podkreślić, że choć ćwiczenia odbywają się od 2002 r., to dopiero Misja Pokojowa 2005 była pierwszą, w której wzięły udział wojska chińskie³³⁰.

Inicjatywa Pekinu wynikała z faktu, że chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza (People's Liberation Army – PLA) nie jest powiązana z OUBZ, a więc nie ma możliwości zdobycia doświadczenia w wojskowej współpracy międzynarodowej poza strukturami SOW. Rosja, choć zgodziła się na przeprowadzanie wspólnych ćwiczeń, nie była zainteresowana wspieraniem chińskiej partycypacji w obszarze, w którym tradycyjnie sprawowała niekwestionowane przywództwo³³¹. Zaangażowanie Chin w rozszerzanie działań na płaszczyźnie militarnej nie oznacza w żadnym wypadku zmiany wektora polityki Pekinu wobec SOW. Postawę władz ChRL należy raczej rozpatrywać jako pragmatyczne podejście do zabezpieczenia długofalowych interesów ekonomicznych Państwa Środka – nieprzerwanych dostaw surowców energetycznych, eliminacji potencjalnych przeszkód na drodze kreowania Jedwabnego Szlaku i budowy stabilnych rynków zbytu³³².

Wspólne ćwiczenia (w latach 2002–2005, 2007, 2009, 2013, 2014, 2016 i 2018), realizowane początkowo pod nazwą Współpraca, a od 2005 r. jako Misje Pokojowe, miały oficjalnie charakter działań antyterrorystycznych, ale rosnąca liczba zaangażowanych w nie sił zbrojnych i typów sprzętu wojskowego stopniowo wykraczała poza ramy tego typu ćwiczeń. Przykładowo już w Mi-

³³⁰ N. Godehardt, Wang Pengxin, *Peace Mission 2009: Securing Xinjiang and Central Asia*, „RSIS Commentaries” 2.09.2009, nr 88, s. 1.

³³¹ C. Chatzimichailidou, A. Kyriakakis, *China and Russia*, The Shanghai Cooperation Organization, „Series of Chinese-Russian Relations” t. 1, s. 9.

³³² Ch. Lin, *China's Silk Road Strategy in APak: The Shanghai Cooperation Organization*, Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung (ISPSW), s. 4.

sji Pokojowej 2005 wzięły udział bombowce strategiczne TU-95 i TU-22, które trudno uznać za formację wykorzystywaną w wymagających precyzji działaniach antyterrorystycznych. Niejako „przy okazji” Rosja zademonstrowała działanie zaawansowanych technologicznie rakiet Moskit, tzw. „niszczycieli lotniskowców”. Również udział desantowych amfibii i środków blokady morskiej, których zastosowanie na pustynnych, stepowych i górzystych obszarach Azji Centralnej odciętej od morza nie znajduje potwierdzenia w oficjalnym celu ćwiczeń³³³.

W rezultacie Misje Pokojowe były postrzegane jako demonstracja siły militarnej SOW i ostrzeżenie przed zwiększaniem kontyngentów wojskowych państw zachodnich w regionie. Jednocześnie eskalacja zaangażowania militarnego w ćwiczenia stanowiła też wyraźny sygnał o zdolności SOW do podjęcia działań militarnych na dużą skalę, jeżeli zajdzie taka potrzeba³³⁴. Warto też zwrócić uwagę, że celem Misji Pokojowej 2007, która odbyła się w okręgu czelabińskim, było pokazanie zdolności SOW do przeprowadzenia interwencji na wypadek wybuchu lokalnych rozruchów, jak np. w Andiżanie w 2005 r.³³⁵ W Misji wzięło udział 10 tys. żołnierzy³³⁶ z pięciu państw członkowskich – Rosji, Chin, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu, jedynie Uzbekistan odmówił udziału, ograniczając swoją aktywność do wysłania obserwatorów³³⁷.

Misje przeprowadzone w pierwszych latach istnienia SOW ujawniły liczne problemy ze zdolnością operacyjną przy konieczności przeprowadzenia odległych interwencji. Poważną przeszkodą było choćby szybkie przetransportowanie 1700 chińskich żołnierzy wraz ze sprzętem z Xinjiangu, jak również pojawie-

³³³ A. Cohen, *After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 08.2006, t. 4, nr 3, s. 56.

³³⁴ S. Aris, *Shanghai Cooperation Organisation*, op. cit., s. 2–3.

³³⁵ R.M. McDermott, *The Rising Dragon: SCO Peace Mission 2007*, The Jamestown Foundation, „Occasional Paper” 10.2007, s. 16–17.

³³⁶ Niektóre źródła podają liczbę 7500 żołnierzy i 1200 pojazdów. Por. V. Paramonov, O. Stolpovski, op. cit., s. 8.

³³⁷ N. Godehardt, Wang Pengxin, op. cit., s. 1.

nie się blokady w komunikacji wynikającej z barier językowych i niekompatybilności sprzętu wojskowego i to pomimo faktu, że zdecydowana większość sprzętu biorącego udział w ćwiczeniach była wyprodukowana lub miała pochodzenie rosyjskie. Różnice pojawiły się też w stosowanej taktyce, doświadczeniu w działaniu na zróżnicowanym geograficznie obszarze (pustynie, góry)³³⁸.

O skali wyzwań, przed którymi stoi SOW w sferze militarnej, świadczy też brak zgody Kazachstanu na tranzyt wojsk chińskich udających się na ćwiczenia w Rosji, co zmusiło kontyngent Państwa Środka do pokonania 10 000 km okrężną drogą. Przyczyną odmowy był zakaz przepuszczania obcych wojsk przez terytorium republiki, zapisany w prawie Kazachstanu³³⁹.

Włączenie armii chińskiej w Misję Pokojową świadczyło o intensyfikacji relacji rosyjsko-chińskich. Taki stan rzeczy mógł jednak wpłynąć na wzrost obaw ze strony pozostałych państw członkowskich SOW o dążenie do dominacji tych potęg w organizacji (co jest zresztą faktem). W konsekwencji obie strony z całą mocą podkreślały multilateralny charakter Misji w ramach SOW, jak również zaprosiły ministrów spraw obrony państw członkowskich i państw-obszerników do uczestnictwa³⁴⁰.

Wspólne z Chinami ćwiczenia miały dla Rosji jeszcze jeden wymiar. Począwszy od 2000 r., Rosja zaczęła dostarczać coraz więcej sprzętu wojskowego do Państwa Środka (w 2006 r. 45% eksportu broni trafiało do Chin), w tym wysoko zaawansowanego technologicznie. Pośrednim celem strony rosyjskiej było więc uzyskanie obrazu poziomu jakości wyszkolenia i zdolności operacyjnej armii chińskiej³⁴¹.

W odróżnieniu od wcześniejszych Misji ćwiczenia w 2009 r. miały wyraźnie na celu afirmację współpracy rosyjsko-chińskiej

³³⁸ R.M. McDermott, op. cit., s. 14.

³³⁹ „Peace Mission 2007” to tackle terror threats, „Sputnik News”, sputniknews.com/analysis/20070724/69580465.html [dostęp: 10.02.2015].

³⁴⁰ M. de Haas, *Russian-Chinese Military Exercises and their Wider Perspective: Power Play in Central Asia*, Conflict Studies Research Centre, „Russian Series” 10.2005, nr 05/51, s. 4.

³⁴¹ Ibidem, s. 5.

o wydzwiku antyamerykańskim w związku ze wspieraniem przez Waszyngton niezależności Tajwanu, obecnością sił amerykańskich w bazach w Azji Centralnej oraz planami budowy tarczy antyrakietowej na tym kontynencie. Dodatkowo w oficjalnym komunikacie obie strony zaznaczyły, że celem Misji jest „weryfikacja planów operacyjnych i zdolności do odpowiedzi na nieoczekiwane incydenty w niestabilnym środowisku państw i regionów”³⁴². Treść komunikatu można odczytać jako groźbę adresowaną do Korei Północnej, która cyklicznie dopuszczała się wrogich aktów wobec Korei Południowej i Japonii. Tym samym Rosja i Chiny zakomunikowały swoją gotowość do podjęcia odpowiedzialności w kwestii zapewnienia bezpieczeństwa również poza regionem Azji Centralnej. Tym samym był to wyraźny sygnał dla Stanów Zjednoczonych, że ich dalsza obecność nie jest pożądana.

Rok później, w Misji Pokojowej 2010, w której oprócz Uzbekistanu każde z państw członkowskich SOW wysłało co najmniej jeden oddział, wzięło udział 5000 żołnierzy oraz 50 samolotów i helikopterów. Odejście od bilateralnej formuły Misji miało na celu przede wszystkim wzmocnienie SOW jako siły zdolnej do przeprowadzenia skoordynowanej akcji na wypadek destabilizacji wewnętrznej któregośkolwiek z państw członkowskich (w istocie republik poradzieckich). Demonstracja jedności militarnej była efektem wydarzeń w Kirgistanie z czerwca 2010 r., które wykazały niezdolność SOW do zapewnienia i przywrócenia stabilności w kraju. Jednocześnie miało to zapobiec potencjalnemu zwrotowi w kierunku Waszyngtonu władz tych republik, których wiara w SOW jako gwaranta bezpieczeństwa została zachwiana³⁴³.

Ważnym wydarzeniem, choć niezwiązanym bezpośrednio z militarną działalnością SOW, były wspólne manewry morskie

³⁴² S. Blank, *Peace-Mission 2009: A Military Scenario Beyond Central Asia*, The Jamestown Foundation, „China Brief Volume” 20.08.2009, t. 9, nr 17, s. 7.

³⁴³ R. Weitz, *Military Exercises Underscore The SCO's Character*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, old.cacianalyst.org/?q=node/5565 [dostęp: 30.05.2014].

Rosji i Chin, które odbyły się w dniach 22–27 kwietnia na Morzu Żółtym. Operacja ta zaniepokoiła oczywiście Stany Zjednoczone i została odebrana jako odpowiedź na podobne manewry przeprowadzone wcześniej przez floty USA i Filipin oraz USA i Korei³⁴⁴.

W roku 2011 z nieznanych przyczyn ćwiczenia nie zostały zorganizowane, ale już w Misji Pokojowej 2012 wzięło udział 2000 żołnierzy ze wszystkich państw członkowskich, tradycyjnie z wyjątkiem Uzbekistanu. Ćwiczenia odbyły się w dniach 8–14 czerwca w północnym Tadżykistanie i przebiegały pod propagowanym przez Moskwę hasłem nowych metod walki (blokowanie i eliminacja) z nielegalnymi grupami zbrojnymi. Wybór regionu nie był przypadkowy, bowiem Tadżykistan jest w największym stopniu narażony na działalność ekstremistów islamskich. W ćwiczeniach wzięli udział żołnierze rosyjscy strzegący granicy z Afganistanem (wchodzący w skład Sił Szybkiego Reagowania OUBZ), a dodatkowe wsparcie zapewniały siły powietrzne OUBZ, startujące z bazy Kant w Kirgistanie³⁴⁵. W rosyjskiej inicjatywie trudno nie dostrzec próby powiązania militarnego filara SOW i OUBZ, oczywiście pod kierownictwem Kremla. Widać zatem, że Rosja wyraźnie dąży do wzmocnienia swojej pozycji na płaszczyźnie militarnej w regionie, przy jednoczesnym unikaniu podejrzeń o próby przywrócenia wpływów do poziomu sprzed upadku ZSRR. Stąd włączenie do ćwiczeń choćby symbolicznych reprezentacji sił zbrojnych innych członków SOW oraz wykorzystanie do tego celu corocznych Misji Pokojowych. Należy jednak podkreślić, że wspólne ćwiczenia obu organizacji są zjawiskiem jak najbardziej pożądanym, bowiem przyczyniają się do wzrostu stabilności i bezpieczeństwa w regionie.

³⁴⁴ M. Kaczmarski, *Rosja–Chiny: postępująca zmiana układu sił*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-05-09/rosja-chiny-postepujaca-zmiana-ukladu-sil [dostęp: 18.08.2013].

³⁴⁵ R. McDermott, *China Leads SCO Peace Mission 2012 in Central Asia*, „The Jamestown Foundation”, www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=39538&no_cache=1 [dostęp: 23.02.2013].

Również Misja Pokojowa 2013 na Uralu była relatywnie niewielka i znów miała charakter dwustronny – wzięło w niej udział 900 żołnierzy rosyjskich i 600 chińskich. Tradycyjnie celem było przeprowadzenie działań antyterrorystycznych, przy czym oprócz wojsk lądowych i powietrznych równolegle prowadzone były manewry flot³⁴⁶.

Warto zwrócić uwagę, że Misję poprzedzały inne ćwiczenia, w których wzięły udział państwa członkowskie SOW i OUBZ – policyjne siły specjalne Rosji, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu oraz Armenii i Białorusi uczestniczyły w ćwiczeniach antyterrorystycznych Kobalt 2013, a marynarka wojenna Kazachstanu przeprowadziła manewry na Morzu Kaspijskim. Tym bardziej zastanawiająca staje się celowość Misji w 2013 r., zwłaszcza że trudno oprzeć się wrażeniu, że była ona zorganizowana *ad hoc*³⁴⁷.

Największe ćwiczenia pod względem różnorodności sprzętu odbyły się w ramach Misji Pokojowej 2014. W piątych międzynarodowych ćwiczeniach SOW na terytorium chińskiej Mongolii Wewnętrznej wzięły udział oddziały z Chin, Rosji, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu (tradycyjnie uczestnictwa odmówił Uzbekistan)³⁴⁸. Łącznie w Misji uczestniczyło 7000 żołnierzy sił lądowych i 70 samolotów, w tym myśliwce, samoloty wczesnego ostrzegania i helikoptery bojowe. Po raz pierwszy chińskie siły powietrzne zaprezentowały też drony zwiadowcze i bojowe oraz helikoptery własnej produkcji WZ-10 i WZ-19³⁴⁹. Dla strony chińskiej była to więc okazja do zaprezentowania zaawansowania technologicznego swojej armii i zainteresowania zakupem sprzętu wojskowego potencjalnych nabywców.

³⁴⁶ A. Akulov, *SCO: Security Challenges Dominate Agenda*, „Strategic Culture Foundation”, www.strategic-culture.org/news/2013/07/28/sco-security-challenges-dominate-agenda.html [dostęp: 8.10.2014].

³⁴⁷ J. Kucera, *Chinese Troops Exercise In Russia, But Where's Rest Of The SCO?*, „EurasiaNet.org”, www.eurasianet.org/node/67350 [dostęp: 10.02.2014].

³⁴⁸ „Peace Mission-2014” scale: more than ever, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-08/28/c_133603431.htm [dostęp: 7.06.2015].

³⁴⁹ China's drone blasts off missile in SCO anti-terror drill, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-08/26/c_126921067.htm [dostęp: 7.06.2015].

Głównym celem ćwiczeń, które odbyły się w górzystym terenie, była poprawa koordynacji sił z różnych krajów na trzech płaszczyznach: strategicznej, taktycznej i w kampanii. Ponadto oddziały ćwiczyły współpracę w ramach multinarodowych oddziałów skupionych pod jednym dowództwem³⁵⁰. Scenariusz Misji zakładał zwalczanie grupy ponad 2000 rebeliantów, działającej w celu zdestabilizowania władzy w kraju, uzbrojonej w rakiety, czołgi i lekkie samoloty. Hipotetyczne wyposażenie rebeliantów w broń, której do tej pory nie używali na terytorium Azji Centralnej, było podyktowane zmianami, jakie zachodzą w organizacji grup terrorystycznych i separatystów powiązanych z tzw. Państwem Islamskim. W działaniach sił SOW położono nacisk na rozpoznanie lotnicze, wykorzystanie elektronicznych środków koordynacji ataku oraz precyzyjny ostrzał raketowy i artyleryjski centrów dowodzenia rebeliantów. Siły lądowe ćwiczyły przede wszystkim współdziałanie ze wsparciem lotniczym w wyzwaniu terenów zajętych przez rebeliantów i uwalnianie zakładników³⁵¹.

Wzrost aktywność militarnej Chin, widoczny już w ramach Misji Pokojowej 2013, potwierdzał stopniową reorientację doktryny wojskowej Państwa Środka wobec Azji Centralnej z unikania angażowania się w działalność wojskową poza regionami przygranicznymi na gotowość do wsparcia zagrożonych republik³⁵². Przyczyną zmiany stanowiska Pekinu był zbliżający się termin wycofania większości sił ISAF z Afganistanu, a także rosnące zagrożenie ze strony nowej formy organizacji islamskich fundamentalistów.

Włączenie chińskich żołnierzy i różnorodność użytego przez nich sprzętu bojowego na niespotykaną dotychczas skalę były manifestacją gotowości i zdolności Pekinu do szybkiej aktywiza-

³⁵⁰ *Joint tactical coordination conducted in „Peace Mission – 2014” exercise*, „Global Times”, www.globaltimes.cn/content/877806.shtml [dostęp: 7.06.2015].

³⁵¹ R. Weitz, *SCO Military Drills Strengthen Russian-Chinese Regional Hegemony*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 1.10.2014, t. 16, nr 18, s. 12–14.

³⁵² *Ibidem*, s. 15.

cji znacznych środków bojowych i ich transfer na terytorium innego państwa członkowskiego w przypadku agresji zewnętrznej. Chiny zaznaczyły jednocześnie w ten sposób gotowość i zdolność do projekcji siły³⁵³, co można odczytać jako ostrzeżenie wystosowane wobec państw, z którymi spierają się o terytoria położone na Morzu Wschodnio- i Południowochińskim³⁵⁴.

Kluczowym elementem wspólnej polityki bezpieczeństwa pozostaje Regionalna Struktura Antyterrorystyczna (RSA), która zdolność operacyjną uzyskała w 2004 r. Choć RSA prowadzi wspólne działania szkoleniowe i ćwiczenia oraz wymianę informacji o zagrożeniach, to jej faktyczna zdolność do eliminacji nagłych zagrożeń jest co najmniej dyskusyjna. Wynika to głównie z braku woli państw członkowskich do głębszego zaangażowania się w proces informacyjny, który limituje zdolność operacyjną Struktury. Choć baza danych o organizacjach i osobach mogących stanowić potencjalne zagrożenie terrorystyczne systematycznie rośnie (w 2010 r. zawierała 47 zidentyfikowanych organizacji i 1100 osób powiązanych z terroryzmem)³⁵⁵, to nie stworzono zunifikowanej listy osób poszukiwanych i organizacji podejrzanych o działalność terrorystyczną³⁵⁶. Nie jest też rozwiązany problem wdrożenia procedur wymiany informacji przez poszczególne centra narodowe, pomimo opracowania w 2005 r. zestawu takich procedur. Do osiągnięć RSA należy natomiast zainicjowanie ćwiczeń w ramach przeciwdziałania terroryzmowi nuklearnemu w Instytucie Fizyki Nuklearnej w Taszkencie w 2006 r.³⁵⁷, stopniowa harmonizacja

³⁵³ Szerzej: M. Duchâtel, E. Kazakova, *Tensions in the South China Sea: the nuclear dimension*, „SIPRI”, www.sipri.org/commentary/essay/2015/tensions-south-china-sea-nuclear-dimension [dostęp: 22.01.2016].

³⁵⁴ Szerzej o sporach terytorialnych na Morzu Południowochińskim i ich przyczynach oraz eskalacji napięć między Chinami a USA o wpływy w tym obszarze, które mogą doprowadzić do konfliktu zbrojnego między obu mocarstwami: J. Bartosiak, op. cit.

³⁵⁵ A. Cooley, *Great Games, Local Rules: The New Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012, s. 101.

³⁵⁶ A. Giustozzi, A. Matveeva, op. cit., s. 14.

³⁵⁷ N. Norling, *RATS Exercise in Tashkent: Concern over Nuclear Terrorism*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/10769-analytical-articles-caci-analyst-2006-4-5-art-10769.html [dostęp: 11.08.2013].

prawa państw w zakresie działalności antyterrorystycznej oraz schwytanie 15 przywódców grup terrorystycznych³⁵⁸.

W 2007 r. Rosja zaproponowała nową formułę połączonych ćwiczeń wojskowych SOW i OUBZ. Nie był to pomysł, który nagle pojawił się na Kremlu, ale przemyślane działanie ukierunkowane na wzmocnienie roli Rosji w formule zapewniania bezpieczeństwa w regionie. Rosja obawiała się wzrostu znaczenia Chin w wyniku włączenia PLA do wspólnych ćwiczeń, a przez to utraty przewagi na rzecz Państwa Środka, jaką dawało jej zaangażowanie w sferze militarnej. W rezultacie Rosja próbowała uczynić OUBZ centralnym punktem sieci bezpieczeństwa w Azji Centralnej, ale napotkała zdecydowany sprzeciw ze strony Chin. Jedynym ustępstwem Pekinu była zgoda na uczestnictwo obserwatorów OUBZ w Misji Pokojowej 2007³⁵⁹. Bez wątpienia opór Chin (ale też pozostałych członków SOW) w kwestii bliskiej kooperacji wojskowej obu organizacji wynikał z obawy o nadmierne wzmocnienie Rosji kosztem Chin, jak również przeciwstawienia się dążeniom Kremla do przeniesienia środka ciężkości w rozwoju SOW na sferę militarną. Państwo Środka obawiało się też rosyjskich inklinacji w kierunku tworzenia nowego bloku (pomimo oficjalnych stwierdzeń Kremla, że tak nie jest) wymierzonego w NATO, co negatywnie wpłynęłoby na rozwijane przez Chiny relacje gospodarcze z Zachodem³⁶⁰.

Z drugiej strony podtrzymywanie rozdzielności obu organizacji, przy jednoczesnej zbieżności celów – działań antyterrorystycznych oraz na rzecz wzmacniania bezpieczeństwa i stabilności w regionie – nie ma racjonalnych podstaw. Warto zwrócić uwagę, że doktryna militarna OUBZ jest ukierunkowana na bardziej kompleksowe i zakrojone na szerszą skalę działania militarne, podczas gdy SOW pełni raczej rolę koordynatora

³⁵⁸ A. Giustozzi, A. Matveeva, op. cit., s. 14.

³⁵⁹ E. Wishnick, *Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*, „Strategic Studies Institute” 02.2009, s. 30.

³⁶⁰ V. Paramonov, O. Stolpovski, op. cit., s. 9.

w zwalczaniu niekonwencjonalnych zagrożeń nietradycyjnie pojmowanej agresji zbrojnej. W tym kontekście harmonizacja zakresu działań obu organizacji byłaby bardzo pożądana, bowiem pozwoliłaby ograniczyć rywalizację chińsko-rosyjską na płaszczyźnie militarnej, a to z kolei bezsprzecznie przełożyłoby się na wzrost poziomu bezpieczeństwa w regionie³⁶¹. Dodatkowo należy wziąć pod uwagę, że z sześciu członków SOW czterech (Rosja, Kirgistan, Kazachstan i Tadżykistan) to również członkowie OUBZ. Istotną determinantą przemawiającą na rzecz wypracowania modelu współpracy jest też wzrost odpowiedzialności za stabilność w regionie, jaką SOW jest obciążona w obliczu wycofania ISAF z Afganistanu³⁶².

Pierwszy poważny krok na drodze do połączenia wysiłków SOW i OUBZ w budowie regionalnego systemu bezpieczeństwa miał miejsce w 2014 r. W połowie maja w Tadżykistanie odbyła się konferencja *SOW i jej wkład w regionalne bezpieczeństwo: problemy i perspektywy*, której głównym celem było określenie możliwości organizacji do powiększenia zakresu działań w obszarze bezpieczeństwa oraz ich połączenie z działalnością OUBZ³⁶³. Do podjęcia połączonych wysiłków obu organizacji wezwał przedstawiciel Tadżykistanu Chudoberdy Choliknazarow, wskazując na kluczowe znaczenie tej inicjatywy dla bezpieczeństwa w regionie. Sekretarz generalny OUBZ N. Bordiuzha odniósł się przychylnie do propozycji, zwracając uwagę na fakt zamrożenia relacji z NATO jako efekt postawy Paktu wobec konfliktu na Ukrainie. OUBZ nie może więc liczyć na współpracę z Zachodem w kwestii zapewniania bezpieczeństwa i stabilności w obliczu wycofania sił ISAF, a samodzielnie nie jest w stanie sprostać temu wyzwaniu. Jedynym rozsądnym kierunkiem jest więc zbliżenie z SOW, szczególnie z państwami

³⁶¹ S. Aris, *Russia's Approach...*, op. cit., s. 4–5.

³⁶² Zhao Huasheng, *The Shanghai Cooperation Organization at 5: Achievements and the Challenges Ahead*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 08.2006, t. 4, nr 3, s. 121.

³⁶³ O. Salimov, *SCO-CSTO Merger Raised at Dushanbe Conference*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 04.06.2014, t. 16, nr 11, s. 25.

spoza OUBZ – Chinami i Iranem, a w dalszej perspektywie zapewne również z Indiami i Pakistanem³⁶⁴.

Należy podkreślić, że wspólnota interesów Rosji i Chin w kwestii bezpieczeństwa opiera się przede wszystkim na dążeniu do ograniczenia amerykańskiej hegemonii w sferze militarnej na świecie. W konsekwencji zarówno Pekin, jak i Moskwa usilnie starają się uniknąć popadnięcia we wzajemny konflikt³⁶⁵, który osłabiłby ich pozycję wobec Waszyngtonu. Stąd zresztą regularne zapewnianie przez władze chińskie wspierania wiodącej rosyjskiej roli w kwestii bezpieczeństwa na terytorium Azji Centralnej, ale też nieangażowanie się w tym obszarze, co z kolei stanowi przeszkodę w wypełnieniu próżni w systemie bezpieczeństwa, jaka powstała po upadku ZSRR³⁶⁶.

Warto w tym miejscu postawić dyskusyjną kwestię rzeczywistej zdolności Chin do projekcji siły w stopniu mogącym mieć istotny wpływ na podniesienie bezpieczeństwa regionalnego. Uznawanie wiodącej roli Rosji w tej kwestii może stanowić w istocie zasłonę dymną dla chińskiej słabości. Podobnie można oceniać budowanie relacji bilateralnych z republikami w oparciu o pomoc ekonomiczną i polityczną, która ma na celu wykreowanie wizerunku państwa nieangażującego się w spory polityczne i niestanowiącego zagrożenia militarnego dla sąsiadów. Jednak w dłuższej perspektywie Państwo Środka będzie zmuszone do zmiany swojej strategii, choćby z uwagi na zrównoważenie pozycji Kremla, którego kierunki polityki militarnej budzą często niezadowolenie w Pekinie³⁶⁷.

³⁶⁴ Ibidem, s. 25–27.

³⁶⁵ Chodzi raczej o eskalację sprzeczności interesów ekonomicznych i politycznych niż napięcie na płaszczyźnie militarnej. Niemniej w 2010 r. armia rosyjska przeprowadziła największe od czasów upadku ZSRR ćwiczenia na Dalekim Wschodzie, które były symulacją odpowiedzi na potencjalny atak armii chińskiej. Obok NATO to właśnie Chiny są dla Rosji „potencjalnym nieprzyjacielem”, jak stwierdził rosyjski dowódca sił lądowych generał-porucznik Siergiej Skokow. Źródło: M. Laurelle, *Why the EU Needs to Engage Russia on Asian Security*, „FRIDE Policy Brief” 06.2011, nr 82, s. 2.

³⁶⁶ D. Pashkun, A. Umarov, *Tensions in Sino-Central Asia Relations and their Implications for Regional Security*, Conflict Studies Research Centre, „Central Asian Series” 01.2006, s. 12–13.

³⁶⁷ A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia*, „Prace OSW” 10.2013, nr 45, s. 21.

Pomimo cyklicznie wyrażanej antyzachodniej postawy Kremla i nawoływania do opuszczenia Azji Centralnej przez siły zachodnie prezydent Putin zostawia otwartą furtkę dla potencjalnej współpracy. Potwierdzeniem rosyjskiego stanowiska jest uznanie SOW za „transkontynentalny most łączący w sposób naturalny Azję z Europą”³⁶⁸. Równolegle Rosja nie zrezygnowała z niezależnej od SOW czy OUBZ rozbudowy swojego potencjału militarnego w regionie. Rosyjskie plany dotyczą wzmocnienia sił defensywnych oraz zwiększenia zdolności do projekcji siły poprzez inwestycje we Flotę Oceanu Spokojnego i zgrupowania sił lądowych Wschód³⁶⁹.

Ograniczenie zdolności Kremla do realizacji założeń polityki militarnej w regionie wykorzystują Chiny. Choć unikają bezpośredniego politycznego czy militarnego angażowania w sprawę regionu, nie przeszkadza im to we wzmacnianiu wizerunku potencjalnej przeszkody dla rosyjskich wizji o hegemonii. Na płaszczyźnie militarnej Państwo Środka działa zdecydowanie mniej energicznie niż w sferze ekonomicznej, ale nie oznacza to umniejszania naturalnej roli, jaką PLA odgrywa w regionalnym systemie bezpieczeństwa. W 2011 r. Chen Bingde, szef Sztabu Generalnego PLA, spotkał się ze swoimi odpowiednikami z pozostałych państw członkowskich SOW. Celem pierwszej takiej inicjatywy od czasu utworzenia organizacji był przegląd polityki SOW w zakresie kooperacji w obszarze bezpieczeństwa i obrony. Choć spotkanie było sygnałem o wzroście zainteresowania PLA zaangażowaniem w system bezpieczeństwa, w istocie nie ujawniło zakresu chińskich planów w tym względzie. Można przypuszczać, że głównym celem zwiększonej aktywności Pekinu w sprawach militarnych jest rozwijanie współpracy z Moskwą w dziedzinie militarnej, ale z ukierunkowaniem na realizację wspólnych przedsięwzięć w opracowywaniu i wdra-

³⁶⁸ H. Plater-Zyberk, *Who's Afraid of the SCO?*, Conflict Studies Research Centre, „Central Asian Series” 03.2007, s. 7.

³⁶⁹ M. Kaczmarek, *Rosyjski zwrot ku Azji: więcej słów niż czynów*, „Komentarze OSW” 08.10.2012, nr 92, s. 3.

zaniu nowoczesnych technologii wojskowych. Potwierdzeniem tego przypuszczenia może być fakt, że Chen Bingde w sierpniu 2011 r. przyjechał do Moskwy na skutek zawartego miesiąc wcześniej wartego 500 mln USD kontraktu na dostawy silników lotniczych do Chin przez Rosoboroneksport³⁷⁰.

Aktywizacja „militarnej dyplomacji” Pekinu nie znalazła też odzwierciedlenia w działaniach wskazujących na wzrost troski o bezpieczeństwo regionalne, poza obszarami bezpośrednio graniczącymi z Xinjiangiem. Oznacza to, że główną osią chińskiej aktywności militarnej pozostaje nadal prowincja najbardziej zagrożona niestabilnością na skutek ruchów separatystycznych Ujgurów i bezpośrednich wpływów ideologii skrajnego islamizmu. Przeciwdziałanie zagrożeniom zewnętrznym Pekin ceduje na Pakistan i siły ISAF w Afganistanie, ograniczając swoją rolę do utrzymywania dobrosąsiedzkich stosunków z tymi krajami.

Aktywność strony chińskiej w aspekcie militarnym (poza udziałem we wspólnych ćwiczeniach w ramach SOW) ogranicza się do obszaru przygranicznego z Azją Centralną. Jednym z przejawów takiej kooperacji były wspólne z Kirgistanem i Tadżykistanem ćwiczenia antyterrorystyczne Tianshan-II, które odbyły się w Kaszgarze pod egidą SOW (Tianshan-I odbyły się w 2006 r. również w Xinjiangu, ale wziął w nich udział oprócz Chin tylko Kazachstan)³⁷¹. W mniejszej skali Chiny współpracują od 2003 r. z Kazachstanem w ramach programu Ramie w Ramie, którego celem są wspólne patrole i przygraniczne akcje poszukiwawcze³⁷².

Warto dodać, że podobne działania przeprowadziła też strona rosyjska. Przykładowo w 2009 r. Rada Dowódców Agencji Ochrony Granic WNP zorganizowała ćwiczenia Rubież Ocieczstwa, których celem było przeprowadzenie symulowanych

³⁷⁰ J.P. Panda, *China's Current Central Asia Policy. Revisiting Priorities* w: *China Yearbook 2011*, red. M. Singh, Institute for Defence Studies & Analyses, New Delhi 2012, s. 27–28.

³⁷¹ *China, Kyrgyzstan, Tajikistan conduct joint anti-terror drill*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-05/06/c_13862763.htm [dostęp: 10.02.2014].

³⁷² *Chinese and Kazakh Border Forces Carry Out Joint Exercise*, „China News Digest” 07.2011, nr 4, s. 2.

akcji przeciwko przemytnikom broni, narkotyków i nielegalnych imigrantów na granicy Afganistanu z Azją Centralną. W 2008 r. Rada zawiązała też bliską współpracę z RSA w zakresie przeprowadzania wspólnych operacji antyterrorystycznych³⁷³.

Rosyjskie starania o uczynienie OUBZ narzędziem realizacji planów wzmocnienia wpływów w Azji Centralnej zakończyły się fiaskiem. Agresywna postawa Moskwy wobec Gruzji, a później Ukrainy, podważyła wiarygodność Rosji jako partnera militarnego dla republik Azji Centralnej. W konsekwencji jedynym mechanizmem zapewniania bezpieczeństwa i stabilności w regionie pozostała SOW, w której coraz ważniejszą rolę zaczynają odgrywać Chiny, a w niedalekiej przyszłości zapewne też Indie i Pakistan.

Oba państwa, już jako nowi członkowie SOW, wzięły udział w ćwiczeniach w Rosji w 2018 r. Poprzednie manewry, które miały miejsce we wrześniu 2016 r. po raz pierwszy w Kirgistanie, na specjalnie przygotowanym góskim poligonie Edelweiss w Bałykczy³⁷⁴, odbyły się w ograniczonej formule – udział w nich wzięło tylko 1100 żołnierzy i 200 samolotów myśliwskich, helikopterów, wozów bojowych i czołgów z Chin, Kirgistanu, Kazachstanu, Rosji i Tadżykistanu³⁷⁵. Celem głównym była koordynacja działań o charakterze antyterrorystycznym³⁷⁶. Ćwiczenia były monitorowane przez 30 obserwatorów z 15 państw oraz organizacji, m.in. OUBZ, RSA, ONZ, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) czy Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża³⁷⁷. Zarów-

³⁷³ S. Peyrouse, *Russia-Central Asia: Advances and Shortcomings of the Military Partnership*, w: *Central Asian Security Trends: Views from Europe and Russia*, red. S.J. Blank, Strategic Studies Institute, 04.2011, s. 10.

³⁷⁴ Huang Panyue, *SCO Peace Mission – 2016 Kicks Off in Kyrgyzstan*, „China Military”, eng. chinamil.com.cn/view/2016-09/18/content_7263185.htm [dostęp: 22.07.2018].

³⁷⁵ J. Kucera, *SCO Starts First-Ever Military Exercises in Kyrgyzstan*, EurasiaNet.org, eurasianet.org/sco-starts-first-ever-military-exercises-kyrgyzstan [dostęp: 10.03.2018].

³⁷⁶ „Peace Mission”: *SCO Antio-Terror Drills Kick Off in Kyrgyzstan*, „Sputnik News”, sputniknews.com/military/201609151045322141-peace-mision-drills-kyrgyzstan/ [dostęp: 4.11.2018].

³⁷⁷ *SCO military drill «Peace Mission – 2016» finished in Kyrgyzstan*, KazInform, www.inform.kz/en/sco-military-drill-peace-mission---2016-finished-in-kyrgyzstan_a2951834 [dostęp: 9.11.2017].

no Pakistan, jak i Indie wstrzymały się od czynnego i biernego uczestnictwa w ćwiczeniach do czasu zakończenia procesu akcesyjnego³⁷⁸.

Ćwiczenia w ramach Misji Pokojowej 2018, które odbyły się w dniach 22–29 sierpnia 2018 r. w Czebarkulu, w pobliżu Czełabińska, miały charakter przełomowy, bowiem po raz pierwszy wzięły w nich udział siły zbrojne dwóch kolejnych azjatyckich potęg militarnych – Indii (200 żołnierzy) i Pakistanu (symboliczny udział). W porównaniu do poprzedniej Misji znacznie zwiększyła się liczba zaangażowanych sił – 3000 żołnierzy i 500 jednostek lądowych oraz powietrznych. Ćwiczenia miały charakter górskich połączonych działań antyterrorystycznych i zawierały trzy kluczowe elementy: strategiczne konsultacje, przygotowanie do przeprowadzenia wspólnych operacji i implementacji działań zbrojnych³⁷⁹.

Wspólne ćwiczenia wojskowe dwóch zwaśnionych członków SOW mają na celu włączenie ich potężnych armii do będącego wciąż w fazie organizacji systemu bezpieczeństwa regionalnego, z jednoczesnym otwarciem szansy na jego geograficzne poszerzenie na cały kontynent azjatycki. Ponadto tłem pakistańsko-indyjskich relacji jest wciąż iskrząca sprawa przynależności państwowej Kaszmiru, której wyjaśnienie znacznie przybliżają wspólne przedsięwzięcia obu państw, zwłaszcza te o charakterze militarnym³⁸⁰.

Dotychczasowe osiągnięcia SOW w roli gwaranta stabilności i bezpieczeństwa nie wyglądają imponująco. Praktycznie poza

³⁷⁸ *Pakistan Will Participate in SCO 'Peace Mission 2018' Exercise*, Quwa Defense news & Analysis Group, quwa.org/2018/02/01/pakistan-will-participate-in-sco-peace-mission-2018-exercise/ [dostęp: 20.11.2018] oraz *India to participate in SCO Peace Mission Exercise 2018 for the first time*, Army Technology, www.army-technology.com/news/india-participate-sco-peace-mission-exercise-2018-first-time/ [dostęp: 1.11.2018].

³⁷⁹ Luo Shunyu, Pan Kai, Zhang Haijing, *SCO 'Peace Mission 2018' anti-terrorism exercise kicks off in Russia*, „China Mail”, eng.chinamil.com.cn/view/2018-08/27/content_9264297.htm [dostęp: 6.12.2018].

³⁸⁰ *SCO military drills will help ease Indo-Pak tensions: Chinese experts*, „The Hindu”, www.thehindubusinessline.com/news/world/sco-military-drills-will-help-ease-indo-pak-tensions-chinese-experts/article24086615.ece [dostęp: 5.11.2018].

ćwiczeniami wojskowymi oraz mało dynamiczną działalnością RSA organizacja nie wniosła istotnego wkładu w budowę regionalnego systemu bezpieczeństwa. Winę za ten stan rzeczy ponoszą wszystkie państwa członkowskie. Reasumując, wśród głównych przeszkód w przekształcaniu militarnego filara SOW w platformę współpracy w zakresie bezpieczeństwa i stabilności w regionie należy wymienić:

- długotrwały opór Chin w stosunku do militarnego angażowania się w konflikty poza własnymi granicami;
- priorytetowe traktowanie i eksponowanie regionalnego znaczenia OUBZ przez Rosję, przy jednoczesnej marginalizacji znaczenia SOW;
- niechęć, nieufność i wzajemną rywalizację republik poradzieckich;
- afirmację SOW przez Rosję i Chiny jako narzędzie polityki antyamerykańskiej w regionie;
- niechęć Rosji i Chin do współpracy ze Stanami Zjednoczonymi i ISAF w celu rozwiązania kwestii Afganistanu;
- brak wypracowanych mechanizmów pozwalających na szybką reakcję w przypadku pojawienia się wewnętrznych czynników destabilizujących na terytorium Azji Centralnej.

3.2. Krucjata przeciw „trzem siłom zła” w Azji Centralnej

Fundamentem, na którym zbudowano SOW, była walka z tzw. „trzema siłami zła”, czyli ekstremizmem, separatyzmem i terroryzmem. Zdefiniowanie tych obszarów nie jest jednoznaczne i dość pojemnie traktowane przez członków SOW, co stanowi wygodny pretekst dla autorytarnych rządów Tadżykistanu czy Uzbekistanu

(za prezydentury I. Karimowa) do tłumienia wszelkich przejawów działań opozycyjnych, niejednokrotnie niemających związków z faktycznym ekstremizmem. Od tego typu ukierunkowania działań nie są wolne ani Chiny (Xinjiang), ani Rosja (Kaukaz), dla których zagrożenie terroryzmem posłużyło podjęciu działań pacyfikacyjnych na skalę niewspółmierną do rzeczywistego zagrożenia, a mającą na celu wzmocnienie władzy na tych obszarach i eliminację wszelkiej opozycji.

Przykładem jest choćby zapoczątkowana w 2007 r. przez prezydenta Tadżykistanu E. Rahmona walka z działającą legalnie Islamską Partią Odrodzenia (IPO), polegająca na zamykaniu meczetów (głównie w Duszanbe) na podstawie niespełniania nowo ustanowionych wymogów rejestracyjnych. Ponadto imamowie zostali zobligowani do uzyskania licencji na nauczanie religii, co wymagało zdania państwowego egzaminu z wiedzy religijnej. Prezydent Rahmon dążył też do ograniczenia liczby meczetów na drodze administracyjnej, określając ustawowo proporcję między ich liczbą a populacją mieszkańców. Decyzje te spotkały się ze sprzeciwem środowisk muzułmańskich, a działacze IPO wystosowali nawet oficjalny protest do prezydenta³⁸¹. Bez wątpienia te działania wymierzone w islamską opozycję miały na celu umocnienie autorytarnej władzy prezydenta i są kolejnym etapem eliminacji sił mogących w przyszłości zagrozić jedynowładztwu prezydenta Rahmona.

Po atakach na armię tadżycką przez islamskich radykałów w 2010 r. w Dolinie Raszt prezydent podjął działania zmierzające do ograniczenia aktywizacji ruchów muzułmańskich, zwłaszcza wśród młodzieży. 6 sierpnia 2011 r. weszła w życie ustawa o odpowiedzialności rodziców za wychowanie i edukację dzieci, która w znaczący sposób ograniczała udział Tadżyków do lat 18 w zorganizowanym życiu religijnym, czyli np.

---

³⁸¹ *Prezydent Tadżykistanu idzie w ślady Islama Karimowa*, „Tydzień na Wschodzie” 22.08.2007, nr 19, s. 18–19.

członkostwo w organizacjach religijnych³⁸². O skali restrykcyjności tej ustawy świadczy choćby zakaz wstępu do meczetów osobom niepełnoletnim (poniżej 18 roku życia) w dni inne niż uznane za państwowe święto religijne³⁸³.

Wprowadzenie wspomnianej ustawy przy braku społecznego sprzeciwu jest zaskakujące w kraju, gdzie 90% społeczeństwa stanowią muzułmanie, a więc wyznawcy wiary, która w sposób dość ortodoksyjny nakazuje przestrzeganie zasad życia religijnego. Ustawa dotyczy oczywiście wszystkich wyznań, ale w największym stopniu uderza właśnie w muzułmanów. Wprowadzenie tak restrykcyjnych przepisów ingerujących w życie religijne obywateli odzwierciedla z pewnością obawy prezydenta Rahmona o wzrost znaczenia społecznego islamskiej opozycji, a także dążenie do eliminacji zagrożenia ze strony islamskiego radykalizmu, który przenika z terytorium Afganistanu. Za pośrednictwem ustawy prezydent ma nadzieję na zahamowanie werbunku młodych Tadżyków do islamskich organizacji, które mogą stać się zalążkiem zorganizowanego terroryzmu. Temu samemu celowi służy też wprowadzenie utrudnień w wydawaniu zezwoleń na wyjazdy młodzieży tadżyckiej do zagranicznych szkół koranicznych³⁸⁴.

W 2015 r. nastąpiła kolejna fala restrykcji władz tadżyckich wymierzona tym razem w Partię Renesansu Islamskiego (PRI). Rząd uznał ją za zagrażającą bezpieczeństwu państwa i zakazał jej działalności, a jej członków aresztowano. W istocie brak było dowodów na powiązania PRI z dżihadystami, a sama działalność partii daleka była od skrajnych ideologii islamskich. Faktyczną przyczyną radykalnej reakcji prezydenta E. Rahmona był

³⁸² *Prezident podpisał zakon ob otvietstwiennosti roditelej za vospitanije detej*, „Avesta Information Agency”, avesta.tj/2011/08/03/prezident-podpisal-zakon-ob-otvetstvennosti-roditelej-za-vospitanie-detej/ [dostęp: 3.06.2014].

³⁸³ M. Matusiak, *Tadżykistan: ustawę w muzułmanów*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 5, s. 7–8.

³⁸⁴ Szerzej o restrykcjach władz wobec działaczy religijnych i organizacji muzułmańskich w: A. Sodiqov, *Tajik Authorities Punish Dissident Clerics*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 8.02.2012, t. 14, nr 02, s. 18–19.

wzrost popularności PRI, która stała się wiodącą siłą opozycyjną i w przyszłości mogła stanowić zagrożenie dla jego władzy³⁸⁵.

Zdecydowanie najpoważniejszym wyzwaniem dla stabilności Azji Centralnej oraz zabezpieczenia długookresowych planów Rosji (politycznych) i Chin (ekonomicznych) w regionie jest neutralizacja zagrożenia ze strony ekstremizmu islamskiego, pochodzącego głównie z terytorium Afganistanu oraz częściowo pakistańskiego Waziristanu. W przypadku Azji Centralnej, której większość mieszkańców stanowią muzułmanie, problem ten jest szczególnie ważny, jeśli dodatkowo weźmie się pod uwagę kruchą równowagę polityczną w regionie, niski poziom życia ludności i brak efektywnych mechanizmów przeciwdziałania przejawom islamskiego ekstremizmu.

Dodatkowym czynnikiem mającym wpływ na wzrost zagrożenia skrajną ideologią islamską jest długotrwała polityka Stanów Zjednoczonych w Azji, a także na Bliskim Wschodzie, która doprowadziła do zniszczenia reżimu Saddama Husajna w Iraku i osłabienia pozycji syryjskiego przywódcy Baszszara al-Asada. Oba kraje dysponujące, obok Iranu, najsilniejszymi armiami skutecznie utrzymywały równowagę w regionie. Amerykańskie dążenie do dominacji na tym obszarze kluczowych zasobów surowcowych świata spowodowało chaos, nad którym armia Stanów Zjednoczonych nie była w stanie zapanować. Załamanie autorytarnych rządów, jakkolwiek słuszne z punktu widzenia zasad demokratycznych, przy jednoczesnym braku zdolności do ustanowienia silnej władzy w Iraku i Afganistanie zaowocowało dynamicznym rozwojem skrajnych organizacji islamskich³⁸⁶.

Zainteresowanie islamskich bojowników Azją Centralną wynika po części z przynależności tego obszaru do świata

³⁸⁵ E. Lemon, *Violence in Tajikistan emerges from within the state*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13279-violence-in-tajikistan-emerges-from-within-the-state.html [dostęp: 10.10.2015].

³⁸⁶ T. Paszewski, *Wojna z terroryzmem: próba bilansu*, „Sprawy Międzynarodowe” 2008, nr 2, s. 87–88 oraz C.P. Wolejko, *Afganistan to kosztowna klęska: Raport Davisa*, „Dyplomacja FM”, dyplomacjafm.blox.pl/2012/02/Afganistan-to-kosztowna-klęska-Raport-Davisa.html [dostęp: 11.03.2015].

muzułmańskiego, a także – z uwarunkowań historycznych. W przeszłości część terytorium Azji Centralnej wchodziła w skład Chorosanu – peryferyjnego regionu Persji, którego granicę północną wyznaczała rzeka Amu-daria³⁸⁷.

Skrajny ruch islamski opiera swoje działania na przemocy – aktach terroru w Stanach Zjednoczonych i Europie oraz na terytoriach zajętych przez bojowników. Zaskakujący wzrost popularności idei ortodoksyjnego islamizmu nie tylko w Azji, ale również w Europie skutkował ewolucją działalności ugrupowań bojowników islamskich z partyzanckich w kierunku stworzenia struktur państwowych. Efektem było proklamowanie w czerwcu 2014 r. tzw. Państwa Islamskiego (kalifatu) (PI)³⁸⁸, obejmującego obszary położone w zachodnim Iraku i wschodniej Syrii³⁸⁹.

Rozprzestrzeniająca się w Azji Centralnej ideologia islamskiego dżihadu stanowi rosnące zagrożenie zwłaszcza dla Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu. Szczególnie zapalnym rejonem jest Kotlina Fergańska, podzielona w 1924 r. przez Józefa Stalina pomiędzy trzy republiki radzieckie: Uzbekistan, Kirgistan i Tadżykistan. Po upadku ZSRR większość kotliny znalazła się w granicach Uzbekistanu, Kirgistanowi przypadła najbardziej górzysta część tego obszaru, a Tadżykistanowi – najbardziej dostępna, zachodnia³⁹⁰. Podział został dokonany arbitralnie, bez uwzględnienia etnicz-

³⁸⁷ J. Gajda, *Bojownicy u bram Azji Centralnej*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2105_post.html [dostęp: 22.02.2015].

³⁸⁸ W publikacjach polskojęzycznych często spotykane jest określenie pochodzące z jęz. angielskiego ISIS, ISIL lub IS, będące akronimami *Islamic State of Iraq and Syria*, *Islamic State of Iraq and Levant* lub w skrócie *Islamic State*. Pierwsze dwa określenia są zamiennie używane na Zachodzie, natomiast IS jest stosowane przez bojowników tworzących kalifat. Skrót ISIS w państwach anglojęzycznych nie odzwierciedla dokładnego tłumaczenia z jęz. arabskiego: *Al-Dawla Al-Islamiya fi al-Iraq wa al-Sham*, w którym człon *al-Sham* oznacza w istocie terytorium od południowej Turcji, poprzez Syrię, aż do Egiptu, obejmując też Liban, Izrael, Państwo Palestyńskie i Jordanię. Źródło: H. Lock, *Isis vs Isil vs Islamic State: What do they mean – and why does it matter?*, „The Independent”, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-vs-isil-vs-islamic-state-what-is-in-a-name-9731894.html [dostęp: 11.04.2015].

³⁸⁹ T. Coghlan, *Islamskie państwo w Iraku i Lewancie. Krótka historia organizacji, która terroryzuje Irak*, „Polska The Times”, www.polskatimes.pl/arttykul/3472069,islamskie-panstwo-w-iraku-i-lewancie-isis-krotka-historia-organizacji-ktora-terroryzuje-irak,id,t.html [dostęp: 7.07.2015].

³⁹⁰ *Stalin's harvest*, „The Economist”, www.economist.com/node/16377083 [dostęp: 11.04.2014].

nej przynależności obszaru, co po 1991 r. skutkowało wybuchem konfliktów na tym tle między Uzbekistanem i Kirgistanem³⁹¹. Należy podkreślić, że nierozwiązany konflikt etniczny między obu republikami jest jednym z bazowych czynników ograniczających współpracę regionalną, hamujących rozwój gospodarczy republik i zarazem znacznie zwiększających wrażliwość skonfliktowanych państw na manipulacje ze strony sił zewnętrznych³⁹².

Zagrożenie aktywizacją i eskalacją działań zbrojnych ze strony bojowników islamskich ma też swoje źródło w wycofywaniu sił ISAF z Afganistanu. W trakcie trwającej ponad 14 lat interwencji zbrojnej nie udało się Amerykanom zapewnić stabilności w kraju, pomimo stworzenia zrębów władzy demokratycznej oraz wyszkolenia sił policyjnych i wojskowych. Począwszy od stycznia 2015 r., kontyngent wojskowy ISAF ulega stopniowej redukcji i wycofuje się z akcji terenowych, ograniczając swoją aktywność do realizacji procesu szkoleniowego afgańskich sił bezpieczeństwa³⁹³. Choć Amerykanie wspierają lokalne siły bezpieczeństwa w akcjach przeciwko mudżahedinom, zapewniając zaawansowane technologicznie systemy łączności, zwiadu i ataku powietrznego (drony), to wciąż władza w Kabulu w przygranicznych prowincjach jest iluzoryczna. Sytuacja ta niepokoi sąsiednie Chiny, obawiające się ponownej aktywizacji brutalnie spacyfikowanego, ale wciąż istniejącego Islamskiego Ruchu Wschodniego Turkiestanu (IRWT). Pekin oficjalnie dyskredytuje amerykańską zdolność do realizacji stawianych celów, czyli eliminacji źródeł terroryzmu islamskiego, a nawet oskarża Waszyngton o korzystne dla niego utrzymywanie zagrożenia ze strony islamskich ekstremistów – „dokarmianie terroryzmu”³⁹⁴.

³⁹¹ A. Ismailbekova, *Coping Strategies: Public Avoidance, Migration, and Marriage in the Aftermath of the Osh Conflict, Fergana Valley*, „Crossroads Asia Working Papers Series” 2012, nr 04, s. 6–8.

³⁹² F. Tolipov, *Uzbekistan-Kyrgyzstan Relations After June 2010 Imply A Continued Lack of Regionalism*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 3.08.2011, t. 13, nr 14, s. 12–13.

³⁹³ S. Alexandrova, *ISIL Emergence in Afghanistan Plays Into Hands of Afghan Leadership*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150422/1021217936.html [dostęp: 25.04.2015].

³⁹⁴ „Anti-Terror Leader”, *‘Terrorist Breeder’ Chinese State*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150217/1018371228.html [dostęp: 22.05.2014].

Zdecydowanie mniej krytyczny wobec Stanów Zjednoczonych jest obecny prezydent Afganistanu Mohammad Ashraf Ghani, który uznał, że dostrzega ogromny postęp w stworzeniu podwalin do zapewnienia trwałego pokoju w kraju³⁹⁵.

Pomimo zagranicznej pomocy militarnej i gospodarczej wciąż nikłe perspektywy stabilizacji i wzmocnienia struktur państwowych w Afganistanie kreują to państwo na główne źródło ekspansji islamskiego fundamentalizmu na terytorium Azji Centralnej. Szczególnie niepokojące jest rozprzestrzenianie się ideologii Państwa Islamskiego, którą przejmują ugrupowania bojowników dotychczas niepowiązane ze sobą. Afgańskie oddziały sił wewnętrznych stanowią na razie główną i skuteczną przeszkodę dla połączenia grup bojowników działających w północnej prowincji Kunduz oraz w południowych rejonach: Zabul, Ghazni i Helmand. Dodatkowym czynnikiem stojącym na przeszkodzie integracji radykalistów muzułmańskich na południu kraju są talibowie, którzy ten obszar traktują jako swoją wyłączną strefę wpływów, nie zamierzając się dzielić władzą ani tworzyć wspólne struktury z PI³⁹⁶. Kierunek przyszłej polityki talibów nie jest wciąż jednoznacznie określony. Z jednej strony niewykluczone jest ich włączenie w proces tworzenia stabilnych struktur państwowych w Afganistanie, ale – jak stwierdził rzecznik Zabihullah Mujahid – dotychczasowy antyrządowy kierunek działań będzie kontynuowany do czasu opuszczenia państwa przez obce siły „okupujące kraj”³⁹⁷.

Pomimo wzmacniania przekazu skierowanego do państw tworzących siły koalicyjne (a przede wszystkim Kongresu USA) przez prezydenta A. Ghaniego o rosnącym zagrożeniu ze strony ekstremistów islamskich w istocie zagrożenie to wydaje się zmniejsza wraz ze słabnięciem PI. O ile bowiem bojownicy PI

³⁹⁵ *Afghanistan's outlook for peace process seems promising*, „Xinhua”, en.people.cn/n/2015/0224/c90777-8853010.html [dostęp: 27.02.2015].

³⁹⁶ *Islamic State Launches Operations Afghanistan, Plans Expansion*, „Sputnik News”, sputniknews.com /asia/20150202/ 1017658052.html [dostęp: 8.02.2015].

³⁹⁷ *Afghanistan's outlook...*, op. cit.

faktycznie penetrują afgańskie prowincje dla uzyskania wsparcia swojej idei budowy kalifatu, o tyle ich rzeczywista liczebności i zdolność do zbrojnego wystąpienia przeciwko rządowi w Kabulu jest kwestią dyskusyjną. Nie zauważono też większego zaniepokojenia wpływami PI wśród talibów³⁹⁸. Nie oznacza to, że takie zagrożenie w ogóle nie istnieje i w dalszej perspektywie nie nastąpi jego eskalacja do rozmiarów mogących zagrozić nie tylko władzy państwowej w Afganistanie, ale i w republikach sąsiednich (Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan). Potwierdzeniem tego są oficjalne informacje NATO o prowadzonym na terytorium Afganistanu werbunku bojowników dla PI³⁹⁹.

Długotrwała destabilizacja Afganistanu stanowi szczególnie silne zagrożenie dla Tadżykistanu i Uzbekistanu, gdzie widoczne są tendencje do wspierania muzułmańskiego ekstremizmu. Przejawy wzrostu siły i aktywności bojowników islamskich budzą niepokój zwłaszcza w Uzbekistanie, który wielokrotnie był zmuszony do prowadzenia akcji zbrojnych przeciwko ekstremistom islamskim w Kotlinie Fergańskiej⁴⁰⁰. W związku z powtarzającymi się doniesieniami służb specjalnych o potencjalnych rajdach terrorystycznych na terytorium republiki Uzbekistan wzmocnił ochronę granic, kontrolując nie tylko ruch wjazdowy, ale również wyjazdowy w celu ograniczenia akcji werbunkowej agentów PI wśród młodych Uzbeków⁴⁰¹.

Prezydent I. Karimow zdawał sobie sprawę z zagrożenia ze strony islamskich ekstremistów, bowiem był celem zamachów bombowych, których dokonali 16 lutego 1999 r. w Taszkencie, jak również są odpowiedzialni za walki z siłami rządowymi w 1999 i 2000 r. w okręgu batkańskim⁴⁰². Utrata kontroli w Ko-

³⁹⁸ S. Alexandrova, op. cit.

³⁹⁹ *IS recruiting fighters in Afghanistan*, Pakistan: NATO commander, „The Kabul Times”, thekabultimes.gov.af/index.php/newsnational/5495-is-busy-in-recruiting-fighters-in-afghanistan-pakistan-nato-commander.html [dostęp: 23.01.2015].

⁴⁰⁰ *Uzbekistan at Ten...*, op. cit.

⁴⁰¹ *Uzbekistan Strengthens Border Security Against Possible Terror Attacks*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150203/1017692823.html [dostęp: 8.02.2015].

⁴⁰² *Uzbekistan at Ten...*, op. cit.

tlinie Fergańskiej przez siły rządowe oznaczałaby w praktyce dynamiczne rozprzestrzenianie się bojowników na terytorium pozostałych republik, w tym względnie bezpiecznych, bo położonych z dala od Afganistanu – Turkmenistanu i Kazachstanu. Próby uczynienia z Kotliny Fergańskiej twierdzy i przyczółka do dalszej ekspansji podejmowali muzułmańscy ekstremiści w latach poprzednich. IRU – obecnie najbardziej aktywny, najlepiej zorganizowany i najsilniejszy spośród ugrupowań skrajnych islamistów – sukcesywnie rozwijał się po 1990 r., organizując swoje placówki na terytoriach Uzbekistanu, a także Tadżykistanu i Kirgistanu. Ruch luźno współdziałał z Al-Kaidą, a po rozbięciu jej struktur i upadku reżimu talibów w Afganistanie, w początkowych latach XXI wieku rozprzestrzenił swoją działalność na terytorium Afganistanu i Pakistanu⁴⁰³.

Wzrost aktywności terrorystycznych ugrupowań islamskich na terytoriach Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu jest wynikiem odrodzenia i wzmocnienia tego typu ugrupowań na obszarze zdestabilizowanych Iraku i Syrii, co w konsekwencji doprowadziło do powstania PI. Szacuje się, że w ostatnich kilku latach z baz w północnym Pakistanie przeniknęło na teren tych trzech republik od 1000 do nawet 5000 bojowników⁴⁰⁴. Należy dodać, że są oni doświadczeni w taktyce partyzanckiej i zaprawieni w walkach, jeśli więc dodatkowo dostaną wsparcie ze strony młodych muzułmanów, mogą z dużym prawdopodobieństwem stworzyć siłę zdolną do obalania rządów.

Rzeczywisty wpływ ideologii PI i faktyczny poziom zagrożenia dla republik Azji Centralnej nie jest jednoznacznie określony. Bez wątpienia największą przeszkodą dla PI w ekspansji na terytorium Uzbekistanu i Tadżykistanu jest brak zaplecza w Afganistanie. Faktem jest przenikanie agentów PI na terytorium republik, ale akcja werbunkowa i popularność

⁴⁰³ D.A. Gordon, D. Kimmage, T.M. Sanderson, *From the Ferghana Valley to South Waziristan. The Evolving Threat of Central Asia Jihadists*, Center for Strategic & International Studies, 03.2010, s. 5.

⁴⁰⁴ Ibidem, s. 17–18.

idei światowego kalifatu w społeczeństwach jest znikoma⁴⁰⁵. Potwierdzają to dane brukselskiej International Crisis Group szacujące liczbę mieszkańców republik, którzy zdecydowali się dołączyć do PI, na poziomie od 2 do 4 tys.⁴⁰⁶, przy czym ta pierwsza liczba jest uznawana za bardziej prawdopodobną⁴⁰⁷. Pojawiła się również opinia ekspertów Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, że region Azji Centralnej w ogóle nie stanowi celu ekspansji PI, a domniemana współpraca z IRU nie jest w istocie ani bliska, ani konstruktywna. Jako główną przyczynę niskiego zainteresowania Azją Centralną ze strony PI wymienia się niską atrakcyjność ekonomiczną republik, których kondycja gospodarcza i poziom życia społeczeństw stanowiłyby raczej balast dla PI niż źródło dla jego dalszej ekspansji⁴⁰⁸.

Jak już wspomniano, żadna z republik ani wszystkie razem nie są w stanie zapewnić bezpieczeństwa i stabilności regionalnej bez wsparcia zewnętrznego. Porażka amerykańskiego modelu bezpieczeństwa w Afganistanie wzmocniła pozycję Rosji i OUBZ. Podkreślanie przez Kreml zagrożenia ze strony islamskiego fundamentalizmu, bez wątpienia nadmiernie silne wobec faktów, ma na celu wzmocnienie pozycji Moskwy w regionie jako jedyne gwaranta bezpieczeństwa. W istocie, wobec niechęci republik (oprócz Tadżykistanu) do wzmocnienia rosyjskiej siły militarnej w regionie, kluczowe w realizacji polityki bezpieczeństwa może być jedynie wzmocnienie roli SOW, a zwłaszcza RSA – ma ona bowiem uprzywilejowaną pozycję, gdyż jej transnarodowa działal-

⁴⁰⁵ E.A. Souleimanov, *Russia's Syria initiative and the exaggerated ISIS threat to Central Asia*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13280-russias-syria-initiative-and-the-exaggerated-isis-threat-to-central-asia.html [dostęp: 10.10.2015].

⁴⁰⁶ *Syria Calling: Radicalisation in central Asia*, „Europe And Central Asia Briefing” 2015, nr 72, s. 1.

⁴⁰⁷ Ch. Orozbekova, *Central Asia and the ISIS Phantom*, „The Diplomat” 2.10.2015.

⁴⁰⁸ J. Paraszczuk, *Islamic State Not Yet Seeking Central Asia Expansion, Report Says*, „Radio Free Europe/Radio Liberty”, www.rferl.org/content/islamic-state-central-asian-expansion-questioned/27091370.html [dostęp: 9.10.2015].

ność jest akceptowana i wspierana przez wszystkie republiki członkowskie oraz Chiny⁴⁰⁹.

Wycofanie sił zewnętrznych z Afganistanu wiąże się ze wzrostem znaczenia regionalnej strategii bezpieczeństwa i stabilizacji, która w zasadzie sprowadza się do większego zaangażowania w ten proces Chin i Rosji – jedynych państw zdolnych do podjęcia skutecznych działań militarnych. Pekinowi przypisywana jest szczególna rola państwa, które jest zdolne do włączenia Afganistanu w regionalne i ponadregionalne struktury gospodarcze. Bez wątpienia ten kierunek działań, w przeciwieństwie do militarnych akcji, przyczyni się w długim okresie do poprawy sytuacji wewnętrznej w Afganistanie, co z kolei przełoży się na stopniowe wygaszenie źródeł zagrożeń ekstremizmem, terroryzmem i przestępczością zorganizowaną.

W odróżnieniu od Kremla postawa Pekinu wobec wycofania wojsk międzynarodowych z Afganistanu daleka jest od optymizmu. Rosnące zaangażowanie ekonomiczne w tym kraju przy jednoczesnym ryzyku aktywizacji ekstremizmu i separatyzmu w Xinjiangu budzi niepokój władz. Pomimo to Chiny konsekwentnie odmawiają zaangażowania w Afganistanie pod inną postacią niż inwestycji gospodarczych i wsparcia finansowego. Wobec chińskich planów eksploracji złóż bogactw naturalnych Afganistanu i włączenia tego kraju w proces tworzenia wspólnego Jedwabnego Szlaku Pekin będzie musiał podjąć decyzję o większym zaangażowaniu nie tylko w obszarze gospodarczym, ale również wzmacniania struktur władzy.

Największym powodem niepokojów Chin pozostaje działalność talibów, która może prowadzić do aktywizacji separatyzmu Ujgurów. Pekin pokładał dużą nadzieję minimalizacji tych wpływów w amerykańskich działaniach zbrojnych oraz wdra-

⁴⁰⁹ D. Shlapentokh, *The ISIS threat and Moscow's influence in Central Asia and the Middle East*, „Central Asia–Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13297-the-isis-threat-and-moscows-influence-in-central-asia-and-the-middle-east.html [dostęp: 13.11.2015].

żanej pod ich kierunkiem restrukturyzacji politycznej i ekonomicznej. W tym czasie nie zaniedbał rozwijania pozytywnych relacji z Pakistanem, uznając, że wobec nieskuteczności Amerykanów wykorzysta swoje wpływy w Islamabadzie⁴¹⁰.

Polityka Afganistanu w okresie prezydentury Hamida Karzaja była ukierunkowana na otwartość w zakresie kooperacji ekonomicznej, ale też z silnym akcentowaniem spraw związanych z kwestiami bezpieczeństwa. Kabul nie ukrywał swoich aspiracji do członkostwa w SOW, licząc na chińskie wsparcie w uzyskaniu zgody pozostałych państw członkowskich. Częste wizyty prezydenta Karzaja w Pekinie, oprócz korzyści ekonomicznych, skutkowały też nadaniem Afganistanowi statusu obserwatora w SOW. Znaczenie SOW dla stabilizacji Afganistanu rośnie wraz ze zmniejszaniem kontyngentu wojsk NATO, choć ani Rosja, ani Chiny nie angażują się bezpośrednio w militarne działania na terenie tego państwa. Z punktu widzenia interesów Chin włączenie Afganistanu w struktury SOW jest korzystne i pożądane, choćby z uwagi na wzmocnienie pozycji Pekinu w obszarze forsowanych planów gospodarczych w organizacji, które budzą zrozumiąłą niechęć Kremla.

Pozornie mogłoby się wydawać, że polityka prezydenta Karzaja będzie ukierunkowana na podtrzymanie ścisłych relacji z Białym Domem. W rzeczywistości Karzaj zdawał sobie sprawę z koniecznej obecności sił amerykańskich jako warunku zachowania swojej władzy, ale zarazem nie był zwolennikiem kreowania zbyt silnych powiązań z Zachodem. Potwierdzeniem tego była chociażby odmowa podpisania Dwustronnego Porozumienia o Bezpieczeństwie (Bilateral Security Agreement – BSA) i to pomimo silnych nacisków ze strony Waszyngtonu oraz ISAF⁴¹¹. Dodatkowo w wywiadzie dla Radio Free Europe / Radio Liberty Sunday były prezydent zarzucił Amerykanom hipokryzję w dzia-

⁴¹⁰ R. Weitz, *China and Afghanistan – Time of Decision*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 3.09.2014, t. 17, nr 16, s. 10–13.

⁴¹¹ S.K. Chaterij, *Afghan Stability: New Equations*, „The Diplomat” 9.04.2014.

łaniach, mówiąc, że „zarówno zachęcają złodzieja do kradzieży, jak i właściciela domu, by zabezpieczał swój dom”⁴¹².

Sytuacja w Afganistanie, rozwój gospodarczy i polityczny tego państwa są również istotnymi elementami polityki Moskwy. Rosyjskie zaangażowanie w tym obszarze jest ograniczone głównie z przyczyn politycznych – wspieranie działalności NATO w regionie przez Kreml prowadziłoby bowiem do wzmocnienia pozycji Amerykanów⁴¹³. Polityka Rosji jest natomiast ukierunkowana na eliminację prozachodnich wpływów, również w sferze militarnej, co z kolei zwiększyłoby znaczenie zdominowanego przez Moskwę OUBZ⁴¹⁴.

Ewentualna rosnąca rola stabilnego w przyszłości Afganistanu w Azji Centralnej może też być zagrożeniem z punktu widzenia rosyjskich interesów. Przede wszystkim bezpośredni dostęp Chin do Afganistanu oraz znacznie większe zdolności inwestycyjne Państwa Środka marginalizują potencjalne zaangażowanie ekonomiczne Rosji. Z kolei zagrożeniem dla rosyjskich interesów jest włączenie Afganistanu w obieg gospodarczy, zwłaszcza w obszarze surowców energetycznych, w oparciu o chińskie inwestycje i turkmeńskie zasoby, a z pominięciem udziału Rosji. Patrząc przez pryzmat ekonomicznych interesów Kremla, niestabilny politycznie Afganistan wydaje się pozornie najkorzystniejszym rozwiązaniem. Oczywiście Rosja nie może sobie pozwolić na rezygnację z kreowania powiązań gospodarczych i politycznych z Afganistanem, choćby z uwagi na istniejące zagrożenie rozprzestrzeniania się terroryzmu i przestępczości zorganizowanej⁴¹⁵.

⁴¹² *Ex-President Karzai Blames US for Expansion of Extremism in Afghanistan*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20141116/1014804834.html [dostęp: 22.11.2014].

⁴¹³ Biały Dom pielęgnował pozytywne relacje m.in. z niechętnym wobec Rosji Uzbekistanem w ramach operacji w Afganistanie. Por. M. Matusiak, *Niezbędni w Afganistanie*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 6, s. 7–8.

⁴¹⁴ R. Śmigieński, *Afghanistan in Foreign Policy of Russian Federation*, „PISM Bulletin” 19.03.2010, nr 45 (121).

⁴¹⁵ Pomimo swojego oficjalnego stanowiska Kreml obawiał się negatywnych skutków wycofania wojsk USA i IFOR z Afganistanu dla całej Azji Centralnej, jak również przyjęcia na siebie obowiązków wynikających z konieczności zapewnienia stabilności regionalnej. Szerzej: J. Kucera, *Why Russia Fears US Afghan Plan*, „The Diplomat” 18.10.2011.

Tworząc bazę dla ukształtowania nowych relacji politycznych i gospodarczych z Kablem, Kreml zawarł w sierpniu 2007 r. porozumienie w sprawie umorzenia afgańskiego długu wobec Rosji wynoszącego 11 mld euro⁴¹⁶. Pomimo tych zabiegów Kreml, pomny doświadczeń ZSRR, z dużą ostrożnością angażuje się w sprawy wewnętrzne Afganistanu, skupiając się na uszczelnianiu granic sąsiadujących republik oraz walce z narkobiznesem. Ten drugi obszar działań został w maju 2012 r. ogłoszony przez prezydenta Putina jako priorytetowy w rosyjskiej strategii wobec Afganistanu⁴¹⁷. Z drugiej strony w interesie Rosji leży możliwie szybkie ustabilizowanie Afganistanu, jeśli weźmie się pod uwagę zagrożenia, jakie niesie ze sobą rozprzestrzenianie się skrajnych ideologii religijnych w połączeniu z nielegalnym przepływem do Uzbekistanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, a nawet Kazachstanu wyszkolonych na terytorium Afganistanu terrorystów islamskich. Proces ten stanowi bowiem bardzo poważne zagrożenie dla rosyjskich planów utworzenia stabilnej ekonomicznie i politycznie Unii Eurazjatyckiej, mającej zabezpieczyć rosyjskie wpływy w regionie.

Kreml nie ukrywał swojego dążenia do jak najszybszego pozbycia się sił ISAF (NATO) z obszaru Azji Centralnej i Afganistanu, nie zwracając przy tym należytej uwagi na problem „próżni” w systemie bezpieczeństwa. Zarazem rosnące obawy o negatywne skutki wycofania sił międzynarodowych skłaniają Kreml do wysuwania sugestii, by USA i ISAF kontynuowały walkę z talibami po 2014 r.⁴¹⁸ Faktem jest, że Amerykanie, podobnie jak wcześniej Rosjanie, a jeszcze wcześniej Brytyjczycy, nie byli w stanie wyeliminować źródeł konfliktów wewnętrznych.

W lipcu 2013 r. Amerykanie ostatecznie opuścili bazę Manas w Kirgistanie, stanowiącą pierwszy etap systemu logistycznego ISAF. Odmowa przedłużenia dzierżawy przez kirgiskie władze

⁴¹⁶ R. Śmigielski, op. cit.

⁴¹⁷ A. Matveeva, *Selective Engagement: Russia's Future Role in Central Asia*, „Central Asia Policy Papers” 07.2012, nr 3.

⁴¹⁸ R. Weitz, *Moscow's Afghan Endgame*, „The Diplomat” 24.06.2014.

miała swoje źródło w naciskach ze strony Kremla. Jednocześnie Rosjanie podwoili siły lotnicze stacjonujące w Kirgistanie, dając wyrażnie do zrozumienia państwom zachodnim, że są w stanie skutecznie wypełnić lukę po ISAF⁴¹⁹.

W listopadzie 2014 r. przedstawiciele afgańskiego rządu wzięli udział na zaproszenie Kremla w spotkaniu członków OUBZ. Jednym z priorytetowych tematów debaty było przeciwdziałanie terroryzmowi, ekstremizmowi i handlowi narkotykami w Afganistanie oraz sąsiednich republikach Azji Centralnej. Oczywiście skuteczność walki z zagrożeniami płynącymi z Afganistanu jest uzależniona wyłącznie od zaangażowania sił rosyjskich. Na spotkaniu prezydenta E. Rahmona z sekretarzem Urzędu Bezpieczeństwa Rosji Nikołajem Patruszewem w Duszanbe w październiku 2014 r. obie strony ogłosiły zacieśnienie współpracy wojskowej i informacyjnej (w 2005 r. Rosja wycofała swój kontyngent patrolowy z afgańsko-tadżyckiej granicy)⁴²⁰. Działania Kremla wyraźnie wskazują na przygotowania do większego zaangażowania w kształtowaniu pokoju w regionie po wycofaniu wojsk amerykańskich i IFOR, ale te działania z kolei napotykają na niechęć ze strony tradycyjnie prozachodniego Uzbekistanu⁴²¹. Uzbekistan z racji swojej pozycji geograficznej, jak i pozytywnych relacji datowanych od 1990 r. (rok po opuszczeniu Afganistanu przez wojska radzieckie) stara się odgrywać rolę kreatora kooperacji między Afganistanem a Azją Centralną. Ambicje Taszkontu spotkały się z poparciem Białego Domu i oczywiście zaniepokoiły Kreml, zwłaszcza wobec niedawnego wypowiedzenia przez Uzbekistan członkostwa w OUBZ⁴²².

⁴¹⁹ R. Weitz, *NATO in Afghanistan – Paralysis as Policy?*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 30.10.2013, t. 15, nr 21, s. 7–9.

⁴²⁰ Postawa Kremla ulega znaczącej przemianie, zapewne na skutek oziębienia relacji z Zachodem w kwestii rosyjskiego zaangażowania na Ukrainie. W jednym z wystąpień prezydent Putin stwierdził: „Nie chcemy, aby nasi żołnierze walczyli na granicy tadżycko-afgańskiej. NATO i zachodnie społeczności są tam obecne. Niech bóg da im zdrowie. Pozwólmy im działać”. Źródło: J. Kucera, *Can U.S. Get Out of Afghanistan?*, „The Diplomat” 20.04.2012.

⁴²¹ O. Salimov, *Russia Concerned over Tajik-Afghan Border Security*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 11.11.2014, t. 16, nr 21, s. 22–23.

⁴²² S. Chayes, *A Forgotten Player in a Post-2014 Afghanistan: Uzbekistan*, „The Diplomat” 8.08.2012.

W procesie budowania stabilności regionalnej nie bez znaczenia pozostaje bezpośrednie zaangażowanie republik Azji Centralnej w kooperację gospodarczą z Afganistanem. Oczywiście pod względem możliwości inwestycyjnych działania podejmowane przez republiki są marginalne na tle Chin czy nawet Rosji, ale wpływają na kreowanie pozytywnego wizerunku Afganistanu jako odpowiedzialnego partnera gospodarczego. Szczególnie ważne jest budowanie więzi społecznych między Afganami a pozostałymi nacjami Azji Centralnej. Pomimo różnic kulturowych, etnicznych i niestabilności wewnętrznej Afganistan jest postrzegany w Azji Centralnej jako ważne ogniwo Nowego Jedwabnego Szlaku.

Afganistan stał się też przedmiotem zainteresowania Indii. To drugie obok Chin najludniejsze państwo świata i jeden z „tygrysów” gospodarczych, członek BRICS stara się angażować w różne procesy zachodzące na kontynencie i w strefie Pacyfiku. Pomimo wewnętrznej słabości Indie wyraźnie dążą do wzmocnienia swojej międzynarodowej roli na polu tak gospodarczym, jak i politycznym. Obecnie to właśnie New Delhi jest najważniejszym partnerem gospodarczym, politycznym i strategicznym Afganistanu. Bez wątpienia wspieranie rządu w Kabulu jest posunięciem strategicznym Indii wymierzonym przeciwko Pakistanowi. Oczywiście o aktywności New Delhi w Afganistanie przesądza nie tyle strategia polityczna, ile względy ekonomiczne, a więc przede wszystkim złoża surowców naturalnych. Należy tu podkreślić, że po porażce indyjskiej polityki „rozszerzonego strategicznego sąsiedztwa”, która była ukierunkowana m.in. na wzmocnienie wpływów w Azji Centralnej, Afganistan pozostaje jedynym przyczółkiem do dalszej ekspansji. Zajęcie kluczowej pozycji strategicznego partnera w Afganistanie⁴²³ oznacza zarazem dla Indii łatwiejszy dostęp do pozostałych re-

⁴²³ Partnerstwo strategiczne między obu krajami zostało zapoczątkowane w październiku 2011 r., podczas wizyty w Indiach prezydenta Karzaja. Źródło: D. Sethi, *India, Russia and Afghan Stability*, „The Diplomat” 20.11.2011.

publik Azji Centralnej, możliwość skuteczniejszego konkuro-
wania z Chinami o wpływy ekonomiczne i z Rosją o wpływy
polityczne w regionie oraz Azji. Indyjska obecność w Afgani-
stanie jest też podyktowana kwestiami bezpieczeństwa, głównie
dążeniem do zahamowania rozprzestrzeniania islamskiego ra-
dykalizmu, który mógłby stać się też ruchem „antyhinduskim”.
Zagrożenie to jest bardzo realne, zważywszy na konflikt z mu-
sουλmańskim Pakistanem w Kaszmirze⁴²⁴.

3.3. Na rozdrożu gospodarczych wyzwań

Drugim, obok militarnego, fundamentem istnienia i funk-
cjonowania SOW jako multilateralnej platformy rozwiązywa-
nia konfliktów i wzmacniania współpracy jest sfera gospodar-
czych relacji wewnętrznych pomiędzy państwami członkowski-
mi i w stosunku do otoczenia zewnętrznego. Choć jednak od
powstania organizacji upłynęło 18 lat, wymierne skutki współ-
pracy gospodarczej pod egidą SOW pozostają na niezmiennie
zerowym poziomie. Wciąż rzeczywista współpraca gospodar-
cza opiera się wyłącznie na bilateralnych umowach i porozu-
mieniach między państwami członkowskimi. Główną przyczy-
ną takiej niemocy jest przede wszystkim silnie spolaryzowana
struktura państw pod względem potencjału ekonomicznego: na
jednym biegunie leży superpotęga Chin z miliardową popula-
cją, na drugim – pogrążone w skrajnym ubóstwie Tadżykistan
i Kirgistan, których liczba mieszkańców nie przekracza popu-
lacji średniej wielkości chińskiego miasta. Drugim elemen-
tem skutecznie blokującym wewnętrzną adhezję gospodarczą
państw jest rozbieżność partykularnych interesów głównych
graczy – Rosji i Chin. Kreml ma świadomość, że na polu go-
spodarczym całkowicie ustępuje chińskiej potędze, więc z oczy-

⁴²⁴ R. Weitz, *Afghanistan and India Deepen Strategic Cooperation*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 22.01.2014, t. 16, nr 02, s. 10–12.

wistych względów nie jest zainteresowany osłabieniem swojej pozycji w regionie. Konsekwencją tych barier jest marginalizacja SOW w regionie i na kontynencie, bowiem mocarstwowy wizerunek budowany na wpływach politycznych i militarnym potencjale jej członków nie jest dostatecznie atrakcyjny, by w długiej perspektywie SOW mogła umocnić się na pozycji pierwszoplanowego partnera państw i organizacji w Azji.

Pierwsze próby przełamania marazmu w sferze współpracy gospodarczej miały miejsce w październiku 2009 r. na spotkaniu przywódców i ministrów gospodarek państw członkowskich i państw-obserwatorów w Pekinie. Spotkanie miało miejsce w czasie, gdy praktycznie cały świat wciąż pogrążony był w kryzysie wywołanym przez bankructwo Washington Consensus. W zaistniałych okolicznościach pierwszoplanową rolę, obok tradycyjnie poruszanych kwestii walki z trzema „siłami zła”, było wypracowanie wspólnego mechanizmu przeciwdziałania negatywnym skutkom kryzysu finansowego, również na przyszłość. Strona chińska wezwała państwa członkowskie do reformy istniejącego systemu finansowego, co w praktyce oznaczało propozycję budowy nowego, niezależnego od USA, a przez to stabilnego systemu. Wyzwanie rzucone Stanom Zjednoczonym przez Chiny poparła Rosja, która nie przepuściłaby okazji do przeciwstawienia się Waszyngtonowi i wzmocnienia swojego wizerunku politycznego supermocarstwa⁴²⁵.

Pragmatyzm chińskiego prezydenta nie przełożył się jednak na zacieśnienie współpracy choćby w sferze finansowej w ramach SOW. Rosja nadal starała się spowolnić wszelkie dążenia Pekinu do przeniesienia środka ciężkości w kształtowaniu przyszłej roli organizacji w stronę ekonomiczną.

Tematyka gospodarczej współpracy wróciła na wokandę na 11 spotkaniu Rady Głów Państw w grudniu 2012 r. Przywódcy

⁴²⁵ A. Krishnan, *SCO meet's focus on economics, terror*, „The Hindu”, www.thehindu.com/news/international/SCO-meets-focus-on-economics-terror/article16886770.ece [dostęp: 11.12.2017].

jednogłośnie zgodzili się, że przyszłością SOW jest rozwijanie gospodarczej kooperacji między państwami członkowskimi, a także uznali, że tylko pogłębiona współpraca umożliwi skuteczne przeciwdziałanie negatywnym skutkom światowych perturbacji gospodarczych i zarazem pozwoli SOW skutecznie zaistnieć w gospodarce globalnej. Zacieśnienie współpracy miało objąć obszar gospodarki, finansów, polityki monetarnej, inwestycji, transportu i komunikacji, alternatywnych źródeł energii, technologii, innowacji i rolnictwa, a więc praktycznie wszystkie dziedziny mające wpływ na potencjał i dynamikę rozwoju gospodarczego. Ważnym etapem debaty była dyskusja nad implementacją postanowień pekińskiego szczytu oraz założeń zawartych w Szkicu Multilateralnej Ekonomicznej i Handlowej Współpracy w Ramach SOW (the Outline of SCO Multilateral Economic and Trade Cooperation) z 2003 r. Efektem dialogu było wstępne wypracowanie 20 multilateralnych projektów o łącznej wartości 2 mld USD. Dodatkowo prezydent Chin Wen Jiabao poruszył kilka istotnych kwestii o fundamentalnym znaczeniu dla dalszego rozwoju gospodarczej kooperacji regionalnej. Pierwszą z nich było wykorzystanie 10 mld USD niskoprocentowanej pożyczki na rozwój gospodarczy państw Azji Centralnej, do jakiej Pekin zobowiązał się podczas pekińskiego szczytu SOW. Drugą kwestią była propozycja ustanowienia regionalnego funduszu dla zapewnienia ciągłości rozwoju ekonomiczno-technologicznego państw, a trzecią – rozwijanie usług satelitarnych pod egidą SOW. Pozostałe sprawy gospodarcze i ośrodkowe, które wymienił przywódca Chin, dotyczyły ustanowienia Centrum Współpracy w zakresie Ochrony Środowiska w Pekinie, rozwijania współpracy w sferze ochrony żywności oraz przyspieszenia realizacji budowy linii kolejowej Chin–Uzbekistan⁴²⁶.

---

⁴²⁶ Sun Li, *The Eleventh SCO Meeting of the Council of the Heads of Government (Prime Minister) of Member States*, w: *Strategy for Security in East Asia: Shanghai Cooperation Organization*, red. Li Jinfeng, Wu Hongwei, Paths International Ltd., 2016, s. 35–36.

Premier Kirgistanu zwrócił uwagę na konieczność zapewnienia zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza wobec silnych dysproporcji w potencjale gospodarczym krajów członkowskich. Z kolei rosyjski premier w swoim przemówieniu położył nacisk na współpracę ekonomiczną państw jako źródło stabilnego rozwoju i przeciwdziałania światowej recesji⁴²⁷.

Pomimo pozornej zgodności przywódców państw członkowskich odnośnie dalszego rozwoju SOW w oparciu o wzmacnianie filara współpracy gospodarczej wymierne efekty podejmowanych działań pozostają mizerne. SOW wyraźnie cierpi na brak wizji, jak zapoczątkować i rozwijać gospodarczą współpracę ponad podziałami. Wydawało się, że wreszcie takim przełomem będzie porozumienie zawarte w 2015 r. przez prezydentów Xi Jinpinga i Władimira Putina o powiązaniu Unii Eurazjatyckiej z Inicjatywą Pasa i Drogi. SOW miała odgrywać w tym układzie rolę spoiwa poprzez aktywizację dialogu wielostronnego między państwami członkowskimi, które są zaangażowane w oba wspomniane projekty. Plany te pozostały niezrealizowane, a SOW po raz kolejny wykazała się niezdolnością do powiązania interesów dwóch mocarstw pod wspólnym hasłem gospodarczej integracji⁴²⁸.

Rosja, przeszkadzając i konkurując z chińskimi projektami integracyjnymi (jak choćby powołanie UEA i Euroazjatyckiego Banku Rozwoju (EBR), gdy Chiny forsowały tworzenie Banku Rozwoju SOW i opracowanie zasad czyniących obszar SOW strefą wolnego handlu), skutecznie przekonała Pekin do działań gospodarczych poza ramami SOW na zasadzie rozwijania dotychczasowych relacji dwustronnych.

Projekt wspomnianego Banku Rozwoju SOW, którego fundusze miałyby przyczynić się do wzrostu gospodarczego republik i niwelowania dysproporcji w potencjałach gospodarczych między państwami Azji Centralnej, został przedstawiony

⁴²⁷ Ibidem, s. 36–37.

⁴²⁸ A. Sidle, *Why the Shanghai Cooperation Organization Fails*, „The National Interests”, nationalinterest.org/blog/buzz/why-shanghai-cooperation-organization-fails-30197 [dostęp: 20.09.2018].

w 2010 r. przez Chiny, ale od tamtej pory nie doczekał się realizacji. Wszystkie państwa członkowskie dostrzegają potrzebę i zgadzają się na ustanowienie takiej instytucji, ale wciąż brak jest porozumienia co do jego modelu funkcjonalnego⁴²⁹.

Dopiero w 2015 r. słabnąca pozycja ekonomiczna i polityczna Rosji wobec rosnącego znaczenia globalnego Chin skłoniła prezydenta Putina do zwrotu w kierunku chińskiego projektu gospodarczego BRI i finansowego AIIB. Nie oznaczało to jednak pełnej otwartości na chińskie wpływy gospodarcze, bowiem już w grudniu 2016 r. główny ekonomista EBR Jewgienij Winokurov stwierdził, że „UEA nie jest jeszcze gotowa na pełne otwarcie na chińskich producentów”, a w kwietniu 2017 r. rosyjski specjalny reprezentant przy SOW przedstawił oficjalne stanowisko Moskwy jako zainteresowanej wdrażaniem strefy wolnego handlu, ale „bez pośpiechu”⁴³⁰.

Analizując powyższe przykłady planów i złożenia aktywności SOW w obszarze gospodarczym oraz ich przełożenie na realizację rzeczywistych projektów multilateralnych, trudno nie zauważyć, że za opóźnienia w tej grze nieodmiennie odpowiada Rosja. Zmieniający się układ sił w świecie, z dominacją gospodarczą Chin i słabnięciem politycznym oraz gospodarczym USA, nie zachęca Kremla do rezygnacji z promowania agresywnej geopolityki, dzięki której zachowuje pozory mocarstwowej pozycji w ujęciu globalnym.

Tej agresywnej strategii geopolitycznej Chiny przeciwstawiają znacznie atrakcyjniejszą formę wpływów pod postacią długookresowej strategii geoekonomicznej wymierzonej w rosyjską „strefę wyłącznych interesów” (*zone of privileged interests*)⁴³¹. Chiński sukces, jakkolwiek okupiony wielkimi kosztami

⁴²⁹ A. Filippov, *Shanghai Cooperation Organization 2018: Economic prospects*, „DOC Research Institute”, doc-research.org/2018/06/65128/ [dostęp: 1.02.2019].

⁴³⁰ A. Sidle, op. cit.

⁴³¹ R. Muzalevsky, *China's Rise and Geo-Economic Push into the Heart of Eurasia*, w: *China's Economic Statecraft: Cooption, Cooperation and Coercion*, red. Li Mingjiang, Series of Contemporary China, 05.2017, s. 176–177.

społecznymi i środowiskowymi, stanowi zagrożenie dla rosyjskiego modelu władzy opartego na ukształtowanych w okresie caratu powiązaniach oligarchicznych, pogłębiających nierówności społeczne zamiast ich wygładzania oraz kultywującego tradycyjną strukturę gospodarczą opartą na surowcach i produktach o niskim stopniu przetworzenia. W tej konfrontacji w rzeczywistości XXI wieku pozycja Rosji będzie coraz bardziej marginalna, a jej gospodarka – coraz mocniej podatna na fluktuacje na rynku globalnym oraz sankcje gospodarcze.

Rosyjska niechętna postawa wobec chińskich planów gospodarczych realizowanych pod egidą SOW, zwłaszcza wiążących się z naruszeniem rosyjskiej strefy wpływów w Azji Centralnej, nie tylko nie zapobiega zaangażowaniu Pekinu w tym regionie, ale skutkuje budowaniem relacji dwustronnych przez Chiny separujących Rosję od możliwości wpływu i kontroli nad przebiegiem tych procesów.

Choć region Azji Centralnej nie jest obszarem ani gospodarczo rozwiniętym, ani mającym istotną dla chińskiej gospodarki siłę nabywczą – wartość chińskiego eksportu do republik wyniosła 12,7 mld euro w 2010 r., a import – 9,5 mld euro, z czego prawie 7,6 mld euro stanowił import surowców energetycznych z Kazachstanu⁴³² – to jednak w ostatnich latach stał się jednym z kluczowych kierunków ekspansji gospodarczej Pekinu. Przyczyn tego jest kilka. Najważniejszą z nich są złoża bogactw naturalnych (gaz, ropa, złoto, uran, żelazo, metale ziem rzadkich), które przy rosnącym zapotrzebowaniu chińskiej gospodarki stają się pierwszoplanowymi dobrami strategicznym. Republiki Azji Centralnej, uzależnione kapitałowo i technologicznie od carskiej Rosji, a później od ZSRR, nie są zdolne do samodzielnej realizacji kosztownych inwestycji poszukiwania, eksploatacji i dystrybucji złóż. Tradycyjnie głównym i w zasadzie jedynym rozgrywającym inwestorem w tym regionie przez długie

⁴³² J. Boonstra, M. Laurelle, S. Peyrouse, *Security And Development Approaches To Central Asia. The EU Compared To China And Russia*, „EUCAM Working Paper” 05.2011, nr 11, s. 13.

lata pozostawały firmy rosyjskie, praktycznie monopolizujące zarządzanie surowcami naturalnymi.

W odróżnieniu od rosyjskiej strategii budowania politycznych powiązań między Kremlen a republikami, Pekin zdecydowanie dystansuje się od kreowania politycznych wpływów. Osią chińskiej strategii budowania relacji z republikami azjatyckimi jest współpraca gospodarcza, której beneficjentami mają być obie strony. Choć więc Pekin koncentruje swoje wysiłki na stabilizacji dostaw surowców naturalnych, i w tych działaniach Azja Centralna odgrywa jedną z kluczowych ról, to zarazem silnie angażuje się w rozwój republik. W ocenie Pekinu strategia ta ma przełożyć się w długim okresie na stabilność polityczną, jak również szeroko rozumianą poprawę bezpieczeństwa regionalnego⁴³³.

Oprócz kluczowego dla dynamiki rozwoju gospodarczego sektora energetycznego chińskie inwestycje zaczynają dominować w dwóch innych sektorach strategicznych: transporcie i telekomunikacji. Inwestorzy z Państwa Środka doskonale zdają sobie sprawę z konieczności podniesienia poziomu zaawansowania infrastrukturalnego republik azjatyckich, które mają być włączone w realizację ambitnego planu stworzenia współczesnego Jedwabnego Szlaku (Silk Road). W celu aktywizacji lokalnych inwestycji chiński rząd chętnie udziela pożyczek rządów republik, realizując w ten sposób własne interesy gospodarcze, bowiem większość realizacji otrzymują chińskie przedsiębiorstwa.

Strategia Pekinu wobec republik Azji Centralnej oparta na gospodarczej ekspansji i wsparciu szeroko rozumianego rozwoju tego regionu nie pozostaje bez echa w Moskwie. Kreml z wyraźną rezerwą odnosi się do rosnących chińskich wpływów, które są wykorzystywane przez przywódców poszczególnych państw regionu do równoważenia, a nawet stopniowej eliminacji politycznych wpływów rosyjskich.

Jednak chińska ekspansja wywołuje niepokój, a nawet niechęć nie tylko w Moskwie, ale również w Kazachstanie. W ogólnym

⁴³³ I. Melnyvska, H. Plamper, R. Schweickert, op. cit.

zarysie Chiny są postrzegane jako pożądaný partner gospodarczy, ale już wśród społeczeństwa inwestycje z Państwa Środka budzą rosnący niepokój. Jako przykład długookresowych skutków wpływów chińskich w sferze społecznej jest często przywoływany zamieszany przez Ujgurów Xinjiang. Podobne obawy pomieszane z nadziejami na poprawę sytuacji życiowej cechują też (w różnym stopniu) społeczeństwa w Kirgistanie⁴³⁴ i Tadżykistanie⁴³⁵. Bez wątpienia jedną z przyczyn zawirowań społecznych w przypadku Kazachstanu, w których przewija się problem chińskich inwestycji, są wciąż bardzo silne powiązania z Rosją i znaczący udział ludności pochodzenia rosyjskiego, zwłaszcza na północy kraju. Ponadto postrzeganie inwestycji realizowanych i finansowanych przez chińskie firmy jest kształtowane przez obserwowalny napływ chińskich pracowników, co w konsekwencji rodzi obawę o wzrost bezrobocia i pauperyzację społeczeństwa. Władze w Pekinie zdają sobie sprawę z ryzyka wzrostu antychińskich nastrojów i skutków, jakie niosą społeczne niepokoje. Stąd też w wydanej 6 września 2011 r. Białej Księdze⁴³⁶ Pekin po raz kolejny ogłosił dążenie do pokojowej koegzystencji z sąsiadami, współpracy i wsparciu dwustronnego rozwoju. W dokumencie będącym nową wersją tego opublikowanego w 2005 r. dokonano zmian, eliminując sformułowania niejednoznaczne i budzące niepokój. Przykładowo „pokojowy wzrost” zastąpiono terminem „pokojowy rozwój”, aby wyeliminować ryzyko potencjalnego skojarzenia z nadmiernym, przytłaczającym rozmiarem chińskiej gospodarki. Dodatkowo położono też nacisk na „naukowy rozwój”, co miało w sposób jednoznaczny wskazać dystansowanie się Pekinu od jakichkolwiek ideologii i politycznych ambicji

⁴³⁴ Niepokój społeczny o nadmierny napływ ludności chińskiej wywołany jest głównie na północy kraju, gdzie chińskie inwestycje praktycznie zdominowały przemysł lekki, będący głównym źródłem utrzymania miejscowej ludności. Źródło: M.B. Olcott, *Strategic Concerns in Central Asia*, „Central Asia At The Crossroads” 2007, nr 4, s. 7.

⁴³⁵ M. Falkowski, M. Matusiak, *Przepychanki na kazachskiej scenie politycznej z Chinami w tle*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 2, s. 7–8.

⁴³⁶ *China's Peaceful Development*, „Xinuanet”, news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-09/06/c_131102329.htm [dostęp: 10.04.2016].

wobec krajów trzecich, a jako kryterium wyboru podejmowanych działań wskazano pragmatykę opartą na ekonomicznych przesłankach⁴³⁷.

Rosyjskie działania w Azji Centralnej w sferze politycznej wydają się być odbierane w Pekinie w sposób neutralny, bez emocji czy niepokojów. Jednak Kreml wobec rosnącej potęgi chińskiej gospodarki wyraźnie obawia się marginalizacji swojej roli, co w istotny sposób wpłynęło na kształt relacji między obu mocarstwami. Powołanie do życia SOW wydawało się impulsem, który zaowocuje zacieśnieniem współpracy politycznej, wojskowej, społecznej i gospodarczej Moskwy i Pekinu, spinając w ten sposób cały obszar Azji Centralnej w strefę wpływów obu mocarstw. W istocie poczucie zagrożenia na Kremlu chińskim gospodarczym „długim marszem” z jednej strony i brak wsparcia Pekinu dla politycznej woltury Rosji wobec Gruzji praktycznie zahamowały rozwój współpracy.

Rosnące znaczenie Chin w gospodarce światowej, zwłaszcza po kryzysie z 2007 r., oraz coraz większe zaangażowanie chińskiego kapitału w regionach tradycyjnych wpływów rosyjskich, przy jednoczesnym braku wsparcia Pekinu dla politycznych ambicji Kremla, musiały przełożyć się na zrozumiałe obawy Rosji o stopniowe przekształcenie w surowcowe zaplecze Państwa Środka. Zarazem sytuacja polityczna Rosji, zwłaszcza w świetle wydarzeń w Gruzji, Mołdawii i na Ukrainie, zaczęła skłaniać Kreml nie tylko do utrzymywania poprawnych relacji z Chinami, ale wręcz wymusza konieczność zacieśniania współpracy ekonomicznej. Staje się to nieuniknione z uwagi na fakt, że Rosja jest obciążona sankcjami gospodarczymi nałożonymi przez Zachód i stoi w obliczu katastrofy budżetowej mającej swoje źródło w długookresowym niskim poziomie cen surowców energetycznych.

Szczególnie newralgicznym z punktu widzenia gospodarczego obszarem jest wykorzystanie surowców naturalnych,

⁴³⁷ B. Góralczyk, *Księga pokoju Pekinu*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 41.

zwłaszcza w kontekście chińskiego dążenia do dywersyfikacji źródeł dostaw. Konsekwencją chińskiej strategii jest stopniowa rozbudowa systemu eksploatacji złóż w republikach sąsiednich w surowce energetyczne (Kazachstan, Turkmenistan i Uzbekistan), uzależnionych pod względem dystrybucji od Rosji, która po rozpadzie ZSRR zachowała prawo własności do rurociągów⁴³⁸.

W okresie rządów Władimira Putina surowce energetyczne stały się głównym narzędziem realizacji rosyjskiej polityki zagranicznej i budowania mocarstwowej pozycji na arenie międzynarodowej. Bez wątpienia największy niepokój Kremla budziła rosnąca potęga ekonomiczna Chin, której pogrążona w kryzysie i zacofana technologicznie rosyjska gospodarka nie była w stanie sprostać. Jedynym oczywistym rozwiązaniem dla Moskwy było zapewnienie sobie dostaw surowców do Państwa Środka, a z czasem uzależnienie tego mocarstwa od syberyjskiego gazu i ropy. Taka sytuacja znacząco wzmocniłaby rosyjską pozycję w Azji, przy jednoczesnym osłabieniu uzależnienia od dostaw do państw członkowskich UE⁴³⁹.

Ze swojej strony Chiny dążyły do zapewnienia ciągłości dostaw wraz z jednoczesnym zaspokojeniem prognozowanych potrzeb energetycznych w długim okresie. Pekin nie zamierzał jednak uzależniać się od rosyjskich surowców, starając się zarazem dążyć do ograniczenia importu z regionu Zatoki Perskiej, głównie z uwagi na wrażliwość dystrybucji przez łątwą do zablokowania Cieśninę Malakka. W konsekwencji Chiny rozwijają współpracę energetyczną z Rosją, ale jednocześnie realizują proces dywersyfikacji źródeł dostaw jako aktywny inwestor, a nie tylko bierny nabywca. Pomimo intensywnej realizacji procesu dywersyfikacji źródeł dostaw gospodarka chińska jest nadal w największym stopniu uzależniona od importu z Bliskiego

⁴³⁸ M.B. Olcott, *Central Asia's New States: Independence, Foreign Policy and Regional Security*, United States Institute of Peace, Washington 1996, s. 146–147.

⁴³⁹ O. Garanina, *Russian – Chinese relations: towards an energy partnership*, University Pierre Mendes France of Grenoble 2007, s. 9–10.

Wschodu – 17% pochodzi z Arabii Saudyjskiej, a 15% – z długo objętego amerykańsko-unijnym embargiem Iranu⁴⁴⁰.

Dla Rosji kluczowe znaczenie, tak pod względem gospodarczym, jak i (a może nawet bardziej) prestiżowym, ma realizacja inicjatywy ESPO (East Siberian Pacific Ocean Pipeline). Ten mocno nagłaśniany przez Kreml projekt okazał się jednak cierpieć na wszystkie przypadłości związane z niewydolnością rosyjskiego systemu gospodarczego (organizacyjnie i finansowo), a ukończenie jego kolejnych etapów było notorycznie przesuwane⁴⁴¹. Dopiero 5 grudnia 2012 r. prezydent Putin dokonał oficjalnego otwarcia drugiej nitki ropociągu ESPO, który połączył Skoworodino w obwodzie amurskim (Wschodnia Syberia) i Koźmino w Kraju Nadmorskim (wybrzeże Oceanu Spokojnego)⁴⁴². Otwarcie drugiej nitki ESPO skutkowało wzrostem przepustowości rurociągu z 50 do 80 mln ton rocznie, przy czym należy zauważyć, że osiągnięta w pierwszym etapie przepustowość była wykorzystywana w zaledwie nieco powyżej 50%. W 2011 r. Rosja wyeksportowała tą drogą 30 mln ton ropy, z czego tylko 50% trafiło do Chin⁴⁴³.

Istotną kwestią dla dynamiki rozwoju gospodarki chińskiej jest konieczność zmniejszenia energochłonności produkcji, która znacznie przekracza ten wskaźnik dla krajów wysoko rozwiniętych (np. Japonii). Ponadto proces ten jest wciąż w większości oparty na węglu i przestarzałych technologiach, co znacząco ogranicza możliwości zwiększenia produkcji energii w przeszłości⁴⁴⁴.

⁴⁴⁰ D. Mierzejewski, op. cit., s. 82–84 oraz G. Ong-Webb, *U.S., China: More Give, Less Take*, „The International Relations and Security Network ETH Zurich”, www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch-Archive/Detail/?ots591=4888caa0-b3db-1461-98b9-e20e7b9c13d4&lng=en&id=115029 [dostęp: 21.11.2014].

⁴⁴¹ S. Blank, *The Russo-Chinese Energy Follies*, The Jamestown Foundation „China Brief” 8.12.2008, t. 8, nr 23, s. 5–7.

⁴⁴² Otwarcie drugiej nitki należy uznać za sukces chińskiej dyplomacji, bowiem gigantyczne koszty zniechęcały Rosję do realizacji tego etapu inwestycji. Źródło: M. Lubina, *Niedźwiedź w cieniu...*, op. cit., s. 388.

⁴⁴³ E. Fiszer, *Ropociąg WSTO połączył Syberię z Oceanem Spokojnym*, „Tydzień na Wschodzie” 9.01.2013, nr 43 (244), s. 3.

⁴⁴⁴ B. Skulska, P. Skulski (red.), op. cit., s. 171–175.

Kreml zdaje sobie sprawę, że jest dla Chin kluczowym dostawcą surowców energetycznych, ale zarazem budżet Rosji jest uzależniony od chińskiego popytu i oczywiście cen surowców na rynku światowym. Dla Chin obecna sytuacja jest bardziej korzystna niż dla Rosji, bowiem Państwo Środka ma coraz szersze możliwości zdywersyfikowania źródeł dostaw, zwłaszcza z republik Azji Centralnej (Turkmenistan, Kazachstan, Uzbekistan) oraz Iranu. Budowa infrastruktury przesyłowej nie stanowi problemu wobec finansowych zdolności inwestycyjnych Chin, co z kolei oznacza przełamanie monopolu dystrybucyjnego Kremla. Większym wyzwaniem dla inwestycji w tym regionie jest zapewnienie długookresowej stabilności politycznej.

Władze na Kremlu mają świadomość, że czas nie pracuje na korzyść wzmocnienia partnerskiej współpracy politycznej i gospodarczej między obu krajami. Podstawowym niebezpieczeństwem dla pozycji Rosji w relacjach z Chinami jest pogłębiająca się asymetria w rozwoju gospodarczym oraz dążenie Chin do niezależności energetycznej od północnego sąsiada. W rezultacie Rosja, podobnie jak Chiny, wykorzystuje obecny okres stabilnej współpracy do zabezpieczenia swoich interesów w przyszłości, gdy jej rola w chińskim rozwoju gospodarczym znacząco osłabnie. Celem Rosji jest ekspansja na rynki Azji Wschodniej i Południowej – Japonii, Korei i Indii⁴⁴⁵. W tej strategii Chiny stają się więc etapem, a nie rynkiem docelowym, jak ma to miejsce obecnie. Nie oznacza to w żadnym razie rezygnacji z zacieśniania relacji energetycznych między obu krajami, bowiem władze na Kremlu doskonale zdają sobie sprawę, że utrzymanie strumienia przychodów z Państwa Środka jeszcze przez wiele lat będzie kluczowe dla rosyjskiego budżetu. Również Chiny nie zamierzają wycofywać się ze współpracy energetycznej z Rosją, a wręcz przeciwnie – wyrażają gotowość do poszerzenia jej zakresu. Takie zapewnienia padły z obu stron podczas spotkania wicepremiera

⁴⁴⁵ W. Markow, *Azija potreblajet 75% SPG, liderujut Japonija, Jużnaja Korieja i KNR*, „Rossijskoje Gazowoje Obszczestwo”, www.gazo.ru/news/2148/ [dostęp: 5.03.2016].

ChRL Wang Qishana z Igorem Sechinem, prezesem państwowego koncernu naftowego Rosneft, w lutym 2013 r.⁴⁴⁶ Reasumując, relacje energetyczne między tymi krajami opierają się na dwóch kluczowych założeniach: dla Państwa Środka pierwszoplanowe znaczenie ma zapewnienie ciągłości dostaw surowców oraz możliwość szybkiego zwiększenia ich wolumenu, a w obecnej sytuacji tylko Rosja może zagwarantować Chinom realizację obu celów, w dodatku przy niskich kosztach.

W 2009 r. Chiny ukończyły budowę pierwszego rurociągu o długości 1800 km, który zaopatruje Państwo Środka w 40 mld m³ gazu rocznie⁴⁴⁷. Jednocześnie Pekin znacząco zwiększał zaangażowanie w poszukiwanie złóż ropy w Kazachstanie, budowę infrastruktury drogowej i kolejowej oraz rozwój handlu z republikami Azji Centralnej. W 2006 r. strona chińska zainaugurowała budowę liczącego 2200 km gazociągu z Kazachstanu oraz rozpoczęła inwestycje w Uzbekistanie w celu pozyskania dostaw uranu i gazu⁴⁴⁸.

Wyraźne zbliżenie Pekinu z zasobnymi w surowce energetyczne republikami Azji Centralnej było sygnałem ostrzegawczym dla Kremla, że nadmierne dążenie do maksymalizacji jednostronnych polityczno-ekonomicznych korzyści dla Rosji nie będzie akceptowane przez stronę chińską. Niemniej jednak relacje energetyczne Państwa Środka z republikami centralnoazjatyckimi nie stanowią rzeczywistego zagrożenia dla interesów rosyjskich w regionie na pewno w aktualnej, a zapewne i dłuższej perspektywie. Wynika to z trzech istotnych przyczyn. Po pierwsze, faktycznie ustalona wielkość zasobów naturalnych w Azji Centralnej (np. ropy na 30–50 mld baryłek) w sposób znaczący odbiega od wcześniejszych wielkości szacunkowych (200 mld baryłek), co nie znaczy, że są one na

⁴⁴⁶ *China, Russia Pledge Closer Energy Cooperation*, „People’s Daily Online”, english. peopledaily.com. cn/90883/8135289.html [dostęp: 21.02.2013].

⁴⁴⁷ Ł. Gacek, *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 156–157.

⁴⁴⁸ J. Kucera, *China Enters the ‘Great Game’*, „The Diplomat” 8.02.2010.

tyle skromne, by Pekin zrezygnował z zainteresowania nimi. Po drugie, dostęp do złóż i możliwość ich stabilnej eksploatacji są w istotnym stopniu limitowane czynnikami polityczno-ekonomicznymi, przy czym niestabilność i nieprzewidywalność polityczna w republikach skutkuje wzrostem ryzyka inwestycyjnego i brakiem pewności terminowych realizacji inwestycji. Po trzecie, kluczowe znaczenie dla sytuacji energetycznej Azji Centralnej ma Azerbejdżan, który dzięki swojemu położeniu geograficznemu pozwala na dystrybucję surowców między Azją a Europą z ominięciem Iranu i Rosji⁴⁴⁹.

Kwestia coraz mocniej izolowanego przez USA Iranu jest bardziej skomplikowana. Dla Rosji wspieranie Teheranu przeciwko Zachodowi miało na celu wzmocnienie politycznej pozycji Kremla, natomiast dla pragmatycznych Chin Iran jest ważną bazą surowcową. Reasumując, pomimo zróżnicowania celów Pekin i Moskwa musiały współpracować, co przekładało się mimowolnie na popieranie przez Rosję chińskich interesów energetycznych. Oba mocarstwa solidarnie sprzeciwiły się sankcjom gospodarczym nałożonym na Iran przez Waszyngton przy wsparciu Brukseli, ponieważ, w przeciwieństwie do izolacji politycznej, uderzają one bezpośrednio w interesy państw powiązanych gospodarczo, a w tym przypadku rola Teheranu dla gospodarek Rosji i Chin była na tyle duża, że w interesie obu mocarstw leżało przeciwstawienie się Zachodowi. Dla Chin kluczową kwestią jest utrzymanie, a nawet powiększanie dostaw surowców energetycznych z Iranu w ramach realizacji strategii dywersyfikacji. Z kolei Rosja jest silnie zaangażowana w rozwijanie dochodowego dla niej programu wykorzystania energii nuklearnej oraz realizacji kontraktu na dostawy uzbrojenia (m.in. zaawansowanych rakiet S-300) o wartości 30 mld USD. Warto też dodać, że Iran ma status obserwatora w SOW, ponieważ więc wsparcie Teheranu

---

⁴⁴⁹ K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 140–141.

przez kluczowe mocarstwa tej organizacji było okazją do za-manifestowania wewnętrznej solidarności⁴⁵⁰.

3.4. Ekologia a partykularyzm interesów

Dynamicznemu rozwojowi gospodarczemu państw towarzyszy z reguły postępująca degradacja środowiska naturalnego. Współzależność tych zjawisk można zaobserwować na przykładzie rewolucji przemysłowych w Anglii czy w Niemczech w XIX wieku. Świadomość ekologiczna współczesnych społeczeństw Europy oraz Ameryki Północnej jest znacznie większa niż sto lat temu i podobny proces można zaobserwować w państwach Azji, zwłaszcza tych, które osiągnęły relatywnie wysoki stopień urbanizacji oraz uprzemysłowienia i odczuwają jednocześnie negatywne skutki zniszczenia środowiska naturalnego.

Globalne problemy środowiskowe nie są zjawiskiem nowym, ale programy przeciwdziałania ich skutkom zaczęły powstawać dopiero niedawno. Równie świeżym procesem jest kreowanie świadomości społecznej, zwłaszcza odpowiedzialności za stan środowiska naturalnego i skutki rabunkowej gospodarki zasobami⁴⁵¹.

Zagadnienie zagrożeń ekologicznych w Azji jest szczególnie ważne z uwagi na szybki wzrost populacji, bezprecedensową dynamikę rozwoju gospodarczego, której towarzyszą większe zapotrzebowania na surowce naturalne oraz wzrost konsumpcji. Większość rozwiniętych i rozwijających się państw świata (*emerging markets*) opracowało i wdrożyło regulacje prawne dotyczące racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi i założenia polityki proekologicznej.

⁴⁵⁰ S. Ramachandran, *China eyes Iran's potential as a trade corridor*, „Central Asia-Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13364-china-eyes-irans-potential-as-a-trade-corridor.html [dostęp: 28.05.2016].

⁴⁵¹ S.M. Grochalski, *Współczesne problemy globalne – próba określenia pojęcia*, w: *Problemy globalne współczesnego świata*, red. S.M. Grochalski, Uniwersytet Opolski, Opole 2003, s. 13–16.

SOW skupia państwa o silnie zróżnicowanym potencjale gospodarczym, a więc oddziałujące marginalnie, jak i niezwykle silnie na światowy ekosystem. Pomimo dostrzegania niekorzystnych skutków niebalansowanego rozwoju gospodarczego na obszarze wszystkich członków SOW organizacja nie wypracowała planu ani metody wspólnego przeciwdziałania dalszej degradacji środowiska naturalnego. SOW nie poczyniła też żadnych kroków celem stworzenia mechanizmów, które obligowałyby państwa członkowskie do konsultacji na forum organizacji przy podejmowaniu decyzji mogących mieć potencjalnie niekorzystny wpływ na środowisko u innych członków.

W zasadzie jedyną widoczną i pożądaną inicjatywą pod egidą SOW w sferze ekologicznej jest działalność edukacyjna. W 2009 r. powstał projekt uniwersytetu SOW, który skupiałby różne uczelnie (nie tylko z państw członkowskich), ułatwiał wymianę międzynarodową studentów i pracowników naukowych z różnych dyscyplin, a także przyczyniał się do kreowania interdyscyplinarnych studiów i wspierania inicjatyw naukowych oraz tworzenia wysoko wykwalifikowanych kadr na potrzeby administracji i biznesu⁴⁵². Istotnym ograniczeniem dla rozwinęcia szerszej, ponadregionalnej współpracy jest bariera językowa – oficjalnymi językami sieciowego uniwersytetu są wyłącznie rosyjski i chiński⁴⁵³. W praktyce więc sieć partnerską tworzy 79 uczelni z państw, w których językiem powszechnie używanym jest chiński lub rosyjski – Rosji, Chin, Kazachstanu, Kirgistanu, Uzbekistanu i Białorusi. Pomimo oficjalnego zaproszenia do współpracy Indii, Pakistanu i Iranu żaden z ośrodków naukowych nie przystąpił do sieci⁴⁵⁴. Jednym z priorytetowych

⁴⁵² M. Krans, *Education Without Borders and Bars*, infoshos.ru/en/?idn=4300 [dostęp: 4.02.2019].

⁴⁵³ Więcej o uczelni: uni-sco.com/?lang=EN.

⁴⁵⁴ *Shanghai Cooperation Organization University. RUDN University delegation finishes business meetings in Beijing*, RUDN University, eng.rudn.ru/media/news/about_rudn/shanghai-cooperation-organization-university-rudn-university-delegation-finishes-business-meetings-in-beijing/ [dostęp: 23.12.2018] oraz *350 best SCO universities students will get an opportunity to study at Russian leading universities. SCO University Rectorate meeting held at RUDN*, eng.rudn.ru/media/news/international-cooperation/350-best-sco-universities-

kierunków kształcenia jest ekologia, w której specjalizują się uczelnie rosyjskie zrzeszone w programie. Celem kształcenia młodych ludzi ze wszystkich państw członkowskich jest przygotowanie specjalistów, którzy w niedalekiej przyszłości będą kompetentnie i skutecznie przeciwdziałać transgranicznym problemom środowiskowym, opracowując rozwiązania bez naruszania interesów żadnej ze stron. Programy w ramach ekologii są podzielone na szereg dziedzin: ekologia wodna, ekologia energii nuklearnej, ekologia fauny itp., w których specjalizują się różne uczelnie, co pozwala podnieść skuteczność procesu dydaktycznego⁴⁵⁵.

Państwem, które ma największy obecnie wpływ na zanieczyszczenie środowiska naturalnego i od którego najwięcej oczekuje się w związku z działalnością proekologiczną, są Chiny⁴⁵⁶. Gospodarka Państwa Środka jest w dalszym ciągu oparta na spalaniu węgla kamiennego, co skutkuje silną emisją dwutlenku węgla do atmosfery. Dodatkowo na skutek rozwoju gospodarczego i wzrostu zamożności społeczeństwa zwiększyła się również konsumpcja, czego wyznacznikiem może być m.in. liczba sprzedawanych samochodów. W 2014 r. w Chinach sprzedano ich 22,8 mln, ustanawiając nowy światowy rekord w handlu nowymi autami w jednym kraju⁴⁵⁷. Przytłaczająca ich większość to samochody wyposażone wyłącznie w silniki spalinowe, ale rząd mocno promuje program zwiększania udziału aut elektrycznych w sprzedaży. Już w 2014 r. ich liczba wzrosła o 125% w stosunku do roku poprzedniego, głównie dzięki państwowemu systemowi dopłat. Niemniej jednak zakładana przez rząd liczba 500 tys. aut tego typu na chińskich drogach w 2011 r.

---

students-will-get-an-opportunity-to-study-at-russian-leading-universities-sco-university-rectorate-meeting-held-at-rudn/ [dostęp: 23.12.2018].

⁴⁵⁵ *SCO University project: definitely successful*, infoshos.ru/en/?idn=8338 [dostęp: 10.09.2018].

⁴⁵⁶ Szerzej o chińskim pędzie do podnoszenia PKB za wszelką cenę i syndromie „nowego boga” oraz o problemie zdewastowanego środowiska: B. Góralczyk, *Chiński feniks. Paradoxy wschodzącego mocarstwa*, Wydawnictwo Sprawy Polityczne, Warszawa 2010, s. 213–218.

⁴⁵⁷ *The coming crash*, „The Economist” 25.04.2015.

nie została osiągnięta, a średnioroczna sprzedaż do 2014 r. była szacowana na ok. 6 tys. pojazdów. Gwałtowny skok nastąpił dopiero pod koniec 2014 r. – w grudniu sprzedano rekordową liczbę 27 tys. aut elektrycznych, 30 razy więcej niż w styczniu. Przyczyną tego zjawiska było najprawdopodobniej zniesienie we wrześniu 2014 r. podatku wynoszącego 10% wartości zakupionego pojazdu⁴⁵⁸. Posunięcie chińskich władz skutkowało dalszym dynamicznym skokiem sprzedaży, która – jak podaje Miao Wei, szef chińskiego Ministerstwa Przemysłu i Technologii Informatycznych – na koniec 2015 r. przekroczyła liczbę 300 tys. aut elektrycznych⁴⁵⁹. Proekologiczne działania władz chińskich nie są obojętne dla świata, bowiem emisja do atmosfery szkodliwych gazów na kontynencie azjatyckim jest poprzez ruchy mas powietrza w stratosferze w porze monsunów dystrybuowana na cały świat⁴⁶⁰.

Region Azji Centralnej nie jest obszarem silnie uprzemysłowionym, dominują tam bowiem tereny stepowe, rolnicze i górskie, ale narastającym problemem jest degradujący środowisko naturalne przemysł wydobywczy, gospodarka oparta na węglu kamiennym i coraz dotkliwszy niedobór wody pitnej. Problem zasobów wody dotyka nie tylko obszary pustynne czy półpustynne, ale coraz częściej również regiony zurbanizowane i zindustrializowane państw wysoko rozwiniętych. W przypadku Azji Centralnej i obszarów sąsiednich problem wystarczalności zasobów wody pitnej dotyka przede wszystkim Chiny, ale również Tadżykistan i Mongolię.

W przypadku Mongolii głównym źródłem wody jest rzeka Tuul Gol, której przepływ, wg danych Mongolskiego Instytutu Meteorologii i Hydrologii, drastycznie obniża się od 1996 r. – z 25 m³ do

⁴⁵⁸ L. Tillemann, *China's electric car boom: should Tesla Motors worry?*, „Fortune” 19.02.2015.

⁴⁵⁹ *China's electric cars sales to double in 2016: minister*, „Reuters”, www.reuters.com/article/us-china-parliament-autos-idUSKCN0WF047 [dostęp: 12.02.2017].

⁴⁶⁰ *Azjatyckie zanieczyszczenia trafiają do ziemskiej stratosfery*, „Nasza Ziemia”, www.naszaziemia.pl/aktualnosci/news-14449.html [dostęp: 14.04.2015].

zanotowanych w 2012 r. 10 m³ na sekundę⁴⁶¹. Znaczenie tej rzeki w kontekście źródła wody pitnej jest nie do przecenienia, bowiem stanowi podstawę dostaw wody dla stolicy kraju Ułan Bator, która skupia prawie połowę populacji państwa⁴⁶². Na skutek rosnącej liczby mieszkańców (głównie migrujących z terenów wiejskich) Ułan Bator podwoił zużycie wody pitnej w ciągu 20 lat, do ok. 300 tys. m³ na dobę. Choć jeszcze oficjalnie nie mówi się o deficycie wody, to szacunki wskazują, że ponad 50% mieszkańców, głównie z ubogich przedmieść, musi zadowolić się 10 l wody dziennie, czyli przysługuje im od 5 do 10 razy mniej, niż określają to standardy WHO. Jeśli więc sprawdzą się prognozy Koreańskiej Międzynarodowej Agencji Współpracy o podwojeniu zużycia wody do 2030 r. i potrojeniu do roku 2040, to Mongolia stanie przed katastrofą humanitarną⁴⁶³.

Sytuacja Mongolii w kwestii zasobów wody nie jest jednak tak niebezpieczna jak w Chinach. Mongolskie zbiorniki wodne rozsiane głównie w północnej części kraju są w stanie dostarczyć 12 635 m³ odnawialnej wody *per capita* rocznie, czyli sześć razy więcej niż w Chinach i cztery razy więcej niż w Kazachstanie. Problemem jest więc tylko opracowanie i realizacja projektów dystrybucji tych zasobów, co oczywiście wiąże się z ogromnymi wydatkami, na które rząd Mongolii po prostu nie stać⁴⁶⁴.

Stać jest natomiast na nie rząd Chin, który rozpoczął bezprecedensową w swojej skali realizację inwestycji zaopatrzenia w wodę stolicy kraju i prowincji północnych. Chiński projekt Transferu Wodnego Południe–Północ, czyli zaopatrzenia obszarów północnych w wodę pitną, obejmuje jej dystrybucję z południowych regionów. Problem stał się palący, bowiem o ile w latach 50. ubiegłego stulecia na każde 100 km² terenu przypadało 50 tys. rzek różnej wielkości, o tyle na początku XXI wieku. były to już tylko 23 tysiące. Koszt realizacji projektu dystrybucji

⁴⁶¹ J. Dettoni, *Is Ulanbaatar Running Out of Water?*, „The Diplomat” 20.05.2014.

⁴⁶² Idem, *Mongolia Puts Ger Shantytowns on the Map*, „The Diplomat” 24.03.2014.

⁴⁶³ Idem, *Is Ulanbaatar...*, op. cit.

⁴⁶⁴ Ibidem.

44 mld m³ wody rocznie z południa na północ kraju, który dysponuje 20% zasobów wodnych, 75% ziem uprawnych i generuje 40% PKB Państwa Środka, szacuje się na 60 mld USD. Transfer wody ma być realizowany za pośrednictwem sieci kanałów przecinających góry i koryta rzek o łącznej długości 4300 km. Problemem nie są w tym przypadku technologia czy koszty, ale nieprzewidywalne skutki środowiskowe. Oprócz katastrofalnych efektów dla fauny i flory w południowej części kraju transfer wody może skutkować jej niedoborem dla 430 mln ludzi zamieszkujących tereny wzdłuż rzeki Jangcy i jej dopływów. Ponadto należy zauważyć, że deficyt wody tylko w Pekinie i okolicy, szacowany na 1,5 mld m³, już przekracza planowane dostawy obliczone na 1,24 mld m³ rocznie⁴⁶⁵. W konsekwencji po zakończeniu realizacji projektu (termin nie jest określony) obecny deficyt wody nie tylko nie zostanie zlikwidowany (należy uwzględnić stale rosnącą populację⁴⁶⁶ i postępującą industrializację), ale dodatkowo może spowodować jego pojawienie się w regionie źródłowym.

Azja Centralna jest regionem, w którym zasoby wody są uznawane za bardzo bogate. Dwa główne nurty wodne to Syrdaria i Amu-daria, ale występuje tam także szereg rzek o mniejszym znaczeniu hydrologicznym, jak Murgab, Ili, Emel, Zerawszan, Tałas i inne. Amu-daria oraz jej dopływy: Pandż (Piandż) i Wachsz, zasilają w wodę Tadżykistan, Afganistan, Turkmenistan i Uzbekistan – ich strategiczne znaczenie w Azji Centralnej wynika z faktu, że 60% ludności tego regionu zamieszkuje na obszarach wiejskich, a dla 45% rolnictwo jest głównym źródłem dochodu. Relatywnie najmniej uzależniony od rolnictwa jest Kazachstan, w którym produkcja rolna generuje tylko 8% PKB,

⁴⁶⁵ T. Targański, *Chiński smok jest spragniony*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, www.polska-azja.pl/2015/04/17/t-targanski-chinski-smok-jest-spragniony/ [dostęp: 25.04.2015].

⁴⁶⁶ Szacunkowy średnioroczny wzrost populacji Pekinu to ok. 700 tys. osób. Źródło: A. Radziwiłł, *Problem wody w Chinach, między rolnictwem a przemysłem*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, www.polska-azja.pl/2015/10/03/a-radziwill-problem-wody-w-chinach-miedzy-rolnictwem-a-przemyslem [dostęp: 10.10.2015].

choć zatrudnia 33% osób czynnych zawodowo. Trzeba też dodać, że ogromne ilości wody są wykorzystywane do nawadniania pól przestarzałymi metodami, które skutkują wysokim jej zużyciem. Szacuje się, że ponad 80% użytków rolnych w republikach funkcjonuje tylko dzięki ciągłemu nawadnianiu (oprócz Kazachstanu, w którym wskaźnik ten nie przekracza 7%)⁴⁶⁷.

Największym beneficjentem zasobów wodnych jest Tadżykistan, którego udział wynosi 80%, podczas gdy udziały Uzbekistanu czy Kirgistanu to zaledwie odpowiednio 6% i 3%. Z kolei Kirgistan jest głównym beneficjentem (74%) zasobów wodnych Syr-darii, z których korzystają też Kazachstan (12%), Uzbekistan (11%) i Tadżykistan (3%)⁴⁶⁸. Dane te jednoznacznie wskazują, że największą siłą przetargową w kontekście zasobów wodnych dysponują dwie najuboższe republiki, czyli Tadżykistan i Kirgistan, natomiast najbardziej od nich uzależniony jest Uzbekistan.

Najpoważniejszy konflikt między członkami SOW z zasobami wody w tle został zapoczątkowany w lipcu 2015 r., gdy tadżycki minister energetyki i zasobów wodnych Usmonali Usmonzoda ogłosił decyzję o wznowieniu budowy hydroelektrowni w Rogunie⁴⁶⁹, a inicjatywa ta spotkała się ze zdecydowanym sprzeciwem władz Uzbekistanu. Tamtejsze MSZ wydało oficjalne oświadczenie, w którym deklarowało, że Uzbekistan „nigdy i w żadnej sytuacji nie wesprze tego projektu”⁴⁷⁰, a pre-

⁴⁶⁷ M.A. Perez Martin, *Geo-Economics in Central Asia and the 'Great Game' of Natural Resources: Water, Oil, Gas, Uranium and Transportation Corridors (WP)*, „Observatorio Asia Central Working Paper” 19.04.2010, nr 59, s. 3.

⁴⁶⁸ J. Allouche, *The governance of Central Asia waters: national interests versus regional cooperation*, „Disarmament Forum” 11.2007, nr 4, s. 46.

⁴⁶⁹ Początek budowy tej najwyższej na świecie zapory (335 m) datuje się jeszcze na okres Tadżyckiej SRR (prace ruszyły w 1987 r.), jednak rozpad ZSRR zastopował prace ze względu na brak finansowania. Do tego czasu zbudowano 40-metrowy wał i wydrążono 21 km tuneli, które w znacznym stopniu zniszczyła powódź w 1993 r. Zmodyfikowany projekt obniża wysokość zapory do 280 m. Źródło: M. Matusiak, *Rogun – tadżycka idea narodowa*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 3–4, s. 8–10.

⁴⁷⁰ *Uzbeks Slam Tajikistan's Misleading Dam Claims*, „EurasiaNet.org”, www.eurasianet.org/taxonomy/term/3707 [dostęp: 10.02.2016].

zydent Karimow nazwał tę inwestycję „głupim projektem”⁴⁷¹. Zdecydowanie negatywna postawa władz uzbeckich wynika przede wszystkim z realnych obaw o katastrofalny wpływ zapory na rzece Wachs (drugi największy dopływ Amu-darii) na rolnictwo, którego straty roczne prognozowane są na 600 mln USD. To z kolei przyczyni się do spadku PKB Uzbekistanu o 2% i utraty pracy przez 300 tys. Uzbeków. Straty te mogą zostać ograniczone o ok. 40% w przypadku wprowadzenia efektywniejszego systemu wykorzystania zasobów wodnych⁴⁷² przez Uzbekistan⁴⁷³. Szacuje się, że przestarzałe metody nawadniania przyczyniają się do strat sięgających od 50% do nawet 80% całkowitego zużycia wody. Jedynie około 25–35% zasobu jest efektywnie wykorzystywane⁴⁷⁴.

Z punktu widzenia interesów Tadżykistanu hydroelektrownia o mocy od 3200 do 3600 MW rocznie pozwoliłaby zlikwidować aktualny deficyt energetyczny na rynku krajowym oraz stanowiłaby dodatkowe i bardzo istotne dla budżetu źródło dochodów z eksportu energii w ramach projektu CASA-1000⁴⁷⁵ budowy transgranicznej linii przesyłowej energii z Kirgistanu i Tadżykistanu do Chin, Pakistanu i Afganistanu.

⁴⁷¹ *Don't Love Your Neighbor*, „Radio Free Europe/Radio Liberty”, www.rferl.org/content/Dont_Love_Your_Neighbor/2185027.html?page=1&x=1#relatedInfoContainer [dostęp: 21.01.2016].

⁴⁷² Problem nieefektywnego systemu wykorzystania zasobów wodnych dotyczy też Tadżykistanu, w którym zużycie wody na jednego mieszkańca jest jednym z najwyższych na świecie, a to z kolei przekłada się na jeden z najniższych wskaźników zużycia wody w odniesieniu do PKB. W Tadżykistanie wynosił w 2013 r. 3,5 m³ na każdy 1 USD PKB. Źródło: J.C.K. Daly, *The Geopolitics of Tajikistan's Water*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 26.11.2014, t. 16, nr 22, s. 16.

⁴⁷³ S.-M. Jalilov, T.M. DeSutter, J.A. Leitch, *Impact of Rogun Dam on downstream Uzbekistan agriculture*, „International Journal of Water Resources and Environmental Engineering” 08.2011, t. 3, s. 1.

⁴⁷⁴ A.N. Morozov, Y.I. Shirokova, *About Ways for Improvement of Water Use in Irrigation of Uzbekistan*, w: *Adaptive and Integrated Water Management. Coping with Complexity and Uncertainty*, red. P. Kabat, J. Möltgen, C. Pahl-Wostl, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2008, s. 358–360.

⁴⁷⁵ CASA jest skrótem od Central Asia South Asia (Azja Centralna Azja Południowa). Projekt ten ma w założeniu połączyć Azję Centralną (konkretnie Tadżykistan i Kirgistan) z Azją Południową (wstępnie tylko z Pakistanem) korytarzem energetycznym, w którym tranzytowym państwem będzie Afganistan. Źródło: F.J. Marty, *CASA-1000 – High Voltage in Central Asia*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 4.03.2015, t. 17, nr 4, s. 14–15.

Koszt inwestycji szacowany jest na co najmniej 2 mld USD, których Tadżykistan nie ma⁴⁷⁶. Pomimo korzystnych perspektyw dla potencjalnych zagranicznych inwestorów nikt jednak nie zdecydował się zaangażować kapitałowo w realizację projektu, głównie z uwagi na nieprzejednanie wrogą postawę Uzbekistanu. Ambicje Tadżykistanu, którego zapotrzebowanie energetyczne jest realizowane w 98% poprzez hydroelektrownie, o dostawach energii do państw Azji Południowej, włącznie z Indiami, na razie pozostają niezrealizowane, choć Bank Światowy popiera budowę zapory. W wydanej ekspertyzie projektu stwierdza, że najwyższa na świecie zapora nie będzie miała negatywnego wpływu na środowisko ani nie uderzy w uzbeckie rolnictwo. Z kolei ekspertyza ICG z 2002 r. wskazuje, że dalszy rozwój hydroenergetyki będzie stanowił zagrożenie przejściem przez Tadżykistan całkowitej kontroli nad zasobami wodnymi Uzbekistanu i tego właśnie władze w Taszkencie najbardziej się obawiają. Ponadto w raporcie oszacowano zmiany w przepływie wód z Tadżykistanu do Uzbekistanu przed i po budowie zapory – wskazują one na możliwości wystąpienia deficytu wody w Uzbekistanie w okresie od maja do sierpnia, a więc w sezonie rolniczym⁴⁷⁷.

Konflikt uzbecko-tadżycki świadczy o istnieniu problemu zarządzania zasobami wodnymi w regionie. Po upadku ZSRR scentralizowany system zarządzania przestał funkcjonować, a jego rolę przejęły centra narodowe podporządkowane partycularnym interesom poszczególnych państw. Należy jednak wspomnieć, że już w 1992 r. przedstawiciele republik podpisali porozumienie o współpracy w zakresie wykorzystania, zarządzania i ochrony regionalnych zasobów wodnych. W myśl porozumienia każda z pięciu republik ma równe prawa w wykorzystaniu zasobów wodnych, jak również zobowiązuje się do

⁴⁷⁶ J. Gajda, *Zapora dla odwilży*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2306.post.html [dostęp: 26.09.2015].

⁴⁷⁷ S.-M. Jalilov, T.M. DeSutter, J.A. Leitch, op. cit., s. 2–3

powstrzymania od działań, które mogłyby uderzać w interesy i powodować szkody którejkolwiek ze stron porozumienia⁴⁷⁸.

W myśl tego zapisu działania Tadżykistanu w sprawie zapory Rogun, niosące za sobą ryzyko strat dla Uzbekistanu, łamią postanowienia wspomnianego porozumienia. W konsekwencji zarówno Uzbekistan, jak i Turkmenistan nie zaakceptowały planów budowy kaskady wodnej, powołując się na ustalenia Międzypaństwowej Komisji Koordynacji Zasobów Wodnych (utworzonej w ramach porozumienia z 1992 r.). Decyzje Komisji nie są jednak wiążące dla jej członków⁴⁷⁹. Należy dodać, że organ ten jest zdominowany przez uzbeckich urzędników, co wzbudza wątpliwości co do bezstronności jego decyzji⁴⁸⁰.

Drugą budzącą kontrowersje inwestycją jest z kolei budowa zapory Kambar-Ata na rzece Naryn w Kirgistanie. W tym przypadku sytuacja jest jednak nieco bardziej skomplikowana, bowiem w tę realizację silnie zaangażował się prezydent Putin. Inwestycja szacowana na 2 mld USD Kambar-Ata 1 została przekazana w 2013 r. rosyjskiej państwowej firmie Inter RAO. Przeciwnikiem projektu był tradycyjnie Uzbekistan, który zdecydowanie obstawał przy realizacji szeroko zakrojonych projektów irygacyjnych (we współpracy z Turkmenistanem), a które były zagrożone spodziewanym spadkiem poziomu wód⁴⁸¹. Trudno jednak było oczekiwać, że popierany przez Rosję Kirgistan wstrzyma realizację projektu, który umożliwia pozyskanie dodatkowych 1800 MW mocy. Na przeszkodzie

⁴⁷⁸ *Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan, Turkmenistan and the Republic of Uzbekistan on Cooperation in the Field of Joint Management on Utilization and Protection of Water Resources from Interstate Sources*, „Amu Daria Basin Network”, amudaryabasin.net/content/agreement-cooperation-field-joint-management-use-and-conservation-water-resources-interstate [dostęp: 10.02.2016].

⁴⁷⁹ *Report on 5th Riparian Information-Sharing and Consultation Process on the Assessment Studies of a Proposed Rogun Hydropower Project*, „Europe and Central Asia Region World Bank” 16.06 – 29.07.2014, s. 27.

⁴⁸⁰ J. Allouche, op. cit., s. 48.

⁴⁸¹ Ch. Rickleton, *Kyrgyzstan: Bishkek's Hydropower Hopes Hinge on Putin's Commitment*, „EurasiaNet.org”, www.eurasianet.org/node/66883 [dostęp: 18.12.2015].

realizacji stanęła jednak pogarszająca się sytuacja gospodarcza Rosji, która zahamowała 7-letni plan wykonawczy⁴⁸².

W grudniu 2015 r. prezydent Atambajew ogłosił poszukiwanie nowych inwestorów. Potencjalnymi partnerami miały być Chiny lub Indie, które wobec relatywnie niskiej stopy zwrotu z inwestycji nie pałą się do zaangażowania środków w realizację projektu.

Te dwie największe inwestycje w hydroelektrownie nie są oczywiście jedynymi realizowanymi lub zrealizowanymi w ostatnich latach. Na rzece Wachs powstały dwie zapory – Sangtuda I i Sangtuda II, o mocy odpowiednio 670 MW i 220 MW⁴⁸³. Pierwsza z nich została zaprojektowana jako modelowy przykład międzyrządowej kooperacji tadżycko-rosyjskiej⁴⁸⁴, drugą wybudowano w ramach współpracy firm tadżyckiej Bar-ki Tajik i irańskiej Farab⁴⁸⁵. Ze względu na swoją relatywnie niewielką moc inwestycje te nie wzbudziły takich kontrowersji, jak to miało miejsce w przypadku zapory Rogun.

Rozbudowa systemu hydroelektrowni, choć jest traktowana jako projekt ekologiczny, niesie jednak ze sobą zagrożenia dla środowiska naturalnego. Problemem są topniejące lodowce w górach Tien-szan. Badania przeprowadzone przez kirgiski Instytut Problemów Wodnych i Hydroenergetyki Narodowej Akademii Nauk wykazały, że w latach 1970–2000 powierzchnia lodowców zmniejszyła się o 20%, a proces degradacji postępuje trzykrotnie szybciej niż w latach 50. ubiegłego wieku. Przy obecnej dynamice topnienia lodowców do końca obecnego stulecia pozostanie jedynie 10% lodowców. Sytuacja

⁴⁸² N. Osmonova, *Kyrgyzstan to seek new investors for construction of Upper Naryn cascade and Kambarata*, „24.kg News Agency”, www.eng.24.kg/economics/178636-news24.html [dostęp: 11.02.2016].

⁴⁸³ Emomali Rahmon gives start to construction of Sangtuda-2 dam, „Hydro Review”, www.hydroworld.com/index/display/news_display.1312548657.html [dostęp: 20.05.2015].

⁴⁸⁴ *Inauguration Ceremony (31.07.2009)*, President of Russia, en.kremlin.ru/events/president/transcripts/4985 [dostęp: 11.10.2015].

⁴⁸⁵ *Why Sangtuda-2 does not produce electricity, and when the second wheel spun HPS?*, „Avesta.tj”, www.avesta.tj/eng/rogun/1205-why-sangtuda-2-does-not-produce-electricity-and-when-the-second-wheel-spun-hps.html [dostęp: 10.10.2015].

ta oznacza katastrofę ekologiczną i społeczną dla całej Azji Centralnej, bowiem 90% rzek regionu jest zasilana lodowcami. Jedynym rozwiązaniem tego problemu jest ograniczenie konsumpcji energii⁴⁸⁶.

Potwierdzeniem wagi zagadnienia niedoborów wody pitnej dla Azji Centralnej stał się konflikt graniczny między Uzbekistanem a Kirgistanem, który po raz kolejny wybuchł w marcu 2016 r. Regionem zapalnym tego nieustającego konfliktu jest Kotlina Fergańska, współdzielona przez Uzbekistan, Kirgistan i Tadżykistan. 18 marca oddział uzbeckiej armii wkroczył niespodziewanie na terytorium Kirgistanu, w pobliżu Czałasart, odcinając drogę do kirgiskich miejscowości Ala-Buka i Kerben. W odpowiedzi kirgiskie wojska izolowały położone w Kirgistanie uzbeckie enklawy Soch (w której w istocie większość narodową stanowią Tadżycy) i Szahimardan. Po tygodniu wojny psychologicznej obie strony stopniowo zredukowały liczebność oddziałów, a następnie całkowicie wycofały siły zbrojne⁴⁸⁷. Ta nagła, zaskakująca dla wszystkich eskalacja napięcia między krajami, wywołana ewidentnie przez Uzbekistan, miała swoje podłoże nie w nieuregulowanych kwestiach terytorialnych czy narodowościowych, ale właśnie w rosnącej obawie Uzbeków o dostęp do wody pitnej do nawadniania pól bawełny. Już za czasów ZSRR monokultura rolna Uzbeckiej SRR doprowadziła do wysychania dwóch potężnych dopływów Jeziora Aralskiego – Syr-darii i Amu-darii – co w konsekwencji spowodowało katastrofę ekologiczną w obszarze tego zbiornika⁴⁸⁸.

Problem stworzenia skutecznego mechanizmu ponadpartykularnymi interesami republik w odniesieniu do wykorzystania i zarządzania zasobami wody w Azji Centralnej póki co pozo-

⁴⁸⁶ D. Trilling, *Kyrgyzstan: Melting Glaciers Threaten Central Asia's Ecological and Energy Future*, „EurasiaNet.org”, www.eurasianet.org/node/62177 [dostęp: 6.06.2015].

⁴⁸⁷ Ch. Orosbekova, *An Absence of Diplomacy: The Kyrgyz-Uzbek Border Dispute*, „The Diplomat” 1.04.2016.

⁴⁸⁸ E. Polak, *Walka o wodę*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2521.post.html [dostęp: 1.04.2016].

staje nierozwiązany. Próbą stworzenia takiego narzędzia była propozycja, którą złożył tadżycki minister spraw zagranicznych Homrokhon Zarifi, przedstawiając plan wzmocnienia koordynacji w wykorzystaniu zasobów wodnych w ramach państw członkowskich WNP⁴⁸⁹.

Również Chiny mogą przyczynić się do powstania problemów z wodą w Azji Centralnej na skutek inicjacji polityki wykorzystania zasobów wodnych do walki z efektami zmian klimatycznych i rabunkowej gospodarki – suszami i powodzią. Problem dotyczy rzek, które biorą swój początek w Chinach, a zasilają w wodę cały region. Implementacja założeń chińskiej polityki Diverting Southern Water North – uzupełniania wód gruntowych, ścisłego przestrzegania norm i zasad ochrony wód, rekultywacja terenów, rozwój hydroelektrowni oraz przyspieszenie realizacji projektów ochrony wód, regeneracji terenów i irygacji – może niekorzystnie wpłynąć na stan wód w republikach uzależnionych od chińskich rzek. Co prawda rzecznik chińskiego MSZ Hong Li podkreślił, że Chiny są odpowiedzialne i nie uczynią niczego, co mogłoby zaszkodzić sąsiednim krajom, ale zarazem pominął milczeniem plany budowy szeregu zapór wodnych, które mogą znacząco wpłynąć na poziom rzek w różnych miejscach ich przebiegu⁴⁹⁰.

Pomimo chińskich zapewnień projekty wykorzystania rzek Ili i Irtyżu dla rozwoju ekonomicznego Ujgurskiego Okręgu Autonomicznego mogą negatywnie odbić się na zasobach wodnych Kazachstanu oraz spowodować dalszą degradację ekologiczną okręgu. Podobnie jak Kirgistan i Tadżykistan Chiny również nie tylko nie konsultowały swoich planów z Astaną, ale nawet nie poinformowały o nich. Wywołało to głośny sprzeciw prezydenta Nazarbajewa, bowiem zwiększenie przez Chiny

⁴⁸⁹ M. Tahir, *As Central Asia Dries Up, States Spar Over Shrinking Resources*, „Radio Free Europe/Radio Liberty”, www.rferl.org/content/central_asia_states_spar_over_shrinking_water_resources/24275157.html [dostęp: 30.10.2015].

⁴⁹⁰ *China's Statement on Transboundary Rivers and Its Strategic Water Plans*, „China News Digest” 05.2011, nr 2, s. 2.

poboru wody z rzeki Ili, dostarczającej 30% zasobów wodnych do kazachskiego jeziora Bałchasz, spowoduje wzrost jego zasolenia, a w konsekwencji beżyteczność jako rezerwuaru wody pitnej. W efekcie doprowadzi to do wysychania kanału Irtysz-Karaganda i postawienia miast centralnego Kazachstanu – Kamieniogorska, Semipałatyńska i Pawłodaru – wobec deficytu wody pitnej. Dodatkowo ułatwiający się z jeziora związek soli dotrą aż do lodowców w górach Tien-szan, powodując również wzrost ich zasolenia. A to z kolei będzie miało swoje negatywne konsekwencje dla zaopatrzenia w wodę Xinjiangu i Ałmaty⁴⁹¹.

Obecna sytuacja w zakresie zasobów wody pitnej w poszczególnych republikach nie jest jeszcze alarmująca, ale należy przewidywać wzrost napięć na tym tle w przyszłości. Brak podejmowanych kroków na rzecz rozwiązania potencjalnych konfliktów będzie prowadził do wykreowania sytuacji, w której bardzo trudno będzie przywrócić stabilność na tych obszarach. Sytuacja w regionie wykazuje cechy gry o sumie zerowej: wobec sprzeczności interesów każdy z graczy dąży do maksymalizacji korzyści kosztem minimalizacji przewagi stron przeciwnych. W sytuacji zaostrzenia konfliktu w ostatecznym rozrachunku wszyscy gracze staną się przegranymi⁴⁹². Analitycy wskazują na konieczność wypracowania metod współpracy regionalnej w zakresie wykorzystania zasobów wodnych, co jednak nadal pozostaje w sferze teoretycznej. Zarówno Tadżykistan, jak i Kirgistan wyraźnie kierują się w swoich działaniach krótkookresowymi korzyściami, jakie zapewnia im położenie u źródeł głównych rzek, nie biorąc pod uwagę długookresowych negatywnych następstw konfliktów na tym tle z pozostałymi republikami⁴⁹³.

Jednym z negatywnych i najbardziej dotkliwych efektów rozwoju gospodarczego i wzrostu konsumpcji jest zanieczysz-

⁴⁹¹ S. Blank, *China's Water Policies in Central Asia and Leadership Potential*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 25.11.2009, t. 11, nr 22, s. 9–10.

⁴⁹² N. Mirimanova, *Water and Energy Disputes of Central Asia: In Search of regional solutions?*, „EUCAM Commentary” 02.2009, s. 1.

⁴⁹³ Ibidem, s. 2.

czenie powietrza, które skutkuje smogiem praktycznie we wszystkich większych miastach Chin⁴⁹⁴. Dane organizacji Greenpeace, współpracującej ze Szkołą Zdrowia Publicznego Uniwersytetu w Pekinie, wskazują, że zanieczyszczenie powietrza jest przyczyną przedwczesnej śmierci ok. 8500 osób, a straty gospodarcze szacowane są na ponad 1 mld USD rocznie⁴⁹⁵. Te alarmujące dane skłoniły chiński rząd do ogłoszenia ambitnego planu redukcji emisji CO₂ do 2020 r. o 40–45% poziomu z roku 2005 i zwiększenia udziału paliw niekopalnych w konsumpcji energii do ok. 15%⁴⁹⁶.

Stojący wobec wyzwań środowiskowych rząd Chin za główny cel postawił dynamiczny rozwój „zielonych” technologii, gospodarki „bezwęglowej” (*non-carbon*) oraz zwiększenia udziału odnawialnych źródeł energii⁴⁹⁷. Kierunek polityki energetycznej nie oznacza, że Chiny rezygnują z produkcji energii z węgla, a wręcz przeciwnie – choć udział tego surowca w chińskiej energetyce zmniejszył się z 95% na koniec XX wieku. do 78–80% w 2013 r., to prognozy wskazują na stały 2–3% średnioroczny wzrost wydobycia, a więc i konsumpcji, czyli o ok. 100 mln ton rocznie. Ten pozorny paradoks wynika z faktu, że w Chinach faktycznie rośnie udział odnawialnych źródeł energii, ale zarazem też zapotrzebowanie na energię. W rezultacie ilość spalanego węgla stale rośnie, choć jego udział w energetyce maleje⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Do walki z zanieczyszczeniem władze chińskie zaangażowały m.in. projekt IBM Green Horizon (Zielony Horyzont), który za pośrednictwem komputerowej analizy ogromnej liczby danych o środowisku i zanieczyszczeniach, w tym otrzymywanych w czasie rzeczywistym ze stacji monitorujących i satelitów meteorologicznych, ma prognozować stan powietrza z 72-godinnym wyprzedzeniem. To z kolei pozwoli na wcześniejsze zaplanowanie działań, jakie muszą podjąć władze lokalne, aby przeciwdziałać nadmiernemu zanieczyszczeniu, np. poprzez ograniczenie ruchu samochodowego, ostrzeganie ludności itp. Źródło: *Experts Question IBM's Project Aimed at Reducing Pollution in China*, „Sputnik News”, in.sputniknews.com/indian.ruvr.ru/news/2014_07_21/Experts-reducing-pollution-China/ [dostęp: 11.08.2015].

⁴⁹⁵ M. Tan, *Black Cloud over Beijing*, „The Diplomat” 16.01.2013.

⁴⁹⁶ *Red China Goes Green: Chinese State Officials Compelled to Clean Up*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150506/1021765799.html [dostęp: 9.05.2015].

⁴⁹⁷ B. Góralczyk, *Wokół chińskiego modelu rozwojowego*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, www.polska-azja.pl/2013/06/01/prof-b-goralczyk-wokol-chinskiego-modelu-rozwojowego-w-odpowiedzi-r-pyfflowi/ [dostęp: 10.01.2015].

⁴⁹⁸ A. Maksymowicz, *Chińska polityka węglowa*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, www.polska-azja.pl/2014/08/24/a-maksymowicz-chinska-polityka-weglowa/ [dostęp: 10.02.2015].

Coraz większym problemem jest rosnące zasolenie zasobów wodnych. Oprócz wspomnianych obszarów Tien-szan i jeziora Bałchasz zaobserwowano wzrost zawartości soli w wodzie praktycznie na całym obszarze Azji Centralnej. Spowodowało to ograniczenie areалу upraw w latach 1999–2009 w Kirgistanie o 0,48%, w Kazachstanie o 3,14% i w Uzbekistanie o 0,18%. We wszystkich republikach zaobserwowano wzrost areалу o nadmiernym zasoleniu toksycznym. W Kazachstanie obszar skażony (zawartość toksycznych jonów powyżej dopuszczalnego poziomu 0,5% całkowitej masy soli) objął 242 000 ha, co stanowi 11% areálu rolnego, w Kirgistanie nadmierne zasolenie stwierdzono na 49 000 ha (5%, z czego tylko 9% zakwalifikowano jako nienadające się do celów rolnych), w Tadżykistanie 23 200 ha (3%), w Uzbekistanie aż 2,1 mln ha (51%), a w Turkmenistanie 1,35 mln ha (68% o zasoleniu średnim i wysokim, ale szacuje się, że nawet 90–95% terenów rolnych może wykazywać zbyt wysoki poziom toksycznych jonów)⁴⁹⁹.

Problematyka ochrony środowiska jest jednym z zagadnień, które teoretycznie znajdują się w sferze zainteresowania SOW, co znalazło swoje odzwierciedlenie w zapisie *Deklaracji* z 15 lipca 2001 r.⁵⁰⁰ Pomimo że Chiny, Rosja oraz cztery z pięciu republik są członkami tej organizacji, zdolności do kooperacji w zakresie ochrony środowiska i opisanego, kluczowego problemu zarządzania zasobami wodnymi są mocno ograniczone. Jak stwierdził Sun Zhuangzhi: „Członkowie SOW dzielą wspólną granicę. Niewyobrażalnym jest, by państwa Azji Centralnej rozwijały się ekonomicznie i były w stanie podtrzymać swoją stabilność bez wsparcia ze strony swoich sąsiadów”⁵⁰¹. Jak pokazuje praktyka, słowa te nie znalazły jednak odzwierciedlenia w realnych działaniach.

⁴⁹⁹ *Irrigation in Central Asia in Figures. AQUASTAT Survey-2012*, „FAO Water Reports” nr 39, s. 58, 68–70.

⁵⁰⁰ *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

⁵⁰¹ Sun Zhuangzhi, *New and Old Regionalism: The SCO and Sino-Central Asian Relations*, „The Review of International Affairs” 2004, nr 3 (4), s. 606.

Głównym powodem braku kooperacji za pośrednictwem SOW (lub jakiegokolwiek innej organizacji regionalnej) jest różnorodność politycznych powiązań i partykularyzm interesów. Poszczególne republiki wypracowały bilateralne powiązania z Rosją i Chinami, konkurując ze sobą i przedkładając partykularne interesy ponad wspólnotowe, regionalne rozwiązania⁵⁰². Główny ciężar wykreowania mechanizmów kooperacji w konfliktogen-nych obszarach spoczywa na dwóch głównych graczach, Rosji i Chinach, które jednak zachowują bierność, obawiając się popuszcia pozytywnych relacji politycznych i gospodarczych. Gdyby Rosja wsparła stanowisko Uzbekistanu w kwestii zasobów wodnych, mogłoby to skutkować pogorszeniem jej relacji z Kirgistanem i Tadżykistanem. Zmienna postawa prezydenta Karimowa wobec Rosji nie gwarantowała ponadto stabilności takiego porozumienia. Dodatkowo Kreml i tak już podważył swoje zaufanie w stosunkach z Kirgistanem na skutek niezdolności do zakończenia inwestycji w Kambar-Ata 1.

Z kolei Chiny tradycyjnie starają się trzymać na uboczu regionalnych sporów środowiskowych, stojąc wobec własnych gigantycznych problemów z ekologią i mając plany wykorzystania zasobów wodnych dla swoich celów, nie licząc się z interesami sąsiadów. W takiej atmosferze trudno o wypracowanie choćby ramowego programu kooperacji regionalnej.

Kooperacja regionalna w zakresie wykorzystania zasobów wodnych z korzyścią dla wszystkich państw regionu wymaga zainicjowania współpracy między trzema republikami: Uzbekistanem, Tadżykistanem i Kirgistanem. Teoretycznie wypracowanie mechanizmu zarządzania zasobami wody w ramach szerzej pojmowanego systemu działań proekologicznych nie powinno stanowić problemu, gdyby konsultacje międzyrządowe odbywały się na forum SOW. W rzeczywistości, jak już wcześniej wspomniano, organizacja ta nie podjęła żadnych

---

⁵⁰² M. Finch, *Central Asia: Regional Problems, Regional Solutions*, „ISN Special Issue” 04.2010, s. 2.

działań w tym obszarze, a główni rozgrywający (Rosja i Chiny) nie wykazują aktywności na tym polu, unikając w ten sposób ryzyka pogorszenia relacji z którąś ze stron konfliktu.

W rezultacie obowiązek (ale i potrzeba) osiągnięcia *status quo* spoczywa na rządach wspomnianych republik. W konsekwencji od 2000 r. przedstawiciele władz republik odbyli szereg spotkań, których celem było osiągnięcie kompromisu w obszarze delimitacji i demarkacji granic, który to proces miał stanowić pierwszy etap osiągania porozumienia w sprawie zarządzania zasobami wodnymi. Cechą charakterystyczną tych rozmów był ich bilateralny charakter i to pomimo konieczności zaangażowania w proces wszystkich trzech republik⁵⁰³. Efekty spotkań nie były imponujące i praktycznie trudno mówić w ogóle o jakimkolwiek postępie w omawianej kwestii zasobów wodnych. Pomimo dostrzegania potrzeby uregulowania spornych zagadnień i zapoczątkowania współpracy regionalnej dla wykorzystania szans rozwojowych przez republiki (jak choćby inwestycje chińskie w ramach Nowego Jedwabnego Szlaku) głęboko zakorzenione animozje narodowe uniemożliwiły osiągnięcie jakiegokolwiek porozumienia. Stanowiska Kirgistanu i Tadżykistanu są sztywne wobec dzielenia się zasobami wody kosztem własnych dochodów. Z kolei Uzbekistan, który jest w największym stopniu narażony na straty wynikające z transformacji zasobów wodnych w ich górnym biegu w energię, wykorzystuje swoje tranzytowe położenie i zasoby gazu, od dostaw którego uzależnione są gospodarki dwóch pozostałych republik⁵⁰⁴. Sytuacja wydaje się więc patowa, a do tego stwarzająca zagrożenie militarnym konfliktem, który może zdestabilizować cały obszar Azji Centralnej.

W tej sytuacji wciąż jedynym sensownym rozwiązaniem wydaje się być wykorzystanie SOW jako platformy konsultacyjnej celem przedyskutowania możliwych alternatywnych rozwiązań,

⁵⁰³ Szerzej: *Central Asia: Border Disputes and Conflict Potentials*, International Crisis Group „Asia Report” 04.2002, nr 33, s. 11–16 oraz 18–20.

⁵⁰⁴ *Central Asia: Water and Conflict*, International Crisis Group „Asia Report” 05.2002, nr 34, s. 12–14.

które będą satysfakcjonować wszystkie strony. Problem w tym, że zarówno Chiny, jak i Rosja postrzegają Azję Centralną wyłącznie przez pryzmat swoich interesów – Rosja jako „strefę buforową” i obszar polityczno-militarnej realizacji imperialnych marzeń, a Chiny jako tanie źródło surowców naturalnych niezbędnych dla podtrzymania zrównoważonego rozwoju gospodarczego.

Na drodze polityczno- -ekonomicznej globalizacji

4

4.1. Zwrot w stronę panazjatyckiej współpracy

Pomimo borykania się z nierozwiązanymi problemami wewnętrznymi SOW coraz śміielej spogląda na możliwość rozszerzenia swojej działalności na cały kontynent azjatycki, głównie zaś na jego południowo-wschodnie i relatywnie zamożne obszary (Tajlandia, Singapur). Podstawową przeszkodą w poszerzaniu geograficznego zasięgu uczestnictwa w procesach politycznych i gospodarczych jest brak wypracowania zrębów wspólnej polityki zagranicznej. Nakreślone w *Karcie* ramy działania limitują zakres funkcjonalny SOW do kształtowania relacji regionalnych, a uczestnictwo w procesach globalnych ograniczają do sfery ekonomicznej oraz współpracy w zapobieganiu konfliktom międzynarodowym i umacniania procesów pokojowych (art. 1 – *Cele i zadania*)⁵⁰⁵.

Zapisy *Karty* w zasadzie zostawiają sprawę założeń i kierunków polityki zagranicznej w gestii poszczególnych państw członkowskich, kreując SOW jako platformę kooperacji z inny-

⁵⁰⁵ *Charter of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

mi państwami i organizacjami bez jednoznacznego nakreślenia ram tej współpracy. Zarazem w dokumencie została stworzona furtka pozwalająca na swobodę interpretacji zakresu działań, co z kolei umożliwia wykorzystanie autorytetu organizacji w różnych sprawach, zależnie od potrzeb państw członkowskich: „Wspólne poszukiwanie rozwiązań problemów, które nasilają się w XXI wieku”⁵⁰⁶.

Kierunki polityki zagranicznej SOW są determinowane partykularnymi interesami krajów członkowskich, a ich siła przetargowa zależy oczywiście od potencjału gospodarczego, militarnego i politycznego tak w regionie, jak i globalnie. To naturalnie faworyzowało dwa kraje – Rosję i Chiny, które podzieliły między siebie odgrywanie roli lidera politycznego i ekonomicznego. Od 2017 r. sytuacja jednak ulega stopniowej zmianie wynikającej z uzyskania pełnego członkostwa przez dwa kolejne państwa, Pakistan i Indie, których potencjał do pewnego stopnia równoważy siłę obu mocarstw. Z drugiej strony wrogość dwóch nowych członków wobec siebie niesie ryzyko rozłamu wewnątrz organizacji na dwie frakcje – Rosja tradycyjnie jest aliantem Indii, a Chinom bliżej do sąsiedniego Pakistanu⁵⁰⁷.

W polityce międzynarodowej na arenie globalnej praktycznie liczą się tylko dwa państwa członkowskie: Rosja i Chiny, przy czym w kwestiach politycznych ambasadorem interesów SOW jest niezmiennie Moskwa, a Pekin ogranicza swoją aktywność do wspierania Kremla lub zachowywania neutralności. Ten podział ról można zaobserwować na przykładach zachowań obu państw w debatach dotyczących rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, której są stałymi członkami⁵⁰⁸.

---

⁵⁰⁶ Ibidem.

⁵⁰⁷ *SCO entry: Concerns raised on India Pakistan's Nuclear membership and hostility*, The Indian Express, indianexpress.com/article/india/india-news-india/sco-shanghai-cooperation-organisation-entry-concerns-india-pakistan-nuclear-suppliers-group-membership-hostility-2858749/ [dostęp: 23.05.2016].

⁵⁰⁸ Szerzej: P. Ferdinand, *The position of Russia and China at the UN Security Council in the light of recent crises*, Directorate General for External Policies of the Union, Policy Department, Brussels 2013.

Rola międzynarodowa pozostałych czterech „starych” państw członkowskich jest, wobec potęgi Chin i Rosji, praktycznie marginalna, a ich aktywność polityczna sprowadza się do dyskusowania zagadnień regionalnych. Na tym tle wyróżniają się dwie republiki – Uzbekistan i Kazachstan, których dążeniem jest zapewnienie sobie roli regionalnego lidera narodów azjatyckich⁵⁰⁹. W okresie ostatnich kilkunastu lat wyraźnie widać działania prezydenta Nursułtana Nazarbajewa zmierzające do promocji politycznej republiki na arenie międzynarodowej w ujęciu regionalnym i globalnym.

Prezydent Kazachstanu, pomimo sprawowania bezsprzecznie autorytarnych rządów, stara się o wykreowanie pozytywnego wizerunku republiki, aktywnie angażując się w działalność organizacji światowych. Przykładem jest choćby roczne przewodnictwo OBWE, zakończone w 2010 r. szczytem w Astanie. Należy dodać, że aby zdobyć przewodnictwo, państwo musi zgłosić swoją kandydaturę i uzyskać akceptację pozostałych 56 państw członkowskich⁵¹⁰. Ten mandat, jak i poparcie dla zorganizowania przez Kazachstan szczytu przywódców państw członkowskich stanowią potwierdzenie rosnącej pozycji republiki w międzynarodowej polityce. Warto dodać, że oprócz państw w szczycie wzięli udział przedstawiciele szeregu organizacji, m.in. ONZ, UE, WNP, jak również SOW. W okresie rocznego przewodnictwa prezydent N. Nazarbajew zgłosił wiele inicjatyw, m.in. powołanie Instytutu Bezpieczeństwa OBWE w Astanie, wniosek o wydzielenie koszyka bezpieczeństwa finansowo-gospodarczego w ramach OBWE czy apel o kontynuowanie prac nad *Deklaracją o świecie bez broni nuklearnej*⁵¹¹. Z punktu widzenia interesów Kazachstanu szczyt w Astanie był sukcesem propagandowym i wizerunkowym nie-

⁵⁰⁹ A. Wołowska, op. cit., s. 11.

⁵¹⁰ *Rules of Procedure of the Organization for Security and Co-operation in Europe*, MC.DOC/1/06, 1.11.2016, s. 1.

⁵¹¹ *Astana Hosted OSCE Summit 5 Years Ago*, The Permanent Mission of the Republic of Kazakhstan to the United Nations in New York, kazakhstanun.com/astana-hosted-osce-summit-5-years-ago/ [dostęp: 11.05.2015].

zależnie od rzeczywistej wartości ustaleń i inicjatyw na nim podjętych. Już sam fakt zorganizowania szczytu w Azji Centralnej i w pierwszym państwie WNP był ogromnym wyróżnieniem dla Kazachstanu. Dodatkowo prezydent Nazarbajew poprzez zgłaszane inicjatywy wykazał, że republika jest odpowiedzialnym członkiem społeczności międzynarodowej, a organizacja szczytu udowodniła sprawność administracyjną państwa⁵¹².

Celem Astany było wzmocnienie pozycji lidera regionalnego, zdystansowanie Uzbekistanu oraz przyjęcie roli przedstawiciela państw WNP. Należy podkreślić, że w interesie większości przywódców państw zrzeszonych w ramach WNP, w których rządy są dość odległe od zasad demokratycznych, było przesunięcie uwagi OBWE z kwestii przestrzegania praw człowieka i implementacji demokratycznych reform na problem kruchości bezpieczeństwa regionalnego. Ten zabieg udał się częściowo, bowiem przyjęty w deklaracji końcowej zapis dotyczący problemu stabilności, bezpieczeństwa i demokracji w Afganistanie miał charakter ogólnikowy i nie wskazywał konkretnego zakresu niezbędnych działań⁵¹³.

Sukces odniesiony przez Kazachstan podczas przewodnictwa OBWE zmobilizował prezydenta Nazarbajewa do kontynuowania polityki otwartości, aktywności i zaangażowania w procesy globalne. Szczególnie istotne dla władz było eksponowanie pozycji republiki w rozmaitych inicjatywach. Pół roku po szczycie OBWE w Astanie, w czerwcu 2011 r. Kazachstan objął przewodnictwo Rady Ministrów Spraw Zagranicznych Organizacji Współpracy Islamskiej (Organisation of Islamic Cooperation – OIC). Również w tym przypadku Kazachstan pozostawił trwałą ślad swojego przewodnictwa w postaci zaimplementowania inicjatyw dotyczących ustanowienia mechanizmu zabezpieczającego działalność w zakresie produkcji żywności, wsparcia

⁵¹² F. Evers, *The OSCE Summit in Astana. Expectations and Results*, „CORE Working Paper” 10.2011, nr 23, s. 5 oraz 22–23.

⁵¹³ A. Wołowska, *Szczyt w Astanie podsumowaniem kazachstańskiego przewodnictwa w OBWE*, „Tydzień na Wschodzie” 15.12.2010, nr 41 (159), s. 8–9.

dla małego i średniego biznesu oraz zapewnienia stałej obecności przedstawicieli OIC na szczytach G20 (19 najbogatszych państw i UE)⁵¹⁴. O wysokiej randze tej nominacji świadczy fakt, że OIC jest największą po ONZ organizacją międzynarodową zrzeszającą 57 państw muzułmańskich zamieszkałych przez 1,5 mld ludzi⁵¹⁵.

Największym i prawdopodobnie najbardziej prestiżowym osiągnięciem Kazachstanu jest utworzenie Konferencji na rzecz Budowania Interakcji i Zaufania w Azji (The Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia – CICA). Idea utworzenia multinarodowej organizacji została zaproponowana 5 października 1992 r. przez prezydenta Nazarbajewa podczas obrad 47 sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ⁵¹⁶. Bazowym założeniem było powołanie organizacji, która będzie w stanie efektywnie i w sposób akceptowalny w świecie zapewnić pokój i bezpieczeństwo w Azji. Organizacja została powołana do życia 14 września 1999 r., podczas pierwszego spotkania w Ałmaty ministrów spraw zagranicznych państw Azji, które zgłosiły swój akces (16 krajów)⁵¹⁷.

Obecnie CICA tworzy 26 państw⁵¹⁸ członkowskich, obejmujących prawie 90% terytorium i populacji Azji. Dodatkowo przyznano status obserwatora 8 państwom i 6 międzynarodowym organizacjom⁵¹⁹. Choć zakres działalności organizacji został poszerzony o kooperację w obszarach gospodarczym, społecznym i kulturalnym, to głównym celem nadal pozostaje po-

⁵¹⁴ D. Bupezhanova, *OIC Secretary General's Kazakh Visit Focuses on Plans to Set Up Food Security Organisation*, „The Astana Times”, astanatimes.com/2014/11/oic-secretary-general-s-kazakh-visit-focuses-plans-set-food-security-organisation/ [dostęp: 28.09.2015].

⁵¹⁵ *About OIC*, Organisation of Islamic Cooperation Permanent Observer Mission to the United Nations in New York, www.oicun.org/2/23/ [dostęp: 7.11.2015].

⁵¹⁶ *Wystupienie Prezydenta Republiki Kazachstan Nursułtana Nazarbajewa na 47-j Siessii Gienieralnoj Assamblei Organizacji Objediniennych Nacyj (Nju-Jork, 5 Oktjabria 1992 g)*, www.s-cica.kz/page.php?page_id=364&lang=2&parent_id=835 [dostęp: 20.09.2015].

⁵¹⁷ *O SWMDA*, www.s-cica.kz/page.php?page_id=65&lang=2 [dostęp: 6.11.2016].

⁵¹⁸ Spośród republik Azji Centralnej tylko dążący do zachowania neutralności Turkmenistan nie jest członkiem CICA.

⁵¹⁹ *About CICA*, Secretariat of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia, www.s-cica.org/page.php?page_id=7& [dostęp: 11.06.2016].

kój i bezpieczeństwo na kontynencie. Tym samym CICA stała się pierwszą organizacją ogólnoazjatycką o profilu militarnym i poniekąd konkurencyjną wobec SOW czy OUBZ. W praktyce CICA nawiązała kooperację z SOW jako jednym z sygnatariuszy *Memorandum of Understanding*⁵²⁰. Dodatkowo podczas spotkania ministrów SZ SOW w Taszkencie w 2010 r, kazachski minister i zarazem przewodniczący OBWE Kanat Saudabayew stwierdził, że nie wolno rozpatrywać obu organizacji jako konkurujących ze sobą struktur, ale „bardzo dobrze wzajemnie się uzupełniających”. Wezwał też do wsparcia propozycji Sekretariatu CICA dotyczącej ustanowienia partnerskich relacji z SOW, podobnych do już nawiązanych z OBWE, Interpolem czy ONZ⁵²¹.

Wraz z pojawieniem się CICA sytuacja polityczna w Azji Centralnej stała się jeszcze bardziej złożona. Kazachstan powołał bowiem do życia organizację, która poprzez swój multinarodowy charakter uniemożliwiła zdominowanie jej przez którekolwiek z azjatyckich mocarstw (Chiny, Rosję, Indie). W konsekwencji CICA stała się strukturą konkurencyjną wobec kierowanej przez Rosję OUBZ, umożliwiającą w razie potrzeby interwencję stabilizacyjną, bez jednoczesnego poddawania się nadmiernym wpływom Kremla. W istocie CICA ma charakter bardziej organizacji ukierunkowanej na przeciwdziałania zagrożeniom o zasięgu kontynentalnym niż angażowanie się w konflikty regionalne. Potwierdza to wystąpienie ministra SZ Kazachstanu Erlana Idrissova, który na konferencji *Promocja bezpieczeństwa poprzez dialog* (*Promoting safety through dialogue*) podkreślił cel inicjatywy i równoprawność wszystkich członków: „Jestem pewien, że praca tej organizacji pozwoli na skoncentrowanie wspólnych wysiłków na budowie bezpieczeństwa i stabilności ekonomicznej Azji, a decyzje będą podejmowane

⁵²⁰ Mu Chunshan, *What is CICA (and Why Does China Care About It)?*, „The Diplomat” 17.05.2014.

⁵²¹ SCO, *CICA are not competing organizations* – Saudabayev, „Kazworld.info”, kazworld.info/?p=7777 [dostęp: 6.06.2016].

wane wyłącznie na zasadzie konsensusu”. Zarówno E. Idrissow, jak i prezydent Xi Jinping podkreślali kluczową rolę Rady Bezpieczeństwa ONZ, z którą CICA blisko współpracuje przy rozwiązywaniu konfliktów lokalnych mogących mieć wpływ na sytuację całego kontynentu⁵²².

Przewagą, jaką CICA ma nad OUBZ czy SOW, jest jej wielonarodowy i ponadregionalny charakter. Jest to istotne zwłaszcza dla Chin, które z oczywistych względów nie mogą zacieśnić relacji w kwestiach bezpieczeństwa z OUBZ, a z kolei w SOW trwa patowa sytuacja między Chinami a Rosją w kwestii dalszych kierunków rozwoju organizacji (polityczno-militarnego forsowanego przez Moskwę i ekonomicznego będącego priorytetem Pekinu). W tych warunkach CICA jest dla Chin wygodną platformą dla realizacji kooperacji w kwestiach bezpieczeństwa z sąsiednimi państwami, w tym niezrzeszonymi w SOW. Ma to szczególne znaczenie wobec pełzającego konfliktu w kwestii przynależności terytorialnej Wysp Paracelskich pomiędzy Chinami a Wietnamem⁵²³, Mielizny Scarborough Shoal będącej przedmiotem sporu między Chinami i Filipinami⁵²⁴ oraz wysp Spratly, do których pretensje zgłaszają Chiny, Brunei, Malezja, Filipiny i Wietnam⁵²⁵.

Należy też zwrócić uwagę na istotną cechę wspólną dla CICA i SOW: w żadnej z nich członkostwa nie uzyskały Stany Zjednoczone ani ich najważniejszy azjatycki sojusznik i trzecia gospodarka świata, Japonia (choć oba państwa mają status obserwatora w CICA)⁵²⁶. Taka sytuacja jest oczywiście korzystna z punktu widzenia Kremla, Pekinu i New Delhi, dla których kreowanie się nowych struktur ponadnarodowych w Azji, przy jednoczesnym

⁵²² M. Orazgaliyeva, *Kazakh FM Lays Out President's Peace Initiatives at CICA Meeting in Beijing*, „The Astana Times”, astanatimes.com/2016/04/kazakh-fm-lays-out-presidents-peace-initiatives-at-cica-meeting-in-beijing/ [dostęp: 20.05.2016].

⁵²³ T. Wróbel, *Na granicy ryzyka*, „Polska Zbrojna”, polska-zbrojna.pl/home/articleinmagazineshow/4891?t=NA-GRANICY-RYZYKA [dostęp: 18.05.2014].

⁵²⁴ *Q&A: South China Sea dispute*, „BBC”, www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349 [dostęp: 8.08.2015].

⁵²⁵ A. Panda, *Chinese Coast Guard Vessels Take Over Spratly Island Feature From Philippines*, „The Diplomat” 2.03.2016.

⁵²⁶ R. Weitz, *The Shanghai Cooperation...*, op. cit.

politycznym dystansowaniu się od Waszyngtonu i jego sojuszników, oznacza wzmocnienie pozycji międzynarodowej. W efekcie bowiem wspomniana „triada”, za pośrednictwem organizacji o zasięgu kontynentalnym jak CICA, staje się reprezentantem interesów większości państw Azji, których kierunek i model rozwoju nie musi ulegać naciskom na implementację zasad neoliberalnego Washington Consensus⁵²⁷.

Zwieńczeniem starań Astany o wzmocnienie pozycji w świecie i zarazem jako gospodarczego ambasadora Azji Centralnej było powierzenie Kazachstanowi organizacji światowej wystawy EXPO-2017. Pokonanym konkurentem (stosunkiem głosów 103 do 44) był Liege, niegdyś przemysłowe serce Belgii, a obecnie ważne centrum naukowe. Hasłem przewodnim wystawy jest *Energia przyszłości* (*Energy of the Future*). Republika była czwartym azjatyckim organizatorem wystawy, ale do tej pory rolę gospodarza pełniły z założenia państwa wysoko rozwinięte i zaawansowane technologicznie: Japonia, Korea i Chiny. W dodatku na miejsce wystawy wybrano po raz pierwszy były kraj związkowy ZSRR. Organizacja tak prestiżowej imprezy stała się niepowtarzalną szansą na promocję republiki i całego regionu na świecie⁵²⁸.

Kazachstan jest bezsprzecznie najbardziej aktywnym politycznie państwem regionu, dystansując pod tym względem konkurencyjny Uzbekistan, nie mówiąc już o dążącym do zachowania neutralności politycznej Turkmenistanie czy pogrążonych w kryzysie gospodarczym, biednych i społecznie zacofanych Tadżykistanie i Kirgistanie.

Konkurując z Kazachstanem o miano lidera regionu Uzbekistan koncentruje się w zasadzie na polityce regionalnej. Prezydent

⁵²⁷ Część państw Azji coraz bardziej otwarcie podkreśla dążenie do wyboru własnej drogi rozwoju, bez wpływów zachodnich, czego przykładem jest choćby sprzeciw wobec proponowanego przez Kazachstan kształtowania fundamentów CICA na bazie OBWE. Źródło: M. Laumulin, *Kazakhstan and Confidence-Building Measures in Asia*, w: *Islam, Oil and Geopolitics: Central Asia After September 11*, red. R. Azizian, E. van Wie Davis, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2007, s. 248.

⁵²⁸ W. Sokołowski, *EXPO-2017 Astana i zacieśnienie współpracy między Europą i Azją*, „Forum Ekonomiczne”, www.forum-ekonomiczne.pl/article/expo-2017-astana-i-zaciesnienie-wspolpracy-miedzy-europa-i-azja/ [dostęp: 5.05.2013].

Karimow nie wykazywał inklinacji do aktywności w organizacjach globalnych, choć warto wspomnieć, że Uzbekistan aktywnie zaangażował się w proces przywracania stabilizacji w Afganistanie na forum ONZ. W 1999 r. prezydent republiki zaproponował formułę „6 + 2” rozmów pod auspicjami ONZ w kwestii przywrócenia stabilności w Afganistanie. Propozycja obejmowała 6 państw sąsiadujących z tym krajem (Chiny, Iran, Pakistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan) oraz Rosję i Stany Zjednoczone. W 2008 r. zmieniono formułę na „6 + 3”, dołączając NATO. W 2012 r. minister spraw zagranicznych Uzbekistanu Abdulaziz Kamilow podkreślił konieczność przeformułowania grupy w celu zapewnienia jej większej skuteczności. Pomimo starań Uzbekistanu grupa nie odegrała istotnej roli w procesie pokojowym, głównie poprzez wyłączenie z rozmów Afganistanu, a także Indii, które mają ważny wpływ na sytuację polityczną w regionie⁵²⁹.

Pomimo aktywności Uzbekistanu i Kazachstanu na arenie międzynarodowej ich rzeczywisty wpływ na wytyczanie kierunków polityki SOW pozostaje marginalny w porównaniu do Chin i Rosji. Choć oba mocarstwa, jak również Stany Zjednoczone i Europa Zachodnia przykładają wagę do znaczenia tego regionu w światowej geopolityce, to nie przekłada się to na pozycję republik w ujęciu globalnym. Aktywność międzynarodowa Kazachstanu, jakkolwiek dość skuteczna, nie odzwierciedla potencjalnych dążeń polityczno-gospodarczych SOW.

Pod względem gospodarczego i politycznego znaczenia na kontynencie Azja Centralna i SOW wciąż nie odgrywają tak istotnej roli, jak m.in. Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South-East Asian Nations – ASEAN) czy Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku (Asia-Pacific Economic Co-operation – APEC).

Podstawową różnicą między wspomnianymi dwoma organizacjami jest zaangażowanie w ich działalność mocarstw spoza

---

⁵²⁹ J. Brattvoll, *Uzbekistan's ambiguous policies on Afghanistan*, „PRIO Policy Brief” 2016, nr 01, s. 2–3.

regionu oraz specyfika funkcjonowania. ASEAN jest organizacją zrzeszającą wyłącznie państwa Azji z regionu południowo-wschodniego, natomiast APEC stanowi konglomerat luźno powiązanych ze sobą krajów z Azji oraz Ameryki Północnej i Południowej, których spotkania mają charakter forum gospodarczego⁵³⁰. Dodatkowo APEC powstała z inicjatywy Australii, Nowej Zelandii, Kanady, Stanów Zjednoczonych, Japonii i Korei Południowej, a więc trzon tego bytu gospodarczego tworzyły państwa silnie powiązane politycznie ze Stanami Zjednoczonymi (oraz ASEAN)⁵³¹. Nie przeszkadzało to jednak mocarstwom tradycyjnie niechętnym amerykańskiemu wpływowi w Azji złożyć deklaracji politycznej o uczestnictwie w szczytach ekonomicznych. W 1991 r., a więc dwa lata po powołaniu APEC do życia do forum przyłączyły się Chiny (z oddzielnymi deklaracjami dla Hongkongu i Tajpej), a w 1998 – Rosja⁵³². Choć APEC ma bardziej globalny charakter niż ASEAN, to z punktu widzenia procesów integracyjnych na kontynencie azjatyckim oraz pielęgnowania panazjatyckich wartości⁵³³ to właśnie ta druga organizacja odgrywa istotną rolę w strategii Rosji i Chin.

ASEAN została utworzona 8 sierpnia 1967 r. podczas spotkania w Bangkoku przedstawicieli pięciu państw: Indonezji, Malezji, Filipin, Singapuru i Tajlandii. Opracowany i podpisany przez nich dokument stał się *Deklaracją ASEAN* (*ASEAN Declaration*) (zwaną również *Deklaracją z Bangkoku*)⁵³⁴.

ASEAN miał się stać międzyrządową organizacją integrującą obszar pomiędzy Azją Południową a Pacyfikiem oraz Chinami, Japonią oraz Koreą na północy i Australią na południu. Warto dodać, że to przedsięwzięcie nie było pierwszą próbą integra-

⁵³⁰ M.N. Jovanović, *The Economics of International Integration*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2015, s. 693.

⁵³¹ *Member Economies*, APEC, www.apec.org/About-Us/About-APEC/Member-Economies.aspx [dostęp: 12.04.2016].

⁵³² Ibidem.

⁵³³ Ong Keng Yong, *ASEAN and Pan-Asian Integration*, ASEAN, asean.org/?static_post=asean-and-pan-asian-integration [dostęp: 12.04.2016].

⁵³⁴ R.C. Severino, *ASEAN*, „Southeast Asia Background Series” 2008, nr 10, s. 1–2.

cji państw Azji w tym regionie. W chwili powoływania ASEAN działały dwie inne organizacje: MAPHILINDO, do której należały Malesja, Filipiny i Indonezja, oraz Stowarzyszenie Azji Południowo-Wschodniej (Association of Southeast Asia – ASA), której członkami były Malesja, Filipiny i Tajlandia. Jednak żadna z nich nie celowała w ponadregionalny rozwój i jego kompleksowy zakres ani nie były tak zróżnicowane kulturowo⁵³⁵. Obecnie członkami ASEAN są następujące państwa: Brunei, Kambodża, Indonezja, Laos, Malesja, Myanmar (do 1989 r. Birma), Filipiny, Singapur, Tajlandia i Wietnam⁵³⁶.

W założeniu ASEAN miała stanowić platformę kreującą lepsze warunki dla integracji i gospodarczej współpracy w regionie południowo-wschodniej Azji oraz w konfrontacji z resztą świata. Członkami organizacji zostały państwa, w których kluczową rolę w procesach gospodarczych odgrywają zasady wolnorynkowej alokacji dóbr i dominacja prywatnych przedsiębiorstw. Ponadto bardzo ważną rolę dla podtrzymania dynamiki ich rozwoju odgrywają gospodarcze powiązania międzynarodowe, ponadregionalne oraz państwowe, i których polityki gospodarcze są zorientowane na podtrzymywanie i rozszerzanie więzi ekonomicznych o charakterze globalnym. Z punktu widzenia gospodarek narodowych uczestnictwo w ASEAN ma stanowić szansę na zdynamizowanie procesów gospodarczych, zwiększenie przychodów netto z wymiany międzynarodowej oraz wzmocnienie wpływów na globalnym rynku, których żadne z państw nie byłoby w stanie samodzielnie osiągnąć. Istotną rolę odgrywa też zróżnicowanie państw członkowskich pod względem poziomu rozwoju gospodarczego, czynników kulturowych i politycznych, a także specyfiki geograficznej. ASEAN ma więc być mechanizmem wspierającym rozwój słabszych gospodarczo państw z uwzględnieniem ich unikatowej specyfiki politycznej, ekonomicznej i społecznej, aby uniknąć nadmier-

⁵³⁵ Ibidem, s. 2.

⁵³⁶ *ASEAN Member States*, ASEAN, asean.org/asean/asean-member-states/ [dostęp: 4.11.2005].

nego rozwoju państw silniejszych kosztem pogorszenia warunków krajów słabszych⁵³⁷.

Potencjał gospodarczy grupy przełożył się na systematyczny wzrost nawiązanych bilateralnych modeli współpracy ASEAN + 1: najwcześniej z Australią (1974) i Stanami Zjednoczonymi (1977), następnie z Kanadą (1981), a w kolejnym dziesięcioleciu z UE i Indiami (1995), Nową Zelandią i Rosją (1996) oraz Pakistanem (1997)⁵³⁸.

Nieco inną formę współpracy z ASEAN nawiązały Chiny, Korea Południowa i Japonia. W 1997 r., gdy Azję dotknął kryzys finansowy, pojawiła się potrzeba nawiązania współpracy między najsilniejszymi i najlepiej rozwiniętymi pod względem rynków finansowych państwami kontynentu w celu zapobiegania podobnym zdarzeniom w przyszłości i łagodzenia ich skutków dla gospodarek narodowych. Efektem było powołanie do życia mechanizmu konsultacyjnego w formule ASEAN + 3 (organizacja i trzy wspomniane potęgi gospodarcze Azji), którego działalność obejmuje ogółem 20 sektorów: politycznych, militarnych, społeczno-kulturalnych, finansowych i gospodarczych. Spotkania przedstawicieli państw mają charakter sektorowych forum⁵³⁹.

W kwietniu 2005 r., podczas szczytu w Dżakarcie doszło do podpisania porozumienia między SOW a ASEAN (*Memorandum of Understanding between the Secretariats of the SCO and ASEAN*). To wydarzenie wydaje się naturalnym następstwem istnienia dwóch sąsiadujących ze sobą regionalnych organizacji, które w dodatku mają coraz większe znaczenie w globalnej polityce i ekonomii, jak i ambicje do odgrywania kluczowej roli w zbalansowaniu wpływów polityczno-gospodarczych Stanów

⁵³⁷ *ASEAN: The Tasks Ahead*, ASEAN Economic Research Unit / Institute of Southeast Asian Studies, Singapore 1987, s. 3–4.

⁵³⁸ P. Fudalej, *Zagrożenie handlem ludźmi w kontekście współpracy na linii Wschód–Zachód. Doświadczenia a wyzwania na przyszłość*, w: *Wschód i Zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywy na przyszłość*, red. R.S. Brzoza, M. Miłek, G. Wilk-Jakubowski, Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych, Kielce 2012, s. 135.

⁵³⁹ *Ibidem*, s. 7.

Zjednoczonych i UE. Zawarte porozumienie dotyczy dwóch obszarów współpracy. Pierwszym z nich jest kooperacja w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej, terroryzmu, handlu bronią i narkotykami oraz innych przejawów nielegalnej działalności, m.in. prania brudnych pieniędzy. Drugi obszar obejmuje współpracę gospodarczą, społeczną, turystyczną, w zakresie ochrony środowiska i zbalansowanego wykorzystania zasobów naturalnych⁵⁴⁰. Szczególnie ten ostatni zakres ma fundamentalne znaczenie z uwagi na towarzyszący rozwojowi gospodarczemu obu regionów wzrost zużycia paliw energetycznych. Stwarza to szanse dla Rosji, której strategia dotycząca rynków energetycznych zakłada ekspansję na południe i wschód Azji. Dodatkowo w ramach partnerstwa organizacji pojawiła się możliwość wykorzystania struktur militarnych SOW w ramach kooperacji z ASEAN do zabezpieczenia infrastruktury transportowej i przesyłowej⁵⁴¹.

Warto dodać, że choć między SOW a ASEAN istnieje porozumienie o współpracy, to chińsko-rosyjskie relacje, zwłaszcza w odniesieniu do wzmacniania potencjału militarnego Państwa Środka, budzą niepokój w południowo-wschodniej Azji. Skutek ten ma swoje źródło w działaniach Pekinu na Morzu Południowochińskim, którego 80% powierzchni Chiny uznają za swój obszar wewnętrzny. Takie stanowisko wywołało konflikt z Wietnamem o przebieg granicy w Zatoce Tonkijskiej oraz o Wyspy Paracelskie, z Wietnamem, Brunei, Malezją i Filipinami o przynależność wysp Spratly, a także z Filipinami o Mieliznę Scarborough⁵⁴². Na tle rosnącej ekspansji chińskiej niewielkie znaczenie ma zawarty w 2002 r. na szczycie w Phnom Penh kompromis w kwestii Morza Południowochińskiego między

⁵⁴⁰ *SCO-ASEAN Cooperation for Mutual Interests*, Official Website of Russian Presidency in the Shanghai Co-operation Organisation 2014–2015, en.sco-russia.ru/cooperation/20140905/1013179818.html [dostęp: 11.05.2016].

⁵⁴¹ Ch. Len, *Energy Security in East Asia*, w: *Russia-ASEAN Relations. New Directions*, ISEAS Publishing, Singapore 2007, s. 129–130.

⁵⁴² C. Taylor, *Military Balance in Southeast Asia*, „Research Paper” 14.12.2011, nr 11/79, s. 9–10.

państwami członkowskimi ASEAN a Chinami. W założeniu miało ono pozostać strefą bezpieczeństwa, co było równoznaczne z wyrzeczeniem się siły jako metody rozwiązywania konfliktów. Dodatkowo podpisano *Traktat o przyjaźni i współpracy w Azji Południowo-Wschodniej, Pięć zasad pokojowego współistnienia* i *Konwencję o prawie morza*⁵⁴³.

W dłuższej perspektywie kształtowanie relacji między SOW a ASEAN będzie powiązane z powodzeniem dwóch chińskich inicjatyw mających niebagatelne znaczenie dla dynamiki rozwoju gospodarczego regionu południowo-wschodniego. Jednym jest globalny projekt Pasa i Drogi (RDI), a drugim powołanie Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB). W sferze zainteresowania ASEAN jest Morski Jedwabny Szlak XXI wieku (21st Century Maritime Silk Road) mający być pętlą od portów na Morzu Południowochińskim przez Ocean Indyjski do Morza Śródziemnego⁵⁴⁴. Państwa członkowskie przychylnie odniosły się do chińskiego projektu, upatrując w nim szansę na ułatwienie dostępu do rynków w Europie. Dodatkowo wspólne inwestycje ASEAN i Chin w ramach realizacji wschodnio- i południowoazjatyckiego odcinka morskiego Jedwabnego Szlaku bez wątpienia przyczynią się do wzrostu stabilności i bezpieczeństwa w regionie, a więc i zmniejszenia zagrożenia potencjalnym konfliktem o sporne terytoria na Morzu Południowochińskim. Paradoksalnie jednak to właśnie nierozwiązane kwestie przynależności państwowej spornych terytoriów są główną przeszkodą w realizacji projektu BRI. Sztwyne stanowisko Pekinu w kwestii przynależności do Chin obszaru morskiego powoduje, że Filipiny, które odgrywają kluczową rolę w projekcie morskiego szlaku, odbierają to jako potencjalne zagrożenie bezpieczeństwa. Z kolei Wietnam przykłada większą wagę do obronności (stąd opisane wcześniej zakupy

⁵⁴³ P.R. Kozłowski, *Polityka ASEAN wobec mocarstw*, w: *Życie polityczne Azji. Realia i dążenia*, red. J. Marszałek-Kawa, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 234.

⁵⁴⁴ Chang Yudi, Chen Xiaochen, Wang Wen, *The South China Sea Won't Stop China-ASEAN Economic Ties*, „The Diplomat” 7.07.2016.

sprzętu wojskowego od Rosji) niż do rozwoju gospodarczego. Pozytywnie rozwija się natomiast kooperacja chińska z Tajlandią, Laosem i Kambodżą, z którymi Państwo Środka nie jest skonfliktowane terytorialnie, ale które zarazem mają marginalne znaczenie dla realizacji projektu BRI⁵⁴⁵.

Drugą ze wspomnianych inicjatyw chińskich jest AIIB, do którego przystąpiły wszystkie państwa ASEAN za wyjątkiem Indonezji⁵⁴⁶. Powołanie Banku może się okazać dla regionu bezcenne, bowiem jego celem jest finansowanie projektów infrastrukturalnych w Azji, czemu zapewne będzie sprzyjać promocja regionów oraz rozwój ekonomicznej kooperacji. W rezultacie polepszy się więc dostęp do rynków zewnętrznych dla członków organizacji, którzy zyskają na obniżce kosztów transportu i oszczędności czasu⁵⁴⁷.

SOW i ASEAN są obecnie dwoma azjatyckimi organizacjami regionalnymi, które z uwagi na specyficzne cechy rejonów mają znaczenie globalne. Zacieśnianie relacji gospodarczych i politycznych między nimi z jednej strony przyczynia się do wzrostu stabilności i bezpieczeństwa w Azji poprzez eliminację potencjalnych konfliktów zbrojnych (i to pomimo istnienia spornych kwestii terytorialnych między członkami obu organizacji). Pod względem potencjału militarnego i gospodarczego SOW jest zdecydowanie silniejsza, ale wydaje się słabiej zintegrowana niż ASEAN. Po rozszerzeniu SOW o Pakistan i Indie obie organizacje praktycznie kontrolują cały obszar Azji, przy czym ASEAN sprawuje kontrolę nad strategicznie ważnymi handlowymi szlakami morskimi. Bez wątpienia wspólne inicjatywy w ramach OBOR i AIIB stanowią okazję do zbliżenia członków obu organizacji, co w przyszłości mogłoby skutko-

---

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ I. Koch-Weser, N. Salidjanova, *China's Economic Ties with ASEAN: A Country-by-Country Analysis*, US-China Economic and Security Review Commission, „Staff Research Report” 17.03.2015, s. 8.

⁵⁴⁷ M. Bonikowska, P. Rabaj, A. Turkowski, R. Tomański, *ASEAN buduje wspólny rynek*, „Centrum Stosunków Międzynarodowych” 2015, nr 12, s. 5.

wać wypracowaniem wspólnej strefy wolnego handlu. Należy też podkreślić, że fundamentem obu organizacji jest podobny zestaw pryncypiów – równość głosów państw członkowskich, podejmowanie decyzji na zasadzie konsensusu, pokojowy charakter, ukierunkowanie na budowę dobrobytu społecznego czy wyrzeczenie się przemocy w rozwiązywaniu konfliktów. Bez zbytniego ryzyka można więc przyjąć, że w niedalekiej przyszłości to właśnie współpracujące blisko ze sobą SOW i ASEAN staną się architektami kooperacji polityczno-gospodarczej w regionie Azji i Pacyfiku, wpływając na kształt multilateralnych relacji na scenie globalnej.

4.2. Nowe rozdanie w globalnym systemie finansowym

Od zakończenia II wojny światem finansów rządziły dwie pozornie ponadnarodowe instytucje finansowe: Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Ten zdominowany pod względem decyzyjnym przez Stany Zjednoczone i satelicką Japonię monolit zachwiał się w wyniku kryzysu finansowego w 2008 r.⁵⁴⁸ Spadek zaufania do Washington Consensus i amerykańskiego systemu kapitałowego był dla Chin sygnałem do rozpoczęcia budowy własnej, konkurencyjnej struktury, również o charakterze ponadnarodowym. Należy tu wspomnieć, że Państwo Środka dysponuje największymi rezerwami walutowymi na świecie, szacowanymi na 4 bln USD⁵⁴⁹, a w 2014 r. stało się liderem światowego obrotu gospodarczego⁵⁵⁰. Pekin wykorzystał też gwałtow-

⁵⁴⁸ Szerzej o przyczynach i skutkach kryzysu oraz roli światowych instytucji finansowych w tym okresie w: I. Islam, Sh. Verick, *The Great Recession of 2008–2009: Causes, Consequences and Policy Responses*, „IZA Discussion Paper” 05.2010, nr 4934.

⁵⁴⁹ *\$4 Trillion Peak in China's FX Hoard Frees PBOC's Hands: Economy*, „Bloomberg News”, www.bloomberg.com/news/articles/2015-01-11/-4-trillion-peak-for-china-s-stockpile-of-foreign-currency-may-free-pboc-s-hands [dostęp: 12.06.2015].

⁵⁵⁰ *China Economic Outlook*, „Focus Economics”, www.tradingeconomics.com/china/imports [dostęp: 1.09.2016].

nie rosnące zapotrzebowanie kapitałowe pogrążonej w kryzysie amerykańskiej gospodarki, lokując w papierach wartościowych Departamentu Skarbu USA 1,25 bln USD⁵⁵¹.

Tak wzmocnione Państwo Środka rzuciło wyzwanie Azjatyckiemu Bankowi Rozwoju, a pośrednio IMF i Bankowi Światowemu, tworząc nową strukturę finansową: Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB). Podstawowym celem AIIB ma być wspieranie szeroko rozumianego rozwoju Azji, ale w odróżnieniu od innych finansowych inicjatyw chińskich fundatorem mogło zostać każde państwo świata, o ile złożyło akces i zostało zaakceptowane przez Pekin⁵⁵². Warto podkreślić, że nie jest to jedyny projekt finansowy Państwa Środka: w 2015 r. z chińskiej inicjatywy utworzono Nowy Bank Rozwoju (New Development Bank – NDB) oraz pozostający wciąż w fazie kreacyjnej Bank Rozwoju SOW (SCO Development Bank)⁵⁵³, ale żaden z tych dwóch nie ma charakteru otwartego dla państw spoza organizacji.

Choć każdy z tych projektów pozostaje niezależnym organizmem finansowym, to w istocie razem kreują nowy porządek finansowy na świecie. W przypadku Banku Rozwoju SOW największym oponentem pozostaje Rosja, która obawia się nadmiernej dominacji Chin tak w organizacji, jak i w Azji Centralnej⁵⁵⁴. Z punktu widzenia Kremla projekt Banku, który premier Wen Jiabao zaprezentował po raz pierwszy w 2010 r., a który promowany był ponownie w 2013 r. przez premiera Li Keqiang, stanowi zagrożenie dla rosyjskiej inicjatywy zintegrowania republik centralnoazjatyckich w ramach unii ekonomicznej⁵⁵⁵. Dodatkowo zdolności finansowe

⁵⁵¹ *Who is the bigger US creditor – China or Japan?*, „People’s Daily”, en.people.cn/n/2015/0121/c98649-8838938.html [dostęp: 24.01.2015].

⁵⁵² *Purpose, Functions and Membership*, Asian Infrastructure Investment Bank, www.aiib.org/html/pagefaq/Key_Provisions/ [dostęp: 12.02.2016].

⁵⁵³ A. Lukin, *Shanghai Cooperation Organization: Looking for a New Role*, „Russia in Global Affairs”, eng.globalaffairs.ru/valday/Shanghai-Cooperation-Organization-Looking-for-a-New-Role-17576 [dostęp: 6.11.2015].

⁵⁵⁴ Yang Chieng, *Russia uncertain over prospects of SCO bank*, „Global Times”, www.global-times.cn/content/811845.shtml [dostęp: 05.11.2013], Ch. Rickelton, *By Opposing SCO Development Bank, Is Russia Biggest Loser?*, „EurasiaNet.org”, www.eurasianet.org/node/72701 [dostęp: 1.06.2015].

⁵⁵⁵ D. van der Kley, *China’s SCO Challenges*, „The Diplomat” 5.12.2013.

Chin daleko przewyższają rosyjskie, co w praktyce może przełożyć się na pogłębienie dominacji Pekinu w sferze ekonomicznej SOW, oczywiście kosztem marginalizacji Rosji⁵⁵⁶.

Aktywizacja Państwa Środka w obszarze światowych finansów została odebrana w Waszyngtonie jako kolejne wyzwanie, po handlowym, technologicznym i militarnym, rzucone Stanom Zjednoczonym przez pretendenta do roli światowego lidera. Dla USA problemem nie są jedynie zdolności inwestycyjne Chin, ale również procedura udzielania pomocy państwom trzecim. W odróżnieniu od kryteriów, które stosują Bank Światowy czy UE wobec państw ubiegających się o wsparcie finansowe, Pekin starannie oddziela kwestie polityczne od ekonomicznych, zwracając baczną uwagę na bezpieczeństwo inwestycji i potencjalne korzyści, ale nie na przestrzeganie przez władze danego kraju wolności obywatelskich, zasad demokratycznych czy praw człowieka⁵⁵⁷.

Do momentu powstania AIIB amerykańska pozycja na kontynencie azjatyckim pozostawała praktycznie nienaruszona. Sztandarowym projektem inwestycyjnym pozostawał utworzony w 1966 r. Azjatycki Bank Rozwoju (Asian Development Bank – ADB), w którym rolę lidera pełni Japonia, a Amerykanie zajęli pozycję „szarej eminencji”. Choć Bank skupia łącznie 67 państw, w tym 48 z regionu Azji i Pacyfiku, to wszelkie decyzje o finansowaniu projektów są praktycznie podejmowane przez dwóch największych udziałowców, czyli Japonię (15,6%) i USA (15,5%)⁵⁵⁸.

Chińskie poczucie podporządkowania w istniejących instytucjach finansowych, nieodzwierciedlające pozycji w globalnej ekono-

⁵⁵⁶ Chiny zadeklarowały kwotę 8 mld USD jako wstępny wkład Banku, co ma stanowić 80% wszystkich środków przeznaczonych na jego utworzenie. Źródło: Ren Jie, *China may invest \$8b for SCO development bank*, „China Daily”, www.chinadaily.com.cn/business/2010-12/02/content_11644695.htm [dostęp: 13.01.2014].

⁵⁵⁷ Przykładem chińskiej polityki inwestycyjnej jest Afryka, gdzie Pekin umacnia swoją pozycję pod hasłem „robienia wszystkiego, co można, by zapewnić i stopniowo zwiększać wsparcie dla narodów Afryki, bez powiązań z polityką”. Źródło: U. Ofodile, *Trade, Aid and Human Rights: China's Africa Policy in Perspective*, „Journal of International Commercial Law and Technology” 2009, t. 4, nr 2, s. 87.

⁵⁵⁸ *Capital Structure*, Asian Development Bank, www.adb.org/site/investors/credit-fundamentals/capital-structure [dostęp: 20.04.2016].

mii, przełożyło się na propozycję powołania nowej instytucji finansowej, wspierającej projekty rozwojowe w Azji i nieuwzględniającej interesów Waszyngtonu⁵⁵⁹. Wraz z rosnącą rolą w globalnym obrocie handlowym Państwo Środka coraz mocniej kontestowało skostniały system finansowy, którego podstawę stanowią MFW i Bank Światowy oraz regionalne organizacje, jak wspomniany ADB⁵⁶⁰.

Na ekspansję Pekinu w obszarze finansów bez wątpienia wpłynęła inicjatywa Waszyngtonu dotycząca stworzenia Partnerstwa Transpacyficznego (Trans-Pacific Partnership – TPP), którego członkostwo pozostawało, przynajmniej oficjalnie, otwarte dla każdego państwa regionu, ale w istocie wymagało spełnienia określonych kryteriów. W praktyce więc było zależne od arbitralnej decyzji Waszyngtonu. Ponadto Amerykanie nie ukrywali, że celem TPP było utrzymanie pozycji Stanów Zjednoczonych jako lidera w procesie rozwoju państw azjatyckich⁵⁶¹. Chiny musiały się więc zmierzyć z amerykańską polityką marginalizacji zarówno w instytucjach finansowych, jak i w strefie Azji i Pacyfiku. Realizacja przez Chiny planu zrównoważenia potencjalnego wpływu nowej amerykańskiej inicjatywy w Azji nie została zahamowana, pomimo że po zwycięstwie w wyborach prezydenckich w listopadzie 2016 r. prezydent Donald Trump podpisał dekret wypowiadający umowę TPP⁵⁶².

Inicjatywy w rodzaju NDB czy Banku Rozwoju SOW nie zapewniały Chinom wzmocnienia pozycji w światowych finansach. Takim mechanizmem mógł się stać dopiero AIIB, który nie tylko

⁵⁵⁹ H. Reisen, *How the New AIIB Dwarfs the Asian Development Bank*, „The Globalist”, www.theglobalist.com/aiib-to-dwarf-adb-loan-portfolio/ [dostęp: 5.10.2015].

⁵⁶⁰ K. Bradsher, C. Krauss, *China's Global Ambitions, Cash and Strings Attached*, „The New York Times”, www.nytimes.com/2015/07/26/business/international/chinas-global-ambitions-with-loans-and-strings-attached.html?_r=0 [dostęp: 20.11.2015], J. Perlez, *China's 'world bank' makes the U.S. balki*, „The Hindu”, www.thehindu.com/news/international/world/chinas-world-bank-makes-the-us-balk/article7953234.ece [dostęp: 12.01.2016].

⁵⁶¹ *President Obama: The TPP would let America, not China, lead the way on global trade*, „The Washington Post”, www.washingtonpost.com/opinions/president-obama-the-tpp-would-let-america-not-china-lead-the-way-on-global-trade/2016/05/02/680540e4-0fd0-11e6-93ae-50921721165d_story.html?utm_term=.fc8447c8841f [dostęp: 1.06.2016].

⁵⁶² P. Baker, *Trump Abandons Trans-Pacific Partnership, Obama's Signature Trade Deal*, „The New York Times”, www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html?_r=0 [dostęp: 24.01.2017].

łączył państwa świata w ramach chińskiego projektu, ale poprzez swój ponadregionalny i wielonarodowy charakter nie budził zastrzeżeń Moskwy. Konsekwencją rosyjskiej postawy, ukierunkowanej na priorytetowe traktowanie zagadnień bezpieczeństwa, jest skuteczne blokowanie nowej inicjatywy finansowej Pekinu, co bez wątpienia dodatkowo zmotywowało stronę chińską do powołania niepowiązanej z żadną organizacją instytucji finansowej. Negatywnym efektem z punktu widzenia powstania Banku Rozwoju SOW jest wypełnienie luki finansowej przez NDB i AIIB w zakresie finansowania projektów w państwach członkowskich SOW (Rosja jako członek BRICS pozyskuje środki z NDB, Azja Centralna i Pakistan mają zapewnione finansowanie projektów poprzez kooperację AIIB i ADB, a Indie bezpośrednio z AIIB). Trudno się więc dziwić, że prace nad powołaniem nowej instytucji finansowej, powielającej poniekąd zakres działania wspomnianych Banków, są traktowane przez państwa członkowskie jako marginalne⁵⁶³. Ponadto konieczność powołania Banku Rozwoju SOW była ściśle powiązana z forsowanym przez Pekin ustanowieniem stref wolnego handlu na obszarze SOW, która to inicjatywa została skutecznie zablokowana przez Moskwę, czyniąc tym samym projekt utworzenia Banku mało przydatnym.

Kapitał założycielski AIIB wstępnie oszacowano na 100 mld USD, z czego 70% ma pochodzić z Azji, w tym 30% z Chin⁵⁶⁴, czyli był mniejszy niż zasoby finansowe ADB, które wynosiły w 2015 r. 160 mld USD⁵⁶⁵. Istotniejsze jest jednak, że chińska propozycja spotkała się z aprobatą wielu państw na świecie, w tym tradycyjnie postrzeganych jako fundamenty świata zachodniego, jak Wielka Brytania, Niemcy czy Francja⁵⁶⁶. Z oczywistych

⁵⁶³ *SCO Development Bank: Prospects of the SCO development bank*, CGTN, news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html [dostęp: 13.01.2019].

⁵⁶⁴ B. Góralczyk, *AIIB: Początek nowego ładu finansowego na świecie*, „Obserwator Finansowy”, www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/aiib-poczatek-nowego-ladu-finansowego-na-swiecie/ [dostęp: 29.07.2015].

⁵⁶⁵ *Why China is creating a new “World Bank” for Asia*, „The Economist”, www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/11/economist-explains-6 [dostęp: 20.11.2014].

⁵⁶⁶ *Asian Infrastructure Investment Bank: France, Germany and Italy said to join*, „The Guardian”, www.theguardian.com/world/2015/mar/17/asian-infrastructure-investment-bank-france-germany-and-italy-said-to-join [dostęp: 2.05.2015].

względów od finansowania Banku zdystansowały się Stany Zjednoczone oraz Japonia, przy czym Waszyngton na zmianę ostrzegał państwa zachodnie przed angażowaniem się w niejasny projekt, jak i ostro potępiał ich decyzje⁵⁶⁷. Zdecydowana opozycja USA wobec AIIB nie zapobiegła włączeniu w poczet państw członkowskich największych światowych potęg gospodarczych i sojuszników USA na całym świecie⁵⁶⁸, za wyjątkiem wspomnianej Japonii (która jednakże rozważała przystąpienie). Wobec tak zmasowanego zwrotu państw w kierunku chińskiej inicjatywy sztywne stanowisko Waszyngtonu wydaje się posunięciem ryzykownym, bowiem mogło skutkować osłabieniem roli ADB w Azji⁵⁶⁹, a pośrednio wpłynąć na stopniową marginalizację Amerykanów w procesach rozwojowych na kontynencie⁵⁷⁰. Można przypuszczać, że to zagrożenie skłoniło ADB do nawiązania współpracy w celu realizacji projektów inwestycyjnych na kontynencie – budowy autostrady w Pakistanie i rozwoju sieci transportowej w Tadżykistanie. W przypadku pierwszej (pionierskiej dla AIIB) z wymienionych inwestycji projekt był już gotowy przed powstaniem AIIB, ale ADB wstrzymało jego realizację do

⁵⁶⁷ Dong Wang, *U.S. – China Economic Relations*, w: *Handbook of the US-China Relations*, red. A.T.H. Tan, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2016, s. 149, J. Lange, M. Sobolewski, *U.S. urges allies to think twice before joining China-led bank*, „Reuters”, www.reuters.com/article/us-europe-asia-bank-idUSKBN0MD0B320150317 [dostęp: 10.06.2016].

⁵⁶⁸ Najsztywniej decyzję o przystąpieniu do AIIB podjęli europejscy sojusznicy USA, czyli Wielka Brytania, Niemcy, Francja i Włochy. Kolejnym ciosem dla Waszyngtonu był akces Australii, a ostateczną porażką amerykańskiej krucjaty przeciwko ekspansji Banku była decyzja akcesyjna Korei Południowej. Źródło: A. Panda, *South Korea Joins AIIB*, „The Diplomat” 28.03.2015.

⁵⁶⁹ Postawa Waszyngtonu wobec AIIB i państw europejskich, które zdecydowały się na członkostwo, może mieć też negatywny wpływ na pozycję USA w Europie, a w dalszej konsekwencji na pogłębienie niechęci wobec forsowanego przez Amerykanów Transatlantyckiego Partnerstwa Handlowego i Inwestycyjnego (Transatlantic Trade and Investment Partnership TTIP) z UE. Wyraźny jest tu bowiem rozdźwięk między USA a UE, co można wnioskować na podstawie dwóch zdarzeń. Pierwszym jest wypowiedź przewodniczącego Parlamentu Europejskiego Martina Schulza, który wspierał decyzje członków UE, mówiąc, że „uczestnictwo jest dobre, a im więcej państw weźmie udział, tym lepiej”. Źródło: Gao Yanan, *More EU members to join China-led AIIB bank*, „People’s Daily”, en.people.cn/n/2015/0318/c98649-8865084.html [dostęp: 28.03.2015]. Drugim natomiast – wypowiedź rzeczniczki KE Miny Andrejewej o zadowoleniu z zacieśniania relacji chińsko-europejskich będących odpowiedzią na ostrzeżenia sekretarza skarbu USA o niejasnych standardach w AIIB. Źródło: Miah Song, *News Analysis: Why Europe dismisses U.S. concerns and to join AIIB*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2015-03/19/c_134078709.htm [dostęp: 30.03.2015].

⁵⁷⁰ L. Lazarus, *Why the U.S. Should Embrace the AIIB*, „The Diplomat” 2.03.2016.

momentu uzyskania przez nową instytucję finansową zdolności do uczestnictwa w przedsięwzięciu⁵⁷¹.

Warto zwrócić uwagę, że Rosja, najbliższy wydawałoby się sojusznik Chin, któremu powinno najbardziej zależeć na wspieraniu działań osłabiających hegemonię USA, długo wahała się z decyzją o przystąpieniu, podejmując ją na 3 dni przed zamknięciem listy akcesyjnej członków-fundatorów, co nastąpiło 31 marca 2015 r.⁵⁷²

To, że Rosja przystąpi do AIIB, nie ulegało raczej wątpliwości od samego początku. Natomiast wahanie Kremla mogło wynikać z wielu czynników. Zapewne pokutowała obawa o znalezienie się między przysłowiowym „młotem a kowadłem” w rozgrywkach Chin z USA, w których Rosja nie dostrzegała realnych korzyści dla siebie⁵⁷³. Ponadto Moskwa nie była przekonana o skuteczności projektu chińskiego jako alternatywy dla IMF i Banku Światowego⁵⁷⁴.

Warto zauważyć, że państwami-założycielami AIIB zostały nie tylko największe potęgi gospodarcze świata, ale zarazem wszyscy członkowie SOW, BRICS i ASEAN. W rezultacie AIIB stała się platformą spinającą wspomniane organizacje, ułatwiającą ich wzajemną kooperację, zwłaszcza w kontekście instytucji finansowych i pokrywania kosztów projektów rozwojowych. Samo utworzenie Banku oraz pozyskanie dla tej idei 57 państw, tak różnorodnych pod względem położenia geograficznego, potencjału gospodarczego i uwarunkowań politycznych, jest niewątpliwym sukcesem dyplomatycznym Pekinu⁵⁷⁵. Chiny starannie unikają przypisania

⁵⁷¹ A. Panda, *Revealed: The Asian Infrastructure Investment Bank's First Projects*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2016/04/revealed-the-asian-infrastructure-investment-banks-first-projects/ [dostęp: 3.02.2018].

⁵⁷² *Boosting Bilateral Ties: Russia Vows to Join Chinese-led Development Bank*, „Sputnik News”, sputniknews.com/world/20150328/1020130405.html [dostęp: 30.03.2015].

⁵⁷³ Bobo Lo, *Russia and the New World Disorder*, Brookings Institution Press, London 2015, s. 158–159.

⁵⁷⁴ *Russia Doubts China's AIIB Bank Will Compete With World Bank, IMF*, „Sputnik News”, sputniknews.com/world/20150328/1020150242.html [dostęp: 14.06.2015].

⁵⁷⁵ Yelin Hong, *The AIIB Is Seen Very Differently in the US, Europe, and China*, „The Diplomat” 8.05.2015.

sobie w AIIB roli hegemonu, jaką zajęli Amerykanie w światowych instytucjach finansowych, co bez wątpienia również znalazło swoje odzwierciedlenie w popularyzacji nowej struktury. Ponadto premier ChRL Li Keqiang wyraził potrzebę zbudowania szerokiej kooperacji, również z ADB, jak i innymi organizacjami finansowymi jako drogi do pogłębienia integracji międzynarodowej i zapewnienia stabilnego rozwoju Azji⁵⁷⁶.

Postrzeganie Chin jako aktywnego kreatora nowych organizacji i instytucji, mających potencjał do zmiany układu sił na świecie w obszarze polityki i gospodarki, oznacza wejście Państwa Środka na wyższy stopień globalnej piramidy krajów. Wyraźne jest postrzeganie na świecie równoległego współistnienia i powiązania (choć na razie luźnego) AIIB i SOW jako przejawu chińskiego multilateralizmu, w którym Pekin ma odgrywać rolę jednego z równorzędnych ośrodków globalnej władzy⁵⁷⁷.

4.3. Globalna Inicjatywa Pasa i Drogi

Równolegle z kreowaniem nowego systemu finansowego, którego fundamentem jest AIIB, Chiny ogłosiły nowy projekt wzmocnienia globalnych powiązań handlowych między Azją a Europą pod nazwą One Belt, One Road, przemianowany następnie na Inicjatywę Pasa i Drogi. Choć projekt określany jest jako nowy Jedwabny Szlak, to Pekin uwzględnił też potrzebę włączenia Afryki w sieć globalnej wymiany handlowej.

Pomysł nie jest wbrew pozorom nowatorski. Spośród różnych pomysłów ostatnich dziesięcioleci na odtworzenie azjatycko-europejskich szlaków handlowych warto wymienić amerykański Nowy Jedwabny Szlak. Inicjatywa ta miała na celu zbalansowanie rosnących wpływów chińskich na kontynencie azjatyckim, a jej za-

⁵⁷⁶ Premier Li Keqiang addresses AIIB Board of Governors, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/ 2016-01/17/c_135017769.htm [dostęp: 2.02.2016].

⁵⁷⁷ J.-G. Carrier, *SCO, AIIB show China's evolving world leadership role*, „China Daily”, global.chinadaily.com.cn/a/201806/08/WS5b1a4ae2a31001b82571eff1.html [dostęp: 20.02.2018].

łożenia opracował w 2005 r. S.F. Starr, piastujący stanowisko prezesa Instytutu Azji Centralnej i Kaukazu⁵⁷⁸. Punktem centralnym amerykańskiego projektu miał być Afganistan, od którego biegłyby szlaki do Azji Zachodniej, Indii i Azji Południowo-Wschodniej. Administracja prezydenta Obamy zainteresowała się tym opracowaniem dopiero kilka lat później i w 2011 r. przedstawiła Inicjatywę Nowego Jedwabnego Szlaku (New Silk Road Initiative)⁵⁷⁹. Oczywiście kluczową rolę odgrywałyby Stany Zjednoczone, pod auspicjami których Afganistan miał się dźwignąć ze zniszczeń wojennych i zacząć dynamicznie rozwijać. Celem Waszyngtonu nie było jedynie wsparcie rozwoju ubogich państw Azji, zapewnienie im stabilności ekonomicznej, a pośrednio i politycznej, ale wzmocnienie swojej wyraźnie słabnącej pozycji w Azji⁵⁸⁰.

Warto zwrócić uwagę, że Nowy Jedwabny Szlak nawiązywał do oryginalnego Jedwabnego Szlaku jedynie nazwą, bowiem jego założenia geograficzne nie wykraczały poza kontynent azjatycki⁵⁸¹. Pod tym względem chiński BRI jest przedsięwzięciem bezprecedensowym w historii ludzkości, ma bowiem stworzyć gospodarczy superkontynent eurazjatycki i stopniowo włączać w sieć powiązań Afrykę. Po raz pierwszy oficjalnie projekt został zakomunikowany w ogólnym zarysie przez prezydenta Xi Jinpinga w 2013 r., podczas wizyty w Kazachstanie⁵⁸².

Na BRI mają się składać dwa systemy komunikacyjne – morski i lądowy. Określając gospodarczy szlak lądowy, Chińczycy unikają nazwy Nowy Jedwabny Szlak z oczywistych względów i nazywają go Pasem Gospodarczym Jedwabnego Szlaku. Z kolei oficjalna nazwa połączenia wodnego to Morski Jedwabny Szlak

⁵⁷⁸ *The New Silk Roads. Transport and Trade in Greater Central Asia*, red. S.E. Cornell, N. Norling, S.F. Starr, Central Asia-Caucasus Institute / Silk Road Studies Program, Washington–Uppsala 2007, s. 5–6.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, s. 33.

⁵⁸⁰ E. Marat, *Following the New Silk Road*, „The Diplomat” 22.10.2014.

⁵⁸¹ Wang Yiwei, *Inicjatywa „Jeden Pas, Jedna Droga”. Co rozwój Chin oznacza dla świata*, New World Press / Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 62.

⁵⁸² M. Belgibayev, Zhang Xiaotong, *China’s Eurasian Pivot*, The ASAN Forum, www.theasanforum.org/chinas-eurasian-pivot/ [dostęp: 21.05.2017].

XXI wieku⁵⁸³. Bazową strukturę BRI ma stanowić sześć korytarzy gospodarczych: Korytarz Gospodarczy Chiny – Mongolia – Rosja, Nowy Eurazjatycki Most Lądowy, Korytarz Gospodarczy Chiny – Azja Środkowa, Korytarz Gospodarczy Bangladesz – Chiny – Indie – Myanmar, Korytarz Gospodarczy Chiny – Półwysep Indochiński i Morski Korytarz Gospodarczy⁵⁸⁴.

O ogromie chińskiej inicjatywy świadczy fakt, że w proces kreowania BRI będzie zaangażowanych bezpośrednio 65 państw leżących wzdłuż głównych szlaków transportowych, które zamieszkuje 4,4 mld ludzi (prawie 70% światowej populacji) i których udział w globalnym PKB wynosi 55% (z czego połowa przypada na Chiny)⁵⁸⁵.

W przeciwieństwie do amerykańskich projektów gospodarczych i politycznych, które Waszyngton inicjował od zakończenia II wojny światowej w różnych regionach świata, BRI ma mieć charakter inicjatywy ponadregionalnej, w której Chiny nie będą i oficjalnie nie chcą zajmować pozycji hegemonu⁵⁸⁶. Zgodnie z zapisami w dokumencie *Wizja i działania we wspólnej budowie pasa gospodarczego Jedwabnego Szlaku i Morskiego Jedwabnego Szlaku XXI wieku (Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road)* celem BRI jest przede wszystkim⁵⁸⁷:

- promowanie i wzmacnianie przepływów gospodarczych w sposób wolny i uporządkowany;
- zapewnienie skutecznej alokacji środków;
- integracja rynków narodowych, która ma przyczynić się do lepszej koordynacji polityk gospodarczych państw uczestniczących w OBOR;

⁵⁸³ S. Tiezzi, *China's 'New Silk Road' Vision Revealed*, „The Diplomat” 9.05.2014.

⁵⁸⁴ Wang Yiwei, op. cit., s. 8.

⁵⁸⁵ G. Grieger, *One Belt, One Road (OBOR): China's regional integration initiative*, European Parliamentary Research Service, 07.2016, s. 4.

⁵⁸⁶ T. Zimmerman, *The New Silk Roads: China, the US, and the Future of Central Asia*, New York University, 10.2015, s. 8.

⁵⁸⁷ *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*, National Development and Reform Commission (NDRC) People's Republic of China, en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html [dostęp: 20.05.2016].

- wzmocnienie i rozwijanie współpracy regionalnej;
- zapewnienie stabilnego i zrównoważonego rozwoju wszystkim uczestnikom projektu.

BRI ma więc być w założeniu projektem integrującym dwa kontynenty – Azję i Europę – oraz państwa, niezależnie od ich statusu gospodarczego czy politycznego na arenie globalnej. Szczególną rolę przypisuje Pekin Unii Europejskiej i krajom Europy Środkowej i Wschodniej, Azji Centralnej oraz ASEAN jako kluczowym obszarom dla realizacji celów gospodarczych. Jednocześnie Chiny nie ukrywają, że inicjatywa ta pozwoli im osiągnąć określone korzyści, ale z poszanowaniem zasady *win-win*⁵⁸⁸. W opinii Pekinu BRI powinien stać się mechanizmem przywrócenia równowagi globalnej (a w długiej perspektywie zmiany środka ciężkości światowej gospodarki z wiodącą rolą Chin), zwłaszcza wobec doświadczeń kryzysu z 2008 r., nadmiernej silnej roli USA w pozimnowojennym świecie, słabnącej pozycji UE oraz pogłębiającej się dysproporcji w poziomach rozwoju gospodarczego i życia społeczeństw w różnych, często sąsiadujących ze sobą państwach⁵⁸⁹.

Należy też zwrócić uwagę, że Pekin póki co nie stawia żadnych wymagań czy oczekiwań o charakterze politycznym wobec państw, które uwzględnił jako kluczowe w swoim projekcie. Silnie natomiast podkreśla, że wizja BRI ma być wolna od politycznych nacisków ze strony dominującego partnera, jakim są bez wątpienia Chiny, i tym ma odróżniać się od projektów amerykańskich. Silnie akcentowana jest też równoprawność uczestników BRI i brak dążeń do dominacji w Europie czy Azji⁵⁹⁰. Taka postawa sprzyja oczywiście popularyzacji idei Pasa wśród państw o niskim poziomie zaawansowania gospodarczego oraz

⁵⁸⁸ Liang Linlin, *China vows win-win cooperation between OBOR, Juncker plan*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2016-02/18/c_135107691.htm [dostęp: 10.02.2016].

⁵⁸⁹ Wang Yiwei, op. cit., s. 38–40.

⁵⁹⁰ J.A. Smith, „*The Hegemony Games*”: *the United States of America (USA) vs. The People's Republic of China (PRC)*, „Global Research”, www.globalresearch.ca/tthe-hegemony-games-the-united-states-of-america-usa-vs-the-peoples-republic-of-china-prc/5452656 [dostęp: 16.01.2016].

zróznicowaniu systemów politycznych, a więc głównie w Azji Centralnej, ASEAN czy w Afryce. W istocie do chińskich deklaracji należy podchodzić z pewnym dystansem, bowiem trudno sobie wyobrazić, aby Państwo Środka nie zamierzało zagwarantować sobie stabilności funkcjonowania ani zabezpieczenia tak gigantycznej finansowo inwestycji poprzez zapewnienie wpływów politycznych na odpowiednim poziomie.

Tak monumentalny projekt, jak BRI, którego realizacja jest liczona w dziesięcioleciach, wymaga proporcjonalnie ogromnych nakładów kapitałowych. Motorem finansowym mają być oczywiście Chiny, dysponujące największymi rezerwami walutowymi na świecie, ale – jak podkreśla Pekin – wkład pieniężny poszczególnych państw nie będzie miał wpływu na utrwalanie podziałów między uczestnikami⁵⁹¹. Nie oznacza to jednak, że w praktyce BRI pozostanie platformą równoprawnej współpracy, zwłaszcza wobec silnych dysproporcji gospodarczych wśród uczestników, jak również możliwości wykorzystania tej inicjatywy przez stronę chińską jako narzędzia do globalnej dominacji⁵⁹².

Od strony finansowej bazowymi inicjatywami mają być AIIB oraz Fundusz Jedwabnego Szlaku, ale też regionalne struktury finansowe, m.in. Bank Rozwoju ASEAN, Fundusze UE, Bank Rozwoju SOW, a nawet Nowy Bank Rozwoju BRICS. W praktyce oznacza to stopniowe wiązanie struktur finansowych na świecie, pozostających poza kontrolą USA, w ramach jednego projektu gospodarczego, co oczywiście przełoży się na dalszą degradację ustanowionego przez Amerykanów systemu z Bretton Woods⁵⁹³.

Wyzwaniem dla realizacji BRI jest przede wszystkim pokonanie przeszkód natury politycznej. O ile większość członków UE przychylnie odnosi się do chińskiej inicjatywy, upatrując

⁵⁹¹ S. Perry, *The New Silk Road – OBOR – an overview*, „People’s Daily”, en.people.cn/n3/2016/0205/c90883-9014677.html [dostęp: 9.02.2016].

⁵⁹² M. Pillsbury, *The Hundred-Year Marathon: China’s Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*, St. Martin’s Griffin, New York 2016, s. 159–160.

⁵⁹³ Zhiquan Zhu, *China’s AIIB and OBOR: Ambitions and Challenges*, „The Diplomat” 9.10.2015.

w niej szansę na wyrwanie Europy z gospodarczego marazmu⁵⁹⁴, o tyle Stany Zjednoczone postrzegają Szlak jako fundamentalne zagrożenie dla swoich interesów w Azji, a także Europie⁵⁹⁵. Administracja w Waszyngtonie już raz doświadczyła porażki swojej polityki, gdy Chiny rozpoczęły ofensywę na płaszczyźnie finansowej w ramach AIIB. Teraz, gdy AIIB uzyskał wsparcie ze strony praktycznie wszystkich kluczowych aliantów USA (poza Japonią), Pekin zaproponował projekt idący krok dalej – swoistą euroazjatycką unię gospodarczą w ramach BRI, która praktycznie wyklucza z udziału USA. Potwierdzeniem rosnącego niepokoju Waszyngtonu o utratę pozycji w najważniejszych strefach wpływów, czyli Europie i Azji-Pacyfiku, było forsowanie umów partnerskich – odpowiednio TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) i TPP (Trans-Pacific Partnership) w okresie prezydentury B. Obamy. Jednakże państwa UE podchodziły z wyraźnym dystansem do idei TTIP⁵⁹⁶ i to pomimo promowania korzyści z tego partnerstwa przez Komisję Europejską⁵⁹⁷.

Oba projekty, TPP i BRI, są bez wątpienia próbą sił dwóch mocarstw. Inicjatywa chińska wydaje się bardziej atrakcyjna dla państw partnerskich, bowiem, o czym już wspomniano, nie zakłada konieczności spełniania warunków wstępnych. Co istotne: oba państwa deklarują otwartość swoich inicjatyw dla drugiej strony, z czego Chiny już skorzystały, zgłaszając akces do TPP, kiedy tylko będą w stanie spełnić kryteria. Z kolei Xi Jinping potwierdził⁵⁹⁸, że z radością powita Stany Zjednoczone

⁵⁹⁴ F.S. Montesano, M. Okano-Heijmans, *Economic Diplomacy in EU–China Relations: Why Europe Needs its Own 'OBOR'*, „Clingendael Policy Brief” 06.2016, s. 3.

⁵⁹⁵ P. Symonds, *One Belt, One Road: China's response to the US 'pivot'*, World Socialist Web Site, www.wsws.org/en/articles/2015/12/04/obor-d04.html [dostęp: 10.01.2017].

⁵⁹⁶ Szerzej o postawach Europejczyków wobec TTIP w poszczególnych państwach UE w: N.D. Steiner, *Public Support for TTIP in EU Countries: What Determines Trade Policy Preferences in a Salient Case?*, 6th Annual General Conference of the European Political Science Association (EPSA) in Brussels, 23–25.06.2016.

⁵⁹⁷ Szerzej o korzyściach TTIP dla UE: ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/about-ttip/impact/.

⁵⁹⁸ *Full text from President Xi Jinping's speech*, National Committee U.S.–China Relations, www.ncusr.org/content/full-text-president-xi-jinpings-speech [dostęp: 26.01.2017].

w BRI, kiedy tylko wyrażą wolę przyłączenia się do projektu⁵⁹⁹. Warto podkreślić, że od 2017 r. administracja nowego prezydenta USA Donalda Trumpa wprowadza do całej omawianej tu tematyki strategię niepewności. Wyrazem tego jest choćby zakończenie przez Waszyngton projektu TPP, silnie promowanego w okresie prezydentury B. Obamy.

Przed podobnym do amerykańskiego problemem stanął Kreml, którego znaczenie dla Azji Centralnej zaczyna coraz szybciej zanikać. Jednak w odróżnieniu od Waszyngtonu Moskwa jest immanentnym uczestnikiem BRI, zważywszy na znakomite z punktu widzenia projektu położenie na dwóch kontynentach. Z jednej strony więc dla Rosji BRI stanowi zagrożenie stania się „jednym z wielu” uczestników, ale z drugiej – jest szansą na wyrwanie się z pogłębiającej się izolacji politycznej i gospodarczej zapaści. Prezydent Putin oficjalnie wsparł inicjatywę chińską jako platformę integracji gospodarczej, starannie przy tym akcentując istnienie Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej (EaWG) jako odrębnego organizmu⁶⁰⁰. Oświadczenie prezydenta FR potwierdza sztywne stanowisko Rosji w kwestii dążenia do zachowania „twarzy” w globalnej polityce, choć oczywiście kremlowski *establishment* ma zarazem świadomość, że EaWG jest przykładem „potiomkinowskiej wioski”, a BRI – jedyną w zasadzie szansą na zapewnienie Rosji wejścia na drogę gospodarczego rozwoju, ponowne jej włączenie w światowy obieg gospodarczy i zdywersyfikowanie źródeł przychodów budżetowych⁶⁰¹.

Rosyjscy eksperci wskazują, że powiązanie BRI i EaWG stworzy niezbędne warunki do dalszej integracji Azji i Europy na płaszczyźnie ekonomicznej. Ponadto podkreślają, że „z eko-

⁵⁹⁹ M.A. Kuo, A.O. Tang, *China's 'One Belt, One Road' Initiative: Outlook For OBOR and the US Rebalance*, „The Diplomat” 3.12.2015.

⁶⁰⁰ C. Liu, *Russia seeking closer participation in China's OBOR*, „China Daily Europe”, europe.chinadaily.com.cn/business/2016-01/21/content_23179335.htm [dostęp: 3.02.2016].

⁶⁰¹ C. Putz, *China's Silk Road Belt Outpaces Russia's Economic Union*, „The Diplomat” 10.03.2016.

nomicznego punktu widzenia nie ma żadnych sprzeczności pomiędzy obu formatami [współpracy], a wręcz przeciwnie, są one wobec siebie komplementarne⁶⁰². W istocie nie zmniejsza to obaw Moskwy o pogłębiający się spadek wpływów w Azji Centralnej, ale zarazem stworzenie nowej płaszczyzny współpracy pozwoli Rosji uniknąć dalszej izolacji politycznej i ekonomicznej. Bez wątpienia pozyskanie rosyjskiej przychylności dla projektu ułatwi Chinom realizację planów wobec republik poradzieckich, jak i stworzy solidny fundament dla dalszej ekspansji w kierunku Europy⁶⁰³.

Pomimo gotowości obu przywódców do zacieśniania więzi politycznych i ekonomicznych w sferze niepewności pozostaje jednak faktyczna postawa Moskwy wobec BRI. Z perspektywy rosyjskich interesów ekonomicznych i politycznej pozycji w świecie zaangażowanie w Jedwabny Szlak stwarza szansę na promocję Rosji jako wiarygodnego i liczącego się partnera. Ponadto projekt umożliwi temu krajowi rozwijanie kontaktów ekonomicznych ponad zachodnimi sankcjami, a także pozwoli na stopniową dywersyfikację struktury gospodarki⁶⁰⁴.

Projekt BRI jest bez wątpienia unikatową szansą dla republik Azji Centralnej, które samodzielnie nie są w stanie wyrwać się z egzystowania na marginesie globalizacji (może z wyjątkiem Kazachstanu w dłuższej perspektywie). Region ten staje się pierwszym beneficjentem korzyści płynących z chińskiej ekspansji, czego potwierdzeniem jest wzrost obrotów handlowych z Chinami z 1,5 mld USD w 2001 r. do ponad 50 mld w roku 2013⁶⁰⁵. Ponadto w ramach realizacji BRI Chiny zawarły w republikach 1401 kontraktów o łącznej wartości 37,6 mld USD⁶⁰⁶. W zdecydowanej większości są to

⁶⁰² J. Feige, *China's Road to Closer Ties With Russia*, „The Diplomat” 3.08.2016.

⁶⁰³ Ibidem.

⁶⁰⁴ T. Ahmed, *Who's Afraid of One Belt One Road?*, „The Wire”, thewire.in/40388/one-belt-one-road-shaping-connectivities-and-politics-in-the-21st-century/ [dostęp: 18.07.2016].

⁶⁰⁵ R. Muzalevsky, op. cit.

⁶⁰⁶ T. Zimmerman, op. cit., s. 7.

jednak projekty rozbudowujące infrastrukturę, m.in. sieć kolejową, drogową czy nawet suchy port w Kazachstanie⁶⁰⁷.

Republiki mają świadomość swojego geostrategicznego znaczenia w procesie budowy BRI, nie tylko pod względem położenia geograficznego, ale również jako rezerwuariusowców naturalnych, które mogą stać się siłą napędową Pasa i Drogi. Stąd tak duże zainteresowanie chińskich inwestorów partycypacją w projektach rozwojowych w zakresie infrastruktury regionalnej i w przemyśle wydobywczym republik⁶⁰⁸. Z drugiej strony pojawiają się obawy, że region jest i pozostanie jedynie źródłem surowców i korytarzem tranzytowym dla BRI⁶⁰⁹. Problem w tym, że w istocie słabo rozwinięte gospodarczo państwa regionu nie bardzo mogą zaoferować cokolwiek innego poza surowcami naturalnymi i ewentualnie tanią siłą roboczą jako swój wkład w BRI. Nie posiadają bowiem ani zaawansowanych technologii, ani wykształconych kadr, ani środków finansowych na partycypację w projekcie.

Spodziewając się obaw o zastąpienie rosyjskiej dominacji przez chińską, Pekin od początku podkreślał nie tylko równoprawność państw partycypujących, ale również rzeczywiste korzyści, jakie przyniesie ta inicjatywa republikom. Zwracano też uwagę, że głównym wyzwaniem dla urzeczywistnienia projektu będzie pokonanie problemu nierównomiernego rozwoju państw wzdłuż Szlaku⁶¹⁰.

Obawy państw regionu są zrozumiałe, podobnie jak ich pragnienie szybkiej industrializacji oraz zmniejszenia uzależnienia od eksportu surowców. Realizacja tych zamierzeń nie

⁶⁰⁷ P. Bessler, *China's „new Silk road”: Focus on Central Asia*, EU-Asia Economic Governance Forum, Konrad Adenauer Stiftung, Berlin.

⁶⁰⁸ W.T. Wilson, *China's Huge 'One Belt, One Road' Initiative Is Sweeping Central Asia*, „National Interest”, nationalinterest.org/feature/chinas-huge-one-belt-one-road-initiative-sweeping-central-17150 [dostęp: 2.07.2016].

⁶⁰⁹ Sh. Snow, *Central Asia's Lukewarm Pivot to China*, „The Diplomat” 16.08.2016.

⁶¹⁰ Ch. Campbell, *China's Xi Jinping Talks Up 'One Belt, One Road' as Keynote Project Fizzles*, „Time”, time.com/4457044/xi-jinping-one-belt-one-road-obor-south-china-sea-economic-trade-business/ [dostęp: 29.08.2016].

jest jednak wyłącznie sprawą poziomu środków finansowych, jakie Chiny przeznaczą na realizację swojego projektu, oraz korzyści, które będą udziałem republik. Istotne jest bowiem przekierowanie strumienia finansów na masową edukację i podniesienie jej jakości, rozwijanie i implementacja nowoczesnych technik zarządzania, a także poprawa działalności administracji na sprzyjającą rozwojowi biznesu⁶¹¹.

BRI może też stanowić niezwykle silny mechanizm dla przedstawienia SOW na tory gospodarczej współpracy, które będą stopniowo dominować w relacjach między członkami ponad kwestiami politycznymi i militarnymi. W rezultacie SOW będzie stawać się platformą koordynującą współpracę między państwami, ale też wychodzącą z cienia marazmu i limitowanego geograficznie regionalizmu⁶¹².

Chińskie dążenie do powiązania BRI i SOW wyraźnie wskazuje na forsowanie przez Pekin ekonomicznego charakteru organizacji. Wzmacnianie roli SOW jako platformy kooperacji gospodarczej nie jest zbieżne z rosyjską polityką, której fundamentem pozostaje utrzymanie roli polityczno-militarnego lidera w regionie. Działania Pekinu są więc swoistym testem gotowości Rosji do nowej formy współpracy z Chinami i rzeczywistej zdolności do znalezienia wspólnoty interesów ponad podziałami. Zdaniem analityków ze Stratfor wzrost znaczenia SOW w regionie i jako elementu szerszego planu, jakim jest BRI, będzie możliwy dopiero, gdy Rosja i Chiny przestaną konkurować ze sobą o uzyskanie dostępu do zasobnego w surowce regionu Azji Centralnej⁶¹³. Oficjalne stanowisko przywódców obu mocarstw w odniesieniu do przyszłej roli SOW wskazuje na wizję organizacji jako platformy

⁶¹¹ H.H.L. Chan, K. Hui-Yi Tseng, T.W. Lim, W.X. Lim, *China's One Belt One Road Initiative*, Imperial College Press, London 2016, s. 15.

⁶¹² T. Zimmerman, op. cit., s. 8.

⁶¹³ N. Chandra, *Can China and Russia co-operate in Central Asia?*, „CNBC”, www.cnbc.com/2015/12/14/china-russia-ties-in-focus-as-shanghai-cooperation-organization-kicks-off.html [dostęp: 30.01.2016].

łączącej chińsko-rosyjskie interesy geostrategiczne w obszarze eurazjatyckim, z uwzględnieniem powiązania EaWG z BRI⁶¹⁴.

Warto dodać, że Chiny cierpliwie czekają na zmianę stanowiska Rosji wobec roli SOW i ta zmiana jest już zauważalna. Kreml zaczął sobie zdawać sprawę, że bez przedstawienia priorytetów w funkcjonowaniu organizacji jej rola będzie się marginalizować, a wraz z nią rosyjskie wpływy. W tej sytuacji Moskwa zdaje się godzić na nadanie SOW nowej roli, zabezpieczając jednocześnie swoje interesy poprzez uwypuklenie znaczenia EaWG i OUBZ w procesach integracyjnych, a także pod względem przyszłych korzyści finansowych z BRI i Banku Rozwoju SOW⁶¹⁵.

4.4. Globalna kooperacja i współzawodnictwo

Wejście SOW na arenę globalną oznacza konieczność nawiązania relacji z bytami politycznymi o zasięgu globalnym i jednocześnie gotowość do współzawodnictwa z nimi w obszarach, które pozostają w sferze operacyjnej organizacji. Głównymi graczami globalnymi są Unia Europejska w sferze ekonomicznej i Organizacja Sojuszu Północnoatlantyckiego na płaszczyźnie militarnej.

Unia Europejska (UE) powstała w efekcie ewolucji procesów integracyjnych, które nasiliły się w Europie po II wojnie światowej. Pierwszoplanowym wyzwaniem dla europejskich państw było wypracowanie sposobu na zapobieganie kolejnym konfliktom w przyszłości, zwłaszcza w obliczu katastrofalnych skutków dwóch wojen światowych i zagrożenia konfrontacją z agresywnymi działaniami ZSRR⁶¹⁶.

⁶¹⁴ A. Gabuev, *Another BRIC(S) in the Great Wall*, Carnegie Moscow Center, carnegie.ru/publications/?fa=60628 [dostęp: 10.12.2015].

⁶¹⁵ P. Stobdan, *Talking Heads: Modi in Ufa*, Institute for Defence Studies and Analyses, www.idsa.in/idsacomments/TalkingHeadsModiinUfa_pstobdan_070715 [dostęp: 6.02.2016].

⁶¹⁶ T. Sieniow, *Geneza i rozwój procesów integracyjnych w Europie po II wojnie światowej*, w:

Pierwszą formalną organizacją, uznawaną za fundament przyszłej UE, była Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EW-WiS), powołana do życia na podstawie traktatu podpisanego przez Belgię, Francję, Luksemburg, Niemcy i Włochy 18 kwietnia 1951 r., podczas konferencji w Paryżu. 25 marca 1957 r. powołano do życia Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) na mocy traktatu podpisanego w Rzymie przez członków EWWiS⁶¹⁷, a równolegle z EWG ustanowiono Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EWEA, EURATOM)⁶¹⁸.

Pierwszym etapem integracji gospodarczej na obszarze państw członkowskich było ustanowienie unii celnej, która zaczęła obowiązywać od 1968 r. Kolejny etap tego procesu zakończył się 31 grudnia 1992 r. wraz z wejściem w życie zasad jednolitego rynku wewnętrznego⁶¹⁹. Przedtem, 14 czerwca 1985 r. pięć państw członkowskich EWG (Francja, Luksemburg, Niemcy, Niemcy, Niemcy i Belgia) podpisały *Układ z Schengen*, w którym zobowiązywały się do ograniczania kontroli na granicach narodowych, aż do ich całkowitej likwidacji⁶²⁰.

Przełomowym momentem dla integracji europejskiej było podpisanie w dniu 7 lutego 1992 r. *Traktatu o Unii Europejskiej*, który wszedł w życie 1 listopada 1993 r.⁶²¹

Z punktu widzenia rozważań dotyczących relacji między UE a republikami Azji Centralnej i w szerszym ujęciu SOW pierwszoplanową rolę odgrywa Wspólna Polityka Zagraniczna i Bez-

---

Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu Lizbońskiego, red. A. Kuś, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 22–23.

⁶¹⁷ *A peaceful Europe – the beginnings of cooperation*, The European Union, europa.eu/about-eu/eu-history/1945-1959/index_en.htm [dostęp: 11.11.2010].

⁶¹⁸ Szerzej o celach i zadaniach EUARTOM: F. Nocera, *The Legal Regime of Nuclear Energy. A Comprehensive Guide to International and European Union Law*, Intersentia, Antwerpen–Oxford 2005, s. 43–46.

⁶¹⁹ D. Chalmers, Ch. Hadjiemmanuil, G. Monti, A. Tomkins, *European Union Law: Text and Materials*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 466.

⁶²⁰ A. Doliwa-Klepacka, M. Zdanowicz, *The Evolution of the Visa Policy of the European Union: Selected Issues*, w: *Wybrane aspekty wpływu członkostwa państw Europy Środkowo-Wschodniej na stosunki ze wschodnimi państwami ościennymi*, red. A. Doliwa-Klepacka, M. Zdanowicz, Temida2, Białystok 2009, s. 61.

⁶²¹ *Treaty on European Union*, The European Union, europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf [dostęp: 3.02.2010].

pieczeństwa (WPZiB), która stanowi fundament kształtowania polityki obronnej oraz zagranicznej i jest ściśle związana z procesem integracji politycznej państw członkowskich⁶²². Niechęć części polityków do poszerzania kompetencji politycznych Wspólnoty, a później UE, skutkowałą spowolnieniem integracji w tym obszarze, a w konsekwencji ograniczeniem roli UE w globalnej polityce⁶²³.

Ograniczona zdolność Unii do występowania jako monolitu politycznego na arenie międzynarodowej ujawniała się przy okazji konfliktów na świecie⁶²⁴, a nawet tych na terenie Europy, jak choćby wojna po rozpadzie Jugosławii czy sprawa uznania Kosowa⁶²⁵. Konsekwencją braku jednolitej i wielowektorowej polityki zagranicznej jest dominacja relacji dwustronnych między członkami UE a innymi państwami i organizacjami. W praktyce oznacza to, że UE jako strona międzynarodowych relacji jest marginalizowana i to pomimo swojego potencjału gospodarczego czy militarnego jej członków. Przykładem jest choćby brak oficjalnych kontaktów z SOW, takich, jak ma ta organizacja z ASEAN.

W świetle powyższych faktów nie jest więc niczym zaskakującym, że spójna strategia UE wobec Azji Centralnej w zasadzie nie istnieje, a na pierwszy plan wysuwają się partykularne interesy poszczególnych państw członkowskich. Warto dodać, że ich działalność nie zawsze koresponduje z założeniami unijnej strategii postępowania, jak również ma charakter dwu- lub wie-

⁶²² R. Zięba, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 10–25 oraz W.M. Góralski, *Rozwój i ewolucja systemu decyzyjnego Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, w: *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymieś, Scholar, Warszawa 2009, s. 56–58.

⁶²³ Jedną z prób przełamania impasu było postanowienia Jednolitego Aktu Europejskiego. Szerzej: K. Wiaderny-Bidzińska, *Polityczna integracja Europy Zachodniej*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 1999, s. 164–165.

⁶²⁴ Por. K. Zajączkowski, *Międzynarodowy potencjał gospodarczy Unii Europejskiej w dobie wyzwań globalnych*, w: *Unia Europejska jako aktor na scenie globalnej. Razem czy osobno?*, red. B. Góralczyk, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 121–122.

⁶²⁵ A.P. Rodt, S. Wolff, *EU conflict management in Bosnia and Herzegovina and Macedonia*, w: *The EU as a global conflict manager*, red. R.G. Whitman, S. Wolff, Routledge, London–New York 2012, s. 138–139.

lostronny, ale z wyłączeniem budowania relacji z regionalnymi organizacjami, jak SOW czy EaWG⁶²⁶.

UE dostrzega znaczenie Azji Centralnej w globalnej polityce i gospodarce, oczywiście z uwzględnieniem roli dwóch spinających ten region mocarstw – Rosji i Chin. To właśnie obecność tych państw leży u podstaw konieczności zaistnienia Unii w regionie, zwłaszcza w obliczu bilateralnych powiązań gospodarczych i energetycznych państw członkowskich. Trudno jednak mówić o wypracowaniu przez UE strategii wielowymiarowej – w zasadzie Unia sama ograniczyła swoją rolę do inicjacji i ograniczonej partycypacji w procesach stabilizacyjnych i pokojowych oraz demokratycznych. Unijne wysiłki nawiązania, podtrzymywania i wzmacniania relacji z pięcioma republikami poradzieckimi nie przyniosły spodziewanych rezultatów, ani w postaci większej stabilności regionalnej, ani rozwoju procesów demokratycznych. Pojawił się nawet zarzut o nadmierne uleganie UE autorytarnym przywódcom i wykorzystywanie przez nich ambicji UE do realizacji własnych celów⁶²⁷. Reasumując, efekty dotychczasowych działań Unii w regionie wykazały jej niezdolność do realizacji celów strategicznych w sposób bezpośredni, a jedynie poprzez próby wpływania na Rosję i Chiny.

Specyfika geopolityczna republik, nękające je problemy gospodarcze, społeczne, narodowościowe i religijne, a także potencjalne załamanie względnej stabilności politycznej skutkowały ich określeniem jako „pięciu trudnych klientów” UE (*five difficult clients*)⁶²⁸. Wspólnota dostrzega istniejącą zależność między rozwojem gospodarczym a skutecznością realizacji procesu transformacji społeczno-politycznej i zapewnienia stabilności długookresowej w regionie. Potwierdzeniem tego jest

⁶²⁶ K. Kozłowski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Azji Środkowej: analiza realizacji Strategii na Rzecz Nowego Partnerstwa z Azją Środkową*, Szkoła Główna Handlowa, kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/kwartalnik/Documents/KK24.pdf, s. 14 [dostęp: 14.05.2016].

⁶²⁷ Ibidem, s. 14–15.

⁶²⁸ Yuqun Shao, *The EU's Central Asia Policy and Its Implications for China*, „DIE Discussion Paper” 2008, nr 9, s. 13.

opracowanie szeregu programów pomocowych, w tym dwóch najważniejszych dla rozwoju: TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States) i DCI (Development Cooperation Instrument). Ich celem jest zarówno wzmacnianie przemian gospodarczych w kierunku implementacji zasad wolnorynkowych, jak i równoległe transformacji demokratycznych⁶²⁹. Na realizację tych programów Unia przeznaczyła w latach 2007–2013 356 mln euro, co wobec rzeczywistych potrzeb pięciu republik wydaje się kwotą dalece niewystarczającą⁶³⁰.

Choć Unia szybko zareagowała na zmiany na mapie politycznej Azji Centralnej po rozpadzie Związku Radzieckiego, wzmacniając poczucie suwerenności republik i dążąc do umocnienia swoich wpływów kosztem osłabienia notowań Rosji, to jednak strategia ta nie przyniosła spodziewanych rezultatów. Rosja wyszła bowiem z inicjatywami mającymi w założeniu stać się gwarancjami bezpieczeństwa regionalnego – OUBZ i SOW⁶³¹. Pojawienie się tych dwóch organizacji skłoniło Unię do zwrócenia się ku partnerstwu z Rosją mającą wpływ na kształt polityki w regionie. Moskwa niechętnie odnosiła się do jakichkolwiek obcych wpływów w Azji Centralnej, które mogłyby zburzyć rosyjskie plany wobec regionu i rolę, jaką zamierzała w nich odgrywać. W efekcie nie doszło do zawiązania rosyjsko-unijnej kooperacji w zakresie budowy stabilności i strategii rozwoju regionu⁶³².

Z kolei drugie mocarstwo, Chiny, stosowały strategię dystansowania się od zaangażowania w sprawy polityczne nawet w swoim bezpośrednim sąsiedztwie, uznając obszar bezpieczeństwa regionalnego za domenę Rosji i wspierając jej działania. To z kolei przełożyło się na całkowity brak relacji między Brukselą i Pekimem.

⁶²⁹ J. Boonstra, J. Halle, *EU Development Ministers Discuss Approach to Central Asia*, „EU-CAM Commentary” 07.2011, nr 16, s. 1–2.

⁶³⁰ J. Boonstra, M. Emerson, N. Hasanova, M. Laurelle, S. Peyrouse, *Monitoring The EU's Central Asia Strategy*, CEPS-FRIDE, Brussels–Madrid 2010, s. 91–92.

⁶³¹ J. Lang, N. Popescu, *Afghanistan – the View from Russia*, European Union Institute for Security Studies, „Alert Issue” 2015, nr 1, s. 2.

⁶³² E. Gross, *Recalibrating EU-Central Asia relations*, „ISS Brief Issue” 2015, nr 16, s. 1–2.

nem w obszarze politycznym dotyczącym regionu. Oznaczało to, że jedynym i jakże trudnym partnerem dla Unii pozostaje Rosja, bez której ani Stany Zjednoczone, ani UE nie są w stanie zagwarantować bezpieczeństwa i stabilności republikom⁶³³.

Również relacje pozaekonomiczne Unii z Chinami pozostawały chłodne. Przeszkodą w ich ociepleniu był oczywiście nieakceptowalny przez Brukselę system polityczny Państwa Środka, a zwłaszcza brak swobód obywatelskich, demokratycznych wyborów powszechnych i łamanie praw człowieka. Na charakter relacji rzutowało przede wszystkim krwawe stłumienie buntu studentów na placu Tiananmen w czerwcu 1989 r., a także okupacja Tybetu⁶³⁴ i restrykcje wobec mniejszości ujgurskiej w Xinjiangu⁶³⁵. Unia nie mogła sobie jednak pozwolić na ignorowanie rosnącej potęgi ekonomicznej Chin, zwłaszcza utrzymywania restrykcji handlowych, nałożonych w 1989 r. W efekcie nacisków państw członkowskich, chcących zacieśniać kooperację ekonomiczną z Pekinem, Bruksela stopniowo łagodziła ograniczenia, znosząc je całkowicie w 1995 r.⁶³⁶

Choć od tego momentu relacje chińsko-unijne zaczęły ulegać stopniowej poprawie, to Wspólnota nie zaprzestała sygnalizowania i potępienia przejawów łamania praw człowieka w Państwie Środka. Nadal dominującym obszarem „dojrzałego partnerstwa” (*maturing partnership*)⁶³⁷ pozostaje sfera gospodarcza, choć i w tym obszarze pojawiają się często konflikty. Ich źródłem jest przede wszystkim stosowanie zakazanych w UE metod wspierania eksportu, takich jak dumping czy państwowe subwencje eksportowe, a także łamanie praw patentowych i nieprzestrzeganie

⁶³³ M. Laurelle, op. cit., s. 4–5.

⁶³⁴ W. van Kemenade, *Don't let Tibet issue derail EU-China relations*, „Clingendael”, www.clingendael.nl/publication/dont-let-tibet-issue-derail-eu-china-relations [dostęp: 13.02.2015].

⁶³⁵ Shi Zhiqin, *Understanding China-EU Relations*, Carnegie Europe, carnegieeurope.eu/publications/?fa=49688 [dostęp: 3.11.2014].

⁶³⁶ L. Choukroune, R. Creemers, J.-F. Huchet, D. Prevost, *EU-China Trade Relations*, Directorate-General For External Policies of the Union, Brussels 2011, s. 6.

⁶³⁷ *EU-China relations: a maturing partnership*, EUR-Lex, eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r14207 [dostęp: 4.02.2015].

europiejskich norm środowiskowych⁶³⁸. Konsekwencją niepełnej implementacji zasad wolnorynkowych przez władze w Pekinie jest brak nadania przez UE chińskiej gospodarce statusu gospodarki rynkowej (Market Economy Status – MES)⁶³⁹.

Również w przypadku relacji gospodarczych między UE a republikami Azji Centralnej istotne znaczenie ma system polityczny, zwłaszcza w kontekście przestrzegania zasad demokracji, humanitaryzmu, praw człowieka, swobód obywatelskich czy wolnych mediów. Dodatkowo dużą wagę Bruksela przykładą do przestrzegania zasad gospodarki wolnorynkowej, ze szczególnym uwzględnieniem poziomu korupcji, natężenia nepotyzmu, wpływu administracji państwowej na decyzje biznesowe itp. W przypadku rządów autorytarnych spełnienie tych wymogów jest co najmniej trudne, a często nawet niemożliwe, co oczywiście znajduje swoje negatywne odzwierciedlenie w zdystansowaniu Brukseli od zaangażowania w kooperację gospodarczą.

Podobnie jak w przypadku Chin i Rosji u podstaw gospodarczych zainteresowań Unii regionem leżą bogactwa naturalne i możliwości ich wykorzystania do podniesienia stabilności energetycznej Europy. Środki zainwestowane przez państwa członkowskie w badania, próbné odwierty i eksploatację złóż miałyby swoje przełożenie w poprawie zamożności lokalnych społeczeństw. W dłuższej perspektywie pozytywnym skutkiem byłoby stopniowe włączanie republik w mechanizm gospodarki globalnej, co z kolei wpłynęłoby na większą niezależność republik od Rosji.

Problemem jest fakt, że państwa regionu są spolaryzowane pod względem zasobów naturalnych. Na tym tle wyróżniają się Turkmenistan i Kazachstan, których złoża surowców ener-

⁶³⁸ Por. *China Welcomes EU Delay of ETS for Int'l Flights*, „People's Daily”, english.peopledaily.com.cn/90883/8194583.html, [dostęp: 3.04.2013], *FM Opposes EU Moves Against China's PV Products*, „People's Daily”, english.peopledaily.com.cn/90785/8160524.html [dostęp: 09.03.2013], K. Brown, *Why Europe Won't Get Tough on China*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2013/08/why-europe-wont-get-tough-on-china/ [dostęp: 8.12.2014].

⁶³⁹ Szerzej o przyczynach odmowy nadania Chinom statusu MES w: L. Puccio, *Granting Market Economy Status to China. An analysis of WTO law and of selected WTO members' policy*, European Parliamentary Research Service, 11.2015.

tycznych są na tyle bogate, by stać się kołem zamachowym ich gospodarek. Na drugim biegunie leżą Kirgistan i Tadżykistan, które są relatywnie ubogie w surowce, ale mogłyby zyskać dodatkowe źródło dochodów z tranzytu tych złóż pozyskiwanych w pozostałych republikach.

Dla państw Azji Centralnej UE jest najważniejszym partnerem eksportowym. Wartość dóbr dostarczonych na rynki unijne w 2015 r. osiągnęła poziom prawie 44,5 mld euro, co stanowiło 34,9% całego eksportu regionu. Udział Unii w imporcie jest jednak zdecydowanie niższy, bo wyniósł 10,2 mld euro, co stanowiło 18,1% sumarycznego importu republik⁶⁴⁰. Tak duża dysproporcja wynika przede wszystkim z niskiej siły nabywczej republik, dla których produkty europejskie są zbyt drogie, a przez to mało konkurencyjne w stosunku do chińskich i rosyjskich⁶⁴¹. Potwierdzeniem tego jest dominacja Chin i Rosji w imporcie republik, z udziałem odpowiednio 30,8% i 27,9%⁶⁴².

Dominacja gospodarczych relacji bilateralnych pomiędzy państwami członkowskimi UE i SOW oraz brak postrzegania przez Unię SOW jako monolitu wspólnych interesów gospodarczych i politycznych są poważnymi przeszkodami na drodze nawiązania współpracy. Bez wątpienia u podłoża tej sytuacji leży zróżnicowanie postaw członków UE wobec dominujących graczy – Rosji, Chin, Indii i Pakistanu. Szczególne znaczenie ma tu zwłaszcza powszechna niechęć większości państw europejskich wobec kierunków i metod polityki Kremla, co oczywiście przekłada się na brak jednolitego stanowiska UE wobec Rosji. Tym samym zgoda na jakikolwiek model współpracy UE–SOW oznaczałaby akceptację przez Brukselę moskiewskiej polityki, zwłaszcza wobec „bliskiej zagranicy”. Dopóki więc w Rosji nie nastąpi zmiana światopoglądowa odnośnie postrzegania roli tego państwa w ujęciu globalnym i porzucenie nieakceptowalnych przez

⁶⁴⁰ *European Union, Trade in goods with Central Asia 5*, European Commission, trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151896.pdf [dostęp: 20.04.2016].

⁶⁴¹ J. Boonstra, M. Laurelle, S. Peyrouse, op. cit., s. 16.

⁶⁴² *European Union, Trade...*, op. cit.

cywilizowany świat metod realizacji politycznych celów, dopóty relacje między SOW a UE nie będą w pełni poprawne.

Warto też dodać, że na Kremlu brak jest jakichkolwiek przejawów myślenia o relacjach z UE w kategoriach innych niż partykularyzm własnych interesów. Dla Rosji Unia jako monolit jest potencjalnym zagrożeniem marginalizacją, zwłaszcza wobec zacieśniania gospodarczych więzi z Chinami, choćby i opartych na bilateralnych relacjach Pekinu z państwami członkowskimi UE.

Reasumując, brak relacji między SOW a UE wynika przede wszystkim z braku dostrzegania potrzeby ich istnienia, tak przez poszczególne państwa, jak i na poziomie instytucji obu bytów politycznych. Być może sytuacja ta ulegnie zmianie pod wpływem przemian w układzie światowego porządku, których można spodziewać się wraz ze postępami w realizacji chińskich inicjatyw BRI i tworzeniem nowego systemu finansowego.

Jednym z głównych celów SOW wskazanych w artykule 1 Karty jest „utrzymywanie i wzmacnianie pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w regionie”⁶⁴³. Realizacja tego celu wymaga współdziałania państw członkowskich na płaszczyznach politycznej, gospodarczej i militarnej. Choć fundamentem SOW były powiązania o charakterze militarnym (walka z „trzema siłami zła”), to organizacja została zaprojektowana jako platforma do budowania relacji również politycznych, gospodarczych, kulturalnych i społecznych. Niemniej, w świecie zachodnim zdominowanym przez polityczne i gospodarcze interesy Stanów Zjednoczonych SOW została uznana za sojusz militarny mający być próbą zbalansowania potęgi NATO⁶⁴⁴. Choć oficjalnie SOW zadeklarowała otwartość na współpracę z każdym państwem i z każdą organizacją międzynarodową, które nie są wrogo nastawione do SOW i jej członków, to całkowite zdystansowanie się tej organizacji od państw zachodnich, zarówno w procesie

⁶⁴³ *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, op. cit.

⁶⁴⁴ T. Roney, *The Shanghai Cooperation Organization: Chian's NATO?*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2013/09/the-shanghai-cooperation-organization-chinas-nato-2/ [dostęp: 11.12. 2013].

tworzenia, jak i na późniejszych etapach rozwoju, wskazywało na jej konkurencyjny charakter w stosunku do NATO.

Sojusz Północnoatlantycki (North Atlantic Treaty Organisation – NATO) jest znacznie starszą od SOW, bo utworzoną 4 kwietnia 1949 r., organizacją z bazowym założeniem o wyłącznie militarnym charakterze i zakresie działania obejmującym praktycznie cały świat⁶⁴⁵. Aktem założycielskim był traktat północnoatlantycki (North Atlantic Treaty), zwany też traktatem waszyngtońskim od miejsca jego podpisania, który sygnowało 12 państw założycielskich: Belgia, Dania, Francja, Islandia, Kanada, Luksemburg, Niderlandy, Norwegia, Portugalia, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Włochy. Aktualnie NATO liczy 29 państw członkowskich, a 3 kolejne rozpoczęły proces akcesyjny (Gruzja, Bośnia i Hercegowina oraz Macedonia)⁶⁴⁶.

Od momentu powołania NATO do życia kluczową rolę w Sojuszu odgrywały i nadal odgrywają Stany Zjednoczone z uwagi na osiągnięcie po II wojnie pozycji światowego supermocarstwa politycznego, ekonomicznego i militarnego. Konsekwencją tego było podporządkowanie NATO celom amerykańskiej polityki zagranicznej, zwłaszcza w kontekście przeciwdziałania ekspansji Kremla w różnych regionach świata. Do upadku ZSRR rola USA nie była kwestionowana przez zachodnich sojuszników, którzy zostali bezpośrednio narażeni na skutki potencjalnej agresji Układu Warszawskiego. Rozpad sowieckiego imperium i włączenie państw byłego bloku wschodniego do NATO zmieniły układ sił w Europie i na świecie, co z kolei pociągnęło za sobą ukształtowanie porządku unipolarnego z jedynym mocarstwem – Stanami Zjednoczonymi⁶⁴⁷.

⁶⁴⁵ Zakres działania NATO nie jest określony w *Traktacie*. Początkowo zakres ten wyznaczało pięć Regionalnych Grup Planowania: Europa Północna, Europa Zachodnia, Europa Południowa i Zachodni Obszar Morza Śródziemnego, Stany Zjednoczone-Kanada oraz Północny Atlantyk: *The beginning of NATO's military structure: birth of the Alliance to the fall of the Berlin Wall*, „Military Matters”, nr 01, s. 2.

⁶⁴⁶ *Member Countries*, NATO, www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52044.htm [dostęp: 16.07.2018].

⁶⁴⁷ G. Doctorow, *The Unipolar World Is Ending*, „Russia Insider”, russia-insider.com/en/essay/unipolar-world-ending/ri10595 [dostęp: 20.10.2015].

O ile państwa członkowskie NATO zaakceptowały nowy porządek światowy⁶⁴⁸, o tyle Rosja otwarcie zaczęła kontestować ekspansję NATO na wschód oraz dominującą pozycję Waszyngtonu⁶⁴⁹. Choć Federacja Rosyjska mogła stać się członkiem Sojuszu, to oczywiste było, że Kreml nie dokona takiego zwrotu w swojej polityce głównie dlatego, że wówczas znacząco obniżyłaby się pozycja Rosji na świecie na skutek pozbawienia możliwości odgrywania kluczowej roli⁶⁵⁰. W efekcie Rosja stworzyła własną organizację – OUBZ, w której jej pozycja lidera była niezagrożona⁶⁵¹.

Pomimo pogrążenia w głębokim kryzysie politycznym i gospodarczym Rosja przeciwstawiała się poszerzaniu NATO na wschód i traktowała obszar poradziecki jako swoją wyłączną strefę wpływów. Faktem jest, że Kreml nic nie mógł zrobić, by odwrócić niekorzystny dla siebie trend, ale zbliżenie NATO do granic FR zaktywizowało działania Moskwy na pozostałym obszarze Europy Wschodniej i Południowej oraz w Azji Centralnej. Ten drugi obszar, z uwagi na uwarunkowania historyczne i rosnące wpływy Chin oraz aktywność Stanów Zjednoczonych, stał się pierwszoplanowym regionem dla rosyjskich zabiegów o utrzymanie wpływów⁶⁵².

Na zmianę sytuacji wpłynęło utworzenie SOW, w której Ro-

⁶⁴⁸ W istocie pojawiły się głosy o nadmiernej roli USA i zbyt silnym wykorzystywaniu NATO dla realizacji amerykańskich interesów. Źródło: W.B. Weinrod, *We Still Need NATO*, „The American Interest”, www.the-american-interest.com/2016/01/15/we-still-need-nato/ [dostęp: 22.01.2016].

⁶⁴⁹ Szerzej o reakcjach Kremla na proces poszerzania NATO na Wschód: A.P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth 2013, s. 111–112.

⁶⁵⁰ W początkowym okresie po upadku ZSRR Rosja nie odrzucała przyszedłemu członkostwa w NATO, które – jak stwierdził szef MSZ FR A. Kozyriew – może nastąpić „w następstwie obustronnej ewolucji”. Źródło: G. Meseznikov, *On Russia's Position in the NATO Enlargement Issue (1992–1997)*, w: *NATO Looks East*, red. P. Dutkiewicz, R.J. Jackson, Praeger Publishers, Westport 1998, s. 101.

⁶⁵¹ P. Baev, *The CSTO: Military Dimensions of the Russian Reintegration Effort*, w: *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, red. S.F. Starr, S.E. Cornell, Central Asia-Caucasus Analyst/Silk Road Studies Program, Washington 2014, s. 40–41.

⁶⁵² J.D.P. Moroney, *Western approaches to security cooperation with Central Asian states: advancing the Euro-Atlantic security order in Eurasia* w: *Security Dynamics in the Former Soviet Bloc*, red. G.P. Herd, J.D.P. Moroney, RoutledgeCurzon, London–New York 2003, s. 177–178.

sja obok Chin odgrywa kluczową rolę i która znacznie skuteczniej zabezpiecza region Azji Centralnej przed wpływami NATO niż OUBZ. Nie oznacza to, że NATO, a zwłaszcza Stany Zjednoczone zrezygnowały z zabiegania w republikach poradzieckich o wsparcie swoich interesów.

W relacjach SOW–NATO przełomowym momentem było rozpoczęcie amerykańskiej interwencji w Afganistanie w 2001 r. Destabilizacja polityczna tego państwa stała się istotnym zagrożeniem dla całego regionu, szczególnie na skutek rosnących wpływów radykalnych ugrupowań muzułmańskich. Pomimo relatywnie dużej siły militarnej SOW nie podjęła działań mających na celu przywrócenie stabilności politycznej. Przyczyn bierności należy upatrywać w permanentnym dystansowaniu się Pekinu od zaangażowania w jakiegokolwiek spory poza granicami Chin. Z kolei Kreml nie mógł sobie pozwolić na otwartą interwencję z uwagi na negatywne i nieprzewidywalne skutki takiego kroku, będące następstwem wojny prowadzonej w tym kraju przez ZSRR w latach 1979–1989. Wstrzemięźliwość dwóch kluczowych graczy w regionie wykorzystały Stany Zjednoczone, które szybko zmontowały koalicję złożoną początkowo z państw członkowskich NATO oraz uzyskały akceptację Rady Bezpieczeństwa ONZ dla swoich działań⁶⁵³. W początkowym okresie Kreml przychylnie przyjął amerykańską inicjatywę, ale w miarę upływu czasu coraz silniej dawały znać o sobie obawy Rosji o nadmierne umocowanie wpływów Waszyngtonu w regionie⁶⁵⁴.

Niezależnie od postrzegania w kategoriach partykularnych interesów Pekinu, Moskwy i Waszyngtonu misja ISAF odegrała istotną rolę dla odsunięcia zagrożenia rozprzestrzeniania się konfliktu afgańskiego na cały region, a więc przyniosła korzyści zarówno dla NATO, jak i SOW. Ponadto przyczyniła się do zawiązania współpracy między obu organizacjami, które postrze-

⁶⁵³ *Afghanistan: Paying for the Taliban's Crimes*, „Human Rights Watch” 04.2002, t. 14, nr 1, s. 47–48.

⁶⁵⁴ J. Lang, *Afghanistan...*, op. cit.

gane były jako konkurencyjne i raczej niezdolne do współpracy ze względu na konflikt interesów⁶⁵⁵.

Aktywizacja sił NATO (choć oficjalnie była to międzynarodowa misja stabilizacyjna, a nie operacja samego Sojuszu) w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru będącego domeną SOW stała się szansą na przełamanie stereotypów we wzajemnym postrzeganiu obu organizacji. Kluczowe znaczenie miało nawiązanie współpracy ponad istniejącymi podziałami. W tym celu niezbędne było włączenie SOW w proces współodpowiedzialności za bezpieczeństwo w wymiarze globalnym, co korespondowało z rosnącą rolą Azji w globalizacji⁶⁵⁶.

Głównym obszarem łączącym NATO z SOW przez lata pozostawał Afganistan. Należy podkreślić, że żadne z państw członkowskich SOW nie uczestniczyło bezpośrednio w misji ISAF, choć Rosja, Kirgistan i Uzbekistan wspierały działania sił interwencyjnych w zakresie logistyki w ramach Północnej Sieci Dystrybucyjnej (The Northern Distribution Network – NDN). Celem NDN było zapewnienie dostaw nie tylko dla sił ISAF, ale również Afgańskich Narodowych Sił Bezpieczeństwa (Afghan National Security Forces – ANSF). Zapewnienie płynności i ciągłości dostaw było możliwe tylko poprzez zaangażowanie Rosji, która po dość entuzjastycznym przystąpieniu do koalicji antyterrorystycznej po wydarzeniach z 11 września 2001 r. stopniowo zaczęła dystansować się od obecności Amerykanów, zwracając się w stronę Chin, SOW i wzmacniania pozycji OUBZ w regionie. Rosja obawiała się też nadmiernego wzmocnienia wpływów Waszyngtonu w Azji Centralnej, a przez to konieczności walki o utrzymanie swojej pozycji z dwoma potęgami⁶⁵⁷. Pomimo ofi-

⁶⁵⁵ K. Rahimov, *The Shanghai Cooperation Organization and the Fight Against Terrorism*, w: *Afghanistan and Central Asia: NATO's Role in Regional Security Since 9/11*, red. O. Tanri-sever, IOS Press, Amsterdam 2013, s. 227.

⁶⁵⁶ I. Diskin, *Political dynamics of NATO: an Asian Perspective* w: *Emerging NATO: Challenges for Asia and Europe*, red. V.P. Malik, J. Schulz, Observer Research Foundations / Lancer Publishers & Distributors, New Delhi 2006, s. 5.

⁶⁵⁷ M. Kaczmarek, *Russia-China Relations in the Post-Crisis International Order*, Routledge, London–New York 2015, s. 87.

cjalnego zakończenia misji ISAF zaniepokojenie Rosji jednak nie zmalało. Kreml dość historycznie reaguje bowiem na wszelkie przejawy amerykańskiej aktywności w Azji Centralnej, upatrując w działaniach Waszyngtonu nie tyle chęć pomocy państwom regionu, co dążenie do szkoderstwa rosyjskim interesom⁶⁵⁸.

Państwa tranzytowe, zaangażowane w proces NDN – Pakistan, Gruzja, Kirgistan, Armenia, Azerbejdżan, Kazachstan, Tadżykistan, Uzbekistan i Turkmenistan – potraktowały system dostaw jako znakomite źródło dochodów. Koszt ten został określony przez K. Akhmedova i E. Uzmanova z EurasiaNet.org jako „dodatkowy wydatek, który można określić jako cenę poszerzenia roli Stanów Zjednoczonych i NATO w Azji Centralnej”⁶⁵⁹. Jednocześnie uzależnienie dostaw do Afganistanu od Rosji i państw Azji Centralnej wiązało się z ryzykiem nieobliczalnego wpływu Kremla na cały proces, który w zależności od aktualnej potrzeby mógł wesprzeć lub zahamować ciągłość dostaw. Rosnąca niechęć Moskwy do wspierania obecności sił zachodnich w sąsiedztwie „miękkiego podbrzusza” Rosji ujawniła się w naciskach na Kirgistan i Uzbekistan, by nie przedłużały dzierżawy baz wojskowych Amerykanom⁶⁶⁰.

Jednym z przejawów zmiany rosyjskiego stanowiska wobec misji w Afganistanie było wspomniane wzmacnianie ekspozycji roli OUBZ i dążenie do aktywizacji relacji tej organizacji z SOW kosztem wygaszania kooperacji z NATO. Bez wątpienia wpływ na zwrot w polityce Kremla miał międzynarodowy odźwięk agresywnej polityki Rosji wobec Ukrainy, która spotkała się z wyraźnym i jednoznacznym potępieniem ze strony Zachodu. Potwierdzają to słowa sekretarza generalnego OUBZ N. Bor-

⁶⁵⁸ *Washington Pivot to Central Asia Aimed at Damaging Russian Interests*, „Sputnik News”, sputniknews.com/politics/20151103/1029539901/us-central-asia-russia.html [dostęp: 20.12.2015].

⁶⁵⁹ R. Miles, *Friend or Foe on Afghanistan?*, w: *Coalition Challenges in Afghanistan. The Politics of Alliance*, red. S.M. Grenier, G.A. Mattox, Stanford University Press, Stanford 2015, s. 276.

⁶⁶⁰ A. Pillalamarri, *The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/ [dostęp: 20.10.2014].

diuży, który oskarżył NATO o szantażowanie Rosji i członków organizacji. Sekretarz generalny stwierdził też, że wobec negatywnego stanowiska NATO w sprawie rosyjskiego zaangażowania na Ukrainie Moskwa „nie będzie czyniła żadnych wysiłków, aby ustanowić kontakty z NATO”⁶⁶¹. Zacieśnianie relacji między OUBZ a SOW nie jest zaskakujące ani nie niesie negatywnych konsekwencji dla Azji Centralnej. Wręcz przeciwnie, wpływa korzystnie na podniesienie bezpieczeństwa w regionie. Ponadto decyzja Kremla została również pozytywnie odebrana w Pekinie jako wzmocnienie polityki „marszu na zachód”⁶⁶² i szansę na pogłębienie międzyrządowej współpracy na granicach Zachodu⁶⁶³. Należy zwrócić uwagę, że Chiny nie potępiły rosyjskiej polityki agresji wobec Ukrainy, choć i nie poparły jej, zachowując neutralne stanowisko pod hasłem „rdzenny interes” (*core interest*) Rosji, niczym nieróżniący się od chińskich interesów w Tybecie czy w kwestii Tajwanu⁶⁶⁴. W interesie Rosji leży więc podtrzymywanie relacji z Chinami w ramach „osi wygody” (*axis of convenience*), która wzmacnia skuteczność krótkookresowej taktyki i powiązanie jej z długookresowymi działaniami strategicznymi. Dotyczy to zwłaszcza newralgicznych obszarów, jak Azja Centralna czy fora organizacji międzynarodowych, które podlegają silnemu wpływowi Stanów Zjednoczonych i ich relacji unilateralnych. „Oś” jest w tym przypadku umownym pojęciem niemającym charakteru formalnej współpracy, a jedynie wynikiem politycznej konieczności, odzwierciedleniem grupy współbieżnych celów taktycznych i strategicznych obu państw⁶⁶⁵.

Strategiczne znaczenie Azji Centralnej dla USA i NATO wymagało od Waszyngtonu zbudowania pozytywnych relacji z SOW, szczególnie wobec coraz silniej akcentowanej przez

⁶⁶¹ A. Panda, *CSTO Looks Away From NATO and Toward SCO*, „The Diplomat”, thediplomat.com/ 2014/04/csto-looks-away-from-nato-and-toward-sco/ [dostęp: 27.01.2015].

⁶⁶² Szerzej o chińskiej strategii „marszu na zachód”: A. Panda, *China's Pivot West*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2013/10/29/chinas-pivot-west/ [dostęp: 11.02.2018].

⁶⁶³ A. Panda, *CSTO Looks Away...*, op. cit.

⁶⁶⁴ Bobo Lo, *Sino-Russian Relations*, „Short-Term Policy Brief” 05.2014, nr 87, s. 8.

⁶⁶⁵ M. Lubina, *Niedźwiedź w cieniu...*, op. cit., s. 258–259.

Kreml niechęci do obecności ISAF w regionie. Z punktu widzenia NATO zaktywizowanie SOW do zaangażowania w rozwiązanie problemu zapewnienia długookresowego bezpieczeństwa w regionie było korzystne dla obu organizacji – NATO uwiarygadniało swoją rolę rozjemczą, a SOW wzmacniała pozycję gwaranta bezpieczeństwa, do której zresztą została powołana. Dodatkowo kooperacja obu organizacji umożliwiała osłabienie pozycji OUBZ, a tym samym Rosji, na rzecz wzmocnienia znaczenia pragmatycznych Chin. Cieniem na relacjach Pekinu z Sojuszem kładła się jednak sprawa omyłkowo zbombardowanej przez Amerykanów ambasady ChRL w Belgradzie w 1999 r., podczas wojny na Bałkanach⁶⁶⁶. Niemniej, Chińczycy doskonale zdawali sobie sprawę z korzyści, jakie niesie nawiązanie i utrzymywanie bliskich kontaktów z NATO w świetle zagrożonego w wojnie Afganistanu i własnej niechęci do politycznej, a tym bardziej militarnej interwencji poza granicami własnego państwa. Już w 2002 r. miało miejsce spotkanie ambasadora ChRL w Belgii z sekretarzem generalnym NATO Robertsonem, na którym dyskutowano ustanowienie bliskich relacji ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń dla Azji Centralnej. Dwa lata później nowy sekretarz generalny Sojuszu de Hoop Scheffer wyraził gotowość do szerokiej kooperacji z Pekinem w kwestiach antyterroryzmu, walki z rozprzestrzenianiem broni masowej zagłady i utrzymania regionalnej stabilności oraz współpracy przy wygaszaniu konfliktów w Afganistanie i Iraku. Choć adresatem propozycji były Chiny, to większość państw członkowskich NATO nalegała na zaktywizowanie całej SOW, oferując uznanie tej organizacji za „globalnego partnera” dla podkreślenia jej znaczenia we wspólnych wysiłkach na rzecz zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa na świecie⁶⁶⁷. Należy tu wspomnieć, że

⁶⁶⁶ I. Trojanovic, *NATO's 1999 War on Yugoslavia: The Bombing of the Chinese Embassy in Belgrade. Was it Deliberate?*, „Global Research”, www.globalresearch.ca/natos-1999-war-on-yugoslavia-the-bombing-of-the-chinese-embassy-in-belgrade-was-it-deliberate/5325156 [dostęp: 11.06.2015].

⁶⁶⁷ R. Weitz, *Building a NATO-SCO Dialogue*, „European Dialogue”, eurodialogue.eu/Building-a-NATO-SCO-dialogue [dostęp: 7.03.2014].

od szczytu w Astanie w 2005 r. SOW nie była postrzegana jako partner, ale jako przeciwnik NATO⁶⁶⁸, w rezultacie przeforsowania przez Rosję deklaracji wzywającej NATO do opuszczenia baz w Azji Centralnej. Dodatkową przeszkodą na drodze do zawiązania relacji było odmienne stanowisko w kwestii programu nuklearnego realizowanego przez Iran – Waszyngton potępił działania Teheranu i przeforsował objęcie go sankcjami, podczas gdy SOW zaprosiła ten kraj do współpracy, nadając mu status obserwatora⁶⁶⁹.

Wydawało się, że pomimo wspomnianych przeszkód i politycznych rozbieżności przełomowym momentem w relacjach NATO–SOW stanie się konferencja w Moskwie w 2009 r., na którą zaproszono przedstawicieli Sojuszu, Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej oraz ministrów obrony z 36 państw. Konferencja stanowiła okazję do ocieplenia relacji Kremla z NATO, mocno ochłodzonych po wspomnianej decyzji Kirgistanu i Uzbekistanu o wypowiedzeniu Amerykanom dzierżawy baz wojskowych. Kluczowym osiągnięciem tego spotkania było przyjęcie *Planu działania SOW–Afganistan*, który oznaczał włączenie organizacji w proces stabilizacyjny realizowany przez ISAF. Decyzja ta spotkała się z pozytywnym przyjęciem przez NATO, które dążyło do wzmocnienia relacji z regionalnymi organizacjami, jak Liga Arabska, Organizacja Konferencji Islamskiej i SOW. Szczególnie istotną rolę przypisywano oczywiście tej ostatniej, z którą charakter stosunków miał bezpośrednie przełożenie na relacje transatlantyckie⁶⁷⁰. Entuzjazm sekretarza generalnego NATO wydaje się jednak nieuzasadniony, bowiem przyjęty na konferencji do-

⁶⁶⁸ J.F. Copper, *China's Foreign Aid and Investment Diplomacy, Volume II. History and Practice in Asia, 1950-Present*, Palgrave MacMillan, Basingstoke 2016, s. 128.

⁶⁶⁹ Zarazem Pekin dość ambiwalentnie odniósł się do wystąpienia Iranu o nadanie statusu członka SOW, zapewne biorąc pod uwagę negatywne polityczne implikacje takiej decyzji w kontekście realizacji projektu *One Belt, One Road*. Źródło: C. Putz, *India and Pakistan to Join SCO, Is Iran Next?*, „The Diplomat” 26.05.2016.

⁶⁷⁰ Ch. Lin, *NATO and the Shanghai Cooperation Organization: New Energy Geopolitics for the Transatlantic Alliance*, „World Security Network”, www.worldsecuritynetwork.com/NATO/Lin-Christina/NATO-and-the-Shanghai-Cooperation-Organization-New-Energy-Geopolitics-for-the-Transatlantic-Alliance [dostęp: 6.05.2013].

kument nie zawiera żadnego odniesienia do współpracy między organizacjami, ani nawet nie wspomina o potrzebie obecności czy roli NATO w Afganistanie⁶⁷¹.

Jak już podkreślono, wzmocnienie relacji NATO–SOW nie zostało pozytywnie przyjęte na Kremlu. Zupełnie inna była optyka Pekinu. Choć Chiny wielokrotnie były krytykowane przez Zachód za brak demokracji i łamanie praw człowieka, to dostrzegały korzyści płynące z tej współpracy i to nie tylko w sferze bezpieczeństwa regionalnego. Rosja z niechęcią odnosiła się do wzrostu znaczenia NATO i zacieśniania powiązań między obu organizacjami, czego następstwem było osłabienie własnej pozycji w regionie. Natomiast dla Chin taka opcja ukazywała się jako uzależnienie NATO od SOW i szansa na zwiększenie wpływu na amerykańską politykę w Azji Centralnej, a tym samym ograniczenie w razie potrzeby ekspansji Waszyngtonu i szkoderzenia chińskim interesom⁶⁷².

Pomimo swoistej dyktomii stanowisk dwóch kluczowych rozgrywających w SOW w odniesieniu do budowania relacji z NATO nie należy wykluczać dalszego zbliżenia, bowiem Chiny mają silniejszą pozycję przetargową w organizacji. Dodatkowo silną motywacją dla Pekinu jest potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa ponadregionalnego na trasie projektowanego Jedwabnego Szlaku (OBOR), które może zagwarantować tylko NATO. W interesie Chin leży więc jak najszybsze zbudowanie przynajmniej bilateralnych relacji z organizacją, choć oczywiście oparcie ich na SOW przyniosłoby wymierny efekt zarówno Chinom, jak i tej instytucji. Rozszerzając swoją strefę wpływów w ramach OBOR Pekin dąży do pozyskania przychylności kluczowych europejskich członków NATO – Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec, czego potwierdzeniem były wizyty prezydenta Xi Jinpinga w Londynie, Berlinie i Paryżu w październiku i listopadzie 2015 r. Aktywizacja europejskich mocarstw w realizacji projektu OBOR

⁶⁷¹ M. de Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and Beyond*, Routledge, London–New York 2010, s. 113.

⁶⁷² J.F. Copper, op. cit., s. 128.

ma nie tylko wymiar ekonomiczny, ale również polityczno-militarny. Wspomniane państwa są bowiem zaangażowane w politykę eurazjatycką, której celem jest maksymalizacja korzyści ekonomicznych. W tym kontekście Stany Zjednoczone stanowią konkurencję dla Europy, więc zbliżenie Chin z trzema potęgami Europy wpłynie na osłabienie globalnej pozycji Waszyngtonu i wzmocnienie Starego Kontynentu. Jednocześnie zaangażowanie wspomnianych państw w przynoszący im korzyści globalny projekt ekonomiczny znajdzie też zapewne swoje odzwierciedlenie w usztywnieniu ich stanowisk w NATO w stosunku do interesów realizowanych przez Amerykanów⁶⁷³.

Z drugiej strony coraz silniejsza pozycja Państwa Środka w SOW wzmacnia rosyjskie obawy o całkowite zdominowanie organizacji przez chińskie interesy, na podobieństwo zdominowanej przez USA NATO. Niepokój Kremla budzą zwłaszcza pogłębiające się relacje ekonomiczne i społeczno-naukowe Pekinu z państwami Azji Centralnej, w tym zaangażowanie pięciu republik w OBOR, wobec którego Rosja nie jest w stanie zaproponować alternatywy (bo taką z pewnością nie jest Unia Eurazjatycka i pochodne inicjatywy Kremla)⁶⁷⁴.

W świetle przytoczonych faktów stosunki SOW z NATO zależą w dużym stopniu od relacji między Chinami a Rosją. Znalezienie balansu pomiędzy coraz bardziej rozbieżnymi interesami obu mocarstw wydaje się co najmniej trudne, zważywszy na specyfikę myślenia Moskwy (syndrom „oblężonej twierdzy”) i pragmatyzm Pekinu. Dążeniem Państwa Środka nie jest jednak ani zdominowanie SOW, ani zmarginalizowanie Rosji, której coraz głębsza izolacja od procesów globalizacyjnych zachodzących w Europie i w Azji może skutkować trudnymi do przewidzenia konsekwencjami⁶⁷⁵. Problemem jest też brak wyraźnych sygnałów z Kremla o chęci włączenia się w procesy

⁶⁷³ P. Symonds, op. cit.

⁶⁷⁴ T. Roney, op. cit.

⁶⁷⁵ M. Kaczmarek, *Russia-China Relations...*, op. cit., s. 167–168.

stabilizacyjne i rozwojowe w obszarze eurazjatyckim, bowiem – jak się wydaje – z perspektywy rosyjskich władz wyrażenie gotowości do zmiany stanowiska byłoby postrzegane jako przejaw słabości i rezygnacji z mocarstwowej pozycji.

Na zakończenie warto wspomnieć o jeszcze jednym z przejawów rosnącego znaczenia SOW na scenie bezpieczeństwa już nie tylko regionalnego, ale globalnego, jakim było spotkanie think tanku NATO/UE – SOW w Bukareszcie w dniach 23–24 września 2013 r. Tematem przewodnim były *Nowe wyzwania dla bezpieczeństwa – z punktu widzenia Zachodu i Wschodu* (*New Security Challenges – perspectives from the West and from the East*). Powodem, dla którego spotkanie takie miało miejsce, był z jednej strony wzrost zagrożeń globalnych naruszających coraz mocniej stabilność geopolityczną w różnych częściach świata, a z drugiej – dostrzegany brak komunikacji między organizacjami globalnymi i regionalnymi, mającymi wpływ na procesy zachodzące na świecie. Funkcjonowanie tego think tanku nie jest bezpośrednio związane z żadną organizacją, bowiem uczestniczą w nim niezależni naukowcy i specjaliści. Niemniej, ich praca służy lepszemu poznaniu i zrozumieniu odmiennych specyfik obu organizacji oraz pozwala nakreślić kierunki i metody współpracy, które powinny przyczynić się do ułatwienia sformułowania konsensusu przy rozwiązywaniu problemów globalnych⁶⁷⁶.

---

⁶⁷⁶ *First NATO / EU – SCO Think-Tank Meeting*, EURISC Foundation, www.eurisc.org/research/international-projects.html [dostęp: 20.11.2014].

Zakończenie

Prezentowane opracowanie stanowi analizę powstania, ewolucji i rozwoju, a także prognozę możliwej przyszłej roli Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) w ujęciu regionalnym i globalnym. Procesy zachodzące wewnątrz organizacji, zwłaszcza perturbacje w dominujących relacjach chińsko-rosyjskich na skutek coraz silniejszego rozdźwięku w partykularnych dążeniach tych państw oraz wizji przyszłej roli organizacji, pozwalają na wnioskowanie, że w krótkim okresie rola SOW nie będzie znacząco ewoluować z regionalnej do globalnej.

Przełomowym momentem dla przyszłej roli SOW jest bez wątpienia poszerzenie listy państw członkowskich o Pakistan i Indie. Kształtująca się pomiędzy Moskwą, Pekinem, Islamabadem i New Delhi sieć powiązań politycznych, ekonomicznych i społecznych będzie determinować proces stopniowego przeorientowania organizacji jako podmiotu o charakterze regionalnym w liczącego się gracza na scenie globalnej – o ile tylko nie wpłyną na to czynniki natury zewnętrznej, a przede wszystkim USA (szczególnie w okresie trudnej do przewidzenia co do skutków jej działań) administracji prezydenta D. Trumpa.

Utrzymująca się od 2001 r., a więc od momentu powstania SOW, specyfika regionalna oraz wyraźna rozbieżność interesów państw członkowskich sprawia, że organizacja ta nie jest postrzegana w światowej polityce jako jeden silny organizm. Obserwowana w ostatnich latach ewolucja, przejawiająca się w coraz większym przykładaniu wagi do ekonomicznego aspektu działalności na skutek oddziaływania Chin, oraz wspomniane poszerzenie o nowe państwa azjatyckie to wyraźny sygnał dla mocarstw w Ameryce Północnej i w Europie, że SOW przestaje godzić się na marginalną rolę lokalnego „anty-NATO” na rzecz zapewniania sobie coraz większych wpływów na bieg światowej polityki i globalnych procesów gospodarczych.

Kluczową rolę dla dokonującego się zwrotu w polityce zewnętrznej SOW odgrywają Chiny, które poprzez wykorzystanie swojego potencjału ekonomicznego rzuciły wyzwanie amerykańskiej hegemonii na polu finansów (powołanie AIIB) oraz gospodarczym (ekspansja w ramach projektu-wizji BRI). Działania Pekinu stworzyły fundament dla wzmocnienia procesów integracyjnych na płaszczyźnie ekonomicznej nie tylko w obszarze Azji Centralnej, ale całego kontynentu azjatyckiego, a w dłuższej perspektywie również poza nim, czego potwierdzeniem jest zacieśnianie relacji pomiędzy SOW a ASEAN, BRICS, czy uznanie przez ONZ.

W tym kontekście coraz bardziej marginalna wydaje się rola Rosji, której osią globalnej roli pozostał potencjał militarny oraz, mający coraz mniejsze znaczenie wobec niskich cen surowców kopalnych, silnie rozwinięty przemysł wydobywczy ropy i gazu. Brak reform i modernizacji gospodarczej dokucza i staje się dla Moskwy uciążliwy, ale trudno oczekiwać, by Rosja biernie pogodziła się ze zmieniającą się rzeczywistością, czego potwierdzeniem są podejmowane kroki na płaszczyźnie militarnej wobec Gruzji, Ukrainy i w Syrii. Ta nowa asertywność i aktywność Kremla nie budzi entuzjazmu wśród pozostałych członków SOW. Republiki centralnoazjatyckie nie poparły rosyj-

skich działań w Gruzji w 2008 r. ani aneksji Krymu w roku 2014, a korzystając z ochronnego parasola Pekinu, odniosły się wręcz krytycznie do siłowych metod uprawiania polityki przez Rosję. W konsekwencji Federacja Rosyjska w coraz większym stopniu staje się państwem izolowanym politycznie, jak również w kontekście globalnych procesów gospodarczych, do których starają się włączyć pozostałe państwa członkowskie SOW (za wyjątkiem Chin, które procesy te kształtują).

Próżno szukać na Zachodzie wypowiedzi czołowych polityków, które świadczyłyby o dostrzeganiu roli SOW w świecie. Potwierdza to z jednej strony tezę, że SOW nie jest monolitem ekonomiczno-politycznym, ale konglomeratem państw silnie spolaryzowanych pod względem potencjału gospodarczego, ludnościowego czy militarnego, a także w zakresie politycznym, kulturowym, religijnym i etnicznym. Szczególnie silnie widać to w zestawieniu ze specyfiką UE, której zaangażowanie we wspomnianych obszarach nie jest tak wyraziste, a już implikuje wewnętrzne perturbacje co do przyszłej jej roli i wizji dalszego rozwoju.

Z drugiej strony relatywnie nikła świadomość regionalnego znaczenia SOW i jej rosnącego potencjału w sferze procesów globalnych jest odbiciem sprzecznych dążeń i w pewien sposób podporządkowania kierunku procesów wewnętrznych dwóm mocarstwom globalnym – Chinom i Rosji. Wobec tak silnego dysonansu w szeroko pojmowanych potencjałach między wspomnianą dwójką a pozostałymi członkami organizacji trudno oczekiwać, by inne światowe mocarstwa postrzegały SOW inaczej niż przez pryzmat interesów (w dodatku często sprzecznych wobec siebie) Moskwy i Pekinu. Ta niekorzystna dla SOW sytuacja będzie się jednak zmieniać, zwłaszcza w związku z członkostwem Indii i Pakistanu, które znacząco zwiększą potencjał SOW, tak gospodarczy, jak i militarny, stając się dodatkowym balansem dla dominacji Zachodu na tych obszarach. W konsekwencji przywódcy zachodnich państw powinni zacząć postrzegać Rosję, Chiny, Indie i Pakistan przez pryzmat integracji w ramach SOW,

na równi z bilateralnymi relacjami wiążącymi ich ze wspomnianą grupą państw. Ponadto należy zwrócić uwagę, że gospodarczo-militarny charakter SOW i rzeczywisty jej potencjał na tych obszarach stawiają organizację w roli równoprawnego partnera nie tylko UE, ale również NATO.

Zaprezentowane w opracowaniu wydarzenia związane bezpośrednio, jak i pośrednio z SOW wskazują na fakt, że organizacja osiągnęła względną dojrzałość do wyjścia poza horyzont regionalny, tym samym zmierzając ku zajęciu ważnej pozycji na arenie globalnej. Potwierdza to choćby położenie geograficzne członków SOW, będące jednym z biegunów skupiających kierunki polityki zagranicznej globalnych mocarstw, a także włączenie w poczet członków Indii i Pakistanu, co nadało organizacji charakteru kontynentalnego. Coraz bardziej świadczą o tym także globalne inwestycje chińskie (AIIB, BRI) i włączenie w ich realizacji różnych państw świata (Pekin podaje, że w BRI ma być zaangażowanych ponad 65 państw).

Brak postrzegania SOW w świecie zachodnim jako organizacji o szerszym zakresie niż sojusz militarny o zasięgu regionalnym wynika bez wątpienia z obserwowalnego rozdźwięku między Rosją a Chinami w kwestiach polityki zewnętrznej organizacji. Niemniej, zacieśniająca się współpraca wojskowa pomiędzy obu potęgami, a w przyszłości zapewne również z Indiami i Pakistanem, w zestawieniu z bezprecedensową w swojej skali inicjatywą gospodarczą, jaką jest Jedwabny Szlak, wymusza realne spojrzenie na obecny i przyszły potencjał SOW już jako organizacji o charakterze globalnym. Zdaje się to potwierdzać potencjał SOW wystarczający dla zajęcia ważnej roli politycznej, ekonomicznej i militarnej w zglobalizowanym świecie. Wspomnianą wcześniej i silnie akcentowaną przeszkodą dla zmiany w postrzeganiu SOW na świecie pozostaje rozbieżność dążeń Rosji i Chin. W konsekwencji kluczowym i zarazem priorytetowym zadaniem jest wzmacnianie wewnętrznej integralności organizacji, stworzenie monolitu, w którym partyku-

larne interesy poszczególnych państw będą miały niższy priorytet niż SOW. To z kolei wymaga wypracowania mechanizmu podziału ról na obszary, w których każda z potęg będzie mogła realizować swoje ambicje.

Ewolucja organizacji z tworu o charakterze regionalnym w gracza globalnego jest – wydaje się – nieunikniona, zważywszy na jej potencjał gospodarczy i militarny, czyniący z SOW równoprawnego partnera dla Stanów Zjednoczonych, UE i NATO. Choć przedstawione w opracowaniu fakty i zdarzenia zdają się wskazywać na niechęć państw członkowskich (za wyjątkiem Rosji) do angażowania się w szerokie procesy światowej polityki i wpływania na ich kształt, to w istocie globalna rola gospodarcza Chin siłą rzeczy determinuje przebieg rozmaitych zjawisk nie tylko ekonomicznych, ale też politycznych i społecznych. Chińscy politycy mają świadomość, że rola globalna SOW jest niemal nieunikniona. Świadczą o tym słowa Xi Jinpinga podczas dwunastego szczytu organizacji w Pekinie, kiedy wskazywał na potrzebę poszerzania międzynarodowych relacji z organizacjami i państwami na całym świecie. Ambicją Chin jest przekształcenie organizacji w platformę porozumienia ponad podziałami politycznymi, społecznymi i kulturowymi oraz współpracy na rzecz stworzenia modelu zrównoważonego rozwoju i trwałego porządku multipolarnego.

Zamierzenia te stanowią wyzwania dla SOW o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. W pierwszym przypadku istotą jest wypracowanie zbalansowanego kompromisu między trzema obszarami działań – politycznym, ekonomicznym i społeczno-kulturowym. W drugim – celem nadrzędnym jest przekonanie Zachodu, że choć SOW jest pierwszą i jedyną organizacją powstałą i funkcjonującą bez udziału USA i państw Europy Zachodniej, to nie oznacza, że jest wymierzona w ich interesy. Ważnym czynnikiem wpływającym na niechęć Zachodu wobec SOW jest silne akcentowanie potrzeby budowy świata multipolarnego w miejsce unipolarnego z nadrzędną rolą Stanów Zjed-

noczonych czy bipolarnego w układzie Waszyngton–Moskwa lub Waszyngton–Pekin (ten drugi model był proponowany przez Amerykanów, ale został odrzucony przez stronę chińską; pozostaje jednak kwestią jak najbardziej otwartą w trakcie prezydentury D. Trumpa).

Przełomowym momentem w najnowszej historii było załamanie w latach 2007–2008 porządku gospodarczego opartego na neoliberalnych zasadach Washington Consensus. Znacząco wzmocniło ono pozycję Chin i ogólnie Azji kosztem kurczących się wpływów Stanów Zjednoczonych i Europy. Pozostająca liderem wzrostu gospodarczego ChRL wciąż jest motorem napędowym rozwoju całego kontynentu azjatyckiego, który ma stać się potęgą gospodarczą XXI wieku, dystansując Amerykę Północną i Europę. Na tor dynamicznych przemian gospodarczych wkroczyły też Indie, których potencjał jest porównywalny z chińskim, choć państwo to czeka jeszcze „długi marsz”, zanim dokona transformacji tego potencjału w zasoby wspierające rozwój. Podczas gdy Chiny w ostatnich latach zamieniły się już w gracza o wymiarze globalnym, to posiadające równie wielki potencjał Indie pozostają nadal graczem nominalnym, ale jeszcze nie faktycznym – za to mają inny ważny potencjał, bowiem są państwem obrotowym, które równie dobrze może zwrócić się przeciwko USA, jak i Chinom.

Taki kierunek przemian, sprzyjający jak dotąd „wschodzącym rynkom”, pozostaje w sprzeczności z dążeniami Waszyngtonu, którego celem jest przywrócenie amerykańskiej dominacji gospodarczej i światowej hegemonii politycznej – na co szczególnie mocno nacisk zamierza położyć administracja Donalda Trumpa. Wbrew pozorom głównym oponentem prób przywrócenia zasad Washington Consensus wcale nie są Chiny, ale Rosja, która pod względem gospodarczym odgrywa coraz mniejszą rolę globalną (głównie na skutek monokulturowej struktury gospodarczej opartej na surowcach naturalnych, których ceny światowe dramatycznie spadły). W efekcie Kreml

próbuje rekompensować marginalizację gospodarczą wzmacnianiem globalnej roli politycznej, której głównym narzędziem jest siła militarna. Potwierdzeniem tego jest przedstawiona w opracowaniu eskalacja ćwiczeń wojskowych w ramach SOW, a także zacieśnianie współpracy między Rosją a Chinami w zakresie rozwijania technologii wojskowych. Jednocześnie dominacja *hard power* w rosyjskich działaniach wpływa na spoistość SOW w postaci wyraźnego ciężenia republik Azji Centralnej ku Chinom oraz alienacji Moskwy na arenie międzynarodowej. Potwierdzeniem tego zjawiska są przytoczone w opracowaniu negatywne reakcje przywódców republik na wywołanie przez Rosję konfliktu w Gruzji czy aneksję Krymu.

W początkowym okresie rozwoju SOW pierwszoplanową rolę odgrywała rozbudowa potencjału militarnego. Zarówno Rosja, jak i Chiny dążyły do uzyskania siły militarnej dostatecznej do zneutralizowania zdolności amerykańskiej armii do projekcji siły na Dalekim Wschodzie. Potwierdza to rozwój i wysoki poziom współpracy wojskowej między Rosją i Chinami. Mariaż ten przyniósł obu stronom wymierne korzyści – strona rosyjska otrzymała dostęp do gigantycznego rezerwuaru kapitału, natomiast chińska uzyskała wgląd w najnowsze rosyjskie technologie, dzięki którym PLA mogła skutecznie niwelować rozmiar luki technologicznej w stosunku do armii amerykańskiej. Choć osiągnięty poziom zaawansowania technicznego PLA nadal jest znacznie mniejszy niż US Army, to już obecnie może skutecznie przeciwdziałać amerykańskim próbom militarnej interwencji na Morzu Południowochińskim. Warto dodać, że choć wydatki na zbrojenia Rosji i Chin (odpowiednio 66,4 mld USD i 215 mld USD w 2015 r.) są znacznie mniejsze niż USA (596 mld USD w 2015 r.), to rozproszenie sił amerykańskich w różnych regionach jest niezwykle kapitałochłonne. Szacuje się, że interwencje w Afganistanie i Iraku pochłonęły wg różnych danych od 2 do 5 bln USD (kosztów bezpośrednich i pośrednich), co znacząco zmniejsza rzeczywisty wolumen wy-

datków na rozwój technologii wojskowych i dodatkowo przyczynia się do zmniejszenia amerykańskiej przewagi nad Rosją i Chinami w tym obszarze.

Sam proces wzmacniania siły militarnej SOW nie jest równoznaczny ze zdolnością organizacji do zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności w regionie, a to właśnie zadanie ma fundamentalne znaczenie dla procesu rozwoju gospodarczego. Głównymi determinantami zagrożeń są tu niestabilność polityczna Afganistanu oraz dotychczasowa chińska niechęć do angażowania się w procesy o charakterze politycznym poza swoimi granicami. W konsekwencji militarna rola SOW ograniczała się do przeprowadzania wspólnych ćwiczeń (od 2002 r.), w różnym składzie, od sił tylko rosyjsko-chińskich (chińska armia po raz pierwszy wzięła udział w Misji Pokojowej w 2005 r.) po pełny skład SOW w Misji Pokojowej w 2007 r. (choć Uzbekistan tradycyjnie ograniczał swój udział do roli obserwatora). Taki scenariusz był korzystny dla Kremla, bowiem dzięki temu rosła rola Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) w regionie. W ostatnim czasie obserwowany jest jednak stopniowy zwrot Pekinu w kierunku większej troski o sprawę bezpieczeństwa Azji Centralnej, a nawet w skali globalnej. Wiąże się to z chińskim planem gospodarczego Jedwabnego Szlaku oraz inwestycji w Afryce, Azji i Europie, których bezpieczeństwo wymaga długookresowej stabilności politycznej na świecie. Potwierdzeniem zwiększania roli SOW jako gwaranta bezpieczeństwa jest wzmocnienie powiązań z OUBZ (wspólne ćwiczenia w 2012 r.) oraz ASEAN (porozumienie z 2005 r. z Dżakarty) i BRICS (organizacja wspólnego szczytu w Ufie w 2015 r.).

Należy też wspomnieć, że rzeczywista zdolność organizacji do realizacji założeń statutowych w sferze bezpieczeństwa jest w znacznym stopniu uzależniona od przełamania barier pomiędzy państwami członkowskimi, na które składają się wciąż żywe uwarunkowania historyczne, jak i najbardziej aktualne o charakterze społeczno-ekonomicznym.

Drugi filar działalności SOW ma charakter gospodarczy, a jego pierwszoplanowa rola jest forsowana przez stronę chińską, przy niechętniej postawie Rosji. Bezprecedensowy rozwój Chin w ciągu ostatnich ponad 30 lat wywindował gospodarkę tego kraju z niebytu na szczyt, na którym zdystansowała takie potęgi, jak Japonia czy Niemcy, i bez kompleksów walczy o światowy prymat z gospodarką amerykańską. Druga z potęg, Rosja, jest w nieporównywalnie gorszej sytuacji za sprawą zaniechania reform i odchodzenia od monokulturowego modelu gospodarczego opartego na surowcach naturalnych. Dodatkowo na pogorszenie rosyjskiej sytuacji gospodarczej wpływ mają wysokie koszty wojskowych interwencji (Gruzja, Ukraina, Syria, Kaukaz), przy jednoczesnym utrzymującym się niskim poziomie cen surowców energetycznych na rynku światowym.

Od 2015 r., czyli od szczytu SOW w Ufie, do grona państw członkowskich zalicza się już Pakistan i Indie (oficjalnych członków od 2017 r.). Szczególnie potencjał drugiego z wymienionych krajów ma kluczowe znaczenie dla rozwoju całego ugrupowania. Gospodarka indyjska, choć nadal nie może się równać z chińską, jeśli utrzyma obecne tempo rozwoju na poziomie 7–7,5%, to w okresie kolejnych 10–15 lat stanie się o ile nie równoważnym, to przynajmniej ważnym i potężnym partnerem (lub rywalem) Chin. W rezultacie całkowity potencjał gospodarczy SOW co najmniej zrównoważy skumulowane możliwości USA i UE. Również pod względem broni konwencjonalnej SOW zniweluje znacząco dystans do NATO, utrzymując zarazem przewagę w zakresie potencjału nuklearnego.

Analizując wewnętrzną sytuację gospodarczą SOW, należy zwrócić uwagę, że choć organizacja miała stać się platformą porozumienia multilateralnego, to przeważają kontakty o charakterze bilateralnym. Przyczyny tego zjawiska są dwojakie. Po pierwsze, wyraźne są dysproporcje w potencjałach gospodarczych poszczególnych członków, pomijając już nawet Chiny, w obrębie czterech republik poradzieckich widoczna jest polaryzacja w tym

obszarze, której jeden biegun wyznacza Kazachstan, a drugi – Kirgistan i Tadżykistan. Po drugie, wciąż nadzwyczaj silne są rozdziwki o charakterze narodowym, które blokują możliwość porozumienia ponad podziałami. Przykładami są tu konflikty przygraniczne między Kirgistanem a Uzbekistanem oraz Tadżykistanem, mające zresztą swoje podłoże nie tylko w sferze etnicznej, ale również gospodarczej (walka o zasoby wodne).

Odzwierciedleniem niskiej wewnętrznej spójności SOW jest brak gospodarczych relacji multilateralnych zewnętrznych. Przez cały okres istnienia SOW nie została wypracowana formuła współpracy choćby z UE, która aktywnie uczestniczy w rozwoju regionu. Faktem pozostaje, że unijne wsparcie nie jest proporcjonalne do możliwości finansowych i ma bardzo ograniczony tematycznie charakter do spraw związanych z ochroną praw człowieka i budową demokratycznych struktur społecznych i politycznych. Ten obszar, wobec głęboko zakorzenionych form władzy autorytarnej w republikach, nie spotyka się z oczywistych względów z przychylnością ich prezydentów. W efekcie w relacjach gospodarczych dominują stosunki bilateralne państw członkowskich UE i SOW, które trudno uznać za spoiwo dla ekonomicznego filara SOW.

Pierwsze lata istnienia SOW nie wskazywały na rychły rozwój organizacji ani pod względem jej roli regionalnej, ani tym bardziej jako organizmu globalnego. Od przełomowego przyjęcia *Karty* na szczycie w 2002 r., praktycznie do 2012 r., organizacja pogrążyła się w marazmie wywołanym kontradyktoryjnością wizji przyszłej roli SOW przez Chiny i Rosję. Począwszy od 2003 r., tematem przewodnim pozostawało, nierealizowane w praktyce, dążenie do wzmocnienia międzynarodowego charakteru SOW. Równolegle Chiny forsowały wzmocnienie ekonomicznego aspektu współpracy, nakreślonego wstępnie na szczycie w 2003 r. (zakładającego m.in. swobodę przepływu towarów i usług, kapitału oraz technologii na obszarze SOW).

Należy jednak zwrócić uwagę na stopniowe poszerzanie zakresu geograficznego wpływów organizacji. W 2004 r. status obserwatora otrzymała jako pierwsza Mongolia, a rok później dołączyły do niej Iran, Pakistan i Indie. Z punktu widzenia znaczenia organizacji w wymiarze globalnym nadanie statusu obserwatorów Pakistanowi i Indiom było znakomitym posunięciem. Z kolei objęcie wpływami izolowanego na arenie międzynarodowej Teheranu stanowiło jednoznaczne zamianifestowanie przez SOW niezależności i braku akceptacji dla decyzji podejmowanych przez USA i Zachód. W 2006 r. Islamabad oficjalnie złożył akces członkowski, którego rozpatrzenie zablokowała po raz kolejny sprzeczność interesów Rosji i Chin.

Podczas ósmego szczytu w 2008 r. ustanowiono nowy status, partnera w dialogu, który w 2009 r. przyznano Sri Lance i Białorusi. W ten sposób po raz pierwszy zasięg geograficzny SOW przekroczył granice kontynentu, uzyskując przyczółki w Europie i Afryce. W 2012 r. status ten przyznano też Afganistanowi, który wobec zbliżającego się terminu zakończenia misji ISAF stawał się coraz pilniejszym wyzwaniem dla SOW w zakresie zapewnienia stabilnego rozwoju całego regionu. Potwierdzeniem tego było włączenie Afganistanu na kolejnym szczycie do grupy państw-obszarników, co pozwalało znacząco zacieśnić i poszerzyć współpracę między SOW a republiką (m.in. zapewniało pełnoprawny udział w szczytach).

Pierwszym przełomowym momentem dla pozycji globalnej SOW było nadanie w 2012 r. statusu partnera w dialogu Turcji, będącej strategicznie ważnym członkiem NATO, a drugim – rozpoczęcie po czternastym szczycie procedury akcesyjnej Pakistanu i Indii. Oficjalne ogłoszenie tego faktu nastąpiło na szczycie w Ufie w 2015 r., na którym też nadano statusy partnerów w dialogu Azerbejdżanowi, Armenii, Kambodży i Nepalowi. Dodatkowo rosyjskie naciski skutkowały nadaniem statusu obserwatora Białorusi.

Wyraźne zdynamizowanie działań SOW w obszarze poszerzania współpracy ekonomicznej, w zestawieniu z chiński-

mi inicjatywami regionalnymi (AIIB) i globalnymi (BRI) oraz zwiększaniem liczby państw współpracujących z organizacją (również spoza kontynentu azjatyckiego), świadczy o jej wyjściu z długoletniego marazmu oraz dojrzewaniu do zaistnienia w globalnej polityce i ekonomii. Niemniej, SOW jest dopiero na początku tej drogi, której przebycie wymaga zbudowania relacji z innymi organizacjami funkcjonującymi w przestrzeni globalnej – NATO, UE i ONZ.

Szczególnie ważną rolę w eksponowaniu ekonomicznego filara organizacji odgrywają wspomniane inicjatywy chińskie – AIIB i BRI. Z jednej strony odzwierciedlają one pozycję Chin jako pretendenta do roli światowego lidera gospodarczego, a z drugiej – stwarzają szansę na stopniową zmianę postrzegania SOW przez pryzmat potencjału i zagrożenia militarnego. Oczywiście zasięg obu projektów wykracza poza ramy SOW i jej partnerów, ale to właśnie stwarza szansę dla jej zaistnienia jako organizacji ważnej w relacjach bilateralnych z innymi instytucjami i państwami europejskimi. Warto podkreślić, że tak AIIB, jak i BRI spotkały się z entuzjastycznym przyjęciem wśród wielu najbliższych sojuszników Stanów Zjednoczonych w Azji i Europie, w tym tak istotnych, jak Wielka Brytania, Włochy czy Niemcy. Oznacza to, że oba projekty mają szansę stać się platformami porozumienia ponad podziałami, wynikającymi z organizacyjnych przynależności. A to z kolei może być kamieniem węgielnym dla przyszłej kooperacji między SOW a UE i NATO na płaszczyźnie gospodarczej i militarnej, skutecznie ograniczającym obecnie destrukcyjną rolę USA.

Podstawowym problemem dla rozwoju współpracy o zasięgu globalnym między wspomnianymi organizacjami jest postawa Waszyngtonu, który nie akceptuje zmian dokonujących się w układzie sił na świecie. Rosnąca rola Chin w globalnej gospodarce, której towarzyszy podważanie arbitralności Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego, jest nie do zaakceptowania przez USA. Popularność chińskich projek-

tów wyraźnie rozluźniła więzy między sojusznikami z NATO i potwierdziła zmierzch porządku unipolarnego.

Aby przeciwdziałać negatywnym dla swojej pozycji skutkom, Waszyngton rozpoczął ofensywę własnych inicjatyw – międzykontynentalnych porozumień gospodarczych, których przejawem były skierowane na Azję Partnerstwo Transpacyficzne (TPP) oraz oferowane UE Transatlantyckie Partnerstwo w Dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP). Tyle tylko, że administracja D. Trumpa zdaje się mieć nieco inną optykę i podejście do tych spraw, co wprowadza na wszystkie te obszary nową dynamikę i naturalnie wymaga weryfikacji przez czas.

Popularność organizacji na obszarze Azji oraz wzrost zainteresowania nią w kręgach BRICS jest odzwierciedleniem rosnącej niechęci i nieufności wobec globalnej polityki bezpieczeństwa USA oraz stosowania systemu nakazów i zakazów realizowanych przez Waszyngton za pośrednictwem pomocy finansowej z Banku Światowego, MFW i ADB. Rosnący potencjał ekonomiczny SOW, któremu towarzyszy rozwój militarny, stanowi konkurencję dla amerykańskiej hegemonii w tych obszarach. SOW wizerunkowo zyskuje też na braku jakichkolwiek powiązań z dominującym na świecie układem, którego centralnym ośrodkiem jest Waszyngton. Na podstawie przytoczonych zmian można prognozować, że Azja, poza bliskimi sojusznikami USA, jakimi pozostają Korea Południowa i Japonia, będzie stopniowo integrować się wokół SOW, promującej od początku panazjatycki i niezależny od Zachodu charakter.

Wspomniane nawiązanie relacji gospodarczych i wojskowych z ASEAN, wspólny szczyt BRICS i SOW w Ufie, wreszcie globalne inicjatywy, jak BRI i budowa niezależnego od BŚ i MFW systemu finansowego w oparciu o AIIB oraz banki BRICS i projektowany SOW wskazują na powstawanie nowego bieguna procesów globalnych. Jego punktem centralnym przez pewien czas będzie Pekin, a w szerszym formacie Azja Centralna, stanowiąca obszar ścierania się interesów światowych mo-

carstw, i SOW jako organizacja balansująca rolę NATO i UE. W dłuższej perspektywie możliwe jest powstanie drugiego, równorzędnego ośrodka w New Delhi, co pośrednio wzmocni globalną rolę SOW. Drugim biegunem pozostanie świat zachodni, z dominującą rolą USA jako centrum i kurczącą się potęgą UE. Kwestią nierozstrzygniętą i trudną do przewidzenia jest prognozowanie charakteru przyszłych relacji między obu biegunami. Sądząc po dotychczasowych krokach podejmowanych przez Waszyngton wobec Chin, Rosji i SOW, trudno oczekiwać pogodzenia supermocarstwa z koniecznością oddania znacznej części swoich globalnych wpływów pretendentom.

Przytoczone fakty i przeanalizowane wydarzenia pozwalają na wnioskowanie o słuszności założenia o stopniowym wzroście roli SOW w globalnej polityce i gospodarce. Wzrost ten jest powolny, na co negatywny wpływ mają coraz bardziej rozbieżne interesy dwóch głównych graczy, Chin i Rosji. Rozdźwięk w chińsko-rosyjskich relacjach wynika z jednej strony z dążenia Kremla do utrzymania wpływów w Azji, a z drugiej – do uniknięcia gospodarczego zdominowania przez Pekin.

Zdecydowanie bardziej obiecującym kierunkiem rozwoju SOW jest sfera gospodarcza. Chińskie inicjatywy AIIB i BRI mają szansę stać się przełomowymi wydarzeniami dla światowej gospodarki, a powiązanie z nimi ekonomicznego filara SOW stanowi szansę na przekształcenie organizacji regionalnej w gracza globalnego o bezprecedensowym potencjale. Należy też wspomnieć, że tworzony przez Chiny *string of pearls*, niezbędny do realizacji BRI, jest realizowany również poprzez powiązania w ramach SOW, czego przykładami są Pakistan (państwo członkowskie) czy Sri Lanka (partner w dialogu). Trzeba też zauważyć, że Indie patrzą na te działania coraz bardziej podejrzliwie, co może być czynnikiem znaczącym dla przyszłego kształtu układu strategicznego w Azji.

Drugim obszarem, w którym SOW ma szansę na wyjście z ograniczeń regionalnych, jest zawiązanie współpracy z ASE-

AN i BRICS. Dla obu tych organizacji o charakterze gospodarczym SOW może stać się komplementarnym partnerem, powiązany z nimi ekonomicznie, ale również oferującym usługi z zakresu bezpieczeństwa. Problemem w nawiązaniu bliskiej współpracy między ASEAN i SOW zdaje się być przede wszystkim negatywne postrzeganie Chin przez członków ASEAN, którzy obawiają się chińskiej dominacji. Podstawą do takich obaw są bez wątpienia konflikty o przynależność państwową położonych na Morzu Południowochińskim Wysp Paracelskich i Spratly oraz Mielizny Scarborough, a także Diaoyu/Senkaku leżących na Morzu Wschodniochińskim.

Z kolei w przypadku rozwijania relacji z BRICS przeszkodą jest kryzys wewnętrzny, jaki dotknął tę organizację – Brazylia i RPA znalazły się w recesji, rosyjski rynek wyraźnie odczuwa brak reform oraz skutki światowych cen surowców energetycznych, a dynamika wzrostu Indii, choć wysoka, nie prowadzi do zrównoważenia przewagi ekonomicznej Chin, co jest odczuwalnie frustrujące dla New Delhi.

Nie udało się natomiast do tej pory wypracować relacji SOW–UE, a problemy wewnętrzne Unii, brak zintegrowanej polityki zagranicznej oraz marginalne zaangażowanie w Azji stanowią główną przeszkodę w nawiązaniu takich relacji. Nie jest również rozstrzygnięta kwestia relacji SOW z NATO. Sojusz za sprawą wiodącej roli Stanów Zjednoczonych przyjął rolę globalnego gwaranta bezpieczeństwa, którą kwestionują Rosja i Chiny. W konsekwencji powołanie do życia organizacji o charakterze militarnym bez udziału jakiegokolwiek państwa zachodniego było postrzegane jako ruch wymierzony w ograniczenie roli NATO. W istocie SOW nie aspiruje, przynajmniej na razie, do roli globalnego kreatora stabilności i bezpieczeństwa, stojąc przed poważnym wyzwaniem, jakim jest ustabilizowanie sytuacji w Azji Centralnej i przywrócenie równowagi politycznej w Afganistanie.

Reasumując, potencjał militarny i gospodarczy SOW, zwłaszcza po przyjęciu Indii i Pakistanu w poczet członków,

stawia tę organizację na pozycji równoprawnego partnera dla Stanów Zjednoczonych, UE i NATO. W zestawieniu z monumentalnymi projektami chińskimi, zmierzającymi do przebudowy światowego ładu gospodarczego, organizacja ma szansę na stopniowe wychodzenie z regionalizmu i zaistnienie jako czynny udziałowiec procesów globalnych. Faktem jest, że SOW stoi przed poważnym wyzwaniem, jakim jest integracja wewnętrzna. Wypracowanie wspólnego, akceptowanego przez wszystkich członków modelu rozwoju jest niezwykle trudne ze względu na przedstawione w opracowaniu rozbieżności, a nawet sprzeczności interesów narodowych. Z drugiej strony wspólny potencjał członków SOW – gospodarczy, polityczny i militarny – będzie stanowił w niedalekiej przyszłości o kluczowym, globalnym znaczeniu organizacji.

Bibliografia

AKTY NORMATYWNE, DOKUMENTY I OFICJALNE WYSTĄPIENIA

1. *Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan, Turkmenistan and the Republic of Uzbekistan on Cooperation in the Field of Joint Management on Utilization and Protection of Water Resources from Interstate Sources, Amu Daria Basin Network*, amudary-abasin.net/content/agreement-cooperation-field-joint-management-use-and-conservation-water-resources-interstate.
2. *Biszkiekskaja diektaracyja gław gosudarstw – czlenow Szanchajskoj organizacyi sotrudniczestwa*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/1527.
3. *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, Shanghai Cooperation Organization, www.sectesco.org/EN123/show.asp?id=69.
4. *China's Foreign Affairs*, Department of Policy Planning Ministry of Foreign Affairs People's Republic of China, World Affairs Press 2011.

5. *Declaration of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=225.
6. *Dieklaracyja gław gosudarstw-czlenow Szanchajskoj organizacyi sotrudniczestwa o postrojenii riegiona dołgosrocznogo mira i sowmiestnogo procwietanija* (Piekín, 6–7 ijunia 2012 g.), Szanchajska organizacyia sotrudniczestwa, infoshos.ru/ru/?id=108.
7. *Dieklaracyja gław gosudarstw-czlenow SZOS*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t202678.shtml.
8. *Dieklaracyja o sozdanii Szanchajskoj organizacyi sotrudniczestwa*, Priezident Rossii, www.kremlin.ru/supplement/3406.
9. *Dogowor o dołgosrocznom dobrososiedstwie, družbie i sotrudniczestwie gosudarstw-czlenow SZOS* (16.08.2007 g.), Szanchaj-skaja organizacyja sotrudniczestwa, infoshos.ru/ru/?id=22.
10. *Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*.
11. *SCO-ASEAN Cooperation for Mutual Interests*, Official Website of Russian Presidency in the Shanghai Co-operation Organisation 2014–2015, en.sco-russia.ru/cooperation/20140905/1013179818.html.
12. *Full text from President Xi Jinping's speech*, National Committee U.S.–China Relations, www.ncuscr.org/content/full-text-president-xi-jinpings-speech.
13. *Inauguration Ceremony* (31.07.2009), President of Russia, en.kremlin.ru/events/president/transcripts/4985.
14. *Information Report following the Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation Member States* (Qingdao, 9–10 June 2018).
15. *Moscow Declaration of Heads of Member States of Shanghai Cooperation Organisation*, President of Russia, archive.

- kremlin.ru/eng/events/articles/2003/ 05/162318/162321.shtml.
16. *Piekinskaja dieklaracyja*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/3181.
  17. *Plan of Action of the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime*, www.sectsko.org/EN123/show.asp?id=99.
  18. *Postanowlenije CYK «Ob opriedielenii riezultatow wyborow Priezidenta KR 30 oktiabريا 2011 goda»*, „Kabar.kg”, kabar.kg/rus/politics/full/21773.
  19. *Press briefing of the SCO Secretary-General following the SCO Heads of State Council Meetingeng*, sectsko.org/news/20170609/290249.html.
  20. *Protocol on Establishment of the SCO-Afghanistan Contact Group between the Shanghai Cooperation Organisation and the Islamic Republic of Afghanistan*, www.sectsko.org/EN123/show.asp?id=70.
  21. *Purpose, Functions and Membership*, Asian Infrastructure Investment Bank, www.aiib.org/html/pagefaq/Key_Provisions/.
  22. *Rasporiaženije Priezidenta Rossijskoj Fiedieracyi ot 16.11.1992 g. № 697-rp O Sowmiestnoj Dieklaracyi ob osnowach wzaimootnoszenij mieždu Rossijskoj Fiedieracyjej i Kitajskoj Narodnoj Riespublikoj*, Priezident Rossii, www.kremlin.ru/acts/bank/2401.
  23. *Regulations on the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organisation*, www.sectsko.org/EN123/show.asp?id=64.
  24. *Rossijsko-kitajskij dogowor o dobrososiedstwie, družbie i sotrudniczewstwie*, Ministierstwo inostrannyh dieł Rossijskoj fiedieracyi, ww.mid.ru/ru/maps/cn/- /asset_publisher/WhKWb5DVBqKA/content/id/576870.

25. *Rules of Procedure of the Organization for Security and Co-operation in Europe*, MC.DOC/1/06, 1 November 2016.
26. *Sogłaszenije mieždu Prawitielstwom Riespubliki Kazachstan, Prawitielstwom Kyrgyzskoj Riespubliki i Prawitielstwom Riespubliki Uzbekistan ob ispolzowanii wodno-eniergietyczeskich riesursow bassiejna rieki Syrdarja*, Central Asia Water Info, www.cawater-info.net/library/ca.htm.
27. *Sogłaszenije mieždu Rossijskoj Fiedieracyjej, Riespublikoj Kazachstan, Kirgizskoj Riespublikoj, Riespublikoj, Riespublikoj Tadżykistan i Kitajskoj Narodnoj Riespublikoj ot 24.04.97 „O wzaimnom sokraszczenii woorużennych sił w rajonie granicy”*, „Referent.ru”, www.referent.ru/1/61523.
28. *Sogłaszenije mieždu Sojuzom Sowietских Socyalisticheskich Riespublik i Kitajskoj Narodnoj Riespublikoj o sowietско-kitajskoj gosudarstwiennoj granice na jejo Wostocznoj czasti*, „LawRussia”, www.lawrussia.ru/texts/legal_568/doc568a108x232.htm.
29. *Sowmiestnoje kommiunikie po itogam zasiedanija Sowiet a gław gosudarstw – czlenow Szanchajskoj organizacyi sotrudnicziestwa*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/288.
30. *Sowmiestnoje kommiunikie po itogam zasiedanija Sowiet a gław prawitielstw (priemjer-ministrow) gosudarstw-czlenow Szanchajskoj organizacyi sotrudnicziestwa*, Szanchajska organizacya sotrudnicziestwa, infoshos.ru/ru/?id=105.
31. *Strategie razwitija Szanchajskoj organizacyi sotrudnicziestwa do 2025 goda*, Szanchajska organizacya sotrudnicziestwa, infoshos.ru/ru/?id=125.
32. *Szanchajskaja konwiencyja o bor'bie s tierrorizmom, sieparatizmom i ekstriemizmom*, Priezident Rossii, kremlin.ru/supplement/3405.
33. *Taszkientskaja dieklaracyja gław gosudarst-czlenow Szanchajskoj organizacyi sotrudnicziestwa*, Szanchajskaja organizacya sotrudnicziestwa, rus.sectsko.org/load/44279.

34. *The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sect-sco.org/EN/show.asp?id=52.
35. The Interbank Consortium of the Shanghai Cooperation Organisation, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sect-sco.org/EN/bankunite.asp.
36. *The Regulations on Observer Status at the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sect-sco.org/EN123/show.asp?id=65.
37. *Treaty on European Union*, The European Union, europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf.
38. *Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sect-sco.org/EN123/show.asp?id=71.
39. *Ukaz Priezidenta Rossijskoj Fiedieracyi ot 15.09.1992 g. № 1072 Ob odnoszenijach miezdu Rossijskoj Fiedieracyjej i Tajwaniem*, Priezident Rossii, kremlin.ru/acts/bank/2010.
40. *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*, National Development and Reform Commission (NDRC) People's Republic of China, en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html.
41. *Wystuplenije Priezidenta Riespubliki Kazachstan Nursultana Nazarabajewa na 47-j Siessii Gienieralnoj Assamblei Organizacyi Objediniennyh Nacyj (Nju-Jork, 5 Oktiabria 1992 g)*, www.s-cica.kz/page.php?page_id=364&lang=2&parent_id=835.
42. *Yekaterinburg Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation*, The Shanghai Cooperation Organisation, www.sect-sco.org/EN123/show.asp?id=87.

MONOGRAFIE

1. Arafonow G.D., Łuzianin S.G., *Wozmożnost' izmienenija situacii w Afganistanie: problemy rieionalnoj bezopasnosti i potiencał SZOS po jeje poddierżaniju: tiezisy wystuplenij uczestnikow krugłogo stoła*, Institiut Dalniego Wostoka RAN, Moskwa 2011.
2. Bartosiak J., *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Wydawnictwo Asian Century, Warszawa 2016.
3. Bessler P., *China's „new Silk road”: Focus on Central Asia*, EU-Asia Economic Governance Forum, Konrad Adenauer Stiftung, Berlin.
4. Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo ASPRA-JR, Warszawa 2006.
5. Bobo Lo, *Sino-Russian Relations*, „Short-Term Policy Brief” 05.2014, nr 87.
6. Bobo Lo, *Russia and the New World Disorder*, Brookings Institution Press, London 2015.
7. Bodio T., Mołdawa T., *Konstytucje państw Azji Centralnej. Tradycje i współczesność*, Elipsa, Warszawa 2007.
8. Bryc A., *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
9. Chalmers D., Hadjiemmanuil Ch., Monti G., Tomkins A., *European Union Law: Text and Materials*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
10. Cooley A., *Great Games, Local Rules: The New Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012.
11. Copper J.F., *China's Foreign Aid and Investment Diplomacy, Volume II. History and Practice in Asia, 1950-Present*, Palgrave MacMillan, Basingstoke 2016.

12. Cornell S.E., Norling N., Starr S.F. (red.), *The New Silk Roads. Transport and Trade in Greater Central Asia*, Central Asia-Caucasus Institute / Silk Road Studies Program, Washington–Uppsala 2007.
13. Czachor R., *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Instytut Polsko-Rosyjski, Wrocław 2014.
14. Gacek Ł., *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
15. Garanina O., *Russian – Chinese relations: towards an energy partnership*, University Pierre Mendes France of Grenoble 2007.
16. Gill B., *Rising Star: China's New Security Diplomacy*, Brooking Institution Press, Washington 2007.
17. Góralczyk B., *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Wydawnictwo Sprawy Polityczne, Warszawa 2010.
18. Haas de M., *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and Beyond*, Routledge, London–New York 2010.
19. Halizak E., *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Scholar, Warszawa 1999.
20. Henry Hing Lee Chan, Katherine Hui-Yi Tseng, Tai Wei Lim, Wen Xin Lim, *China's One Belt One Road Initiative*, Imperial College Press, London 2016.
21. Jovanović M.N., *The Economics of International Integration*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2015.
22. Kaczmarek M., *Russia–China Relations in the Post-Crisis International Order*, Routledge, London–New York 2015.
23. Karrar H.H., *The New Silk Road Diplomacy: China's Central Asian Foreign Policy since the Cold War*, UBC Press, Vancouver 2009.

24. Kozłowski K., *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
25. Kozłowski K., *Rewolucja tulipanów w Kirgistanie. Geneza – przebieg – następstwa*, Elipsa, Warszawa 2009.
26. Lubina M., *Niedźwiedź w cieniu smoka. Rosja–Chiny 1991–2014*, Księgarnia Akademicka Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
27. Nadkarni V., *Strategic Partnership in Asia. Balancing without Alliances*, Routledge, New York 2010.
28. Nocera F., *The Legal Regime of Nuclear Energy. A Comprehensive Guide to International and European Union Law*, Intersentia, Antwerpen–Oxford 2005.
29. Pillsbury M., *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*, St. Martin's Griffin, New York 2016.
30. Polit J., *Chiny*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004.
31. Raś M., *Ewolucja polityki zagranicznej Rosji wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991–2001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
32. Rumer B. (red.), *Central Asia: A Gathering Storm?*, M.E. Sharpe, Inc., New York 2002.
33. Sieriebriakowa N.W., *Szanchajskaja organizacyja sotrudnichestwa: mnogostoronnij kompromiss w Centralnoj Azii: diestiatiletiju poiska obszczego puti poswiaszczajetsia*, InfoRos, Moskwa 2011.
34. Singh Roy M., *The Shanghai cooperation organisation: India seeking new role in the Eurasian regional mechanism*, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi 2014.
35. Tsygankov A.P., *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth 2013.

36. Wang Yiwei, *Inicjatywa „Jeden Pas, Jedna Droga”. Co rozwój Chin oznacza dla świata*, New World Press / Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.
37. Wasiliew Ł., *Szanchajskaja organizacyja sotrudniczestwa: dokumenty i matieriały (mart 2005 – awgust 2007 gg.)*, Institut Dalniego Wostoka RAN, Moskwa 2007.
38. Weitz R., *Assessing the Collective Security Treaty Organization: Capabilities and Vulnerabilities*, Strategic Studies Institute & US Army War College, Carlisle 2018.
39. Wiaderny-Bidzińska K., *Polityczna integracja Europy Zachodniej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.
40. Wishnick E., *Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*, Strategic Studies Institute, February 2009.
41. Włodkowska-Began A., *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa 2013.
42. Zięba R., *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
43. Zimmerman T., *The New Silk Roads: China, the US, and the Future of Central Asia*, New York University, 10.2015.

ROZDZIAŁY W MONOGRAFIACH

1. Adamowski J.W., *Środki masowej informacji*, w: *Turkmenistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2005.
2. Baev P., *The CSTO: Military Dimensions of the Russian Reintegration Effort*, w: *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, red. S.F. Starr, S.E. Cornell, Cen-

tral Asia-Caucasus Analyst/Silk Road Studies Program, Washington 2014.

3. Bodio T., *Daleki – bliski Uzbekistan*, w: *Uzbekistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2001.
4. Bodio T., Ćwiek-Karpowicz J., Masojć M., *Na drodze do niepodległości*, w: *Turkmenistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2005.
5. Buszynski L., *Overshadowed by China. The Russia-China Strategic Partnership in the Asia-Pacific Region*, w: *The Future in China-Russia Relations*, red. J. Bellacqua, The University Press of Kentucky, 2010.
6. Dinorshoev M., *Tajikistan*, w: *History of Civilization of Central Asia*, t. VI, UNESCO Publishing, Paris 2005.
7. Diskin I., *Political dynamics of NATO: an Asian Perspective*, w: *Emerging NATO: Challenges for Asia and Europe*, red. V.P. Malik, J. Schulz, Observer Research Foundations / Lan- cer Publishers & Distributors, New Delhi 2006.
8. Dmochowski T., *Rosja w regionie Azji i Pacyfiku*, w: *Rejon Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015. Ciągłość i zmiana w regionalnym systemie międzynarodowym*, red. A. Jarczewska, J. Zajączkowski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
9. Dogan S., *Kyrgyzstan's U-turn on Closure of Manas U.S. Military Base*, w: *USAK Yearbook of International Politics and Law 2010 Vol. 3*, red. H.I. Bahar, I. Bal, S. Laciner, M. Özcan, USAK, Ankara 2010.
10. Doliwa-Klepacka A., Zdanowicz M., *The Evolution of the Visa Policy of the European Union: Selected Issues*, w: *Wybrane aspekty wpływu członkostwa państw Europy Środkowo-Wschodniej na stosunki ze wschodnimi państwami ościennymi*, red. A. Doliwa-Klepacka, M. Zdanowicz, Temida2, Białystok 2009.

11. Dong Wang, U.S. – China Economic Relations, w: *Handbook of the US-China Relations*, red. A.T.H. Tan, Edward Elgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2016.
12. Ergashev I.E., Jakubowski W., *Partie polityczne i organizacje społeczne*, w: *Uzbekistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2001.
13. Fudalej P., *Zagrożenie handlem ludźmi w kontekście współpracy na linii Wschód–Zachód. Doświadczenia a wyzwania na przyszłość*, w: *Wschód i Zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywy na przyszłość*, red. R.S. Brzoza, M. Miłek, G. Wilk-Jakubowski, Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych, Kielce 2012.
14. Góralczyk B., *Ewolucja międzynarodowej strategii Chin*, w: *Rejon Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015. Ciągłość i zmiana w regionalnym systemie międzynarodowym*, red. A. Jarczewska, J. Zajączkowski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.
15. Góralski W.M., *Rozwój i ewolucja systemu decyzyjnego Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, w: *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymieś, Scholar, Warszawa 2009.
16. Grochalski S.M., *Współczesne problemy globalne – próba określenia pojęcia*, w: *Problemy globalne współczesnego świata*, red. S.M. Grochalski, Uniwersytet Opolski, Opole 2003.
17. Ismailov Sh., *System polityczny i uwarunkowania jego rozwoju*, w: *Tadżykistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2002.
18. Ismailov Sh., Załęski P., *System organów władzy państwowej*, w: *Tadżykistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2002.
19. Iwashita Akihiro, *The SCO and Its Implications for Eurasian Security*, w: *Slavic Eurasia's Integration into the World*

- Economy and Community*, red. Tabata Shinichiro, Iwashita Akihiro, Slavic Research Center, Sapporo 2004.
20. Jakubowski W., Załęski P., *Organizacja systemu władzy publicznej*, w: *Kazachstan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, K.A. Wojtaszczyk, Elipsa, Warszawa 2000.
  21. Kozłowski K., *Polityka zagraniczna ChRL wobec państw Azji Centralnej*, w: *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
  22. Kozłowski P., *Polityka ASEAN wobec mocarstw*, w: *Życie polityczne Azji. Realia i dążenia*, red. J. Marszałek-Kawa, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
  23. Lang M., *Wojna domowa i proces pokojowy*, w: *Tadżykistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2002.
  24. Laumulin M., *Kazakhstan and Confidence-Building Measures in Asia*, w: *Islam, Oil and Geopolitics: Central Asia After September 11*, red. R. Azizian, E. van Wie Davis, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2007.
  25. Len Ch., *Energy Security in East Asia*, w: *Russia-ASEAN Relations. New Directions*, ISEAS Publishing, Singapore 2007.
  26. Meseznikov G., *On Russia's Position in the NATO Enlargement Issue (1992–1997)*, w: *NATO Looks East*, red. P. Dutkiewicz, R.J. Jackson, Praeger Publishers, Westport 1998.
  27. Mierzejewski D., *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec wybranych państw obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. A. Legucka, K. Malak, Rytm, Warszawa 2008.
  28. Miles R., *Friend or Foe on Afghanistan?*, w: *Coalition Challenges in Afghanistan. The Politics of Alliance*, red. S.M. Grenier, G.A. Mattox, Stanford University Press, Stanford 2015.

29. Milewski P., *Polityka zagraniczna ChRL wobec Azji Centralnej i udział Chin w Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, w: *Chiny. Religia – obyczaje – polityka*, red. K. Gawlikowski, E. Potocka, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
30. Moroney J.D.P., *Western approaches to security cooperation with Central Asian states: advancing the Euro-Atlantic security order in Eurasia*, w: *Security Dynamics in the Former Soviet Bloc*, red. G.P. Herd, J.D.P. Moroney, RoutledgeCurzon, London–New York 2003.
31. Morozov A.N., Shirokova Y.I., *About Ways for Improvement of Water Use in Irrigation of Uzbekistan*, w: *Adaptive and Integrated Water Management. Coping with Complexity and Uncertainty*, red. P. Kabat, J. Möltgen, C. Pahl-Wostl, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2008.
32. Nurpeis K., *Kazakhstan*, w: *History of Civilization of Central Asia*, t. VI, UNESCO Publishing, Paris 2005.
33. Quansheng Zhao, *China and The Two Koreas*, w: *The Two Koreas and the United States: Issues of Peace, Security and Economic Cooperation*, red. Wonmo Dong, Routledge, New York 2015.
34. Rahimov K., *The Shanghai Cooperation Organization and the Fight Against Terrorism*, w: *Afghanistan and Central Asia: NATO's Role in Regional Security Since 9/11*, red. O. Tanrisever, IOS Press, Amsterdam 2013.
35. Rodt A.P., Wolff S., *EU conflict management in Bosnia and Herzegovina and Macedonia*, w: *The EU as a global conflict manager*, red. R.G. Whitman, S. Wolff, Routledge, London–New York 2012.
36. Ross W., *Stosunki chińsko-rosyjskie: historia, współczesność, perspektywy*, w: *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.

37. Ross W., *Szanghajska Organizacja Współpracy*, w: *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2011.
38. Rozman G., *Turning Fortress into Free Trade Zone*, w: *Rapprochement or Rivalry? Russia–China Relations in Changing Asia*, red. S.W. Garnett, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2000.
39. Rychłowski B., *Stosunki Chiny – Rosja w okresie transformacji*, w: *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. K. Gawlikowski, R. Paradowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
40. Saidov A.K., Wojtaszczyk K.A., *Konstytucyjne podstawy ustroju państwa*, w: *Uzbekistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2001.
41. Sieniow T., *Geneza i rozwój procesów integracyjnych w Europie po II wojnie światowej*, w: *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu Lizbońskiego*, red. A. Kuś, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
42. Skulska B., Skulski P. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2010.
43. Sun Li, *The Eleventh SCO Meeting of the Council of the Heads of Government (Prime Minister) of Member States*, w: *Strategy for Security in East Asia: Shanghai Cooperation Organization*, red. Li Jinfeng, Wu Hongwei, Paths International Ltd. 2016.
44. Włodkowska A., *Paradygmat realistyczny a polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej*, w: *Polityka bezpieczeństwa narodowego państw obszaru WNP*, red. W. Baluk, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
45. Wojtaszczyk K.A., *System konstytucyjny państwa*, w: *Turkmenistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2005.

46. Zajączkowski K., *Międzynarodowy potencjał gospodarczy Unii Europejskiej w dobie wyzwań globalnych*, w: *Unia Europejska jako aktor na scenie globalnej. Razem czy osobno?*, red. B. Góralczyk, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
47. Załęski P., *Organizacja systemu władzy państwowej*, w: *Turkmenistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, red. T. Bodio, Elipsa, Warszawa 2005.
48. Zhao Huasheng, *Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization*, w: *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, red. Tabata Shinichiro, Iwashita Akihiro, Slavic Research Center, Sapporo 2004.

RAPORTY I ANALIZY

1. *Afghanistan: Paying for the Taliban's Crimes*, „Human Rights Watch” 04.2002, t. 14, nr 1.
2. Blank S.J., *Turkmenistan and Central Asia After Niyazov*, Strategic Studies Institute 2007.
3. Boonstra J., Emerson M., Hasanova N., Laurelle M., Peyrouse S., *Into Eurasia. Monitoring The EU's Central Asia Strategy*, CEPS-FRIDE, Brussels–Madrid 2010.
4. *Central Asia: Border Disputes and Conflict Potentials*, International Crisis Group „Asia Report” 04.2002, nr 33.
5. *Central Asia: Regional Problems, Regional Solutions*, „ISN Special Issue” 04.2010.
6. *Central Asia: Water and Conflict*, International Crisis Group „Asia Report” 05.2002, nr 34.
7. Choukroune L., Creemers R., Huchet J.-F., Prevost D., *EU–China Trade Relations*, Directorate-General For External Policies of the Union, Brussels 2011.

8. *Corruption Perception Index 2017*, „Transparency International”, www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 [dostęp: 24.11.2018].
9. *EU-China relations: a maturing partnership*, EUR-Lex, eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r14207.
10. *European Union, Trade in goods with Central Asia 5*, European Commission, trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151896.pdf.
11. Ferdinand P., *The position of Russia and China at the UN Security Council in the light of recent crises*, Directorate General for External Policies of the Union, Policy Department, Brussels 2013.
12. Gill B., Oresman M., *China's New Journey to the West. China's Emergence in Central Asia and Implications for U.S. Interests*, CSIS Report, 08.2003.
13. Gordon D.A., Kimmage D., Sanderson T.M., *From the Fergana Valley to South Waziristan. The Evolving Threat of Central Asia Jihadists*, Center for Strategic & International Studies, 03.2010.
14. Grieger G., *One Belt, One Road (OBOR): China's regional integration initiative*, European Parliamentary Research Service, 07.2016.
15. Gussarova A., *Russian Security Strategy In Central Asia: On The Edge Of No One's Seat*, Bishkek Project, www.bishkek-project.com/memos/28.
16. Indeo F., *The Role of Russia in the Central Asia Security Architecture*, „OSCE Policy Brief” 06.2018, nr 48.
17. *Irrigation in Central Asia in Figures. AQUASTAT Survey-2012*, „FAO Water Reports” nr 39.
18. Jalapoor S., Sharfi H., *The Role of Iran and America's Middle East Policy in Peace Process of Middle East 2001–2016*, „Journal of History Culture and Art Research” 12.2016, t. 5, nr 4.

19. Jalilov S.-M., DeSutter T.M., Leitch J.A., *Impact of Rogun Dam on downstream Uzbekistan agriculture*, „International Journal of Water Resources and Environmental Engineering” 08.2011, t. 3.
20. Jarosiewicz A., Strachota K., *Chiny a Azja Centralna. Doro-bek dwudziestolecia*, „Prace OSW” 10.2013, nr 45.
21. Koch-Weser I., Salidjanova N., *China’s Economic Ties with ASEAN: A Country-by-Country Analysis*, US-China Economic and Security Review Commission, „Staff Research Report” 17.03.2015.
22. Konończuk W., *Fiasko integracji. WNP i inne organizacje międzynarodowe na obszarze poradzieckim 1991–2006*, „Prace OSW” 05.2007.
23. Kozłowski K., *Polityka Unii Europejskiej wobec Azji Środkowej: analiza realizacji Strategii na Rzecz Nowego Partnerstwa z Azją Środkową*, Szkoła Główna Handlowa, kolegia. sgh.waw.pl/pl/KES/kwartalnik/Documents/KK24.pdf.
24. Lang J., *Afghanistan – the View from Russia*, European Union Institute for Security Studies, „Alert Issue” 2014, nr 10.
25. Lang J., Popescu N., *Central Asia: the View from Russia*, European Union Institute for Security Studies, „Alert Issue” 2015, nr 1.
26. Laumulin M.T., *The Geopolitics of XXI Century in Central Asia*, The Kazakhstan Institute for Strategic Studies at the President Republic of Kazakhstan, Almaty 2007.
27. Lin Ch., *China’s Silk Road Strategy in AfPak: The Shanghai Cooperation Organization*, Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung (ISPSW), Berlin 2009.
28. Melnyvska I., Plamper H., Schweickert R., *External Drivers of Institutional Change in Central Asia – Regional Integration Scheme and the Role of Russia and China*, „Kiel Working Paper” 03.2012, nr 1763.
29. *Member Countries*, NATO, www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52044.htm.

30. *Member Economies*, APEC, www.apec.org/About-Us/About-APEC/Member-Economies.aspx.
31. Muzalevsky R., *China's Long March Into Central Asia*, Stratfor, www.stratfor.com/analysis/chinas-long-march-central-asia.
32. *O rossijsko-kitajskich otnoszenijach strategičeskogo partnerstva*, Ministierstwo inostrannyh dzieł Rossijskoj fiedieracyi, www.mid.ru/strategiceskoe-partnerstvo-s-kitaem.
33. Ofodile U., *Trade, Aid and Human Rights: China's Africa Policy in Perspective*, „Journal of International Commercial Law and Technology” 2009, t. 4, nr 2.
34. Olcott M.B., *Central Asia's New States: Independence, Foreign Policy and Regional Security*, United States Institute of Peace, Washington 1996.
35. Panda J.P., *China's Current Central Asia Policy. Revisiting Priorities*, w: *China Yearbook 2011*, red. M. Singh, Institute for Defence Sudies & Analyses, New Delhi 2012.
36. Paramonov V., Stolpovski O., *Russia and Central Asia: Bilateral Cooperation in the Defence Sector*, Advanced Research and Assessment Group „Central Asian Series” 05.2008, nr 08.
37. Paramonov V., Stokov A., *Economic Involment of Russia and China in Central Asia*, Conflict Studies Research Center, „Central Asian Series” 05.2007.
38. Pashkun D., Umarov A., *Tensions in Sino-Central Asia Relations and their Implications for Regional Security*, Conflict Studies Research Centre, „Central Asian Series” 01.2006.
39. Peyrouse S., *Russia-Central Asia: Advances and Shortcomings of the Military Partnership*, w: *Central Asian Security Trends: Views from Europe and Russia*, red. S.J. Blank, Strategic Studies Institute, 04.2011.
40. Plater-Zyberk H., *Who's Afraid of the SCO?*, Conflict Studies Research Centre, „Central Asian Series” 03.2007.

41. Puccio L., *Granting Market Economy Status to China. An analysis of WTO law and of selected WTO members' policy*, European Parliamentary Research Service, 11.2015.
42. *Report on 5th Riparian Information-Sharing and Consultation Process on the Assessment Studies of a Proposed Rogun Hydropower Project*, Europe and Central Asia Region World Bank, 16.06 – 29.07.2014.
43. Sabol S., *Turkmenistan's Opposition and Niyazov's Regime*, „European Rim Policy and Investment Council” 02.2003.
44. Scobell A., *Show of Force: The PLA and the 1995–1996 Taiwan Strait Crisis*, Stanford University, Asia/Pacific Research Centre, 01.1999.
45. Singh B., *The SCO Summit 2018: A Geopolitical Gordian Knot For India?*, „Eurasia Review”, www.eurasiareview.com/05062018-the-sco-summit-2018-a-geopolitical-gordian-knot-for-india-analysis/.
46. Steiner N.D., *Public Support for TTIP in EU Countries: What Determines Trade Policy Preferences in a Salient Case?*, 6th Annual General Conference of the European Political Science Association (EPSA) in Brussels, 23–25.06.2016.
47. Strachota K., *Nowy system „nie-bezpieczeństwa” regionalnego w Azji Centralnej*, „Prace OSW” 04.2001, nr 1.
48. Strachota K., *Tadżykistan – czas próby*, „Prace OSW” 2004, nr 15.
49. Sun Zhaunghzi, *New and Old Regionalism: The SCO and Sino-Central Asian Relations*, „The Review of International Affairs” 2004, nr 3 (4).
50. *Syria Calling: Radicalisation in Central Asia*, „Europe And Central Asia Briefing” 2015, nr 72.
51. Szydywar-Grabowska K., *Rosja Putina – ewolucja wewnętrzna*, „Disputatio” 2009, t. VIII.
52. Taylor C., *Military Balance in Southeast Asia*, „Research Paper” 14.12.2011, nr 11/79.

53. *Uzbekistan: In for a Long Haul*, International Crisis Group, „Asia Briefing” 16.02.2006, nr 45.
54. *Uzbekistan at Ten. Repression and Instability*, International Crisis Group, „Asia Report” 21.08.2001, nr 21.
55. Weitz R., *Sino-Russian Security Ties, w: Russia-China Relations. Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines*, NBR Special Report #66, 07.2017.
56. Wołowska A., *Kazachstan: regionalny przykład sukcesu*, „Prace OSW” 2004, nr 15.
57. Yu Bin, *China-Russia Relations: Embracing a Storm and Each Other*, East Asian Bilateral Relations, „Comparative Connections” 01.2009.
58. Yu Bin, *China-Russia Relations: Succession, SCO, and Summit Politics in Beijing*, East Asian Bilateral Relations, „Comparative Connections” 08.2012.
59. Yu Bin, *Putin's Ostpolitik and Sino-Russian Relations*, Center for Strategic and International Studies, „Comparative Connections”, t. 2, nr 3.
60. Yu Bin, *Reset under Medvedev.: Zapad-Politik and Vostok 2010*, East Asian Bilateral Relations, „Comparative Connections” 07.2010.
61. Yuqun Shao, *The EU's Central Asia Policy and Its Implications for China*, „DIE Discussion Paper” 2008, nr 9.
62. Zasada G., *Uzbekistan: najważniejsze źródło niestabilności w Azji Centralnej?*, „Prace OSW” 10.2004, nr 15.
63. Zhao Huasheng, *The Shanghai Cooperation Organization at 5: Achievements and the Challenges Ahead*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 08.2006, t. 4, nr 3.

ARTYKUŁY NAUKOWE

1. Akulov A., *SCO: Security Challenges Dominate Agenda*, Strategic Culture Foundation, www.strategic-culture.org/news/2013/07/28/sco-security-challenges-dominate-agenda.html.
2. Alf R., Curanović A., Kardaś S., *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina. Próba bilansu*, „Żurawia Papers” 2008, z. 12.
3. Allouche J., *The governance of Central Asia waters: national interests versus regional cooperation*, „Disarmament Forum” 11.2007, nr 4.
4. Aris S., *Russia's Approach to Multilateral Cooperation in the Post-Soviet Space: CSTO, EurAsEC and SCO*, „Russian Analytical Digest” 2010, nr 76.
5. Aris S., *Shanghai Cooperation Organisation*, International Peace Institute, „Mapping Multilateralism in Transition” 12.2013, nr 2.
6. Aris S., *Shanghai Cooperation Organisation: An Anti-Western Allignment?*, „CSS Analyses in Security Policy” 12.2009, nr 66.
7. Bailes A.J.K., Dunay P., Pan Guang, Troitskiy M., *The Shanghai Cooperation Organization*, „SIPRI Policy Paper” 05.2007, nr 17.
8. Blank S., *Peace-Mission 2009: A Military Scenario Beyond Central Asia*, The Jamestown Foundation, „China Brief Volume” 20.08.2009, t. 9, nr 17.
9. Blank S., *The Russo-Chinese Energy Follies*, The Jamestown Foundation „China Brief” 8.12.2008, t. 8, nr 23.
10. Blank S., *China's Water Policies in Central Asia and Leadership Potential*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 25.11.2009, t. 11, nr 22.

11. Blank S., *Turkey and The Shanghai Cooperation Organization: Motives and Consequences*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 23.04.2014, t. 16, nr 08.
12. Bonikowska M., Rabaj P., Turkowski A., Tomański R., *ASEAN buduje wspólny rynek*, „Centrum Stosunków Międzynarodowych” 2015, nr 12.
13. Boonstra J., Halle J., *EU Development Ministers Discuss Approach to Central Asia*, „EUCAM Commentary” 07.2011, nr 16.
14. Boonstra J., Laurelle M., Peyrouse S., *Security And Development Approaches To Central Asia. The EU Compared To China And Russia*, „EUCAM Working Paper” 05.2011, nr 11.
15. Brattvoll J., *Uzbekistan’s ambiguous policies on Afghanistan*, „PRIO Policy Brief” 2016, nr 01.
16. Brown K., *Why Europe Won’t Get Tough on China*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2013/08/why-europe-wont-get-tough-on-china/.
17. Brzechczyn K., *Upadek imperium socjalistycznego. Próba modelu* „Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki” 2003, t. 6 (19).
18. Burdman M., *Eurasian nations strenghten bilateral cooperation*, „Executive Intelligence Review” 19.03.1999, t. 26, nr 12.
19. Bykow A.I., *Ekonomiczeskije problemy razwitija sotrudniczestwa w ramkach Szanchajskoj organizacyi sotrudniczestwa*, „Rossijskij wniesnieekonomiczeskij wiestnik” 2008, nr 10.
20. Caster M., *Revisiting Kyrgyzstan’s Bloody Summer*, „The Diplomat” 13.06.2014.
21. Chang Yudi, Chen Xiaochen, Wang Wen, *The South China Sea Won’t Stop China-ASEAN Economic Ties*, „The Diplomat” 7.07.2016.
22. Chaterij S.K., *Afghan Stability: New Equations*, „The Diplomat” 9.04.2014.

23. Chatzimichailidou C., Kyriakakis A., *China and Russia*, The Shanghai Cooperation Organization, „Series of Chinese-Russian Relations”, t. 1.
24. Chayes S., *A Forgotten Player in a Post-2014 Afghanistan: Uzbekistan*, „The Diplomat” 8.08.2012.
25. Chien-Peng Chun, *China's 'War on Terror': September 11 and Uighur Separatism*, Council of Foreign Relations, www.cfr.org/china/chinas-war-terror-september-11-uighur-separatism/p4765.
26. Cierpiński Z., *Ustrój polityczny Tadżykistanu*, Portal Spraw Zagranicznych, www.psz.pl/tekst-38441/Ustroj-polityczny-Tadzykistanu.
27. Coalson R., *Przemoc w prowincji Badachszan w Tadżykistanie*, „Stosunki Międzynarodowe”, www.stosunkimiedzynarodowe.info/artukul,1353,Przemoc_w_prowincji_Badachszan_w_Tadzykistanie?q_and_a.
28. Cohen A., *After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 08.2006, t. 4, nr 3.
29. Cohen D., *China and the Eurasian Union*, „The Diplomat” 7.10.2011.
30. Contessi N.P., *China, Russia and the Leadership of the SCO: a Tacit Deal Scenario*, „China Eurasia Forum Quarterly” 2010, t. 8, nr 4.
31. Contessi N., *Is Turkmenistan the Next Central Asia Tiger?*, „The Diplomat” 15.07.2014.
32. Cossa R.A., Glosserman B., *U.S. – Japan Defense Cooperation: Has Japan Become the Great Britain of Asia?*, Pacific Forum CSIS, „Issues & Insights” 03.2005, t. 5, nr 3.
33. Daly J.C.K., *The Geopolitics of Tajikistan's Water*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 26.11.2014, t. 16, nr 22.
34. Dettoni J., *Is Ulanbaatar Running Out of Water?*, „The Diplomat” 20.05.2014.

35. Dettoni J., *Mongolia Puts Ger Shantytowns on the Map*, „The Diplomat” 24.03.2014.
36. Dragneva R., Wolczuk K., *The Eurasian Economic Union. Deals, Rules and the Exercise of Power*, Russia and Eurasia Programme, The Royal Institute of International Affairs, 05.2017.
37. Dunay P., *Not Beyond Limits: The Prospect of the Shanghai Cooperation Organization (SCO)*, „GCSP Policy Paper” 08.2010, nr 5.
38. Evers F., *The OSCE Summit in Astana. Expectations and Results*, „CORE Working Paper” 10.2011, nr 23.
39. Falkowski M., *Moskwa umacnia obecność wojskową w Tadżykistanie*, „Nowa Europa Wschodnia” 2008, nr 1.
40. Falkowski M., *Państwa Azji Centralnej wobec kryzysu gruzińskiego*, „Nowa Europa Wschodnia” 2008, nr 2.
41. Falkowski M., Matusiak M., *Przepychanki na kazachskiej scenie politycznej z Chinami w tle*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 2.
42. Feige J., *China's Road to Closer Ties With Russia*, „The Diplomat” 3.08.2016.
43. Finch M., *Central Asia: Regional Problems, Regional Solutions*, „ISN Special Issue” 04.2010.
44. Gearin D., *The Return of Smile Diplomacy*, „The Diplomat” 3.03.2011.
45. Giustozzi A., Matveeva A., *The SCO: A Regional Organisation in the Making*, Crisis State Research Centre, „Working Paper” 09.2008, nr 39.
46. Godehardt N., Wang Pengxin, *Peace Mission 2009: Securing Xinjiang and Central Asia*, „RSIS Commentaries” 2.09.2009, nr 88.
47. Góralczyk B., *Wokół chińskiego modelu rozwojowego*, Centrum Studiów Polska-Azja, www.polska-azja.pl/2013/06/01/

prof-b-goralczyk-wokol-chinskiego -modelu-rozwojowego-
-w-odpowiedzi-r-pyfflowi/.

48. Górecki W., *Coraz dalej od Moskwy: Rosja wobec Azji Centralnej*, „Prace OSW” 03.2014, nr 48.
49. Gross E., *Recalibrating EU-Central Asia relations*, „ISS Brief Issue” 2015, nr 16.
50. Haacke J., Williams P.D., *Regional Arrangements and Security Challenges: A Comparative Analysis*, „Crisis State Research Centre Working Paper” 07.2009, nr 52.
51. Haas de M., *Russian-Chinese Military Exercises and their Wider Perspective: Power Play in Central Asia*, Conflict Studies Research Centre, „Russian Series” 10.2005, nr 05/51.
52. Heydarian J., *China and Iran Breaking Up*, „The Diplomat” 8.03.2012.
53. Islam I., Verick Sh., *The Great Recession of 2008–2009: Causes, Consequences and Policy Responses*, „IZA Discussion Paper” 05.2010, nr 4934.
54. Ismailbekova A., *Coping Strategies: Public Avoidance, Migration, and Marriage in the Aftermath of the Osh Conflict, Fergana Valley*, „Crossroads Asia Working Papers Series” 2012, nr 04.
55. Ivanov P.M., *Russian – Taiwan Relations: Current State, Problems, and Prospects of Development*, University of Maryland, „Contemporary Asia Studies” 1996, nr 2.
56. Jagielski W., *Rosja – Azja Środkowa – trzecie pożegnanie*, w: *Rosja i jej sąsiedzi*, Instytut Studiów Strategicznych Międzynarodowego Centrum Rozwoju Demokracji, z. 40/2000.
57. Jarosiewicz A., Strachota K., *Nowa Wielka Gra – przesilenie?*, „Komentarze OSW” 12.05.2009, nr 26.
58. Kaczmarek M., *Rosja-Chiny: postępująca zmiana układu sił*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-05-09/rosja-chiny-postepujaca-zmiana-ukladu-sil.

59. Kaczmarek M., *Rosyjski zwrot ku Azji: więcej słów niż czynów*, „Komentarze OSW” 8.10.2012, nr 92.
60. Kanunov K., *Tajikistan After Reconciliation: 17 Years Without War or Peace*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 5.08.2014, t. 16, nr 14.
61. Klein M., *Russia: A Euro-Pacific Power? Goals, Strategies and Perspectives of Moscow’s East Asia Policy*, „SWP Research Paper” 09.2014, nr 8.
62. Kley D. van der, *China’s SCO Challenges*, „The Diplomat” 5.12.2013.
63. Kucera J., *Can U.S. Get Out of Afghanistan?*, „The Diplomat” 20.04.2012.
64. Kucera J., *Central Asia Security Vacuum*, „The Diplomat” 16.06.2010.
65. Kucera J., *China Enters the ‘Great Game’*, „The Diplomat” 8.02.2010.
66. Kucera J., *Violence in Tajikistan*, „The Diplomat” 30.11.2010.
67. Kucera J., *Why Russia Fears US Afghan Plan*, „The Diplomat” 18.10.2011.
68. Kuo M.A., Tang A.O., *China’s ‘One Belt, One Road’ Initiative: Outlook For OBOR and the US Rebalance*, „The Diplomat” 3.12.2015.
69. Laumulin M., *Virtual Security of Central Asia*, Russia in Global Affairs, eng.globalaffairs.ru/number/Virtual-Security-of-Central-Asia-15694.
70. Laurelle M., *Why the EU Needs to Engage Russia on Asian Security*, „FRIDE Policy Brief” 06.2011, nr 82.
71. Lazarus L., *Why the U.S. Should Embrace the AIIB*, „The Diplomat” 2.03.2016.
72. D. Lee, *India, Pakistan expand SCO’s borders, anti-extremism convention tops agenda at Astana SCO summit*, „The

Astana Times”, astanatimes.com/2017/06/india-pakistan-expand-scores-borders-anti-extremism-convention-tops-agenda-at-astana-sco-summit/.

73. Lemon E., *Violence in Tajikistan emerges from within the state*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13279-violence-in-tajikistan-emerges-from-within-the-state.html.
74. Lin Ch., *NATO and the Shanghai Cooperation Organization: New Energy Geopolitics for the Transatlantic Alliance*, World Security Network, www.worldsecuritynetwork.com/NATO/Lin-Christina/NATO-and-the-Shanghai-Cooperation-Organization-New-Energy-Geopolitics-for-the-Transatlantic-Alliance.
75. Lubina M., *Rosyjski Daleki Wschód a Chiny cz. 1*, Centrum Studiów Polska-Azja, www.polska-azja.pl/2013/09/05/m-lubina-rosyjski-daleki-wschod-a-chiny-cz-1/.
76. Lukin A., *Shanghai Cooperation Organization: Looking for a New Role*, „Russia in Global Affairs”, eng.globalaffairs.ru/valday/Shanghai-Cooperation-Organization-Looking-for-a-New-Role-17576.
77. Lukin A., *The Shanghai Cooperation Organization: What Next?*, „Russia in Global Affairs” 07–09.2007, t. 5, nr 3.
78. Maksymowicz A., *Chińska polityka węglowa*, Centrum Studiów Polska-Azja, www.polska-azja.pl/2014/08/24/a-maksymowicz-chinska-polityka-weglowa/.
79. Malashenko A., *Uzbekistan: What Changes Can be Expected?*, „Carnegie Moscow Center Briefing” 12.2012, t. 14, nr 5.
80. Marat E., *Following the New Silk Road*, „The Diplomat” 22.10.2014.
81. Marszewski M., *Odwilż w Uzbekistanie. Reformy prezydenta Mirzijoiewa*, „Komentarze OSW” 16.07.2018, nr 278.

82. Marty F.J., *CASA-1000 – High Voltage in Central Asia*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 4.03.2015, t. 17, nr 4.
83. Matusiak M., *Kirgistan: Tragedia na południu*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 5.
84. Matusiak M., *Niezbędni w Afganistanie*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 6.
85. Matusiak M., *Rogun – tadżycka idea narodowa*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 3–4.
86. Matusiak M., *Tadżykistan: ustawą w muzułmanów*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 5.
87. Matusiak M., *Uzbekistan: prezydent zapowiada demokratyzację*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 1.
88. Matusiak M., *Wybory parlamentarne w Kirgistanie: wolne, ale...*, „Nowa Europa Wschodnia” 2010, nr 6.
89. Matveeva A., *Selective Engagement: Russia's Future Role in Central Asia*, „Central Asia Policy Papers” 07.2012, nr 3.
90. McDermott R., *China Leads SCO Peace Mission 2012 in Central Asia*, The Jamestown Foundation, www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=39538&no_cache=1.
91. McDermott R.M., *The Rising Dragon: SCO Peace Mission 2007*, The Jamestown Foundation, „Occasional Paper” 10.2007.
92. Michałek M., *Chiny: Dynamiczny rozwój militarnej potęgi*, Portal Spraw Zagranicznych, www.psz.pl/Maciej-Michalek-Chiny-dynamiczny-rozwoj-militarnej-potegi.
93. Michel C., *How Significant Is the Eurasian Economy Union?*, „The Diplomat” 4.06.2014.
94. Mirimanova N., *Water and Energy Disputes of Central Asia: In Search of regional solutions?*, „EUCAM Commentary” 02.2009.

95. Montesano F.S., Okano-Heijmans M., *Economic Diplomacy in EU-China Relations: Why Europe Needs its Own 'OBOR'*, „Clingendael Policy Brief” 06.2016.
96. Mu Chunshan, *What is CICA (and Why Does China Care About It)?*, „The Diplomat” 17.05.2014.
97. Niewiński S., *Szanghajska Organizacja Współpracy – nowe NATO?*, Centrum Studiów Polska-Azja, www.polska-azja.pl/2010/09/06/szanghajska-organizacja-wspolpracy---nowe-nato/.
98. Norling N., *RATS Exercise in Tashkent: Concern over Nuclear Terrorism*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/10769-analytical-articles-caci-analyst-2006-4-5-art-10769.html.
99. Olcott M.B., *Strategic Concerns in Central Asia*, „Central Asia At The Crossroads” 2007, nr 4.
100. Oldberg I., *The Shanghai Cooperation Organization: Powerhouse or Paper Tiger?*, „FOI Defence Analysis” 06.2007.
101. Ong Keng Yong, *ASEAN and Pan-Asian Integration*, ASEAN, asean.org/?static_post=asean-and-pan-asian-integration.
102. Ong-Webb G., *U.S., China: More Give, Less Take*, The International Relations and Security Network ETH Zurich, www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch-Archive/Detail/?ots591=4888caa0-b3db-1461-98b9-e20e7b9c13d4&lng=en&id=115029.
103. Orozbekova Ch., *An Absence of Diplomacy: The Kyrgyz-Uzbek Border Dispute*, „The Diplomat” 1.04.2016.
104. Orozbekova Ch., *Central Asia and the ISIS Phantom*, „The Diplomat” 2.10.2015.
105. Pan Guang, *The New SCO Observers: Making a Leap Forward in Cautions Augmentation*, „The Journal of The China-Eurasia Forum Quaterly. Special Edition: The SCO at One” 07.2005.

106. Panda A., *China's Pivot West*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2013/10/29/ chinas-pivot-west/.
107. Panda A., *Chinese Coast Guard Vessels Take Over Spratly Island Feature From Philippines*, „The Diplomat” 2.03.2016.
108. Panda A., *CSTO Looks Away From NATO and Toward SCO*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2014/04/csto-looks-away-from-nato-and-toward-sco/.
109. Panda A., *India and Pakistan Are Set to Join the Shanghai Cooperation Organization. So What?*, „The Diplomat” 7.07.2015.
110. Panda A., *Revealed: The Asian Infrastructure Investment Bank's First Projects*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2016/04/revealed-the-asian-infrastructure-investment-banks-first-projects/.
111. Panda A., *South Korea Joins AIIB*, „The Diplomat” 28.03.2015.
112. Paszewski T., *Wojna z terroryzmem: próba bilansu*, „Sprawy Międzynarodowe” 2008, nr 2.
113. Perez Martin M.A., *Geo-Economics in Central Asia and the 'Great Game' of Natural Resources: Water, Oil, Gas, Uranium and Transportation Corridors (WP)*, „Observatorio Asia Central Working Paper” 19.04.2010, nr 59.
114. Pillalamarri A., *The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/.
115. Putz C., *Can Trump Bring Balance to US-Uzbekistan Relations?*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2018/05/can-trump-bring-balance-to-us-uzbekistan-relations/.
116. Putz C., *China's Silk Road Belt Outpaces Russia's Economic Union*, „The Diplomat” 10.03.2016.
117. Putz C., *India and Pakistan to Join SCO, Is Iran Next?*, „The Diplomat” 26.05.2016.

118. Putz C., *What's Happening at the 2016 SCO Summit in Uzbekistan? Depends On Who You Ask*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2016/06/whats-happening-at-the-2016-sco-summit-in-uzbekistan-depends-on-who-you-ask/.
119. Radziwiłł A., *Problem wody w Chinach, między rolnictwem a przemysłem*, Centrum Studiów Polska-Azja, www.polska-azja.pl/2015/10/03/a-radziwill-problem-wody-w-chinach-miedzy-rolnictwem-a-przemyslem.
120. Ramachandran S., *China eyes Iran's potential as a trade corridor*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.caciana-lyst.org/publications/analytical-articles/ item/13364-china-eyes-irans-potential-as-a-trade-corridor.html.
121. Ramani S., *Russia and Uzbekistan's Renewed Security Partnership*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2017/07/russia-and-uzbekistans-renewed-security-partnership/.
122. Reisen H., *How the New AIIB Dwarfs the Asian Development Bank*, „The Globalist”, www.theglobalist.com/aiib-to-dwarf-adb-loan-portfolio/.
123. Roney T., *The Shanghai Cooperation Organization: China's NATO?*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2013/09/the-shanghai-cooperation-organization-chinas-nato-2/.
124. Sabyrbekov A., *Bishkek Hosts The 2013 SCO Summit*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 18.09.2013, t. 15, nr 18.
125. Sachdeva G., *India's Attitude towards China's Growing Influence in Central Asia*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 2006, t. 4, nr 3.
126. Salimov O., *Free Media Struggles in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 2.07.2014, t. 17, nr 12.
127. Salimov O., *President's Son Appointed Head of Customs in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 22.01.2014, t. 16, nr 22.
128. Salimov O., *Russia Concerned over Tajik-Afghan Border Security*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 11.11.2014, t. 16, nr 21.

129. Salimov O., *SCO-CSTO Merger Raised at Dushanbe Conference*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 4.06.2014, t. 16, nr 11.
130. Salimov O., *Tajikistan Blocks Radio Ozodi Website*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 4.03.2014, t. 17, nr 04.
131. Satke R., *Kazakhstan Opposition Fears Ukraine’s ‘Russian Spring’*, „The Diplomat” 12.04.2014.
132. Schatz E., *When Capital City Move: The Political Geography of Nation and State Building*, „Kellog Institute Working Paper” 02.2003, nr 303.
133. Sethi D., *India, Russia and Afghan Stability*, „The Diplomat” 20.11.2011.
134. Severino R.C., *ASEAN*, „Southeast Asia Background Series” 2008, nr 10.
135. Shi Zhiqin, *Understanding China-EU Relations*, Carnegie Europe, carnegieeurope.eu/publications/?fa=49688.
136. Shlapentokh D., *The ISIS threat and Moscow’s influence in Central Asia and the Middle East*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13297-the-isis-threat-and-moscows-influence-in-central-asia-and-the-middle-east.html.
137. Sikorski T., *Strategic Vacuum in Central Asia – a Case for European Engagement?*, „PISM Strategic File” 04.2011, nr 15.
138. Snow Sh., *Central Asia’s Lukewarm Pivot to China*, „The Diplomat” 16.08.2016.
139. Sodikov A., *Despite Growing Security Cooperation, Russia is Losing Ground in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 25.11.2009, t. 11, nr 22.
140. Sodikov A., *Large-Scale Prison Amnesty Announced in Tajikistan*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 3.08.2011, t. 13, nr 14.

141. Sodiqov A., *Tajik Authorities Punish Dissident Clerics*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 8.02.2012, t. 14, nr 02.
142. Souleimanov E.A., *Russia's Syria initiative and the exaggerated ISIS threat to Central Asia*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13280-russias-syria-initiative-and-the-exaggerated-isis-threat-to-central-asia.html.
143. Stobdan P., *Talking Heads: Modi in Ufa*, Institute for Defence Studies and Analyses, www.idsa.in/idsacomment/TalkingHeadsModiinUfa_pstobdan_070715.
144. Suter D., *China Forging International Law: The SCO Experience*, „The Diplomat” 7.09.2014.
145. Śmigielski R., *Afghanistan in Foreign Policy of Russian Federation*, „PISM Bulletin” 19.03.2010, nr 45 (121).
146. *Tadżykistan pierwszej połowy 1990-tych lat*, Centr Strategicznych Ocenok i Prognozow, csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/423/tadzhikistan-pervoj-poloviny-1990-h-godov-3877.
147. Tan M., *Black Cloud over Beijing*, „The Diplomat” 16.01.2013.
148. Targański T., *Chiński smok jest spragniony*, Centrum Studiów Polska-Azja, www.polska-azja.pl/2015/04/17/t-targanski-chinski-smok-jest-spragniony/.
149. *The beginning of NATO's military structure: birth of the Alliance to the fall of the Berlin Wall*, „Military Matters”, nr 01.
150. Tiezzi S., *China's 'New Silk Road' Vision Revealed*, „The Diplomat” 9.05.2014.
151. Tolipov F., *Uzbekistan-Kyrgyzstan Relations After June 2010 Imply A Continued Lack of Regionalism*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 3.08.2011, t. 13, nr 14.
152. Voloshin G., *Dim Security Prospects Ahead?*, „The Diplomat” 3.12.2013.

153. Weitz R., *Afghanistan and India Deepen Strategic Cooperation*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 22.01.2014, t. 16, nr 02.
154. Weitz R., *China and Afghanistan – Time of Decision*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 3.09.2014, t. 17, nr 16.
155. Weitz R., *Is the SCO Coming to Life?*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12540-analytical-articles-caci-analyst-2012-8-8-art-12540.html.
156. Weitz R., *Military Exercises Underscore The SCO's Character*, „Central Asia – Caucasus Analyst”, old.cacianalyst.org/?q=node/5565.
157. Weitz R., *Moscow's Afghan Endgame*, „The Diplomat” 24.06.2014.
158. Weitz R., *NATO in Afghanistan – Paralysis as Policy?*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 30.10.2013, t. 15, nr 21.
159. Weitz R., *Putin's Shadow Looms Over World*, „The Diplomat” 11.10.2011.
160. Weitz R., *SCO Fails to Solve Its Expansion Dilemma*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 19.09.2007, t. 09, nr 18.
161. Weitz R., *SCO Military Drills Strengthen Russian-Chinese Regional Hegemony*, „Central Asia – Caucasus Analyst” 1.10.2014, t. 16, nr 18.
162. Weitz R., *The Shanghai Cooperation Organisation's Growing Pains*, „The Diplomat” 18.09.2015.
163. Weitz R., *Why the 'Anti-NATO' Won't Grow?*, „The Diplomat” 23.06.2011.
164. Wu D.D., *Russia-China Relations Reach a New High*, „The Diplomat”, thediplomat.com/2017/07/russia-china-relations-reach-a-new-high/.
165. Yelin Hong, *The AIIB Is Seen Very Differently in the US, Europe, and China*, „The Diplomat” 8.05.2015.

166. Zasada G., *Nowy etap w rozwoju Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Komentarze OSW” 22.01.2004, nr 11.
167. Zhiqun Zhu, *China's AIIB and OBOR: Ambitions and Challenges*, „The Diplomat” 9.10.2015.

ARTYKUŁY PUBLICYSTYCZNE I OFICJALNE INFORMACJE

1. *\$4 Trillion Peak in China's FX Hoard Frees PBOC's Hands: Economy*, „Bloomberg News”, www.bloomberg.com/news/articles/2015-01-11/-4-trillion-peak-for-china-s-stockpile-of-foreign-currency-may-free-pboc-s-hands.
2. *'Anti-Terror Leader', 'Terrorist Breeder' Chinese State*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150217/1018371228.html.
3. *14th SCO summit held in Dushanbe*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-09/12/c_133638306.htm.
4. *350 best SCO universities students will get an opportunity to study at Russian leading universities. SCO University Rectorate meeting held at RUDN*, eng.rudn.ru/media/news/international-cooperation/350-best-sco-universities-students-will-get-an-opportunity-to-study-at-russian-leading-universities-sco-university-rectorate-meeting-held-at-rudn/.
5. *A peaceful Europe – the beginnings of cooperation*, The European Union, europa.eu/about-eu/eu-history/1945-1959/index_en.htm.
6. *About CICA*, Secretariat of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia, www.s-cica.org/page.php?page_id=7&.
7. *About OIC*, Organisation of Islamic Cooperation Perma-

nent Observer Mission to the United Nations in New York, www.oicun.org/2/23/.

8. *Afghanistan's outlook for peace process seems promising*, „Xinhua”, en.people.cn/n/2015/0224/c90777-8853010.html.
9. Ahmed T., *Who's Afraid of One Belt One Road?*, „The Wire”, thewire.in/40388/one-belt-one-road-shaping-connectivities-and-politics-in-the-21st-century/.
10. Alexandrova S., *ISIL Emergence in Afghanistan Plays Into Hands of Afghan Leadership*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150422/1021217936.html.
11. Annayev D., *Turkmenistan to Distribute Land Plots*, „Central Asia Online”, centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2014/02/26/newsbrief-01.
12. *ASEAN: The Tasks Ahead*, ASEAN Economic Research Unit / Institute of Southeast Asian Studies, Singapore 1987.
13. *ASEAN Member States*, ASEAN, asean.org/asean/asean-member-states/.
14. *Asian Infrastructure Investment Bank: France, Germany and Italy said to join*, „The Guardian”, www.theguardian.com/world/2015/mar/17/asian-infrastructure-investment-bank-france-germany-and-italy-said-to-join.
15. *Astana Hosted OSCE Summit 5 Years Ago*, The Permanent Mission of the Republic of Kazakhstan to the United Nations in New York, kazakhstanun.com/astana-hosted-osce-summit-5-years-ago/.
16. *Azjatyckie zanieczyszczenia trafiają do ziemskiej stratosfery*, Nasza Ziemia, www.naszaziemia.pl/aktualnosci/news-14449.html.
17. Baker P., *Trump Abandons Trans-Pacific Partnership, Obama's Signature Trade Deal*, „The New York Times”, www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html?_r=0.

18. Belgibayev M., Zhang Xiaotong, *China's Eurasian Pivot*, The ASAN Forum, www.theasanforum.org/chinas-eurasian-pivot/.
19. Bhadrakumar M.K., *Why Karzai lashed out at the US*, „Asia Times”, www.atimes.com/atimes/South_Asia/MF21Df02.html.
20. *Boosting Bilateral Ties: Russia Vows to Join Chinese-led Development Bank*, „Sputnik News”, sputniknews.com/world/20150328/1020130405.html.
21. Bowring Ph., *What Yeltsin Wants to Gain From Trip to Beijing*, „The New York Times”, www.nytimes.com/1996/04/23/opinion/23iht-edbow.t_1.html.
22. Bradsher K., Krauss C., *China's Global Ambitions, Cash and Strings Attached*, „The New York Times”, www.nytimes.com/2015/07/26/business/international/chinas-global-ambitions-with-loans-and-strings-attached.html?_r=0.
23. Bridge R., *Base instinct: Russia questions US Afghan overstay*, „Russia Today”, rt.com/politics/moscow-us-military-bases-afghanistan-829/.
24. *Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation*, www.sectesco.org/EN123/brief.asp.
25. *Build SCO into effective platform: President Hu*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/07/c_131637096.htm.
26. Buzepzhanova D., *OIC Secretary General's Kazakh Visit Focuses on Plans to Set Up Food Security Organisation*, „The Astana Times”, astanatimes.com/2014/11/oic-secretary-generals-kazakh-visit-focuses-plans-set-food-security-organisation/.
27. Campbell Ch., *China's Xi Jinping Talks Up 'One Belt, One Road' as Keynote Project Fizzles*, „Time”, time.com/4457044/xi-jinping-one-belt-one-road-obor-south-china-sea-economic-trade-business/.

28. *Capital Structure*, Asian Development Bank, www.adb.org/site/investors/credit-fundamentals/capital-structure.
29. Carrier J.-G., *SCO, AIIB show China's evolving world leadership role*, „China Daily”, global.chinadaily.com.cn/a/201806/08/WS5b1a4ae2a31001b82571eff1.html.
30. Chandra N., *Can China and Russia co-operate in Central Asia?*, CNBC, www.cnbc.com/2015/12/14/china-russia-ties-in-focus-as-shanghai-cooperation-organization-kicks-off.html.
31. *China welcomes Afghanistan as SCO observer*, Official Website of SCO Summit 2012, www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131636838.htm.
32. *China's electric cars sales to double in 2016: minister*, Reuters, www.reuters.com/article/us-china-parliament-autos-idUSKCN0WF047.
33. *Chinese and Kazakh Border Forces Carry Out Joint Exercise*, „China News Digest” 07.2011, nr 4.
34. *China Economic Outlook*, „Focus Economics”, www.trading-economics.com/china/imports.
35. *China, Kyrgyzstan, Tajikistan conduct joint anti-terror drill*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-05/06/c_13862763.htm.
36. *China, Russia Pledge Closer Energy Cooperation*, „People's Daily”, english. peopledaily.com.cn/90883/8135289.html.
37. *China Welcomes EU Delay of ETS for Int'l Flights*, „People Daily”, english. peopledaily.com.cn/90883/8194583.html.
38. *China's drone blasts off missile in SCO anti-terror drill*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-08/26/c_126921067.htm.
39. *China's Peaceful Development*, „Xinua”, news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-09/06/c_131102329.htm.

40. *China's Statement on Transboundary Rivers and Its Strategic Water Plans*, „China News Digest” 05.2011, nr 2.
41. Coghlan T., *Islamskie państwo w Iraku i Lewancie. Krótka historia organizacji, która terroryzuje Irak*, „Polska The Times”, www.polskatimes.pl/artykul/3472069,islamskie-panstwo-w-iraku-i-lewancie-isis-krotka-historia-organizacji-ktora-terroryzuje-irak,id,t.html.
42. Cui Haipei, Wu Jiao, Zhou Wa, *SCO will be 'fortress of security and stability'*, „China Daily”, usa.chinadaily.com.cn/world/2012-06/08/content_15484213.htm.
43. Doctorow G., *The Unipolar World Is Ending*, „Russia Insider”, russia-insider.com/en/essay/unipolar-world-ending/ri10595.
44. *Don't Love Your Neighbor*, „Radio Free Europe/Radio Liberty”, www.rferl.org/content/Dont_Love_Your_Neighbor/2185027.html.page=1&x=1#relatedInfoContain.
45. Duchâtel M., Kazakova E., *Tensions in the South China Sea: the nuclear dimension*, SIPRI, www.sipri.org/commentary/essay/2015/tensions-south-china-sea-nuclear-dimension.
46. *Economic Watch: SCO in closer ties with Belt and Road Initiative*, „XinhuaNet”, www.xinhuanet.com/english/2018-06/09/c_137241789.htm.
47. *Emomali Rahmon gives start to construction of Sangtuda-2 dam*, „Hydro Review”, www.hydroworld.com/index/display/news_display.1312548657.html.
48. Erlanger S., *Yeltsin Cuts Visit to Beijing Short*, „The New York Times”, www.nytimes.com/1992/12/19/world/yeltsin-cuts-visit-to-beijing-short.html.
49. *Ex-President Karzai Blames US for Expansion of Extremism in Afghanistan*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20141116/1014804834.html [dostęp: 22.11.2014].

50. *Experts Question IBM's Project Aimed at Reducing Pollution in China*, „Sputnik News”, in.sputniknews.com/indian.ruvr.ru/news/2014_07_21/Experts-reducing-pollution-China/.
51. Filippov A., *Shanghai Cooperation Organization 2018: Economic prospects*, „DOC Research Institute”, doc-research.org/2018/06/65128/.
52. *First NATO / EU – SCO Think-Tank Meeting*, EURISC Foundation, www.eurisc.org/research/international-projects.html.
53. Fiszer E., *Ropociąg WSTO połączył Syberię z Oceanem Spokojnym*, „Tydzień na Wschodzie” 9.01.2013, nr 43 (244).
54. *FM Opposes EU Moves Against China's PV Products*, „People's Daily”, english. peopledaily.com.cn/90785/8160524.html.
55. *Fourth SCO Summit 2004*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500253.htm.
56. Gabuev A., *Another BRIC(S) in the Great Wall*, Carnegie Moscow Center, carnegie.ru/publications/?fa=60628.
57. Gajda J., *Bojownicy u bram Azji Centralnej*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2105, post.html.
58. Gajda J., *Zapora dla odwilży*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2306, post.html.
59. Gao Yinan, *More EU members to join China-led AIIB bank*, „People's Daily”, en.people.cn/n/2015/0318/c98649-8865084.html.
60. Gortat R., *Turkmenistan 2012: Rytualne wybory prezydenckie i realna rywalizacja o gaz*, „e-Politikon” 2012, nr 2.
61. Gortat R., *U progu gorącego sezonu politycznego*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2013-09-09,u_progu_goracego_sezonu_politycznego.html.
62. Gortat R., *Z widokiem na ratusz*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-08-25,z_widokiem_na_ratusz.html.

63. Góralczyk B., *AIIB: Początek nowego ładu finansowego na świecie*, „Obserwator Finansowy”, www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/aiib-poczatek-nowego-ladu-finansowego-na-swiecie/.
64. Góralczyk B., *Geostrategiczne dylematy Indii. Z Chinami przeciw Zachodowi czy z Zachodem przeciw Chinom?*, „Wirtualna Polska”, wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Geostrategiczne-dylematy-Indii-Z-Chinami-przeciw-Zachodowi-czy-z-Zachodem-przeciw-Chinom,wid,18542752,wiadomosc.html?ticaid=118719.
65. Góralczyk B., *Księga pokoju Pekinu*, „Polska Zbrojna” 2011, nr 41.
66. Góralczyk B., *Sojusz anty-NATO woli się zająć zarabianiem pieniędzy*, „Obserwator Finansowy”, www.obserwatorfinansowy.pl/forma/analizy/sojusz-anty-nato-woli-sie-zajac-zarabianiem-pieniedzy/.
67. Grace A., *The Lessons China Thought Itself: Why the Shanghai Cooperation Organization Matters*, „China Brief” 19.06.2018, t. 18, nr 11.
68. Harding L., Walker S., *Uzbekistan plunged into uncertainty by death of dictator Islam Karimov*, „The Guardian”, www.theguardian.com/world/2016/sep/02/uzbekistan-uncertainty-death-dictator-islam-karimov.
69. *How Iran's Membership in SCO May Work in Interest of Several Key Players*, „Sputnik News”, sputniknews.com/middle-east/201606241041888554-iran-sco-membership/.
70. Hu, *Putin agree to enhance bilateral strategic ties*, „Xinhua”, www.chinadaily.com.cn/china/2010russiatur/2010-05/09/content_9826131.htm.
71. Huang Panyue, *SCO Peace Mission – 2016 Kicks Off in Kyrgyzstan*, „China Military”, eng.chinamil.com.cn/view/2016-09/18/content_7263185.htm.

72. *In China, India and Pakistan differ on terror*, „The Hindu”, www.thehindu.com/news/international/sco-summit-in-china-india-and-pakistan-differ-on-terror/article7993355.ece.
73. *India to participate in SCO Peace Mission Exercise 2018 for the first time*, Army Technology, www.army-technology.com/news/india-participate-sco-peace-mission-exercise-2018-first-time/.
74. *IS recruiting fighters in Afghanistan, Pakistan: NATO commander*, „The Kabul Times”, thekabultimes.gov.af/index.php/newsnational/5495-is-busy-in-recruiting-fighters-in-afghanistan-pakistan-nato-commander.html.
75. *Islamic State Launches Operations Afghanistan, Plans Expansion*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150202/1017658052.html.
76. Jarosiewicz A., *Szczyt unii celnej z Ukrainą w tle, Ośrodek Studiów Wschodnich*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-12/szczyt-unii-celnej-z-ukraina-w-tle.
77. *Jewrazijskij ekonomiczeskij sojuz (JEAES)*, Ereport.ru, www.ereport.ru/articles/ecunions/eaau.htm.
78. *Joint tactical coordination conducted in „Peace Mission – 2014” exercise*, „Global Times”, www.globaltimes.cn/content/877806.shtml.
79. Jułdaszew A., *W Tadżykistanie ubit gienierał Goskomiteta nacyonalnoj biezopasnosti*, „Asia-Plus”, news.tj/ru/news/v-tadzhikistane-ubit-general-goskomiteta-natsionalnoi-bezopasnosti.
80. Kaczmarek M., *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie” 22.08.2007, nr 19.
81. Kagan R., *The End of the End of History*, „New Republic”, www.newrepublic.com/article/environment-energy/the-end-the-end-history.

82. Kalymov A., *In Bishkek, SCO Presidents Address Regional Security Challenges*, „The Astana Times”, www.astanatimes.com/2013/09/in-bishkek-sco-presidents-address-regional-security-challenges/.
83. Keller B., *Gorbatshev Visits Beijing for Start of Summit Talks*, „The New York Times”, www.nytimes.com/1989/05/15/world/gorbachev-visits-beijing-for-start-of-summit-talks.html.
84. Kemenade van W., *Don't let Tibet issue derail EU-China relations*, Clingendael, www.clingendael.nl/publication/dont-let-tibet-issue-derail-eu-china-relations.
85. *Khorog participants amnestied*, „Central Asia Online”, centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/news-briefs/2012/12/26/newsbrief-03.
86. *Konstitucyja Turkmenistana – Osnownoj Zakon epochi moguszczenia i szastja*, Turkmenistan Zolotoi Wiek, www.turkmenistan.gov.tm/?id=1430.
87. Korejba J., *Najsmutniejszy dzień z życia Władimira Władimirowicza*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/1836,post.html.
88. Krans M., *Education Without Borders and Bars*, infoshos.ru/en/?idn=4300.
89. Krishnan A., *SCO meet's focus on economics, terror*, „The Hindu”, www.thehindu.com/news/international/SCO-meets-focus-on-economics-terror/article16886770.ece.
90. Kucera J., *Behind The Scenes Of SCO Summit, China-Russia Competition For Central Asia?*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/65516.
91. Kucera J., *Chinese Troops Exercise In Russia, But Where's Rest Of The SCO?*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/67350.
92. Kucera J., *Russia Frustrated by Refusal of Uzbekistan, Turkmenistan to Cooperate on Security*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/67350.

- rasianet.org/russia-frustrated-by-refusal-of-uzbekistan-turkmenistan-to-cooperate-on-security.
93. Kucera J., *SCO Starts First-Ever Military Exercises in Kyrgyzstan*, EurasiaNet.org, eurasianet.org/sco-starts-first-ever-military-exercises-kyrgyzstan.
  94. Kucera J., *SCO Summit Yields More Questions Than Answers*, EurasiaNet.org, eurasianet.org/sco-summit-yields-more-questions-answers.
  95. Kucera J., *Why is Tajikistan's Ayni Air Base Idle?*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/61503.
  96. Kudashkina E., *Shanghai Deals Form Basis for New Eurasian Alliance*, „Voice of Russia”, sputniknews.com/voiceofrussia/radio_broadcast/25298789/272726833/.
  97. Kelly L., Korsunskaya D., Pinchuk D., *India, Pakistan to join China, Russia in security group*, Reuters, in.reuters.com/article/china-russia-india-pak-sco-idINKCN0PK20520150711.
  98. Lang J., *Szanghajska Organizacja Współpracy poszerza się o Indie i Pakistan*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-06-21/szanghajska-organizacja-wspolpracy-poszerza-sie-o-indie-i-pakistan.
  99. Lang J., *Uzbekistan: normalizacja relacji z sąsiadami*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-01-04/uzbekistan-normalizacja-relacji-z-sasiadami.
  100. Lang J., Matusiak M., Strachota K., *Nowy etap w relacjach NATO/USA z Azją Centralną*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-03-21/nowy-etap-w-relacjach-nato/usa-z-azja-centralna.
  101. Lange J., Sobolewski M., *U.S. urges allies to think twice before joining China-led bank*, Reuters, www.reuters.com/article/us-europe-asia-bank-idUSKBN0MD0B320150317.

102. Lelik A., *Pieriechodnyj pieriod Rozy Otunbajewoj*, Kloop Media, kloop.kg/blog/2011/11/04/perehodny-j-period-rozy-otunbaevoj/.
103. Li Li, *Commentary: Deeper SCO cooperation promises regional peace, development*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-09/11/c_133636179.htm.
104. Liang Linlin, *China vows win-win cooperation between OBOR, Juncker plan*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2016-02/18/c_135107691.htm.
105. Liu C., *Russia seeking closer participation in China's OBOR*, „China Daily Europe”, europe.chinadaily.com.cn/business/2016-01/21/content_23179335.htm.
106. Liu Hongxia, Serebryany I., *News Analysis: Growing SCO embraces era of broader cooperation: Russian experts*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-09/12/c_133638092.htm.
107. Lock H., *Isis vs Isil vs Islamic State: What do they mean – and why does it matter?*, „The Independent”, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-vs-isil-vs-islamic-state-what-is-in-a-name-9731894.html.
108. Luo Shunyu, Pan Kai, Zhang Haijing, *SCO 'Peace Mission 2018' anti-terrorism exercise kicks off in Russia*, „China Mail”, eng.chinamil.com.cn/view/2018-08/27/content_9264297.htm.
109. *Made in China? US warns Turkey its missile deal with Beijing may be incompatible with NATO*, „Russia Today”, rt.com/news/us-turkey-china-missile-defense-689/.
110. Markow W., *Azija potrieblajet 75% SPG, liderujut Japonija, Južnaja Koriejia i KNR*, Rossijskoje Gazowoje Obszczestwo, www.gazo.ru/news/2148/.
111. Matusiak M., *Kirgistan: nie ma Kurmanbeka!*, „Tydzień na Wschodzie” 2010, nr 3–4.

112. Matusiak M., *Tadżykistan: W Badachszanie władze walczą z dawnymi komendantami polowymi*, „Tydzień na Wschodzie” 25.07.2012, nr 25.
113. *Memorandum on granting Sri Lanka SCO dialogue partner status signed in Colombo*, „The China and Eurasia Forum Quarterly”, www.chinaeurasia.org/news-digest/510-memorandum-on-granting-sco-dialogue-partner-status-to-belarus-signed-in-minsk.html.
114. *Memorandum on granting SCO dialogue partner status to Belarus signed in Minsk*, „The China and Eurasia Forum Quarterly”, www.chinaeurasia.org/news-digest/510-memorandum-on-granting-sco-dialogue-partner-status-to-belarus-signed-in-minsk.html.
115. Miao Song, *News Analysis: Why Europe dismisses U.S. concerns and to join AIIB*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2015-03/19/c_134078709.htm.
116. O SWMDA, CICA, www.s-cica.kz/page.php?page_id=65&lang=2.
117. Orazgaliyeva M., *Kazakh FM Lays Out President's Peace Initiatives at CICA Meeting in Beijing*, „The Astana Times”, astanatimes.com/2016/04/kazakh-fm-lays-out-presidents-peace-initiatives-at-cica-meeting-in-beijing/.
118. Osmonova N., *Kyrgyzstan to seek new investors for construction of Upper Naryn cascade and Kambarata*, 24.kg News Agency, www.eng.24.kg/economics/178636-news24.html.
119. *Pakistan Will Participate in SCO 'Peace Mission 2018' Exercise*, Quwa Defense news & Analysis Group, quwa.org/2018/02/01/pakistan-will-participate-in-sco-peace-mission-2018-exercise/.
120. Paraszczuk J., *Islamic State Not Yet Seeking Central Asia Expansion, Report Says*, „Radio Free Europe/Radio Liberty”,

www.rferl.org/content/islamic-state-central-asian-expansion-questioned/27091370.html.

121. *'Peace Mission': SCO Antio-Terror Drills Kick Off in Kyrgyzstan*, „Sputnik News”, sputniknews.com/military/201609151045322141-peace-mision-drills-kyrgyzstan/.
122. *'Peace Mission 2007' to tackle terror threats*, „Sputnik News”, sputniknews.com/analysis/20070724/69580465.html.
123. *'Peace Mission-2014' scale: more than ever*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2014-08/28/c_133603431.htm.
124. Peng Yining, *Missile sale to Turkey confirmed*, „China Daily”, usa.chinadaily.com.cn/china/2015-03/19/content_19850727.htm.
125. Perlez J., *China's 'world bank' makes the U.S. balki*, „The Hindu”, www.thehindu.com/news/international/world/chinas-world-bank-makes-the-us-balk/article7953234.ece.
126. Perry S., *The New Silk road – OBOR – an overview*, „People's Daily”, en.people.cn/n3/2016/0205/c90883-9014677.html.
127. Polak E., *Walka o wodę*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2521.post.html.
128. *Premier Li Keqiang addresses AIIB Board of Governors*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2016-01/17/c_135017769.htm.
129. *President Karzai Left for Tajikistan to Attend SCO 14th Summit*, Office of The President Islamic Republic of Afghanistan, president.gov.af/en/news/36359.
130. *President Obama: The TPP would let America, not China, lead the way on global trade*, „The Washington Post”, www.washingtonpost.com/opinions/president-obama-the-tpp-would-let-america-not-china-lead-the-way-on-global-trade/2016/05/02/680540e4-0fd0-11e6-93ae-50921721165d_story.html?utm_term=.fc8447c8841f.

131. *Prezydent Tadżykistanu idzie w ślady Islama Karimowa*, „Tydzień na Wschodzie” 22.08.2007, nr 19.
132. *Priezident podpisał zakon ob otwietstwiennosti rodi-telej za wospitanije dietiej*, Avesta Information Agen-cy, avesta.tj/2011/08/03/prezident-podpisał-zakon-ob-otvetstvennosti-roditelej-za-vospitanie-detej/.
133. Putz C., *Russia Ready to Help Turkmenistan Protect its Afghan Border*, „The Diplomat” 29.01.2016.
134. *Przywódcy SOW przyjęli deklarację końcową szczytu w Qingdao*, „Sputnik News”, pl.sputniknews.com/polityka/201806118140069-SOW-deklaracja-Rosja-Chiny-Sputnik/.
135. *Q&A: South China Sea dispute*, BBC, www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349.
136. *Rachmonow połączył prezydentstwo „awtomatom”*, „Kommersant”, kommersant.ru/doc/94606.
137. *Red China Goes Green: Chinese State Officials Com-pelled to Clean Up*, „Sputnik News”, sputniknews.com/asia/20150506/1021765799.html.
138. Ren Jie, *China may invest \$8b for SCO development bank*, „China Daily”, www.chinadaily.com.cn/business/2010-12/02/content_11644695.htm.
139. Rickelton Ch., *By Opposing SCO Development Bank, Is Russia Biggest Loser?*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/72701.
140. Rickleton Ch., *Kyrgyzstan: Bishkek's Hydropower Hopes Hinge on Putin's Commitment*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/66883.
141. Ritter S., *Rude awakening to missile-defense dre-am*, „The Christian Science Monitor”, www.csmonitor.com/2005/0104/p09s02-coop.html.
142. *Russia Doubts China's AIIB Bank Will Compete With World Bank*, IMF, „Sputnik News”, sputniknews.com/world/20150328/1020150242.html.

143. Scheer R., *The Super Bowl of War: Three Decades of Failure in Afghanistan*, „The Nation”, www.thenation.com/article/super-bowl-war-three-decades-failure-afghanistan/.
144. *SCO accepts Afghanistan as observer, Turkey dialogue partner*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/07/c_131637206.htm.
145. *SCO accords with realities of 21st century: Lavrov*, „People Daily”, english.peopledaily.com.cn/n/2014/0911/c90777-8781360.html.
146. *SCO adopts 10-year plan, admits India, Pakistan*, „The Asia Times”, atimes.com/2015/07/sco-adopts-10-year-plan-admits-india-pakistan/.
147. *SCO, CICA are not competing organizations – Saudabayev*, „Kazworld.info”, kazworld.info/?p=7777.
148. *SCO Development Bank: Prospects of the SCO development bank*, CGTN, news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c-6d636a4e6e62684a4856/share_p.html.
149. *SCO dialogue partner status for Sri Lanka*, „The Hindu”, www.thehindu.com/todays-paper/tp-international/sco-dialogue-partner-status-for-sri-lanka/article263436.ece.
150. *SCO entry: Concerns raised on India Pakistan's Nuclear membership and hostility*, „The Indian Express”, indianexpress.com/article/india/india-news-india/sco-shanghai-cooperation-organisation-entry-concerns-india-pakistan-nuclear-suppliers-group-membership-hostility-2858749/.
151. *SCO leaders issue declaration on security, energy*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9731360.htm.
152. *SCO Members Oppose Unilateral Missile Defense Buildup*, „RIA Novosti”, en.ria.ru/world/20140912/192874722/SCO-Members-Oppose-Unilateral-Measures-to-Enhance-Missile-Shield.html.

153. *SCO military drill «Peace Mission – 2016» finished in Kyrgyzstan*, KazInform, www.inform.kz/en/sco-military-drill-peace-mission---2016-finished-in-kyrgyzstan_a2951834.
154. *SCO military drills will help ease Indo-Pak tensions: Chinese experts*, „The Hindu”, www.thehindubusinessline.com/news/world/sco-military-drills-will-help-ease-indo-pak-tensions-chinese-experts/article24086615.ece.
155. *SCO summit issues declaration, clarifies stand on key issues*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/china/2013-09/13/c_125386759.htm.
156. *SCO summit to be of 'historic significance'*, „Xinhua”, www.chinadaily.com.cn/world/2011-06/10/content_12675480.htm.
157. *SCO University project: definitely successful*, infoshos.ru/en/?idn=8338.
158. *Seventh SCO Summit 2007*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500821.htm.
159. *Shanghai Cooperation Organization University. RUDN University delegation finishes business meetings in Beijing*, RUDN University, eng.rudn.ru/media/news/about_rudn/shanghai-cooperation-organization-university-rudn-university-delegation-finishes-business-meetings-in-beijing/.
160. Sidle A., *Why the Shanghai Cooperation Organization Fails*, „The National Interests”, nationalinterest.org/blog/buzz/why-shanghai-cooperation-organization-fails-30197.
161. *Sixth SCO Summit 2006*, „Xinhua”, news.xinhuanet.com/english/2008-08/19/content_9500621.htm.
162. Smith J.A., *“The Hegemony Games”: the United States of America (USA) vs. The People’s Republic of China (PRC)*, „Global Research”, www.globalresearch.ca/tthe-hegemony-games-the-united-states-of-america-usa-vs-the-peoples-republic-of-china-prc/5452656.

163. Sokołowski W., *EXPO-2017 Astana i zacieśnienie współpracy między Europą i Azją*, Forum Ekonomiczne, www.forum-ekonomiczne.pl/article/expo-2017-astana-i-zaciesnienie-wspolpracy-miedzy-europa-i-azja/.
164. Sołodkow A., *Pieriod raspada: poslednij diekabr' Sojuza. 25 diekabria 1991 goda*, RBK, www.rbc.ru/politics/25/12/2016/585800979a79479833655a8e.
165. *Stalin's harvest*, „The Economist”, www.economist.com/node/16377083.
166. Stefanowski J., *Podsumowanie szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Puls Azji”, pulsazji.pl/2017/06/16/podsumowanie-szczytu-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy/.
167. Strachota K., *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie” 13.06.2012, nr 21.
168. Strachota K., *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy – o azjatycki „koncert mocarstw”*, Ośrodek Studiów Wschodnich, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-17/szczyt-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy-o-azjatycki-koncert.
169. Symonds P., *One Belt, One Road: China's response to the US 'pivot'*, World Socialist Web Site, www.wsws.org/en/articles/2015/12/04/obor-d04.html.
170. *Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Tydzień na Wschodzie” 17.06.2009, nr 22.
171. Tahir M., *As Central Asia Dries Up, States Spar Over Shrinking Resources*, „Radio Free Europa/Radio Liberty”, www.rferl.org/content/central_asia_states_spar_over_shrinking_water_resources/24275157.html.
172. *The coming crash*, „The Economist” 25.05.2015.
173. *The Shattered Dream: China/1989: Chapter 5: Gorbachev – A Strange Hero in a Strange Land*, „The Los Angeles Times”,

- articles.latimes.com/1989-06-25/news/ss-6506_1_sino-soviet-summit-hunger-strike-soviet-leader/1.
174. Tillemann L., *China's electric car boom: should Tesla Motors worry?*, „Fortune” 19.02.2015.
175. Torkunow A.W., *Wnieszniepoliticzeskije procesy w SNG*, KM.ru, www.km.ru/referats/4B3998C-559104D01A05C0D83665FCD43.
176. Trilling D., *Kyrgyzstan: Melting Glaciers Threaten Central Asia's Ecological and Energy Future*, EurasiaNet.org, www.eurasianet.org/node/62177.
177. Trojanovic I., *NATO's 1999 War on Yugoslavia: The Bombing of the Chinese Embassy in Belgrade. Was it Deliberate?*, „Global Research”, www.globalresearch.ca/nnatos-1999-war-on-yugoslavia-the-bombing-of-the-chinese-embassy-in-belgrade-was-it-deliberate/5325156.
178. *Turkmenistan: eksplozja i blokada*, „Nowa Europa Wschodnia” 2011, nr 5.
179. *US 'anti-Russian' missile shield may threaten nuke reduction, officials warn*, „Russia Today”, rt.com/news/157096-us-ballistic-missile-europe/.
180. *Uzbekistan elects Shavkat Mirziyoyev as president*, „The Guardian”, www.theguardian.com/world/2016/dec/05/uzbekistan-elects-shavkat-mirziyoyev-president-islam-karimov.
181. *Uzbek, Russian military to conduct joint exercises*, „The Tashkent Times”, tashkenttimes.uz/national/1504-russian-military-arrive-in-uzbekistan-for-joint-exercises.
182. *Uzbek Senate OKs Reducing Presidential Term to 5 Years*, „Central Asia Online”, centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2011/12/06/newsbrief-01.
183. *Uzbekistan Strengthens Border Security Against Possible Terror Attacks*, Sputnik News, sputniknews.com/asia/20150203/1017692823.html.

184. *Uzbeks Slam Tajikistan's Misleading Dam Claims*, Eurasia-Net.org, www.eurasianet.org/taxonomy/term/3707.
185. *W parlamencie Kirgizystanu stworzona koalicja mniejszości*, „Mir 24”, mir24.tv/news/politics/5451650.
186. *Washington Pivot to Central Asia Aimed at Damaging Russian Interests*, „Sputnik News”, sputniknews.com/politics/20151103/1029539901/us-central-asia-russia.html.
187. Weinrod W.B., *We Still Need NATO*, „The American Interest”, www.the-american-c/2016/01/15/we-still-need-nato/.
188. Weitz R., *Building a NATO-SCO Dialogue*, European Dialogue, eurodialogue.eu/Building-a-NATO-SCO-dialogue.
189. *Who is the bigger US creditor – China or Japan?*, „People's Daily”, en.people.cn/n/2015/0121/c98649-8838938.html.
190. *Why China is creating a new "World Bank" for Asia*, „The Economist”, www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/11/economist-explains-6.
191. *Why Sangtuda-2 does not produce electricity, and when the second wheel spun HPS?*, Avesta.tj, www.avesta.tj/eng/rogu-n/1205-why-sangtuda-2-does-not-produce-electricity-and-when-the-second-wheel-spun-hps.html.
192. Wilson W.T., *China's Huge 'One Belt, One Road' Initiative Is Sweeping Central Asia*, „National Interest”, nationalinterest.org/feature/chinas-huge-one-belt-one-road-initiative-sweeping-central-17150.
193. *Władimir Putin przyszedł uczestniczyć w szczycie Szanghajskiej organizacji współpracy*, Priezident Rossii, kremlin.ru/events/president/news/27109.
194. Wołejko C.P., *Afganistan to kosztowna klęska: Raport Davisa*, Dyplomacja FM, dyplomacjafm.blox.pl/2012/02/Afganistan-to-kosztowna-klęska-Raport-Davisa.html.

195. Wołowska A., *Szczyt w Astanie podsumowaniem kazachstańskiego przewodnictwa w OBWE*, „Tydzień na Wschodzie” 15.12.2010, nr 41 (159).
196. Wróbel T., *Na granicy ryzyka*, „Polska Zbrojna”, polska-zbrojna.pl/home/articleinmagazineshow/4891?t=NA-GRANICY-RYZYKA.
197. Wróblewski Ł., *Zakończył się dwunasty szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, Portal Spraw Zagranicznych, www.psz.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=41795.
198. *Wspólna Przestrzeń Gospodarcza: kolejny etap integracji wokół Rosji*, „Tydzień na Wschodzie” 15.12.2010, nr 41.
199. *Wybory i inauguracja Prezydenta Turkmenistanu Gurbanguly Bierdymuchamedowa*, Awstrijsko-Turkmienskoje Obszcestwo, www.turkmenistan-kultur.at/ru/austria395-praesident.html.
200. Wysocka E., *Ręka rękę myje*, „Nowa Europa Wschodnia”, [www.new.org.pl/ 2012-07-30, reka_reke_myje.html](http://www.new.org.pl/2012-07-30,reka_reke_myje.html).
201. Wysocka E., *Tadżyków z Uzbekami walka o wodę*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-04-21,tadzykow_z_uzbekami_walka_o_wode.html.
202. Wysocka E., *Uzbecy przykręcają kurek, Tadżycy śrubę*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2013-01-06,uzbecy_przykrecaja_kurek_tadzycy_srube.html.
203. Wysocka E., *Z kim będzie kolegować się Tadżykistan?*, „Nowa Europa Wschodnia”, www.new.org.pl/2012-04-03,z_kim_beda_kolegowac_sie_tadzykowie.html.
204. Yang Chieng, *Russia uncertain over prospects of SCO bank*, „Global Times”, www.globaltimes.cn/content/811845.shtml.
205. Zakaria F., *How Russia Created Its Own Islamic Terrorism Problem*, „The Time” 27.01.2011.

206. Zaks D., *Moscow, Beijing Stand Up To West*, „The Moscow Times”, [www. themoscowtimes.com/sitemap/free/1997/4/article/moscow-beijing-stand-up-to-west/308196.html](http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/1997/4/article/moscow-beijing-stand-up-to-west/308196.html).

